KÜRESELLEŞME ÇAĞINDA MİLLİYETÇİLİK

Türkçesi: Derya Kömürcü

ANTHONY D. SMITH

ANTHONY D. SMITH

1933 doğumlu. London School of Economics'te Sosyoloji Profesörü'dür. Uzmanlık alanları arasında etnisite ve milliyetçilik çalışmaları, özellikle de millet kuramı vardır. Çalışmalarının temel izleğini milletlerin tarihsel ve toplumsal kökenlerini tespit etmeye yönelik çabası belirlemiştir. Smith'inki kitapları arasında *Theories of Nationalism* (1971), *The Ethnic Revival in the Modern World* (1981), *The Ethnic Origins of Nations* (1986) ve *National Identity* (1991) sayılabilir.

DERYA KÖMÜRCÜ

1975, İstanbul doğumlu, Yıldız Teknik Üniversitesi'nde Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü araştırma görevlisi. Halen Marmara Üniversitesi'nde Siyaset ve Sosyal Bilimler doktorası yapıyor. *Yalnızca Sayıları Seven Adam* (Paul Hoffmann), *Sosyoloji Sözlüğü* (Gordon Marshall; Osman Akınhay'la birlikte) ve *Postmodern Savaş* (Chris Gray) gibi kitap ve çeşitli makale çevirileri vardır.

Anthony D. Smith

KÜRESEL ÇAĞDA MİLLETLER VE MİLLİYETÇİLİK

Türkçesi: Derya Kömürcü

§

ODTÜ KÜTÜPHANESİ
M. E. T. U. LIBRARY

JC 311
S5394
2002

Siyaset 19

Küresel Çağda Milletler ve Milliyetçilik
Anthony D. Smith
Türkçesi: Derya Kömürcü

335265

Kitabın Özgün Adı:
Nations and Nationalism in A Global Era
Polity Press, 1995

Kapak tasarım: Mithat Çınar

JC311 .S5394 2002 METU LIBRARY

© 2(
© 2002; bu
Eve

Küresel çağda milletler ve milliyetçilik \
0020230184

Birinci Basım: Ocak 2002

ISBN: 975 - 289 - 049 - 0

Baskı ve Cilt: Melisa Matbaacılık

EVEREST YAYINLARI
Çatalçeşme Sokak No: 52/2 Cağaloğlu/İSTANBUL
Tel: 0 212 513 34 20-21 Fax: 0 212 512 33 76
Genel Dağıtım: Alfa, Tel: 0 212 511 53 03 Fax: 0 212 519 33 00
e-posta: everest@alfakitap.com
www.everestyayinlari.com

Everest, Alfa Yayınları'nın tescilli markasıdır.

İçindekiler

Önsöz xi

Giriş xv

1) Kozmopolit Bir Kültür mü? 1

2) Modernist Yanılgı 26

3) Etno-Milli Bir Canlanış mı? 52

4) Milli Devletin Krizi 93

5) Milliyetçiliğin Ötesi mi, Üst-Milliyetçilik mi? 130

6) Milletin Savunusu 167

Kaynakça 185

ÖNSÖZ

Pek çok kişi, dünyanın dört bir yanında aniden patlak veren etnik çatışma ve milliyetçilik karşısında şaşkına döndü ve kederlendi. Oysa onlar, etnisite ve milliyetçiliğin hızla yok olduğu inancıyla etnik anlaşmazlık ve milli çatışmaların olmadığı bir dünya hayal ediyorlardı. Ama etnik topluluğun uzun bir tarihi olduğunu; bir ideoloji ve hareket olarak milliyetçiliğin en azından Fransız ve Amerikan Devrimlerinden bu yana dünya politikasında etkili bir güç haline geldiğini unuttular. Milliyetçiliğin yakın geçmişteki dirilişi ancak uzun bir tarihsel sürecin parçası olarak anlaşılabilir ve Berlin Duvarı'nın yıkılışıyla, hatta İkinci Dünya Savaşı'yla başlayan çözümlemeler sığ ve yanıltıcı olmak durumundadır.

Ben, bu kitapta, milliyetçiliğin bugünkü dirilişine dair bazı çözümleme biçimlerini değerlendirmeyi ve milletlerle milliyetçiliklerin oluşumundaki yeni trendler hakkında –benim *National Identity* [Milli Kimlik] kitabımın son bölümü ile daha önceki bir başka makalede[1] kısaca taslağını çizmiş olduğum fikirler üzerine inşa etmek suretiyle– kendi bakış açımı ortaya koymayı hedefliyorum. Halihazırdaki milliyetçilikler hakkında genel bir inceleme sunmak ya da dünyanın belirli yerlerindeki ampirik trendleri tartışmak niyetinde değilim. Okur bu kitapta, eski Yugoslavya'da, Kafkaslarda, ya da Güney Afrika'da süre giden mücadeleler hakkında bir tartışmayla karşılaşmayacağı gibi, Sih*, Filistin ya da başka bir milliyetçik üzerine kehanetler de bulmayacak.

Ayrıca, milli kimlik ve milliyetçilik meselelerine temas ettikleri noktalar dışında modernlik ya da 'küreselleşme' ve onların sonuçları gibi daha geniş boyutlu tartışmaların içine dahil olma çabasında da değilim, çünkü ben, modern dünyanın genel olguları olarak milletleri ve milliyetçiliği kavramaya yönelik anahtarın, küresel karşılıklı bağımlılığın sonuçlarından çok, tarihsel kültürler ile etnik bağların devam etmekte olan çerçeve ve kalıtlarında bulunduğuna inanıyorum. Elbette bu, söz konusu sonuçların öneminin küçümsenmesi anlamına gelmez. Küresel bağımlılığın, insanların örgütlenme biçimleri üzerindeki temel etkisi, geleneksel cemaat yapılarının temelini çürütmek ve milliyetçilik ideolojisini, özgül milli bağlamlarından 'çıkararak' yaymak oldu. Ancak milliyetçilik, Fransız Devrimi içinde ve onun aracılığıyla zaten yatağından kaldırılmıştı. Dolayısıyla milliyetçiliği, paradoksal bir biçimde de olsa, küresel karşılıklı bağımlılığa özgü temel güçlerden biri olarak görmek mümkündür.

1) Bkz. A. D. Smith (1991 ve 1990a).

*)Sih: 16. yüzyıldan beri Hindistan'da (daha çok Pencap) faaliyet gösteren tektanrılı mezhep [ç.n.].

Benim savıma göre milliyetçilik gücünü daha çok tarihsel yerleşmişlikten alır. Bir ideoloji olarak milliyetçilik sadece ve sadece popüler bir akort tutturduğunda, belirli toplumsal gruplar ya da tabakalar tarafından benimsendiği ve onlara ilham verdiği takdirde kök salabilir. Ama milliyetçilik ideolojiden öte bir şeydir. Diğer modern inanç sistemlerinden farklı olarak milliyetçilik, güç söz konusu olduğunda, yalnızca genel millet fikrine değil, kendisinin mutlak bir şeye dönüştürdüğü şu veya bu, ama yine de özgül bir milletin varlığı ve karakterine de dayanır. Bu yüzden, milliyetçiliğin başarısı özgül kültürel ve tarihsel bağlamlar üzerine inşa edilir; ve bu, ortaya çıkışlarında milliyetçiliğin önemli rol oynadığı milletlerin, sırasıyla daha önceden varolan ve fazlasıyla parçalara ayrılmış kültürel miraslar ve etnik oluşumlardan türedikleri anlamına gelir. Pek de devrimci olmayan bu soyut oluşum, bugün dünyanın pek çok köşesindeki bir sürü kadın ve erkeği harekete geçiren şeydir. Benedict Anderson'un belirttiği gibi milliyetçilik, sözgelimi liberalizm ve sosyalizmden çok daha fazla dine ve dinsel cemaatlere yakındır. Ve günümüz 'modernist' ve 'postmodernist' milliyetçilik eleştirilerinin başlama noktalarını sıklıkla kaybetmelerinin ve birbirine bağımlı bir dünyada milletler ve milliyetçiliklerin devam eden gücü ve diriliğini anlamak için başka yerlere bakma zorunluluğunun temel nedeni burada yatmaktadır.

Bir kez daha bana, acil bir uluslararası sorun olduğu kadar toplumsal ve kültürel bir mesele olan bu konuda görüşlerimi ortaya koymamı sağladığı için Anthony Giddens ve Polity Press'e minnettarım. Buradaki düşüncelerin başlangıç noktasını oluşturan Libera Università Internationale degli Studi Sociali'deki öğrencilere bazı dersler vermem için beni Roma'ya davet eden Profesör Giovanni Aldobrandini ve Maria Damiani Sticchi'ye; London School of Economics'teki Association for the Study of Ethnicity and Nationalism ile Research Works-

hop on Ethnicity and Nationalism'in üyelerine, teşvik edici konferanslar, seminerler ve alandaki yeni katkılara yönelik tartışmalar için en içten teşekkürlerimi sunmak istiyorum. Elbette buradaki görüşler ve herhangi bir hata konusunda tüm sorumluluk yalnızca bana aittir.

Anthony D. Smith,
London School of Economics

GİRİŞ

Ben bu kitapta, ikinci binyılı kapatırken, dünyanın giderek daha fazla birleştiği, birbirine bağlandığı ve etnik gruplarla milletler arasındaki engellerin azaldığı ve geçersiz hale geldiği bir zaman diliminde etnik çatışma ve milliyetçiliğin niçin yeniden dirildiğini incelemek istiyorum.

Bize durmaksızın içinde ikâmet ettiğimiz kürenin giderek daha küçük ve daha birleşik bir hal aldığı hatırlatılıyor. Her yerde gezegenimizin ekonomileri ile toplumları arasında daha sıkı bağlar oluşturuluyor ve eskiden bağımsız olan devletler ve milletler, karmaşık bir devletlerarası örgütler ve düzenlemeler ağı tarafından gerçek anlamda uluslararası bir topluluk içine dahil ediliyor. Dünyanın her köşesinde etnik geçmişler yeni-

den gündeme getiriliyor ve eski kültürler parçalanarak yeni bir biçime sokuluyor. Tüm dünyada insanlık otomatik teknolojiler çarkına kapılmış ve kitle iletişimi ormanıyla çevrelenmiş durumda. Kısacası, dünyamız tek bir mekân haline geldi.

Zaman ve uzamın bu şekilde 'sıkıştırılması' insanların birbirleriyle ve toplumsal ağlarıyla ilişki kurma biçimlerini kökten değiştirdi. Kuşkusuz modernlik dünyayı kavrama ve onu oluşturan toplumları algılama biçimlerimizde bir devrime yol açtı. Belki de Marx ve Engels'in çok sayıdaki milli kültür ve edebiyattan ortak bir edebiyat ve kültür doğabileceği umudunun, nihayet gerçekleşeceği ana geldik. Ticari duvarların yıkıldığı, metalar ve emeğin kıtalar arasında serbestçe hareket edebildiği yeni uluslararası işbölümü sistemine paralel olarak siyasal kalıplarımızı ve ideolojilerimizi yeniden biçimlendirmenin ve eski bölünmelerle düşmanlıkları bir kenara bırakmanın vakti geldi belki de. Aynı devrim eski geleneklerin ve dini değerlerin çöküşüne de yol açtı ve pek çok kişiyi pratiklerle inançları eski bağlamlarından ayırmak ve ötekilerin farklılığını (diğer kültürler, halklar, öteki yaşam biçimleri) kendi imgeleri ve toplumsal ilişkilerinin içine katmak zorunda bıraktı.[1]

Ama bu, çağımızın sadece bir yüzü. Öteki yüzü, feminizmden çevre hareketine, sivil haklar hareketinden dinsel uyanışlara kadar uzanan her türden toplumsal hareket ve kimlik protestosu temsil ediyor. Özelde ise etnik milliyetçiliğin, dinsel fundamentalizmlerin ve uzun zamandır yerin altında gömülü oldukları düşünülen grup antagonizmalarının yeniden doğuşuna tanıklık ediyoruz. Özerklik ve ayrılma hedefli etnik protestolar, milli irredantizm* savaşları ve emek piyasaları ile sosyal hizmetler bünyesinde patlak veren ırksal çatışmalar her kıtada çoğaldı. Küreselleşme ve aşkınlık çağında kendimizi si-

1) 'Küreselleşme' ve 'zaman-uzam sıkıştırılması' kavramları için bkz. Featherstone (1990, özellikle Robertson'ın yazısı).

*) Bir ülkenin başka bir ülkede yaşayan, dil, din veya etnik köken bakımından kendisinden saydığı topluluklar üzerinde hak iddia etmesi ve bu topluluğun üzerinde yaşadığı toprakları kendi sınırlarına katma isteği [ç.n.].

yasal kimlikler ve etnik parçalanma üzerinde yükselen bir büyük girdabın içinde bulduk. Hindistan'da, Kafkaslarda, Balkanlarda, Afrika Boynuzunda ve Afrika'nın güneyinde kanlı çatışmalar patlak verdi ve hatta Kanada, Büyük Britanya, Belçika, İspanya, Fransa, İtalya ve Almanya gibi çok daha istikrarlı ve zengin toplumlarda bile etnik halk hareketleri, yabancı düşmanı ırkçılık ve milliyetçiliğin sarsıntıları yaşandı dönemsel olarak. Pek çok kişiye göre 'sığ', parçalanarak büyüyen bir milliyetçilik çağdaş dünyadaki siyasal tehlikenin en büyük kaynağı haline gelirken, her tarafta etnik ve milli kimlikler son derece gergin ve hassas siyasal meseleler olmaya devam ediyor.

Bu paradoksu nasıl açıklayabiliriz? Bu, modernliğin her şeyi yerinden oynatan devriminin ardından yeni tür bir kimlik politikası üreten kültürel küreselleşme diyalektiğinin kaçınılmaz bir ürünü mü, yoksa yalnızca milliyetçi düşmanlıklar ve savaşlarla dolu daha önceki bir çağdan 'artakalan' bir şey mi? Kapitalist ya da sanayi-sonrası ilerlemenin parça parça yok edeceği basit bir geçici sapma mı? Ya da modern kültürün bu çelişkisi, yerküreye yayıldıkça daha da büyümeye ve yoğunlaşmaya mı aday?

Bu paradoksa yönelik üç ana çözüm ortaya atılmıştır. Bunlardan birincisi, çağdaş milletler ve milliyetçiliklerin, şanlı atalarının takipçileri olduğunu ve yerkürenin her bir parçasındaki güzergâhını tamamladıktan sonra geçip gidecek başka bir devre ait kalıntılardan ibaret olduklarını ileri sürer. Bu gidiş birkaç on yıl alabilir ve bu arada pek çok acıya ve kan dökülmesine neden olabilir, ama çoğalan bir görünüm sergileyen ve kısa sürede dünyanın çeşitli bölgelerini peş peşe içine çeken bu tür etnik milliyetçilik ve ırkçılıklar esasında sonsuza dek devam etmeyecektir. Kısa süre içinde depolitize olacak ve 'normalleşecek'tir. Her halükarda tarihin büyük hareketlerinin bir parçası, –uluslararası işbölümü, büyük bölgesel piyasalar, güçlü askeri bloklar, elektronik iletişim, bilgisayarlı en-

formasyon teknolojisi, kitlesel halk eğitimi, kitle iletişim araçları, cinsel devrim vb. gibi– tarihsel değişimin büyük yapıları ve motorlarına sıkı sıkıya bağlanmış ilerlemenin savaş arabası değildirler. Bunlar, geleceğin güçleridir ve onlara eşlik eden küçük ölçekli ve sıkı fıkı eğilim insan topluluklarının artan kapsayıcılığı ve kaynak maksimizasyonuna yönelik rahatlatıcı bir yanıltmaca ya da kamuflajdan başka bir şey değildir. Aslında biz halihazırda, milli kimliklerine ait kültür ve anlatıları gittikçe daha fazla melezleşen ve müphemleşen pek çok toplumda 'homojen millet'in yıkılışına ve daha gevşek çok-etnili toplumların doğuşuna (bazılarına göre yeniden doğuşuna) tanıklık ediyoruz. 'Postmodern' çağ, tıpkı sureti 'modern-öncesi' çağ gibi siyasallaşmış etnisiteye ya da özerk bir siyasal güç olarak milliyetçiliğe çok küçük bir yer tanımaktadır.[2]

İkinci argüman ise milletler ve milliyetçiliğin modernliğin kaçınılmaz ürünleri ve üreticileri olduğunu öne sürer. Genellikle Fransız ve Sanayi Devrimlerinden (bazen de Reformasyon'dan) başlatılan modernleşme, Neolitik Devrim ve yerleşik tarımın doğuşundan itibaren süregelen yaşam biçimimizi bir ölçüde tümüyle ve bilinmeyen bir biçimde dönüşüme uğratmıştır. Endüstriyel kapitalizm, bürokratik devlet, topyekûn savaş, kitlesel sosyal mobilizasyon, bilim ve akılcılık, bilgisayar destekli kitle enformasyonu ve elektronik iletişim, geleneksel aile değerlerinin çöküşü ve cinsel devrim, gezegenimizdeki her bir bireyin yaşamını farklılaştırdı ve onları her zamanki pratikleriyle günlük rutinlerinin dışına çıkardı. Yeni biçimler ve ortodoks olmayan yaşam tarzları, eski yapıları yok edip, kadim kültürleri gereksiz kılarken, grupları ve bireyleri altüst etti. Modernleşme devrimi son derece büyük bir parçalanmaya yol açtı, ama aynı zamanda yeni iletişim tarzları ile yeni elektronik enformasyon ve yayın teknolojileri üzerine kurulu bir bütünleşmeyi de beraberinde getirdi. Bu emsalsiz durum içinde milletler ve milliyetçilikler, kitlesel sosyal değişi-

2) Milletlerin çöküşüyle ilgili olarak bkz. Kohr (1957); ve McNeil (1986).

min yıkıcı etkilerini kontrol etmeye yarayan –kolay kolay hazmedilemeseler de– gerekli araçlardır; parçalayıcı ve yabancılaştırıcı bir dünyada en alt düzeyde bir toplumsal uyum, düzen ve anlam sağlayabilecek büyük ölçekli ve güçlü cemaatler ve inanç sistemlerini yalnızca milletler ve milliyetçilikler sunar. Dahası onlar, toplumsal dönüşümün en güçlü modern faili, rasyonel devletin etkinliklerini meşrulaştıran ve anlamlı kılan tek popüler güçtür. Bu yüzden milletler ve milliyetçiliklerin yok olma olasılığı yoktur; en azından yerkürenin tüm bölgeleri Batı modelindeki gibi gönençli ve istikrarlı bir modernliğe acılı bir biçimde geçene kadar böyle bir olasılık yoktur.[3]

Üçüncü görüş, milletler ve milliyetçiliklerin daimi olduğunu iddia eder. Onlar, ne milliyetçi çağın süpürülüp atılacak ya da parçalanacak kalıntılarıdır, ne de modernliğin –üzücü de olsa– kaçınılmaz ürünleridir. Tam tersine, geçici olan, modernliğin ve sözde 'postmodern' çağın kendisidir; milletler insan toplumunun kökeni olarak kalmaya devam edecektir. Milletler ve milliyetçilik modern-öncesi kadar modern devirlerin de temel güçleri ve süreçleridir ve modernleşmeyle modernlik gerçekte sadece çağdaş dünya içinde milletlerin gerçekleştirilme tarzlarıdır. Aralarında bir çok milliyetçinin de bulunduğu bazılarına göre bu, 'başlangıçtan beri varolan' bir doğal düzenin parçası ya da toplamıdır; verili bir milletin mensupları kendi milletini ve onun (genellikle şanlı) tarihini 'unutmak' durumunda bırakılabilir, ama doğa eninde sonunda kendisini bir kez daha gösterecek ve söz konusu millet 'yeniden doğacak'tır. Diğer bir görüşe göre ise, milletler genel insan işlevlerini yerine getirir ve toplumsal kaynaşma, düzen, sıcaklık vb. şeyleri sağlar; bundan ötürü belirli milletler, herhangi bir 'doğal düzen'in parçası olmasalar da, kendi mensuplarına her şeyi kapsayan çok eski bir şey olarak görünür. Ay-

3) Carr (1945) ve Deutsch (1966) bu tür modernizmin milletlere uyarlanmış kaynakları olmaya devam ediyor. Modernliğin devrimlerine dair daha genel bir görüş için bkz. Giddens (1991).

rıca temel kültürel bağların gücü ve kalıcı niteliğini de kabul etmek zorundayız. Her iki durumda da etnik topluluk ve millet tasavvur edilebilecek herhangi bir yeni düzenin temel yapı blokları olmayı sürdürür. Biçimleri değişiklik geçirse de etnik ve milli bağların özü meydana gelebilecek toplumsal ve siyasal dönüşümlerin altında yatmaya devam edecektir.[4]

Bana kalırsa bu bakış açılarından hiçbiri durumun karmaşıklığının hakkını veremiyor. Bu görüşler, hem genel olarak defoludur hem de küresel bağımlılık – milliyetçiliğin parçalanarak büyümesi paradoksunu açıklamaya çalışan kılavuzlar olarak sorunludur. Milletler ve milliyetçilikleri daha önceki, apayrı bir çağdan kalma modası geçmiş şeyler, ya da küresel modernleşme ve geç kapitalizmin kaçınılmaz ürünleri, ya da insanlık tarihi ve toplumun daimi ve doğal özellikleri olarak görmek yerine onların altındaki etnik ve toprağa özgü bağlamlara ulaşmaya çalışmalı; bunların, idari merkezileşme süreçleri, iktisadi dönüşüm, kitle iletişimi ve modernlikle ilişkilendirdiğimiz geleneklerin çözülmesinden hem etkilendiğini hem de onları etkilediğini göz önünde bulundurarak milletler ve milliyetçilikleri kültürel bağlarla siyasal toplulukların tarihsel kesişme noktası üzerine yerleştirmeliyiz. Diğer güçlerin milliyetçiliğin eskidiğini gösterdiği ve bunu hızlandırdığı bir zamanda, dört bir yanda milliyetçi fikirlere olan rağbeti ve onların sürekli olarak yeniden benimsenmesini anlamlı kılacaksak hem daha geniş bir zaman çerçevesine hem de etnik temeli yeniden keşfetmeye ihtiyacımız var.

Bundan dolayı, küreselleşme ve küresel kültürle birlikte milletlerin aşılmış olduğunu iddia eden yaklaşımları ve onların etnisite ve milliyetçilik analizlerinin kısıtlılıklarını ele alarak başlayacağım. Bunu, bazı ampirik karşı örnekler eşliğinde modernist argümanların fayda ve zararlarının incelenmesi izleyecek. Son olarak ise eskilci (perennialist) konumun savu-

4) Bu görüşün izleri Shils'e (1957) dek uzanır; ayrıca Geertz (1963) tarafından da ortaya konmuştur.

nulamaz, ama yine de önemli olduğunu göstereceğim. Bu bakış açılarının her biri son zamanlardaki gelişmelerin önemli bir boyutunu aydınlatıyorsa da hepsinin bir sınırı var. 'Küresel kültür' yaklaşımı gözle görülür olanın çok ötesine geçiyor ve artan etnik milliyetçiliklerin anlamını kavrama konusunda başarılı olamıyor. Modernist yaklaşım çok daha gerçekçi ve ayakları yere daha sağlam basıyor, ancak o da tarihsel derinlik ve özgünlükten yoksun. Diğer tarafta eskilci iddia ise çok küçük bir açıklama gücüne sahip olmasına karşın daha geniş bir tarihsel çerçeveye duyulan ihtiyaca dikkat çekiyor.

İşte bu tarihsel çerçeve, benim inancıma göre rakiplerinden çok daha tamamlanmış ve daha ikna edici alternatif bir yaklaşımın temelini oluşturuyor. Bu noktadan hareketle sorunun kaynağının, toplumsal ve tarihsel deneyim 'tabaka'larının ortak etkisi ve milli fenomenin etnik ve toprağa özgü sembolizm ile örgütlenme biçimlerinden türemesi olduğu söylenebilir. Bu yüzden, bu alanla ilgilenen herkesin kafasını karıştırmaya devam eden milliyetçiliğin duygusal derinliği ve toplumsal dayanak noktası olma sorununu aydınlatmak için insan birlikteliği ve kimliğine dair çok geniş bir tarihsel kanıt alanına dayanmak gerekir. Bu aynı zamanda küreselleşen bir çağdaki parçalanma paradoksunu çok daha derin bir sosyo-tarihsel duruş noktasından kavramamıza olanak tanır.

Yalnızca milliyetçiliğin gücünü ve milli kimliğin modern-öncesi etnik sembolizm ve örgütlenme biçimleri içindeki kök salmışlığı aracılığıyla yaptığı sürekli çağrıyı kavrayabilirsek, 'nesnel' koşulların etnik milliyetçiliği artık gereksiz bir şey haline getirecek gibi göründüğü bir zamanda etnik milliyetçiliğin neden yeniden dirildiğini anlama şansımız olabilir. Böylesi bir kavrayışı elde edemediğimiz takdirde, çelişik eğilimler ve antagonistik güçlerle dolu bir dünyada öngörülemeyen siyasal dramları izleyen şaşkın seyirciler olarak kalmak zorundayız.

KÜRESEL ÇAĞDA MİLLETLER VE MİLLİYETÇİLİK

1
KOZMOPOLİT BİR KÜLTÜR MÜ?

Milliyetçiliğin -esas olarak Avrupa'daki- evrimini incelediği çalışmasında Hobsbawm, yirminci yüzyıl sonundaki milliyetçi ya da etnik politika olgusunun "on dokuzuncu ve erken yirminci yüzyıl tarihi 'milliyetçiliği' ve 'milletleri'nden işlevsel olarak farklı olduğunu" ileri sürer. Milliyetçilik "artık tarihsel gelişmelerin temel güçlerinden biri değildir."[1]

On dokuzuncu yüzyılda milletlerin milli devletler ve endüstriyel ekonomiler etrafında kurulması ve yirminci yüzyıl ortalarındaki sömürgecilik karşıtı milli özgürlük ve kurtuluş hareketleri, Hobsbawm'a göre tarihsel gelişmenin merkezinde yer alıyordu. Ancak on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında

1) Hobsbawm (1990, s. 163): Hobsbawm milliyetçiliğin doruk noktasını yirminci yüzyılda görür ve bu, dönemleştirici tarihsel görüşün daha önceki tarihçilerin milliyetçilik değerlendirmeleriyle (bkz Snyder, 1954) aynı doğrultuda olduğunu gösterir.

ortaya çıkan ve günümüzde de yayılmaya devam eden etnik ve dilsel milliyetçilikler için bu durum geçerli değildir. Millet kurma *(nation-building)* ve milli özgürlük hareketleri "özgürleştirici olduğu kadar tipik bir biçimde birleştiriciydi de," ne var ki karakteristik yirminci yüzyıl sonu milliyetçilikleri "esas olarak olumsuz, hatta bölücüdür. Dolayısıyla 'etnisite' ve dilsel farklılıklar üzerine -kimi zaman ayrı ayrı, kimi zaman birlikte- yapılan vurgu bazı durumlarda dinle birleşmiştir."

Hobsbawm, klasik Marksist analize paralel bir şekilde bu milli özgürlük hareketlerin "Habsburg, Çarlık ve Osmanlı imparatorluklarına karşı gelişen küçük milliyet hareketleri"yle bağları olduğunu kabul eder. Ama başka bir açıdan, modern siyasal örgütlenme biçimlerinin reddi anlamında milli özgürlük hareketleriyle söz konusu küçük milliyet hareketleri birbirlerine karşıttır.

> ... zayıflık ve korkudan kaynaklanan tepkiler, modern dünyanın güçlerini kapının ağzında tutmaya yönelik barikatlar inşa etme çabaları olarak görünmeleri bağlamında, Çeklerin ilerlemesinden ziyade, göç etmesiyle köşeye sıkıştırılan Praglı Almanların öfkesiyle benzer özellikler sergiler.[2]

Bu korkuları ateşleyen son dönemlerdeki uluslararası nüfus hareketleri ile hızlı, kökten sosyo-ekonomik dönüşümlerdir. Hobsbawm, Rus ve Anglofon göçleri karşısında Estonya, Galler ve Quebec'lilerin reaksiyonlarını örnek gösterdikten sonra şöyle devam eder: "Nerede olursa olsun kentleşmiş bir toplumda yaşıyorsak yabancılarla karşılaşırız: bize kendi ailelerimizin köklerinin zayıflığını ya da kuruyup gittiğini hatırlatan yerinden yurdundan kopmuş erkekler ve kadınlar."[3] Ve Simmel'in grup çatışması analizi çerçevesinde açıklamasını sürdürür:

---

2) *A.g.y.*, s. 164, Doğu Avrupa'daki küçük milliyet hareketlerine karşı yapılan klasik Marksist saldırılarla aynı çizgide; bkz. Cummins (1980).

3) *A.g.y.*, s. 166-167: Hobsbawm, Quebec milliyetçiliğiyle bağlantılı olarak Kanada'nın büyük şehirlerindeki artan etnik karışımdan bahsediyor.

> 'Etnisite ya da dilin yaptığı çağrı geleceğe rehberlik etmez. Bu yalnızca statükoyu, ya da daha kesin bir biçimde ifade etmek gerekirse etnik temelde tanımlanan grubu tehdit eden 'öteki-ler'e karşı bir protestodur.

Çünkü,

> Tanım olarak milliyetçilik, kendi 'millet'ine ait olmayan her-kesi, başka bir deyişle insan ırkının ezici çoğunluğunu kendi etki alanının dışında bırakır. Dahası, fundamentalizm, en azından bir ölçüye kadar gerçek gelenek ve görenek kalıntıla-rına ya da dini pratikler içindeki haliyle geçmiş pratiklerden geride kalanlara seslenebilirken, önceden görmüş olduğumuz gibi milliyetçilik de kendi başına ya geçmişin gerçek örf ve âdetlerine düşmandır ya da onların yıkıntıları üzerinde yük-selir.[4]

Peki ama, o zaman niçin etnik ve dilsel milliyetçilikler gü-nümüzde bu denli yaygınlaştı? Çünkü, Hobsbawm'a göre, bu milliyetçilikler "yirminci yüzyılın büyük kısmında baskın olan milli-olmayan/milliyetçi-olmayan devlet oluşumu ilkele-rine karşı bir yanıt" sunarlar. Ama bu, etnik tepkilerin dünya-nın yirmi birinci yüzyıldaki yeniden yapılanışı için herhangi bir alternatif ilke sunabileceği anlamına gelmez.[5]

Şimdilerde pek alışıldık bir temaya paralel bir biçimde Hobsbawm, böyle bir yeniden yapılanmaya dair ilkelerin mil-letler ve milliyetçilikle pek az ilgisi olduğunu iddia eder. Bu-nun nedeni milletlerin eski ekonomik işlevlerini yitirmiş ol-malarıdır. Ama yine de Hobsbawm büyük *devletler*in önemli ekonomik işlevleri yerine getirmeye devam edeceğini kabul eder. Fakat genel olarak küresel karşılıklı bağımlılığın anlamı, gelecekte çok daha büyük ekonomik birimlerin toplumun te-

4) *A.g.y.*, s. 168-169.

5) *A.g.y.*, s. 173. Yugoslavya ve Sovyetler Birliği'ndeki komünist rejimlerin ken-di sınırları içinde 'milliyetçiliğin feci etkilerini' sınırlama yollarına dair özlem dolu bir genel bakış bağlamında öne sürülen bir argüman.

mellerini sağlayacak olmasıdır. Hobsbawm'a göre açıktır ki milliyetçilik "milli devletler yaratılmadıkça bir hiçtir ve milliyetin halihazırdaki etnik-dilsel kriterlerine uyan milli devletlerden oluşacak bir dünya bugün pek de gerçekçi görünmemektedir."[6]

Bu ilke çerçevesinde etnik ya da dilsel bir olgu olarak

> milliyetçilik, apaçık yaygınlığına rağmen, günümüzde artık tarihsel açıdan çok daha az önemlidir. Artık on dokuzuncu yüzyılda ve yirminci yüzyıl başında olduğu gibi küresel bir politik program değildir. Olsa olsa başka gelişmeleri karmaşıklaştıran bir faktör ya da bir katalizördür.

"Yerkürenin millet-üstü yeniden yapılanması"nın öncesine dönmek ya da ona uyum sağlamak durumunda bile, "milletler ve milliyetçilik bu tarih içinde varolacaktır, ama ikincil düzeyde ve genellikle oldukça küçük rollerle." Elie Kedourie'den hareketle Hobsbawm, milletler ve milliyetçilik fenomenini analiz etmede hızla ilerleme kaydeden tarihçilerin ışığında şu sonuca varabiliyor:

> her şey bir yana, bu fenomen zirve noktasını geride bırakmıştır. Hegel'in dediği gibi, bilgelik getiren Miverna'nın başı alacakaranlıktan çıkmaktadır. Onun şimdilerde milletler ve milliyetçiliğin etrafında dolanması iyiye alamettir.[7]

---

6) *A.g.y.*, s. 177. Her etno-milli adayın egemen bir ulus-devlet haline geleceğini tasavvur eden bir senaryo öngören bir argüman. Bu bir bostan korkuluğudur. Böyle bir senaryo uygulanamaz olmanın yanı sıra, hiçbir zaman küresel bir program olarak da hedeflenmemiştir. Olup biten belirli *etnilerin* ya da liderlerin milli bir statü için yaygara koparmasından ibarettir; bir kez daha yatağından kaldırılmış bir ideoloji olarak milliyetçilik, önceden varolan özgül etnik bağlara bağımlı olmuştur.

7) *A.g.y.*, s. 181-183; krş. Kedourie (1960). Hobsbawm kitabının Giriş kısmında 1970'lerden itibaren milliyetçilik çalışmalarındaki akademik ilerlemelerin bir listesini sunar, ama bu liste, Carlton Hayes, Louis Snyder, Boyd Shafer ve Hans Kohn gibi tarihçilerin daha önceki dönemdeki pek çok başarısını dikkate almaz. Bunlar için bkz. A.D. Smith (1992b).

MİLLETİ DEPOLİTİZE ETMEK

Hobsbawm'ın analizi, milletler ve milliyetçiliğin erken yok oluşunu öngören pek çok incelemeden biridir. Bu analiz, milliyetçilik okumalarının Marksist bir varyantını temsil eder ve olumlu, birleştirici (ama on dokuzuncu yüzyıla özgü) bir milliyetçilikle, olumsuz, bölücü (ama çağdaş) bir milliyetçilik arasında ayrım yapar. Bu ayrımı, Hobsbawm'ın Marx ve Engels'le uyumlu bir biçimde yaptığı, Avrupalı ile Avrupalı olmayan milliyetçilik arasındaki tarihsel ayrım izler. Birincisi, 1830'dan 1870'e kadarki dönemde yayılan ve Fransız İhtilali'nin yurttaşlık idealinden kaynağını alan 'büyük milletler'in kitlesel, demokratik, siyasal milliyetçiliğidir. İkincisi ise, 1870'den 1914'e kadar uzanan dönemin karakteristiği olan ve Osmanlı, Habsburg ve Rus imparatorluklarının eski politikalarına karşı bir küçük-millet tepkisi niteliğindeki, genellikle geri kalmış bölgelerin çevre halklarının -öncekiyle karşıtlık arz eden- sığ etnik ya da dilsel milliyetçiliğidir.[8]

Hobsbawm'a göre on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında kentleşme, kitlesel göçler ve yeni 'ırk' kuramları romantik entelektüellerin etkinliklerine yeni bir siyasal önem verdiği gibi, 'daha az sınavda başarılı olan sınıflar' arasında bir kitlesel destek de sağladı. Bu durum, halkların imgelemlerini ateşlemeye ya da daha çok onların korku ve zayıflıklarına yanıt vermeye devam eden etnik ya da dilsel (ya da etno-dilsel) milliyetçiliği moda haline getirdi. Oysa bu tür milliyetçilik büyük ölçekli ekonomiler ve politikaların hâkim olduğu küresel bir çağa pek uygun değildi. Tarihsel görevini yerine getirerek miadını doldurmuş olan daha eski demokratik siyasal milliyetçilik, küresel değişimlerin hızı karşısındaki tutucu ya da şaşkın tepkilerden daha fazlasını ifade eden daha sonraki dönemlerin etno-dilsel milliyetçiliklerinin akını karşısında sürüklenip gitti.

8) A.g.y., Bölüm 1; Marx ve Engels'in dönemin Avrupa milliyetçilikleri hakkındaki görüşleri için bkz. Davis (1967).

Ancak söz konusu etno-dilsel milliyetçilikler de er ya da geç dünya tarihinin amansız büyük ölçekli siyasal-ekonomik hareketleri karşısında cesaretini yitirecek ve yok olacaktır.

Bugün artık bu tür iyimser materyalist evrimcilik yalnızca Marksistlerle sınırlı değildir. Bu yaklaşım, Carr ve Kohn'dan Smelser ve Breuilly'e kadar liberal milliyetçilik eleştirileri hakkında da bir fikir sunar. Temelde tüm bu eleştiriler, büyük ölçekli milli devletin süregelen gerçekliğini ve tarihsel rolünü kabul eder, ama milleti tüm siyasal anlamlarından sıyırarak saf kültürel ya da folklorik bir olgu biçimine sokmak suretiyle insanlığın daha geniş bir parçası ya da bir bütün olarak insanlığın çıkarları için bu tarihsel rolü mümkün olduğunca depolitize etmeye, zararsız kılmaya çalışırlar.[9]

Bu depolitizasyonu başarmanın yollarından biri milletin kültürel düzeyini devletin siyasal düzeyinden ya da daha iyisi, devletlerin bölgesel ekonomik işbirliğinden ayırmaktır. Ne var ki yalnızca bu ikinci düzey, gelişen dünya düzeni içinde 'gerçek' bir toplumsal ve siyasal öneme sahiptir, çünkü 'ulus-devlet', sınırları içinde artık ne teritoryal bir pazar ne de kitlesel, kamusal bir kültür barındırabilmektedir. Bu kamusal işlevlerini yitirmiş olan millet, 'etnisite' ve 'kültür' ya da -geçmişe yönelik saf bir romantik bağ olarak- 'folklor' düzeyiyle sınırlı kalır ve bazı akademik yaklaşımların romatize edilmiş kültürel çarpıcılığıyla örtüşür. Bir zamanlar sahip olduğu tüm siyasal boyutlarını yitirir.[10]

Milleti depolitize etmenin ikinci yolu onu demilitarize etmektir. Millet, belirli bir devlete bağlanmış olsun ya da olmasın, artık uluslararası arenanın etkin aktörü değildir, çünkü çağdaş dünyada millet, komşularına ya da bölgesel bir askeri

9) Carr (1945); Kohn (1967); Smelser (1968); ayrıca krş. Deutsch (1966) ve Breully (1982). Kuramsal ve disiplinlerinden kaynaklanan farklarına rağmen bu ve diğer analistler arasında liberal evrimcilik oldukça yaygındır.

10) Nesnel maddi gerçeklik ile romantik öznellik arasındaki ayrım için bkz. Nairn (1977, Bölüm 5); akademisyenler arasında kültürel yaklaşımlar için bkz. Meadwell (1989).

bloğa bağlanmış durumdadır ve gerçekten bağımsız bir savunma politikası ya da dış politikaya sahip olamaz. Ulus-devlet artık kendi dış ilişkilerini arzu ettiği gibi özgürce idare edemez; yalnızca genel, uluslararası normlarla (Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'ndeki gibi) değil, aynı zamanda özel bölgesel antlaşmalar ve kendisini ister istemez bağlanmış bulduğu birliklerle de sınırlandırılmıştır. Askeri garantinin yitirilmesiyle birlikte milli egemenlik de -yok olmasa da- ciddi biçimde kısıtlanmıştır.

Üçüncü olarak, milletin 'normalleştirilmesi' ve milliyetçiliğinin ritüelleştirilmesi söz konusu olabilir. Birleşmiş Milletler üzerinden, uluslararası forumlar ve konferanslar, çok taraflı anlaşmalar, örgütler, vb. gibi araçlarla her milletin milli emelleri meşrulaştırılır ve o suretle terbiye edilir. Bu milli emeller böylelikle, küresel varsayımlar çerçevesinin ve uluslararası kurumsal düzenin bir parçası haline gelirler. Milliyetçiliğin azıdişleri böylelikle törpülendikten sonra, bayraklar, marşlar ve seremoni alaylarıyla birlikte iyi huylu ve sağlıklı milli kimlik ya da yurtseverler *elzemdir*. Eşit milletlerin birbirlerinin hukukunu tanımaları çerçevesinde milliyetçilik siyasal gücünden koparılır ve sembolik düzeye, barışçıl ekonomik, sanatsal ve sportif rekabete indirgenmiş olur.

Millet kavramını depolitize etmeye yönelik bu yolların tümünde ortak olan, milleti siyasal alandan ayırma ve sanki kötü cinin tekrardan şişesine hapsedilmesi mümkünmüş gibi, onu içinden çıktığı kültür ve sivil toplum alanına yönlendirme düşüncesidir. Fakat böyle bir düşünce, milliyetçiliğin doğasının son derece hatalı kavrandığını göstermektedir. Bu düşünceye göre kültürel milliyetçilikle siyasal milliyetçilik ayrı olgular oldukları gibi birbirleriyle ilişkili de değildirler. Ama bu yaklaşım milliyetçiliğin gücünün temel unsurlarından birinin, farklı toplulukların ve onların içindeki rakip tabakalar, gruplar ve bireylerin algılamalarına ve ihtiyaçlarına göre kendisini dönüştürmesini sağlayan bukalemunvari becerisinin

gözden kaçmasına neden olur. Ayrıca milliyetçilik bünyesindeki kültür ve politika ilişkisinin de yanlış kavranması söz konusudur. Milliyetçilik, kültürel ayağın siyasal ayakla uyumlu hale getirilmesini gerekli kılan tekbiçimli ilkeye indirgenemez. Bu ilke, yalnızca diğer son derece önemli milliyetçi ilkelerin gözden kaçmasına neden olmakla kalmaz, aynı zamanda herhangi bir milliyetçiliğin gelişiminin, o cemaatin kendi kültürel ve ahlâki canlanışının siyasal mobilizasyon ve üyelerin hür iradesiyle yakından ilişkilendirilmesine dayandığı gerçeğini kavrama konusunda da başarısız olur. Dolayısıyla, milliyetçiliğin herhangi bir alana, hatta kültür alanına 'iade edilebileceği' düşüncesi safça ve temelde yanlış anlaşılmış bir düşüncedir. Bu düşünce, milliyetçiliğin ana kaynağını, insan yaşamının herhangi bir alanında ve tüm alanlarında cemaatsel yeniden canlanma idealini elden kaçırır ve 'saf biçimi'yle teritoryal milleti onun duygusal içeriğinin yerine -hem de 'biçim olarak milli, içerik olarak sosyalist'[11] şeklindeki diğer bir çürük stratejiye paralel olarak- ikâme eder.

Ayrıca ampirik olarak da milliyetçiliğin dünyanın farklı bölgelerinde, hatta federal devletlerde ve ileri toplumlarda sürekli yeniden ortaya çıkma olgusu, millet kavramını depolitize etmenin saldırgan milliyetçilikleri evcilleştirebileceği inancının ne kadar tehlikeli bir biçimde yanlış kavrandığını gözler önüne serer. Esasında Hobsbawm'ın etno-dilsel milliyetçiliklerin yeniden ortaya çıktığı ve dört bir yanda, hatta ileri derecede sanayileşmiş devletlerde bile geliştiği şeklindeki itirafı, kendisini daha önce dile getirdiği milletler ve milliyetçiliğin geç modernliğin ulusötesi güçleri tarafından yok edilmekte olduğu savını geçersiz kılar. Devletlerin radikal bir özerklik, hatta ayrılma isteyen kısımlarının sıklıkla daha zengin, eğitim açısından daha gelişmiş kısımlar -Hindistan'da

11) Bu ilke için bkz. Gellner (1977); milliyetçiliğin tek boyutlu okumalarının eleştirisi için bkz. Orridge (1981) ve Hutchinson (1987).

Pencap, eski Sovyetler Birliği'ndeki Baltık devletleri, eski Yugoslavya'daki Slovenya ve Hırvatistan, Katalonya, Bask ülkesi ve Quebec- olması ve milliyetçiliğin siyaset sahnesindeki yaklaşık iki yüzyılının ardından aynı şekilde devam etmesi, en katı ve iyimser evrimcilerin bile sessiz kalmasını zorunlu kılar. Denge halinde asılı kalmış bunca çok-etnili ve çokuluslu devletin kaderini göz önünde bulundurunca, Amerikan ya da Avustralya modeli çerçevesinde 'çoğul milletler' konusunda başarılı olabilmek için insanın oldukça cüretkâr olması gerekir. Çağdaş devlet inşasındaki sorunun etnik milliyetçilikten kaynaklandığını ve milli devletlerin siyasal milliyetçilikleri ile onların etnik cemaatlerinin etnik milliyetçiliklerinin huzursuz bir biraradalık sergilediğini ya da çatışma halinde birbirlerine kenetlendiklerini (en azından 1945'ten beri süregelen ve hiçbir şekilde yok olma ya da çözülme işareti sergilemeyen bir durum) ileri sürmek daha doğru bir yaklaşım olacaktır.[12]

Öte yandan milletlerin demilitarizasyonuna dair pek bir işaret yoktur. Evet, nükleer süpergüçlerin devasa silah cephaneliklerinde kısıntı yaptıkları doğrudur, ancak özellikle sorunlu bölgelerdeki savaşçılara yönelik silah satışlarındaki kitlesel artış ve birçok devletin sürekli büyüyen askeri bütçeleri, Kazakistan, Ukrayna, İsrail, Hindistan, Pakistan ve Kuzey Kore'de yeni nükleer silahlanma tehlikesine eşlik etmektedir. Pek çok devlet, hatta Avrupa Topluluğu'ndakiler bile, bağımsız bir savunma politikası ve dış politikaya sıkı sıkıya bağlı durumdadır ve bu durum günümüzde terörizm, salgın hastalıklar, uyuşturucu ticareti ve kitlesel göç gibi yeni endişe kay-

12) İkinci Dünya Savaşı sonrasında etno-milliyetçiliğin Batı'daki dirilişi hakkında bkz. Esman (1977) ve Williams (1982a); Asya ve Afrika'daki etnik ayrılmalar ve irredantizmin bazı nedenleri için bkz. Horowitz (1985, Bölüm 6). Horowitz, söz konusu grup ve bölgelerin yoksulluk ve geri kalmışlığının oynadığı role dikkat çeker. Bununla birlikte, daha zengin bölgelerdeki daha 'ileri' grupların da daha çok özerklik ve hatta çok-etnili uyumsuz devletlerden ayrılma durumunda olabildiklerine dair önemli kanıtlar vardır.

naklarıyla beslenmektedir. Göçmen dalgası korkusu hoşnutsuzlukları ateşlerken, kültürel kimlik, milli dayanışma ve milli çıkarların savunusuna yönelik yenilenmiş bir ilginin baş göstermesine yol açtı. Bu tür kaygılar, aşırı uçlardakiler tarafından yabancı düşmanı ırkçılığa ve anti-Semitizme dönüştürülürken, daha ılımlı gruplar savunmacı bir devlet milliyetçiliğini benimserler. Bir zamanların övgüyle söz edilen 'yeni dünya düzeni'nin son birkaç yıl içinde pek çok kez -Irak'ta, Bosna'da, Somali'de, Güney Afrika'da, Kafkaslarda ve başka yerlerde- vahşice ihlal edilmesi, milli devletleri, askeri ve güvenlikle ilgili taahhütlerini ve tutumlarını gözden geçirmeye zorladı ve bunun neticesinde, birçok örnekte milli devletler kendi elitlerinin milli çıkarlar olarak algıladığı şeyler doğrultusunda hareket ettiler.

Normalleştirme yaklaşımı da 'milliyetçilik yangınları'nı söndüremedi. Milliyetçilik, en azından Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nde yazılı kendi kaderini tayin hakkı (her ne kadar sadece eski sömürgelere uygulanmışsa da) çerçevesinde genel bir küresel meşruiyetle donanmış olmakla birlikte, eşzamanlı olarak aşınmış durumdadır, ya da en azından öteki halkların milliyetçiliklerinin görüntüleri rutin bir biçimde eleştirilmeye devam etmektedir. Her ne kadar milletin siyasal eylem ve kitlesel mobilizasyon için tek temel olduğu yönünde yaygın bir kabul varsa da, hem ideoloji hem de hareket olarak milliyetçilik, şüphe edilen bir şey olmaya devam etmekte ve milli ayrılıkçılık da genellikle uygun görülmemektedir. Belirli bölgelerdeki milletleri ekonomik ve siyasal birlikler çerçevesinde bir araya getirmek suretiyle 'dizginsiz milliyetçilik'i dizginleme fikri de pek başarılı olmadı. Bu tabii ki dünyanın dört bir yanındaki bir çok milli devletin, geçmişte olduğu gibi bugün de çeşitli siyasal ve pratik projeler çerçevesinde işbirliği yaptığını inkâr etmek anlamına gelmez. Ancak bu, uluslararası ortam imkân tanıdığında ya da toplumsal koşullar teşvik ettiğinde ani milli coşkun-

luk veya etnik ayrılıkçılık akımları olmayacağına dair bir garanti sunmaz.[13]

Tüm bunlar, milletin aşıldığı ya da milliyetçiliğin 'depolitizasyon' önlemleri çerçevesinde zayıflatıldığına dair kehanetlerin boşluğuna ve söz konusu politikaların başarısızlığına işaret eder. Milliyetçiliğe yönelik depolitizasyon önlemlerinin Milletler Cemiyeti'ne dek uzanan oldukça uzun bir geçmişi vardır. Bu önlemlerin tekrar tekrar sergilenen başarısızlığı, milliyetçiliğe yönelik yaygın evrimci yaklaşımları (ki bunlar bizzat milliyetçiliğin kendisi tarafından teşvik edilmektedir) geçersiz kılmaz belki ama, bunlar bizi, söz konusu yaklaşımların savunucularının 'tarihin kaçınılmaz hareketi' ve küreselleşmenin geri döndürülemez güçleri hakkındaki coşkulu iddiaları karşısında dikkatli olmaya itmek durumundadır.

YENİ EMPERYALİZMLER Mİ?

Hem sosyalist hem de liberal evrimci bakış açılarının altında yatan temel varsayım, büyük ölçekli millet ya da 'büyük millet'in (her zaman bir milli devlet) toplumsal ve siyasal ilerlemenin tek aracı olduğu ve bu millet bir kez tüm halkları uygarlaşma sürecinin içine taşıma doğrultusundaki dünya-tarihsel rolünü yerine getirdikten sonra insan birlikteliğinin daha büyük ve güçlü birimleri tarafından yok edileceğini ileri sürer. İnsanlığın tırmanışında sergilemesi beklenen görevlerden biri olarak büyük millet memnuniyetle ya da değil, ama mutlaka kıtasal ya da bölgesel birlik veya cemaat içinde işgal ettiği yeri terk edecektir. İşte bu bizi 'yeni emperyalizm' fikrine getiriyor.[14] Söz konusu argümanın son zamanlardaki versiyonlarına

13) Milliyetçiliğin uluslararası koşulları ve boyutları hakkında bkz. Hinsley (1973) ve Wiberg (1983). Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'ndeki milletlerin kendi kaderini tayin hakkı, imparatorluk ve sömürge yönetimlerine karşı özgürlük hareketleriyle sınırlanmıştır, ancak milli devletlere karşı etnik milliyetçiliklerin kendi kaderini tayin hakkını da kapsayacak şekilde genişletilebileceğine dair işaretler vardır (örneğin, Slovaklar, Slovenler, Hırvatlar, Filistinliler).

14) Marksist versiyonlar için bkz. Davis (1967) ve Connor (1984a).

göre dünya-tarihsel ilerlemenin birincil failleri, devasa ulusötesi şirketler, büyük güç blokları ve yerküreyi kuşatan muazzam kitlesel iletişim sistemleridir. Küresel sahadaki 'ileri kapitalizm'in kuramcılarına göre kapitalist modernliğin ana taşıyıcıları, dev bütçeleri, becerikli personel orduları, kitlesel yatırımları, uzaklara yayılmış pazarları ve ileri teknolojileriyle büyük ulusötesi şirketlerdir. Bu şirketlerin her şey, ama özellikle en büyük devletler üzerindeki egemen konumu ve baskınlığı kapitalizmin yeni bir aşamasını temsil eder, ama yine de operasyonlarını gerçekleştirebilmek için hem ulusötesi bir kapitalistler sınıfına hem de, gittikçe daha çok nüfusu ve ülkeyi ulusötesi alana çeken kitlesel reklamcılık, ambalajlama ve maddi teşviklere ilişkin fikirler ve pratikleriyle birlikte kitle tüketimine ait güçlü bir küresel ideoloji ve kültüre gereksinim duyar. Herhangi bir bağlam içindeki yerlerinden edilmiş halleriyle tüm bu pratikler, fikirler ve imajlar, dövizler gibi tüketim kültürünün dünya piyasası içinde karşılıklı olarak değiştirilebilir niteliktedirler. Böylelikle milli devlet ve milli kimliklerin üzerinden atlanmış ve onlar görelileştirilmiş olur.[15]

'Post-endüstriyalizm' kuramları büyük ölçüde yeni elektronik kitlesel iletişim sistemlerinin etkisi altında kalmıştır. Gelişkin bilgisayarlı enformasyon teknolojisindeki büyük ilerlemelerle donanan ve yeni görsel medya kuşağının etkisine paralel gelişen bu büyük telekomünikasyon ağları, ulusötesi şirketlerin ürünlerinin, imajlarının ve pazarlarının standart ambalajını oldukça geliştirmiştir. Ama aynı zamanda, IMF ya da Dünya Bankası gibi güçlü uluslararası örgütlerin ortaya çıkması ve en büyük milli devletlerle bile rekabet edebilmesine olanak tanımış, milli sınırları aşan ve milli engellerden bağımsız yeni bir kozmopolit küresel kültür doğrultusunda olanaklar sunmuştur. Öyle görünüyor ki, Esperanto'nun başarısız ol-

15) Sklair (1991) tarafından geliştirilmiş bir tez; krş. Mandel (1975). 'Yerinden etme' *(disembedding)* kavramı için bkz. Giddens (1991).

duğu noktada zaferi kazanan enformasyon teknolojisi oldu.[16]

Fakat bir başka ihtimal daha var. Yeni kitle iletişimi sistemleri (radyo, televizyon, video, kişisel bilgisayarlar) aynı zamanda küçük toplumsal ve siyasal gruplarla etnik ve dilsel cemaatlere, hem milli devletler hem de daha geniş ölçekteki kıtasal ya da küresel kültüre karşı kendi katı toplumsal ve kültürel ağlarını yaratma ve devam ettirme imkânı tanımaktadır. İşte bu, beklenmedik bir sonuç gibi gözükse de etnik milliyetçiliklerin yeniden dirilişinin kaynaklarından biridir. Avrupa Birliği gibi daha geniş, gevşek birliklerin ve onlara dayanan ideolojilerin şemsiyesi altında çoğalmaya devam eden, ama Hobsbawm ve diğerlerinin kötülediği söz konusu dirilişin en ileri noktasını ifade eden bir kaynak da değildir.[17]

Günümüzde artık küresel birlik rüyasının yeni bir şey olduğu söylenemez. Bu rüyanın geçmişi -Hammurabi'nin, İskender'in, Jüstinyen'in, Harun el-Reşid'in, Cengiz Han'ın, V. Charles'ın, Napolyon'un imparatorlukları ile Britanya İmparatorluğu gibi- kendilerini uygarlığın taşıyıcısı gibi gören ve ötekilere geri kalmış vahşiler ve barbarlar olarak bakan eski evrensel imparatorluklara dek uzanır. Ayrıca bu imparatorluklar kendilerini, dünyaya hakim olan ve elit bir dil ile sınır tanımaz bir 'yüksek' kültür aracılığıyla yayılan (hem de nüfuslarının büyük bölümünün, aralıklı olarak söz konusu büyük geleneklerle ilişkiye geçmedikleri durumlarda çok küçük kültürel yörüngeler etrafında yaşamlarını sürdürmesi gerçeğine karşın) evrensel ve kutsal bir uygarlığın temsilcisi olarak sunarlar.

Bugün elbette bu eski moda emperyalizm, her ne kadar yok edilmediyse de kendini daha açık bir biçimde hissettiren

16) Medya emperyalizmi ve kitle iletişim araçlarının küresel etkisi üzerine değerlendirmelerin eleştirisi için bkz. Schlesinger (1987).

17) Bu görüş Richmond (1984) tarafından, endüstriyelden 'postendüstriyel' hizmet türü topluma kapitalizm ya da komünizmin himayesi altında geçiş bağlamında ileri sürülmüştür. Kişiler arası protesto ağları olarak toplumsal hareketler için bkz. Melucci (1989). Daha genel olarak bkz. A.D. Smith (1990a).

bir milliyetçilikle birlikte geri plana itilmiş ve geçerliliğini yitirmiştir. Küresel kültür aşıkları, en yumuşak kültürel biçimleriyle de olsa bu tür amaçlara sahip herhangi bir birlikteliği arzulamaktan çok uzaktırlar. Onların kültürel göreciliği ve ılımlı, kilisevari kozmopolitizmi yalnızca bölücü bir milliyetçilikle değil, aynı zamanda her türden saldırgan ve kendini büyüten emperyalizme de keskin bir biçimde karşıdır.

Peki ama küresel bir kültür, kültürel emperyalizmin önüne geçebilir mi? Gerçekten kozmopolit bir hal alabilir mi? İngilizce örneğin, gittikçe küresel *lingua franca** olmuyor mu? Avrupa (esas olarak Fransız ve İngiliz) kurumları ve Amerikan yaşam tarzı, uluslararası kültürü, yani Dallas, pop, kot, bilgisayar teknolojisi, kitle iletişimi, modernist kent mimarisi, anayasa hukuku, demokrasi ve sosyal adalet kültürünü büyük ölçüde tanımlama noktasına gelmedi mi? Evrensel ideolojik çerçevelere daha yakın olan kapitalizm ve sosyalizm bile, sırasıyla Amerikan ve Rus hegemonyasına dayanan belirli bir tarihsel bağlama, belirli devlet formasyonları ve ayrı bölgesel güç bloklarına bağlıydı. Küresel kültürün kozmopolit pelerini altındaki bizler yeni bir emperyalizmin, Pax Amerikan ya da Japon ya da Avrupa emperyalizminin özgüllüğünden kaçabilir miyiz? Küresel kültürün nasıl büyüdüğünü resmetmek için kullanılan örnekler çok sık olarak kökenlerini ve göndermelerinin büyük kısmını büyük metropolitan güç merkezleri ile çağdaş dünyanın kültürleri, modernliğin yeni 'kültürel imparatorlukları'nın gücü ve prestijine borçlu oluyorlar. Bu durum en azından, küresel bir kültür ve kozmopolitizm ideali arayışının, güç politikaları ve kültürün doğası, özellikleri tarafından sürekli olarak çökertildiğini ortaya koyar.[18]

*) Uluslararası ticari dil, dünyanın büyük kısmında değişik ülkelerin insanlarınca konuşulan ya da anlaşılan dil (ç.n.).

18) Kültürel emperyalizm ve milli özerklik hakkında bkz. Tomlinson (1991, özellikle Bölüm 3).

HAFIZASIZ BİR KÜLTÜR MÜ?

Şimdi de belirli bir zaman ya da mekâna bağlı olmayan, bir milli kökeni, karakteri maskelemeyen ve gerçekten imparatorluğa özgü bir yanı bulunmayan küresel bir kültür resmetmeye çalışalım. Bazen böyle bir kozmopolitizme, 'postmodern' kültürün doğal sonucu ya da ürünü olarak bakılır. Postmodernizme değişik alanlarda atfedilen çeşitlilik ve anlam sorununa saplanıp kalmadan ifade etmek gerekirse, küreselleşme ile postmodernizmin birlikteliği, bir kültürel eklektizm ve çok anlamlılık hareketi ya da standardize ve uygun bir bilimsel teknolojiye eklenmiş yerel unsurlardan oluşan bir potpuridir. Bir yanda, edebiyat, müzik, güzel sanatlar, mimari ve moda alanları kapsamında eski tarihî kültürlerin içinden çıkarılmış geleneksel tarzların, imgelerin ve sözcüklerin neşeli, bazen hicivsel kullanımı; diğer yanda teknik iletişim altyapısının özelliklerine yanıt veren kullanışlı, tekbiçimli 'bilimsel' söylemin birleştirici kapsayıcılığı vardır.[19]

Esasında, bazılarına göre, milletin ve özellikle günümüzdeki halk kavramının anlatımı, söz konusu melez, eklektik karakteri gözler önüne sermektedir. Bu anlatıma göre millet, tarihî kültürlerden alınma 'yamalar'la oluşturulmuştur. Bu anlatımı karakterize eden ise bir yanda, karşılığını iki misli alması, diğer yanda otoriter tarihî ve pedagojik halk anlatısı ile anlamın günlük hayatta ortaya çıkan ve onun aracılığıyla halkın yeniden üretildiği yineleyici, deforme edici anlatısı arasındaki bir bölünmedir. Bu senaryoda 'milli kimlik' melezleştirilmiş ve müphem bir haldedir: her tür toplumsal grubun ve bireylerin, özellikle de marjinalleştirilmiş olanlarla yabancıların, göçmenlerin, eski sömürgelerin, sürgünlerin ve ezilmişlerin anlattığı hikâyelerin toplamıdır. Muhtemelen küresel bir kültür de, birtakım müphem, hatta karşıt bileşenleriyle aynı derecede melez bir karaktere sahip olacaktır. Bu bileşenler, gelenek-

19) Bu bölümle ilgili daha bütünsel bir açıklama için bkz. A.D. Smith (1990b).

sel yerel, folklorik ve milli motif ve tarzlardan oluşan bir potpuri; modern, bilimsel, niceliksel ve teknik bir söylem; standardize edilmiş kitlesel metalar, imajlar, pratikler ve sloganlardan oluşan bir kitle tüketimi kültürü; ve tüm bu unsurların, küresel telekomünikasyon ve bilgisayar destekli enformasyon sistemlerinin birleştirici baskılarına bağlı olarak yerküre çapındaki karşılıklı bağımlılığıdır.[20]

Elbette pratikte melez bir kozmopolit kültür hem 'modern' hem de 'postmodern' özellikler taşıyacaktır. Ondan hem modernliğin akılcı, teknik ve bilimsel söylemini, hem de melezleştirilmiş çoğul geçmişin folklorik gelenekleri ve modernlik karşısındaki 'postmodern' reaksiyonu ayırt eden milli diller ve kültürlerle birlikte müphem ve nostaljik (belki de kinik ve yapay) manipülasyonunu sergilemesini bekleriz. Ve tüm bunlar gittikçe daha karmaşık bir biçimde bilgisayar destekli, tekbiçimli enformasyon ağları ve elektronik kitle iletişim sistemleri üzerinde yükselecektir.

Bu anlayış çerçevesinde melez bir küresel kültür, onu gerçekten yeni kılan üç özelliğe sahiptir: evrenseldir, tekniktir ve ebedidir. En uzaklara yayılmış imparatorluk ve onun 'kozmopolit' kültürünün olabildiğinden çok daha evrenseldir. Ne Çin, ne Roma, ne Budist, ne de İslam uygarlığı bu evrenselliğe erişememiştir; bu uygarlıkların *kirecinde* her zaman başka imparatorluklar ve karşıt kültürler olmuştur. Tarihlerinin belirli dönemlerinde belirli halkların özelliklerinin ürünleri olmuşlardır; bununla birlikte zayıfladıkça hep belirli mekânlara ve zamanlara bağlı kalmış ve genellikle fetih yapan ordular tarafından oradan oraya taşınmışlardır. Hatta John Armstrong'un birtakım küçük etnik cemaatlerin kültürel sembollerinin dayanakları olarak gördüğü İslam ve Hıristiyanlık gibi büyük uygarlıklar bile kendi doğum yerleri ya da otoriter

20) Modern Batı milli kimliklerinin müphem ve melez karakteri ve bu kimliklerin, Öteki (burada, azınlıklar, göçmenler ve eski sömürgelerden gelenler) bağlamında yeniden tanımlanması için bkz. Bhabha (1990, Bölüm 16).

mevkilerinin karakterine ihanet etmişlerdir. Öte yandan bugünün ya da yarının küresel kültürü, Amerika ya da Batı Avrupa'daki gibi son derece gelişmiş de olsa, zaman ve mekân içinde kolay kolay kök salamaz. Küresel kültür onu oluşturan unsurlardan oluşan yama işi içinde kendi mekansal ve zamansal özgüllüğünün çoğunu yitirmiştir ve kesinlikle daha fazlasını da yitirecektir. Böylelikle gerçek anlamda gezegene özgü hale gelecektir.[21]

Günümüz küresel kültürü, aynı zamanda tam olarak teknik olan ilk uygarlıktır. Etnik ve milli unsurları kullanışı ciddi şekilde tarafsızdır. Sergilediği potpuri işe yarar ve hesaplanmıştır; meseleleri tutkudan arındırır ve tamamen teknik çözümleri olan teknik bulmacalara indirger. Bu kozmopolitizm, küresel kültürün tekbiçimli teknolojik temelini yansıtır. Bu temel, kendilerini teknik, sıklıkla niceliksel ve standardize edilmiş bir söylemle dışa vuran, karşılıklı olarak bağımlı toplumsal ağlar yaratan çok sayıdaki iletişim sistemiyle iç içedir. İşte bu yüzden geç modernlik döneminde teknik bir aydınlar sınıfı oldukça önemli hale gelmiş ve daha önceki dönemlerin insancıl, sıklıkla milliyetçi aydınlarının yerini almıştır. Küresel kitle iletişim sistemlerini teknisyenler işletmek zorundadır ve oluşmakta olan bir küresel kültürün özgün karakterini belirleyen bu teknisyenlerin eleştirel söyleminin teknik kültürüdür.[22]

Bunların yanı sıra küresel bir kültür zamandan bağımsızdır. Sonsuza dek erişilmesi imkânsız bir şimdinin peşinden koşarken standardize edilmiş evrensel kültürün tarihsel arkaplanı, gelişim ritmi, zaman ve ardışıklık mefhumu olmaz. Bağlamsız ve zamansız bu yapay küresel kültür, bir şeyleri ör-

21) Küçük etnik kimlikler içeren ve onları simgesel kaynaklarla donatan etnodinsel uygarlıklar olarak ortaçağ İslamı ve Hıristiyanlığı için bkz. Armstrong (1982, Bölüm 3). Merkezi bürokratik imparatorluklar için bkz. Eisenstadt (1963) ve Mann (1986, cilt 1); dini ülkeler için bkz. Anderson (1983, Bölüm 2).
22) Hümanist ve teknik aydınlar arasındaki ayrım için bkz. Gouldner (1979).

nekleme amacıyla geçmişe başvurabilir ya da kinik bir biçimde eklektik kaprisle geçmişin belirli noktalarından motifler kullanabilir, ama kendisini tarihin içinde konumlandırmayı reddeder. Şu anda olanın ötesindeki her türlü gelişim düşüncesinden sıyrılmış ve 'köken'le ilgili tüm fikirlere yabancı, gerçek küresel kültür, akışkandır, biçimsizdir, tarihsel açıdan sığdır ve her zaman her yerde bulunma özelliğine sahiptir.

İnsanlar niçin böyle köksüz, kozmopolit bir kültürün gelişini hayal ediyor ve korkuyor? Bu kültür gerçekten kendisini ayakta tutabilir mi? O büyük blokların, devasa ulusötesi şirketlerin, kitle iletişimi sistemlerinin ve onlara eşlik eden kitle tüketimi kültürünün hızlı gelişimi yüzünden bunu hayal edip korkuyorlar. Buna rağmen her alanda ve her türlü üründe artan bir kültürel ve ekonomik aynılık olduğuna dair pek çok kanıt var. Amerikan kitle kültürünün, İngiliz dilinin, pop kültürün, görsel kitle iletişiminin ve bilgisayar destekli enformasyon teknolojisinin gelişimi açıkça küresel kültürel trendleri temsil eder. Aslında bu trendler en azından birkaç on yıldır var. Ama ne anlama geliyorlar? Çok sayıda erkek ve kadın onlarla *birlikte* olduğu gibi onlara *paralel* de yaşayabilirler mi? Yeni bir kültür, aynı zamanda bir yaşam biçimi olan ve insanları yoksunluk, keder ve ölüm hakkında düşüncelere sevk etmenin yanında bu konularda rahatlatacak yeni bir tarz sunuyor mu bu trendler? Böylesi bir küresel kültür ne tür anıları, hangi mitleri ve sembolleri, değerleri ve kimlikleri sunabilir?

Bununla birlikte anılar, mitler, semboller, değerler, kimlikler, hep geçmiş kültürlerin sunmaya çalıştığı şeylerdi. Tarihsel açıdan sığ, hafızasız, muhtemelen gündelik yaşam pratiklerine dair bir performatif söylem üzerine kurulu küresel kültürden farklı olarak geçmiş kültürler, bir nüfusun kültürel ya da siyasal birimlerinin, bir sınıfın, bir bölgenin, bir yönetim şeklinin, bir etnik ya da dini cemaatin peş peşe gelen nesillerince paylaşılan anılar, gelenekler, mitler ve semboller etrafında inşa edilmişti. Şimdinin mitlerden arındırılmış, müphem

kozmopolit kültüründen farklı biçimde geçmiş kültürler, arketip mitler ve semboller, her bir kültür-cemaatin birbirini izleyen kuşakları tarafından anlatılan, tekrar anlatılan ve yeniden canlandırılan değerler ve anılar temelinde şekillendirilmiştir. Yerkürenin değer yargısız, geleneksiz gelecek kültüründen farklı olarak geçmişin ve şimdinin belirli birçok kültürü her zaman, Max Weber'in ifadesiyle 'yeri doldurulamaz kültür değerleri'ni ve onlara katkıda bulunan, dahil olan belirli semboller, ritüeller, idealler ve gelenekleri korumaya çalışmışlardır.[23]

Ama belki de geleceğin kozmopolit kültürünü, tüm sınırları ve tikellikleriyle, geçmişin zamana bağlı standartlarıyla değerlendirmemek gerekiyor. Tanım olarak, köklü geçmiş kültürler kendilerini, -ne kadar hak iddiasına sahip olurlarsa olsunlar- tüm insanlığa ait bir küresel kültür için zaruri olan evrenselliğin içinden çekip çıkarmışlardır. Aslında bu, şüphe götürmez bir biçimde doğrudur, ancak geçmiş kültürler gibi dünyanın dört bir yanındaki insanlara seslenebilen ve onların ihtiyaçlarını karşılayabilen gerçek bir evrensel kültürün olabilirliğine dair herhangi bir delil var mı? Belirli etnik ve milli geçmişlerden alınan motif ve imgelerden oluşan sözde küresel bir kültür tarafından kullanıldıklarında, geçmiş kültürler duyarlılıklarımızı yansıtmaya ve toplumsal yapılarımızın içine işlemeye devam etmez mi? Tüm inançları ve varsayımlarıyla birlikte yaşayan kapsayıcı geçmişlerimizden yeterince kaçabileceğimizi ve ebedi, teknik, evrensel küresel kültürü inşa eden büyük girişimle birlikte eskisine benzer yeni bir başlangıç yapabilmeyi hayal edebilir miyiz? Ve aynı zamanda bu, küresel bir kültürün milliyetçi geçmişle arasında -savunucularının inanır ve olmasını arzular göründüğü- radikal bir kopukluk yaratmayacağını ve yirmi birinci yüzyıla dair ümit edilebilecek en iyi şeyin bazı Avrupalı federalistlerin vaaz ettiği gibi

23) Bu cümle için bkz. Weber (1947, s. 176).

'bütünlük içinde milli çeşitlilik' sağlamak olduğunu öne sürmez mi?

Kültürlerin ve imgelemlerinin tarihsel olarak özgül olduğu gerçeği geçerliliğini korumaktadır. Hayali küresel kültürün ambalajlanmış imgelemi, ya bir kitlesel meta reklamı meselesi olarak önemsiz ve sığdır, ya da türetebileceği anlamları ve gücü bünyesine alacak biçimde varolan tarihsel kültürler içine kök salar. Geçmişin ve şimdinin bu kültürleri, türemiş, melezleşmiş kitlesel meta uygarlığının iyi ambalajlanmış yüzeyinin hemen altında beliren tikel toplumsal grupların deneyimlerini dışa vurur. Bir süre için imal edilmiş mitlerle idare edip 'gelenekleri icat' edebiliriz. Ancak eğer mitlerin ve geleneklerin ayakta kalması isteniyorsa, o zaman birkaç kuşak boyunca bu mit ve geleneklerin ezici miktarda insan arasında yankı bulması zorunludur, ve bu, söz konusu mit ve geleneklerin belirli toplumsal grupların ortak deneyim ve hafızasına ait olma zorunluluğunu ifade eder. Dolayısıyla yeni gelenekler de kültürel özgüllüğe sahip olmalıdır: eğer bu geleneklerin, kurucular kuşağının ötesinde de varolması isteniyorsa, bir yandan yabancılar dışarıda bırakılırken, öbür yandan belirli grupların üyelerine seslenilebilmesi ve onların harekete geçirilebilmesi gerekir.[24]

Kısacası ebedi bir küresel kültür, gerçek ihtiyaçlara yanıt vermez, hafızaları tazelemez. Eğer hafıza kimlik için merkezi bir noktadaysa, ne oluşum halinde bir küresel kimlikten, ne ona yönelik bir özlemden, ne de varolan 'derin' kültürlerin yerine 'düz' bir kozmopolit kültür yerleştirecek herhangi bir kolektif amneziden bahsedemeyiz. Böyle bir amnezi yalnızca bazı aydınların hayali olarak kalmaktadır. Sınıf, toplumsal cinsiyet, bölge, din ve kültüre göre belirlenmiş alışıldık cemaatlere bölünmüş geniş halk kitleleri arasında bir ahenkten söz etmek mümkün değildir.

24) 'İcat edilen gelenekler' kavramı için bkz. Hobsbawm ve Ranger (1983); televizyon imgeleminin farklı milli alınımı ve kavranışı için krş. Schlesinger (1987).

İmgeler, kimlikler, kültürler, hepsi tarihlerin çoğulluğunu ve tekilliğini, yeni emperyalizmden ve kozmopolit bir küresel düzen görüntüsünden uzaklığını dile getirir. Hegemonik güçlerin, sıkışmış etnik cemaatlerin ya da uyanan milli devletlerin milliyetçiliklerini kontrol etmedeki başarısızlığı, kültürel emperyalizmin ya da ebedi bir kitlesel meta kozmopolitizminin talepleri ve yaptırımları karşısında gelişen cemaate özgü ya da milli özerklik istekleriyle paralel bir güzergâh izler. İster kitle iletişimi, ister güzel sanatlar, eğitim ya da gündelik yaşam tarzları alanında olsun, seçkin kültürel emperyalizm ve kozmopolitizm iddialarına sürekli olarak karşı çıkılır ve kitlesel tüketici ürünlerine yönelik neredeyse evrensel kabul çerçevesinde bu iddiaların sınırları yeniden çizilir. Yerli entelijansiyanın peş peşe gelen kuşakları, hem kendileri hem de cemaatleri için Batılılaşma talepleriyle otokton kültürü bağdaştırmaya çalıştıkları için, her durumda bu iddia ve talepler alıcı cemaatin gelenekleri ve algılamaları ekseninde çeşitli bağlamlara yerleştirilir. Bu kronik kültürel savaş hali içinde millet kavramı, anahtar rol oynar.[25]

SONUÇ

Tüm bu argümanların temelinde iki varsayım yatmaktadır. Marx ve Hobsbawm için milliyetçilik tarihsel olarak, ekonomik bir 'eşik'e, başka bir deyişle siyasal bağımsızlığın yanı sıra ekonomik olarak da kendi ayakları üzerinde durmayı sağlayacak bir nüfus ve toprak parçasına sahip olmasından dolayı modern bir kapitalist ekonomiye ev sahipliği yapabilecek bir millet öngörmüştü. Böylelikle millet, ticaret ve yatırımlar, emek ve meta üretimi için geniş bir toprak parçasına yayılmış bir pazar sağlıyordu. Söz konusu toprak parçası kendi doğal kaynaklarına -en azından yeterli miktarda- sahip olmadığı du-

25) Tomlinson (1991, Bölüm 3); krş. Arnason'un (1990) küreselleşme ve çoğullaşma tartışması.

rumda bile dünyanın azgelişmiş bölgeleri için metalar imal etme becerisine sahip bir nüfusu bünyesinde barındırabiliyordu. Böyle bir ekonomik kriter küçük milletleri kendi kendine yeterli siyasal birimler olarak ele almıyordu; aslında onları kapitalist ilerleme yolunda başa bela dikenler olarak görüyordu.[26]

Yalnızca bu toplumsal ve siyasal ilerleme bile, Fransız İhtilali'nden 1860'lara kadar uzanan dönemdeki Batıya özgü klasik kitlesel siyasi milliyetçiliklerin tarihsel başarısıydı. Buradaki varsayım, milletlerin söz konusu ekonomik ve siyasal kriterleri yerine getirebileceği, ileri kapitalizm ve onun kitle kültürü için teritoryal pazarlar sunabileceği, siyasal iktidarın gelişimi ve jeopolitik ilişkilerde merkezi bir rol oynadığı ve hâlâ oynamaya devam ettiği şeklindeydi. Milletler, uluslararası işbölümüne de belirleyici ve aşırı (sömürücü demezsek) biçimde katkıda bulundular. Ekonomik ve siyasal kendi kendine yeterlilik kriterine uyma konusunda başarısız olan milletler, tarihin büyük hareketinde yer alamazdı ve onların kısa siyasal bağımsızlık anı üzerinden küreselleşen kapitalist ekonomiyle bütünleşmesi, onların ayrı ya da kendi kaderini kendi belirleyen siyasal milletler olma durumunun her an sona erebileceğine işaret ediyordu. Bu, birçok milliyetçinin (genellikle bir 'büyük millet'ten) kabul ettiği bir görüştü. Bu anlamıyla milliyetçilik aslında kapitalizmin 'sinirsel tik'iydi.[27]

Bu görüşte problemli olan, kapitalizmin ağır endüstri ve kalifiye olmayan büyük proletaryaya gereksinim duyduğu on dokuzuncu yüzyıl içindeki durumdan farklı bir biçimde günümüz ileri kapitalizminin (ya da 'post-endüstriyalizm') büyük hizmet endüstrilerine, ileri derecede kalifiye emeğe ve ge-

26) Ayrıca bkz. Hobsbawm (1977).

27) Bu düşünce iktisatçı Friedrich List'le ilişkilendirilir. Yine bu düşüncenin siyasal yol arkadaşı Hegel'in 'tarihsiz halklar' kuramıydı. Buna göre yalnızca geçmişte kendi devletlerine sahip olmuş büyük milletler, gelecekte de kendi devletlerini kurabilecektir. Örnek için bkz. Kahan (1968); Rosdolsky (1964).

lişkin enformasyon teknolojisine gereksinim duymasıdır. Böylelikle esnek uzmanlaşma, çeşitlenme ve karşılıklı olarak birbirlerine bağlı ağlara yönelik bir trend gündeme gelir. Sonuçta, 'ekonomik yeterlilik'in yokluğu ve sözde milletin sınırlı büyüklüğü ve ölçeği, özerklik ya da siyasal ve ekonomik bağımsızlık peşindeki küçük kültürel cemaatlerin -bunlar bir kez elde edildikten sonra- önünü kapamıştır. İzlanda, Portekiz, Norveç, İsviçre, Singapur, Tayvan, Yeni Zelanda, İsrail ve Tunus, büyüklük ve ölçek sınırlamalarının (her ne kadar doğal kaynakların eksikliği bazı durumlarda bir handikaba yol açmışsa da) önemli ölçüde bağımsızlığı zedelemediği küçük milli devlet örneklerinden sadece birkaçıdır. Her ne kadar siyasal bağımsızlık ya da kültürel ayrılıklarını azaltmalarını gerektiren ya da bunu teşvik eden ileri kapitalizmin daha geniş sistemine kesin bir biçimde bağımlı olsalar da (kimin refahı değil ki?), bu devletler göreli bir refaha sahiptirler. Bu duruma karşıt bir biçimde küçük millet milliyetçilerinin gözünde siyasal bağımsızlığın ekonomik rahatlık açısından kendine özgü bir önemi olmuştur. Siyasal bağımsızlık bu milletlere, rakip büyük güçlerin sunduğu yardım ve ticaret, ittifak ve savunma seçenekleri arasında seçim yapma şansı vermiştir. Sömürge statüsü ya da geniş bir imparatorluk içindeki bir eyalet birlikteliği ya da federasyonun büyük ölçüde olanaksız kılacağı bir çerçevede bir gücü diğerine karşı kullanabilmişlerdir.[28]

Dahası, son zamanlarda, uluslararası topluluk tarafından -hâlâ temkinli bir biçimde olmakla birlikte- daha yaygın olarak kabul edilen bir durum olarak siyasal bağımsızlık peşinden koşan ve koşmaya devam edenler sıklıkla küçük, ama ekonomik açıdan zengin ve üretken toplumlar ve bölgelerdir (özel-

28) Hobsbwam'ın (1977) açık eleştirisi için bkz. Warren (1980). Warren'a göre kapitalist ekonomik gelişme için siyasal bağımsızlık bir önkoşuldur. Kabul görmüş milletlerin nüfus ve toprak büyüklüğündeki muazzam farklar da göz önünde bulundurulmalı: İzlanda'nın 250 bininden Almanya'nın 80 milyon ve Rusya'nın 130 milyonuna –bu arada Hindistan ve Çin'den özel olarak bahsetmek gereksiz.

likle varlıklı Batı ya da Avrupa devletleri). Bu durum, Quebec, Bask ülkesi, Katalonya, Çek Cumhuriyeti, Slovenya, Hırvatistan, Baltık devletleri, Singapur, Tayvan ve Kuveyt gibi toplumlar için geçerlidir. Dolayısıyla çağdaş dünyada büyüklük ve ölçek moral ekonomi içinde çok daha önemsiz hale gelirken, siyasal bağımsızlık her kıtadaki etnik cemaatlerin asli değeri ve hedefi olarak kalmıştır.[29]

Bu bakımdan eğer Hobsbawm'ın bakış açısı esas olarak milliyetçiliğin on dokuzuncu yüzyıldaki ve yirminci yüzyıl başındaki klasik deneyimleriyle koşullandırılmışsa, on dokuzuncu yüzyılın bir başka hatalı varsayımı, ekonomik indirgemecilik tarafından da etkilenmiş demektir. Yirminci yüzyılın bize kesin bir biçimde öğrettiği şey, farklı kültür düzeylerinin -ya da kültürlerin- ekonomik ve siyasal yapıların belirli tür ve aşamalarına uymak zorunda olduğu (ya da uyacağı) ya da onlar için işlevsel olma zorunluluğu taşıdığını (ya da taşıyacağını) ve küresel ekonomik ve siyasal trendlerin (uygun bir süre sonra) kültürel birimin ölçeği, organizasyonu ve türündeki değişimlerle örtüşeceğini ileri süren argümanlara direnmemiz gerektiğidir. Ekonomik örgütlerin ölçeği, bütçeleri, teknolojisi, personeli ve faaliyet alanı son birkaç on yıl içinde oldukça artmıştır, ancak bu artış, siyasal birimlerin doğası, ölçeği ve faaliyetlerinin -kültürel birimlere oranla daha az ölçüde- uygun değişimleri gerçekleştirme zorunluluğuna paralel değildir. Siyasal ve kültürel birimler farklı alanlara aittir ve her birinin o alana özgü kendi süreçleri ve trendleri vardır. Kültürel alanda kitle iletişimi, güç merkezlerinin sayısı ve ekonomik örgütlerin ölçeğinin büyümesine paralel olarak, küçük ölçekli ağlar ve kültürel cemaatlerin toplumsal yoğunluğunu arttırmak ve onlara halk tabanının katılımını yükseltmek için yeni olanaklara ön ayak olmuştur. Aslında bir yanda artan tekno-

29) Bu geçmişte de doğruydu; bkz. Argyle'nin (1976) Habsburg İmparatorluğu'ndaki etnik azınlık milliyetçilikleri analizi. Günümüzdeki hareketlere örnek için bkz. Tiryakian ve Rogowski (1985); krş. Hall (1979).

lojik ölçekle ekonomik başarı diğer yanda etnik milliyetçiliklerin kültürel ve siyasal alanlar içindeki yükselişi arasında ya da Walker Connor'ın açıkça gösterdiği gibi ekonomik durgunluk ya da çöküşle milletlerin ortaya çıkışı arasında çok küçük bir örtüşme vardır.[30]

Bu, devletlerin ve kültürlerin ekonomik alandaki yoğunluk ve derinliğe paralel radikal değişimler geçirdiğini inkâr etmek değildir. Ancak bu değişimlerin doğası ve onlara yol açan nedenler salt ekonomik alandaki değişimlerden çıkarsanamaz. Onlar da kendi hak ettikleri çerçevede keşfedilip incelenmelidir, çünkü yönetim biçimleri ve kültürlerin ekonomik sistemlerinkilerden oldukça farklı karakteristikleri ve kendi modelleri vardır. Bu gerçek, milletler ve milliyetçilikler alanından başka hiçbir yerde bu kadar açık değildir.

30) Bu alanları birbirlerinden ayrı tutma ihtiyacı üzerine bkz. Mouzelis (1990). Etnik milliyetçiliği ekonomik süreçlerle açıklamaya yönelik yaygın eğilimin güçlü bir eleştirisi için bkz. Connor (1984b).

2
MODERNİST YANILGI

Bu alandaki belki de en yaygın inanca göre, milletler ve milliyetçilik esas olarak on dokuzuncu ve erken yirminci yüzyıla ait bir olgudur, on dokuzuncu yüzyıl öncesinde milletler ve milliyetçilik geniş ölçüde bilinmiyordu ve onların oluşumu ve yaygınlaşmasında itici güç olan ekonomik ve siyasal gelişmeler, şimdi ikinci binyılın sonunda milletleri ve milliyetçiliği önemsiz kılmaktadır. Bu görüşlerin temelinde, etnik cemaatler ve milletlerin doğasına ilişkin birtakım varsayımlar yatmaktadır.

Bu varsayımlar şu şekilde özetlenebilir. Birincisi, milletler ve milliyetçilik -yakın dönem anlamında- temelde modern olgular olarak kabul edilmektedir; yani, Fransız İhtilali'nin ar-

dından gelen son iki yüzyıl içinde ortaya çıkmışlardır. İkincisi, milletler ve milliyetçilik, kapitalizm, endüstriyalizm, bürokrasi, kitle iletişimi ve sekülarizmin özgül modern koşullarının ürünleri olarak görülmektedir. Üçüncüsü, milletler esas itibariyle yakın dönem yapılarıdır ve modernliğin gereksinimlerini karşılamak üzere tasarlanan milliyetçilik onların modern çimentosudur. Son olarak, her ne kadar oldukça eski ve yaygın olsalar da etnik cemaatler, ya da uygun bir Fransızca sözcük kullanmak gerekirse *ethnie*'ler [etni] insanlık tarihi içinde ne doğal ne de verilidir; temelde iktidar mücadelesi içindeki elitlerin ve liderlerin kaynakları ve araçlarıdır. Bu görüşlerin özünde ise tabii ki, modernliğin insanlık tarihi için bir devrim, her tarafta etkili ve evrensel, tüm modern-öncesi dönemleri sona erdiren ve onlarla birlikte daha önceki, uzun çağlarda filizlenen ve savunulan bütün yapı ve inançları yok eden bir devrim olduğuna dair temel varsayım yer alır. Aslında geçmiş, 'bir başka ülkedir.'[31]

'ARAÇSALCI' YAKLAŞIMLAR VE 'İLKSEL BAĞLAR'

Aşağıda, benim 'modernist' ve 'araçsalcı' olarak adlandırdığım ve bugün oldukça yaygın olan etnisite ve milliyetçilik hakkındaki bakış açılarına dair temel varsayımları ele alacağız. Öncelikle araçsalcı yaklaşımla ilgili bir şeyler söyleyeyim.

Özetle 'araçsalcı' yaklaşım, insanların her zaman çok çeşitli gruplar içinde yaşamış ve çalışmış olduklarına inanır. Buna bağlı olarak, insanlar, aile ve toplumsal cinsiyetten, sınıfsal, dinsel ve etnik ilişkilere dek uzanan çeşit çeşit kolektif kimliklere sahiptir. Sürekli olarak bu kolektif kimliklerin içine girerler ve çıkarlar. Kendilerini içinde buldukları durumlara göre kendi kimliklerini seçer ve kurarlar. Dolayısıyla araçsalcılar

31) Bkz. Lowenthal (1985); ve modernliğin niçin bir devrim yapmış sayıldığına dair bazı sebepler için bkz. Giddens (1991).

için kimlik, yaygın, kapsayıcı bir şey olmaktan ziyade 'durumsal'dır ve kolektivitelerin değil bireylerin sahip olduğu bir şey olarak incelenmelidir.[32]

Bu görüşleri anlamak için, insanların farklı ortamlar içinde yararlanabilecekleri çok sayıda kaynak ve sınırlı kategori olarak kolektif kimlikler üzerinde durmamız gerekiyor. Aileler, okullar, cemaatler, sınıflar, etnik gruplar, toplumsal cinsiyetler, hepsi, bireyler olarak bizlerin farklı zamanlarda ve farklı koşullarda yararlanabileceğimiz sınırlı kaynak birimleridir. İçerikleri ve bizim için anlamları son derece esnektir. Öte yandan, 'onlar'la 'bizim' aramızdaki toplumsal sınır göreli olarak kalıcıdır. Etnik kimliklerin içerik ve anlamları, kültürlere, döneme, ekonomik ve siyasal koşullara, her bir üyenin algılamasına ve tutumuna göre değişme eğilimindedir. Asla statik ve sabitlenmiş değildirler. Etnik kimliklerde bir 'öz' aramak boşunadır, çünkü onlar hep dönüşüm halinde olmuşlar ve ihtiyaca göre sürekli olarak yeniden şekillendirilebilmişlerdir. Heraklit'in ırmağı gibi, onların biçim ve içerikleri de hep akışkandır; o andaki duruma ve söz konusu grup ve bireylerin ihtiyaçlarına, önceliklerine göre değişir. Yalnızca toplumsal sınırları kalıcıdır.[33]

Etnik cemaatler ya da *etniler*, bireyler için söz konusu türden birer sınırlı kaynak ya da daha çok kaynaklar kümesidir. İnsan doğasına ve tarihine kök salmanın ötesinde, her bir *etni* farklı olmakla kalmaz, aynı zamanda sürekli bir değişim içindedir de. Bugün İtalyan ya da Rus olmak -yabancılar için olduğu kadar o grubun üyeleri için de- 1960 bir yana, 1980'de-

32) Bkz. Okamura (1981).

33) Bu 'toplumsal sınır' yaklaşımı için bkz. Barth (1969, Giriş Bölümü); bir anlamda, durumsallık bir yana Barth'ınki saf bir araçsalcılık bile değildir, çünkü o, sınırlar arasında gerçekleştirilen sürekli etkileşimlerle meydana getirilmelerine ve yeniden yapılmalarına karşın etnik kimliklerin, sembolik 'sınır muhafızları' tarafından güçlendirilmiş kalıcı toplumsal sınır süreçleri açısından, bir anlamda, önceden ve 'orada' olduklarına inanır; bkz. Jenkins (1988). Toplumsal faydanın yanı sıra 'duygulanım'ın önemini, etnisitenin duygusal özelliklerini tanıyan araçsalcı bir yaklaşım için bkz. Bell (1975).

kinden bile farklıdır. Bununla birlikte, etnisite aynı zamanda, bireyler ve elitlere bir devletin içinde ortak hedefleri gerçekleştirme yolunda kaynakları harekete geçirmek için tanımlanmış bir sembolik ve örgütsel yer sunar. Bu yüzden semboller, kaynak kümelerinin (insanları da kapsar) şekillenmesinde, sınırların tanımlanmasında ve üyelere belli bir amaç ve yön verilmesinde büyük öneme sahiptir. Yine de semboller, diğer tüm kültürel kodlar için olduğu gibi, değişken ve esnektir; grubun ve bireylerin çıkarlarına ve koşullara bağlı olarak uyarlanabilir, hatta icat edilebilir.[34]

Araçsalcı görüşlerin tam karşıtı olarak, kolektif kültürel kimliklere ve özellikle *etnilere* insan toplumu ve tarihi içinde derin kökler atfeden etnisiteyle ilgili daha eski tutumlardan bahsedilebilir. Bu yaklaşımda, sıklıkla 'ilkçilik' *(primordialism)* başlığı altına dahil edilen çeşitli konumlar vardır. En uç versiyon, konuşma, görme ya da koklama duyularımız gibi bir etnik kimliğe de sahip olduğumuzu savunur. İlkçiliğin bu biçimi, 'doğaları itibariyle' insanları, bir ailenin üyesi olmalarına benzer şekilde, değişmeyen etnik toplulukların üyeleri olarak görür. Bu görüş, hepsi için geçerli olmasa da, milliyetçiler arasında yaygındır. Bu görüşü özel olarak, ilk kez erken on dokuzuncu yüzyıl Alman Romantiklerince ortaya konan, ama zaten Fransa'da Rousseau'nun takipçileri arasında da bulunabilen milliyetçiliğin 'organik' versiyonunda buluruz. Milliyetçiliğin organik versiyonuna göre, milletler 'doğal sınırlar'a sahip oldukları gibi, doğada özgül bir kökene ve mekâna, özel bir karaktere, misyona ve yazgıya da sahiptirler. Bu görüşte, milletlerle *etniler* arasında bir ayrım yapılmaz. Her ikisi de doğal düzenin eşit ölçülerdeki parçalarıdır ve milliyetçilik, insanlığın doğasında bulunan bir özelliğidir.[35]

---

34) Bu elit yaklaşımının Müslümanlara ve Kuzey Hindistan'a uygulandığı bir örnek için bkz. Brass (1979).

35) Rousseau ve Fransız Devrimci doktrinleri için bkz. Cobban (1964, Bölüm 4); Alman siyasal Romantizmi için bkz. Reiss (1955).

İlkçiliğin ikinci bir versiyonu, sosyo-biyolojinin son zamanlardaki canlanışıyla bağlantılıdır. Bu bakış açısına göre, *etniler* ve milletler 'doğal'dır, çünkü genetik evrimle kapsayıcı uygunluklarından dolayı seçilen akrabalık gruplarının uzantılarıdır -Wilson, Trivers ve Badcock gibi sosyo-biyologların formülasyonlarının etnisiteye uygulanmasıyla güç kazanan bir görüş. Her üretici başarı, 'akraba kayırmacılığı' ve karşılıklılıkla maksimize edilir ve kültürel benzerlik, genetik yeniden üretim arayışlarında bireyleri kapsayıcı akrabalık grupları aracılığıyla yönlendirmenin önemli bir aracı olarak kabul edilir. Etnik grupların biyolojik kökleri olgusu, onların köken ve soya ilişkin kültürel mitlerinde yansımasını bulur. Pierre van den Berghe'in eseri, sosyo-biyolojik canlanışın etnisiteye uygulanışının açık bir örneğidir.[36]

İlkçiliğin üçüncü bir versiyonu, etnisiteyi genel olarak, önceden var olan, verili ve güçlü, ama aslında bazen ezici ya da 'sorgulanamaz' bir toplumsal bağ olarak kabul eder. Fakat bu duygusal güç, etnik bağın doğasından kaynaklanmaz, verili bir etnik karşılaşmanın tarafları ya da belirli bir *etni*nin üyeleri tarafından hissedilir. Kendi *etni*lerine 'ilksel' bir niteliği üyeler ya da o *etni*ye katılanlar atfeder; onların gözünde etnik bağ, diğer bağların ötesinde mantıksal ve dünyevi bir önceliğe sahiptir; onun zorlayıcı gücünü ve 'duygulanım'ını kabul ederler. Bu, *etnilerin* sabit ya da değişmez olduğu anlamına gelmez. Aksine, tarihsel etnik topluluklar oluşur, gelişir ve çözülürler, ya da iddiaları bir bütün olarak üyeleri arasında kabul görmüş olduğunda bile, komşu veya fetihçi *etniler* tarafından absorbe edilirler. Bu görüşe göre, her insan bu veya şu etnik topluluğun üyesi olmalıdır; etnisite tarihi kavrayışımızın esasını teşkil eder; etnik bağlar öteki bağlılıklara baskın gelir; yine de verili *etniler* yaşama gücünü yitirebilir, dış güçler tara-

36) Van den Berghe (1979); sosyo-biyolojiye dair genel bir değerlendirme için bkz. Badcock (1991).

fından yeniden canlandırılmak üzere yavaş yavaş güçsüz düşüp yok olabilir.[37]

İlkçiliğin çeşitli versiyonları birtakım itirazlara açıktır. Bunların en görünür olanı, insanların, bir toplumsal gruplar çeşitliliği içinde yaşadığını ve bu toplumsal gruplardan bazılarının diğerlerinden daha önemli ve belirgin olduğunu vurgulayan itirazdır. Dolayısıyla etnik bağın mutlak bir önceliği yoktur. Etnik bağ da, belirli zamanlar için insanları sarabilen yaygın, ama değişken bağlardan sadece biridir. İkinci itiraza göre, diğer toplumsal bağlar gibi etnik bağlar da ekonomik, toplumsal ve siyasal güçlere tabidir ve bu yüzden koşullara göre dalgalanır ve değişir. Dahası, sıkça rastlanan farklı etnik kökenden insanların evlenmesinin yanı sıra, tekrarlanan salgın hastalıklar, diğer bölgeler ve halklarla olan yoğun ticaret bağları ve dış fetihlerin sıklığı gibi faktörlerin neden olduğu nüfus azalmasına bağlı olarak kıtlaşan kalifiye emeğin ithal edilmesi de çok küçük sayıda oldukça izole kalmış birkaç *etni* dışındakilerin, pek çok ilkçinin (ve milliyetçinin) iddiasının aksine, kültürel türdeşliğe ve saf bir 'öz'e sahip olmuş olma olasılıklarını ortadan kaldırmıştır. Üçüncü itiraz, yukarıda saydığımız faktörlere bağlı olarak bireylerin, ait olmayı tercih ettikleri etnik topluluğu seçme ve kendilerinin ve ailelerinin yazgısını çizme serbestliklerinin ilkçilerin izin verdiğinden çok daha fazla olduğuna ve bunun özellikle yirminci yüzyıl sonu için doğru olduğuna dikkat çeker.[38]

Öte yandan, sosyo-biyologların ailelerden daha geniş topluluklara bağlılığı açıklamak için önerdiği akraba kayırma, yansıtma ve özdeşleşme gibi mekanizmalar da kuşkuya açık-

37) Shils'e (1957) yaklaşan Geertz'in (1963) argümanına göre, üyeler ve katılımcıların etnik bağlarına ilksel bir nitelik bahşedilmiştir; ilksellik bir atfetme meselesidir, bilişsel nesnelerinin özünde bulunmaz; nesnelerine insanlar tarafından ihsan edilmiş bir güçtür; ayrıca karş. Stack (1986, Giriş Bölümü).

38) Bu argümanlar için bkz. Brass (1979 ve 1980). McNeill (1986, Bölüm 1) uygarlığın uzmanlaşmış emeğe gereksinim duyduğunu ve bu yüzden hep çok etnili *(polyethnic)* hiyerarşiler yarattığını ileri sürer.

tır. Her üretken başarı arayışının neden geniş ailenin ötesine, *etni*ler gibi çok daha büyük kültürel birimlere yönelmesi gerektiğini, ya da bu tür bir değişmezin, değişken modern millet fenomenini açıklamaya hangi dereceye kadar yardımcı olabileceği bile açık değildir. Geertz ve Shils'in daha esnek versiyonları oldukları halde, sosyo-biyologlar da, etnisitenin *a priori*, duygusal ve bağlayıcı niteliğini açıkça abartmaktan mustariptir ve etnik seçimlerin koşullardan nasıl etkilendiğini görme konusunda başarısızdır. Esasında etnik dayanışmalar, sıklıkla, bireyler ve gruplar tarafından, özellikle anlamlı ötekilerle ilişkili olarak kusursuz biçimde gerçekleştirdikleri akılcı fayda maksimizasyonu stratejilerinin neticesidir.[39]

Burada büyük bir yanlış anlama var. Doğru olarak ele alınmalarına karşın ilkçiliğin 'güçlü' (ya da doğalcı) versiyonlarının bazı eleştirileri, bir çok *etninin* kalıcı ve bağlayıcı niteliğini ve yüzyıllar süren direngen devamlılığını -daha geniş çoketnili mozaiklerin ya da hiyerarşilerin parçası oldukları zaman bile (belki de zaten bu yüzden)- gözden kaçırır ya da göz ardı eder. Bu eleştiriler ayrıca, *etnilerin* ve milletlerin katılımcılarının ya da üyelerinin dahil oldukları kolektiflikler bağlamındaki güçlü hislerini de gözden kaçırır ya da üzerinden atlar. Bu aidiyet ve yükümlülük, eskilik ve saygınlık hisleri, diğer bağlardan önce gelen ve onlardan daha güçlü bir bağ duygusu, etnisitenin anlamları hakkındaki bir inceleme için can alıcı verilerdir. Bu hislerle ilgili bazı ilkçi açıklamaların yetersiz ya da totolojik diye göz ardı edilmeleri mümkün değildir.[40]

Daha önemlisi, bu eleştiriler bireysel düzeyi kolektif düzeyle karıştırır. Bireyselin karşıtı olarak kolektif düzeyde etni-

39) Bir sosyo-biyoloji eleştirisi için bkz. V. Reynolds (1980). 'Akılcı seçim' modeli için bkz. Hechter (1987 ve 1988). İlkselliğin Geertz versiyonu ciddi biçimde Eller ve Coughlan (1993) tarafından eleştirilmiş ve Grosby (1994) tarafından savunulmuştur.

40) Geertzyan yaklaşımın kadim İbrani dini ve milliyetine dair bilgi dolu ve çarpıcı bir uygulaması için bkz. Grosby (1991).

site, güçlü, patlayıcı ve sıklıkla devamlı bir güç olarak kalır. Etnik kategorileştirme ve etnik örgütlenme, pek çok dönemde ve kıtada insani birlikteliğin ve çatışmanın merkezinde yer almıştır. Bir çok insan etnik bağların kalıcı gücünü ve otoritesini hissetmiş ve genellikle kendi *etnisini* ölümsüz olarak görmüştür. İsimler, vatanlar, bellekler ve semboller, fetihlere, sömürgeleşmeye ve ilk başta işaret ettikleri ya da sınırlarını çizdikleri nüfusun göç etmesine karşın yine de yüzyıllarca ayakta kalabilir; bu, Kartaca, Roma tarafından yok edildikten çok sonra Kartaca kültürünün başına gelmiştir. Aynı şekilde, İran'da Persler, Müslüman Araplar tarafından fethedildikleri ve yedinci yüzyıldan itibaren İslamlaştıklarında Pers ismini, vatanını, mitlerini ve belleklerini kaybetmediler. Bu bağlamda, 'katılımcıların ilkçiliği'nden, ortaya çıktıkları her yerde ilk topluluğun soyundan gelenler arasında sürekli etnik bağlar olması duygusundan bahsetmek mümkündür.[41]

'MODERNİZM'İN SINIRLARI

Şimdi 'eskilciler' ile 'modernistler' arasındaki tartışmaya dönelim.

Bu, *etniler* ve etnisiteden ziyade milletler üzerine bir tartışmadır. Bazı akademisyenlere göre, milletler de eskil (perennial) ve ölümsüzdür. Kökleri ortaçağa ve hatta antikiteye dek uzanır. Her ne kadar kendi kaderini tayin hakkı modern çağda doğmuşsa da, milletler ve milliyetçiliklerin olmadığı bir çağ asla olmamıştır. Her insan, 'kendi kemiklerinde' kendi milletinin süregelen gücünü, milli karakterin neredeyse ebedi niteliğini hisseder. En erken antikiteden, eski Sümer ve Mısır kayıtlarının başlangıcından itibaren bakıldığında milletler bu-

41) Kartaca kültürünün devamlılığı konusunda bkz. Moscati (1973, s. 168-169); İran'ın kademeli İslamlaşması ve Pers rönesansı için bkz. Frye (1966, Bölüm 6); etnisitenin temel akrabalık doğası ve 'kan' metaforu kısaca Nash (1989) tartışır ve Connor (1993) özellikle altını çizer.

lunabilir, ve hatta o zamandan beri tüm çağlardaki siyasal yaşamda egemen olan milletler olmuştur.[42]

Bu görüş, akademisyenlerin ezici çoğunluğuna pek de doğru gelmemektedir. Onlar, bu görüşün rakibi konumundaki millet ve milliyetçiliğe dair modernist yaklaşımın tarafındadırlar. Söz konusu modernist bakış açısına göre, milletler ve milliyetçilik oldukça yeni bir fenomendir (genellikle Fransız İhtilali'nden başlatılır, ama bazen Reformasyon'a dek uzanabilir) ve endüstriyalizm, kapitalizm, bürokrasi, kitle iletişimi ve sekülerleşmenin devrimci modern güçlerinin ürünüdür. Bazı düşünürler bu modernizmi, kültürel bir yapıntı olarak milletin kurgulanmış, hatta icat edilmiş niteliğine yaptıkları vurgu ve milletlerle milliyetçiliğin tarihsel olarak özgül ve geçici bir doğaya sahip olduğuna dair kuvvetli bir inançla birleştirirler. Onlara göre milletler ve milliyetçilik esasen, 'moderniliğin' Batı'da yavaş yavaş sonuna yaklaşan belirli bir dönemine sıkı sıkıya bağlı bir on dokuzuncu ve yirminci yüzyıl fenomenidir, ve bu yüzden söz konusu fenomenin ileri sanayi toplumlarında eski bir olgu haline gelişi yirminci yüzyılın sonunda daha da belirginleşmiştir.[43]

Öte yandan, modernist bakış açısının, milliyetçiliğin yerini neyin alacağına olan ilgisi milliyetçiliğin modernliğe uygunluğu ya da 'uyumu'na gösterdiği ilgiden daha azdır. Modernistler için, hem milletleri hem de milliyetçilikleri, modernliğin kendine has unsurları ve modern devletin yükselişinin kaçınılmaz bileşenleri olarak görmek gerekir. Bu yaklaşımın bir versiyonuna göre milletler ve milliyetçilik, doğrudan doğruya, önce erken dönem modern Batı'da, sonra da Latin Amerika,

42) Eski çağlar ve erken ortaçağda milliyet üzerine erken dönem 'eskilci' analizler için bkz. Koht (1947) ve Levi (1965).

43) Milletlerin ve milliyetçiliğin toplumsal olarak 'kurgulanmış' doğasına yapılan vurgu için bkz. Kedourie (1960), Gellner (1964, Bölüm 7) ve Nairn (1977, Bölüm 2); karş. Anderson (1983) ve Hobsbawm (1990). Bu isimlerin analizleri arasındaki farklar aslında, 'modernizm'e yönelik paylaştıkları temel bağlılıktan daha az önemlidir.

Afrika ve Asya'nın ilhak edilmiş denizaşırı topraklarında sömürgecilik yoluyla ortaya çıkmış teritoryal ve profesyonelleşmiş modern devletin yükselişi ve doğasından türemiştir. Milleti ön plana çıkaran ve mutlakıyetçi devletleri milli devletler haline getiren şey, Fransız İhtilali sonrasında monarşik egemen devletlerin demokratikleşme ve halk egemenliği fikrinin yayılması aracılığıyla yaşadığı dönüşümdür. Hobsbawm'ın analizinde gördüğümüz gibi, milliyetçilik gücünü ve anlamını yalnızca, milletin modern devletle birleşmesinden alır; ve milliyetçiliğin kapsamını ve gücünü belirleyen devlettir. Ayrıca milletler ve milliyetçilikler dış göndergelere gereksinim duyar ve bu göndergeleri sağlayan küresel devletlerarası sistem içinde bulunan rekabet halindeki bir dizi milli devlettir.[44]

Modernist yaklaşımın ikinci versiyonunda milletler ve milliyetçilik, Avrupa'da Reformasyon'dan itibaren devletle sivil toplum arasında açılmış olan boşluk ve bunun sonucunda ortaya çıkan yabancılaşmada köprü görevi gören bir araçtır. Milliyetçilik, devlet-toplum ayrılığı sorununu, doğal ve tarihsel kültür-cemaat fikrine, Herder'den türetilen sahicilik ve organik kültür hakkındaki argümanları kullanmak suretiyle yaptığı sahte çağrı aracılığıyla çözmeye çalışır. Bu şekilde milliyetçilik, modern toplumların sınıf çatışmalarını ve bölünmelerini dayanışmaya yönelik duygusal çağrılar içinde maskeleyen bir organik cemaat duygusu çağrıştırmaya çalışır. Daha yakın zamanlarda ise, idari tekeli, zorlayıcı ve gözetleyici güçleriyle birlikte devletin düşünümsel yapısının ve devletlerarası sistemin gereklerinin milletler ve milliyetçiliğin konumunu belirlediği iddia edilmiştir. Modern bir altüst oluş, yabancılaşma ve geleneklerin çözülmesi çağında kültürel açıdan özgün ve egemen bir halk topluluğu için yapılan çağrı, modern devletlerarası sistem içindeki modern devletin güçlerini tamamlar ve meşrulaştırır. İşte burası şiddetin ve savaşın mekânıdır. Bu

44) Bu analizin bir kolu Cobban'a (1945, Bölüm 2) dek uzanır; bkz. Tilly (1975, Giriş ve Sonuç Bölümleri).

okumaya göre milletler ve milliyetçilik, bugün artık faaliyet ve etki alanı açısından gerçekten küresel hale gelmiş kendi üzerine düşünebilen bir modernliğe özgüdür. Dahası, zaman ve mekânın yeni ayrışma biçimleri ile modernliğin karakteristiği niteliğindeki bir çok unsurun 'yerinden edilmesi', yabancılaştırıcı dünya karşısında yerel güven ve işbirliği birimlerine yönelik yeni bir arzu yaratmıştır. Millet, modernliğin yarattığı diyalektik gerilimleri çözme yollarından birini temsil eder.[45]

Milletler ve milliyetçilikler, modern endüstriyel toplumsal örgütlenmenin gereksinimlerinden ve onun kitlesel okuryazarlık ile mobiliteye yönelik baskılarından türemiştir. Dinsel ve aristokratik elitler arasındaki güçlü bölünmeler ve tarımsal üretimin çok sayıdaki yerel kültürünün karakterize ettiği modern-öncesi hükümet ve toplum şekillerinden farklı olarak sanayi toplumu, akışkan, büyüme yönelimli bir toplumdur; temel dürtüsünü ve meşruiyetini, maddi beklentileri gerçekleştirme becerisinden alır. Maddi temeli sanayi kentliliği olan böyle bir toplumu karakterize eden kol emeğinden çok semantik (anlamsal) emektir. Sınırlanmış ve atfedici rol ilişkileri içinde dayanak noktasını kaybetmiştir ve kendi toplumsal dayanışmasını yalnızca, ya 'aşağı', kendiliğinden ve sözel kültürleri, gelişmiş, okuryazar kültürlere çevirmek, ya da akışkan, eşitlikçi bir kitle toplumunun gereklerine uymak amacıyla gelişmiş kültürleri, varolan kültürel malzemeyle 'yamamak' suretiyle belirli türden bir kültür içinde ('yüksek' kültür ya da 'sokak' kültürü) bulabilir. Yalnızca, büyük ölçekli ekonomik gelişmeyi yaratabilen büyüme yönelimli bir modern toplum, 'yüksek' milli kültürlere olan ihtiyacı karşılar ve söz konusu 'yüksek' milli kültürler sadece devlet tarafından yönetilen,

45) Milliyetçiliğin, devlet ile modern toplum arasındaki kopukluk sonucu oluşan yabancılaşmaya dair sahte bir yanıtı temsil ettiğini ileri süren görüş için bkz. Breuilly (1982, Sonuç Bölümü). Milliyetçiliğin, bir güven ve işbirliği ortamı yaratmak suretiyle modern devletin düşünümsel yapısını psikolojik açıdan tamamladığını ileri süren fikir için bkz. Giddens (1985, Bölüm 8, ve 1991).

standardize edilmiş, kitlesel, halk eğitimi sistemleri aracılığıyla sürdürülebilir.[46]

Modernist kuramlar, sosyal bilimlerin milletler ve milliyetçilik analizi içindeki egemen ortodoksiyi temsil eder. Ancak bu modernist bakış açılarına karşı birkaç itiraz vardır. Bunlardan birincisi tarihsel bir itirazdır. İdeoloji ve hareket olarak milliyetçiliğin açık bir biçimde yeni bir fenomen olduğu, başlangıcının on sekizinci yüzyıl sonu olduğu doğrudur, fakat etnik bağları aşan milli duyguların yükselişinin izlerini birkaç Batı Avrupa devletinde -daha önce değilse bile- on beşinci ve on altıncı yüzyıllara dek sürmek mümkündür. On dördüncü ve on beşinci yüzyılda Fransa, İngiltere, İskoçya, İspanya ve İsveç'in yanı sıra Polonya ve Rusya'da, ve muhtemelen İsviçre'de (Galler ve İrlanda'da olmayabilir) küçük dinsel ve bürokratik sınıflar arasında, bir teritoryal-kültürel ve siyasal cemaat olarak millet kavramına yönelik ateşli bağlılık ifadeleri vardır. Ve on altıncı yüzyıla gelindiğinde kesin bir biçimde, Fransa'da olmasa da, İngiltere'de ve Hollanda'da, daha geniş bir kentli, eğitimli 'orta sınıf' milliyetçiliği etkili hale gelmeye başlamış ve bu milliyetçilik, 'halk'ı egemen konumuna yükseltmiştir (daha sonraları Puriten öğretilerin önayak olduğu etnik seçim mitinin güçlendirdiği bir görüş). Bunlar, Seton-Watson'ın çok sonraları ortaya çıkan ve milliyetçilik tarafından ve onun ardından yaratılan 'tasarlanmış milletler'in karşıtı olarak belirlediği 'eski, devamlı milletler'dir.[47]

Ayrıca sosyolojik olarak da millet kurmak, tarifi zor bir şey olagelmiştir. Sıklıkla milletlerin kurgulanışı devlet kurmakla

46) 1983 tarihli eserinde Gellner, 1964'deki (Bölüm 7) erken dönem kuramına nazaran daha materyalist ve işlevselcidir; dile daha az, kitlesel halk eğitimi, yüksek kültür ve endüstriyalizm arasındaki bağlara daha çok vurgu yapar.

47) Bkz. Seton-Watson (1977, Bölümler 2 ve 3); on altıncı yüzyıl İngilteresi'nde milliyetçiliğin yükselişi için bkz. Greenfeld (1992, Bölüm 2). Ortaçağ'daki milliyetçilik üzerine erken dönem tartışmalar için bkz. Tipton (1972). Ortaçağ Avrupası'nda seçkin milli duyguların varlığı için bkz. S. Reynolds (1984) ve Guenée (1985, Bölüm 3).

eşit sayılmıştır. Ne var ki devlet kurma, güçlü bir milliyetçiliği içinde barındırsa da (söz konusu devlete ister sadık ister karşı olsun), genellikle kültürel açıdan heterojen insan toplulukları arasında milli bir kültürel ve siyasal kimliğin oluşturulmasıyla karıştırılmamalıdır. Birbirini bütünleyen devlet kurumlarının kurulması, bir halkın devletle kültürel özdeşleşmesinin ya da egemen *etninin* 'milli miti'nin kabul gördüğünün garantisi değildir; aslında daha geniş bir milli mitolojinin elitler tarafından devletin meşruiyetini güçlendirmek maksadıyla icadı, nüfusun önemli kısımlarının hiç dokunulmadan ve yabancılaşmış bir biçimde kalmasına neden olabilir. Afrika ve Asya'daki birçok yeni devlette, modernleştirici devletin asimile edici gücü, etnik sınırları ve kültürleri aşındırmak bir yana etnik protesto ve ayrılıkları önleme konusunda bile başarısız olmuştur. Filipinler ve Sri Lanka'dan Irak, Etiyopya ve Angola'ya uzanan pek çok örnekte *etniler* teritoryal (toprağa bağlı) bir milli kimlik vasıtasıyla eritilememiş, aksine tam da devletin varlığını tehdit eden derin bölünmeler ve etnik düşmanlıklar kalıcılaşmıştır. Öte yandan başka örneklerde, etnik farklılıkları eritme teşebbüsleri, sıklıkla belli bir nedene dayandırılarak, (soykırım değilse de) etnik kırım *(ethnocide)* şeklinde tezahür etmiş ve kurban halk ya da bölge, eğer açıkça isyan edip ayrılmadıysa, kitlesel direniş ve protestoya yönelmiştir. Bu düşmanlık, çok eski husumetleri kapsayacak biçimde devlet kurulmadan ve sömürgeleşmeden önceki etnik ilişkilerden ya da alternatif biçimde sömürgeci 'modernleşme'nin toplumsal, ekonomik ve kültürel etkilerinden kaynaklanabilir. Tüm bunlar bize, modern milletleri ve milliyetçilikleri açıklarken modern devletin gücüne verdiğimiz ağırlık konusunda dikkatli olmamız gerektiğini gösterir. Kültürel toplulukları ve bölgeleri milliyetçi ideolojik programa yöneltebilecek diğer güçler ve faktörler de vardır.[48]

48) 'Millet kurma' için bkz. Deutsch ve Foltz (1963); ikna edici bir eleştiri için bkz. Connor (1972). Afrika ve Asya'da ayrılma ve irredantizm için bkz. Horowitz (1985, Bölüm 6).

Üçüncü problem, modernist kuramların araçsalcılığından kaynaklanır. Modernist kuramlar, gittikçe artan bir biçimde karşılıklı bağımlı hale gelen bir dünyada etno-milli kimlik ve etnik milliyetçiliğin dinamik, infilak etmeye meyilli, bazen akılcı olmayan doğasıyla ilgili değerlendirmeler yapmayı güç bulmuştur. Milyonlarca erkek ve kadın, ana vatanları, yurtları için, Fransa için, İtalya için, İsrail için, Vietnam için kendilerini, yaşamlarını feda etmiştir. Yukarıda ele aldığımız etnisiteye dair araçsalcı yaklaşım, sembollerin önemini kabul etmesine rağmen insanların niçin kendi ilerleme araçları olarak sınıf ya da bölgeyi değil de etnisite ya da milliyetçiliği tercih ettiğini açıklayamaz. O kadar milyon insan niçin bayraklara ve marşlara, milli anıtlara ve mabetlere, milli bayramlara ve anmalara bir tepki vermek zorunda olsun ki? 'Akılcı seçim' kuramı bu zor sorunun üstesinden, kültürel olarak tanımlanmış nüfus için kamu yararını maksimize eden akılcı bireyci stratejiler vasıtasıyla gelmeye çalışmıştır; ama bu durumda da yine etno-milliyetçiliğin sorunlu, patlamaya hazır, sevimsiz yüzüyle karşı karşıya gelinir. Aslında uğruna mücadele etmenin ümitsiz ve herhangi bir kamusal faydaya ulaşmanın sürekli daha zor göründüğü etnik topluluklar için neden bu kadar çok insan savaşmaya ve ölmeye hazır peki? Ümitsiz görünen azınlık emelleri için şehit olmaya can atmak neden?[49]

Bu sorular, modernist ve araçsalcı değerlendirmelerdeki bir başka eksikliği akla getirir. Bu tür değerlendirmeler büyük ölçüde, bizatihî kitlesel mobilizasyon dinamiklerinden ziyade 'kitlelerin' elitler tarafından maniple edilmesine odaklanır. Bu, bir çok modernist yaklaşımın uyguladığı 'tepeden inmeci' yöntemin bir sonucudur. Elitlerin, özellikle de entelijansiyanın rolü çok önemliyken, yoksulların ve güçsüzlerin görüşlerine, gereksinimlerine ve onların çıkarlarıyla gereksinimleri-

49) Ayrılmayla ilgili bir 'akılcı seçim' modeli için bkz. Hechter (1992); karş. Meadwell (1989). Milliyetçiliğin kendini feda eden unsurları için bkz. Anderson (1983).

nin sınıf, toplumsal cinsiyet, yöre ve etnisiteye bağlı olarak nasıl farklılaştığına pek önem verilmez. Bu grup ve tabakalardan her birinin kendi kültürel ve siyasal gelenekleri, anıları, mitleri, sembolleri ve yerli anlatım biçimleriyle uyum içinde seferber edilebileceği ve edildiği yöntemlere yeterli ağırlık verilmez. Bu durum, Hobsbawm gibi milli öncesi *(proto-national)* cemaatlerin ve aşağı sınıflar arasındaki duyguların önemini kabul eden, ama bunları daha sonra ortaya çıkan modern siyasal milliyetçiliklerle bir şekilde bağlantılandırmayı reddedenler için de geçerlidir. Böyle bir strateji bizi, milliyetçiliğin popüler gücünü, kitlesel seferber etme kapasitesini ve kültür ile sembolizmin yaşamsal önemdeki güç üretici rolünü kavramaktan men eder.[50]

Ve belki de en önemlisi, benim deyişimle 'modern millet miti', modern-öncesi etnik bağ ve duyguların millet-olmak için sağlam bir zemin oluşturmadaki süregelen önemi ve gücünü kavramada başarısız olur. 'Gelenek'in tüm unsurlarının modernliğin devrimlerince çökertildiğini ya da aşındırıldığını göstermeye yönelik saptamalarında modernistler, söz konusu devrimlerin küresel etki alanının bazı bölgelerde diğerlerine oranla daha belirgin olduğunu ve bazı tabakaları ve kesimleri diğerlerine göre çok daha derinden etkilediğini göstermede başarısız olmuşlardır. Aslında etnisite ve din, modernliğin egemen seküler ve evrenselci ethosunun asimilasyon çabalarına direnmiş iki alandır. Bu, modernliğin bazı Batılı anavatanları için bile geçerlidir. Her ne kadar dinin Batı'daki (İrlanda, İspanya ve Amerika hariç) siyasal gücü büyük ölçüde azalmışsa da, Batı Avrupa'nın güçlü milli devletlerinin, kendilerinden küçük komşularını asimile etmeseler bile içlerine almayı başararak (çeşitli başarı dereceleri olmakla birlikte) genişleyen bir

50) Hobsbawm (1990, Bölüm 2); fakat Hobsbawm bile, geç Rus milliyetçiliğinin Çar ve Kiliseye bağlı 'milli öncesi' cemaatlere bir şeyler borçlu olduğunu kabul eder; bu ilişki için bkz. Cherniavsky (1975). Elit yaklaşımının Kuzey Hindistan Müslümanlarına uygulanışı için bkz. Brass (1974) ve bu yaklaşımın eleştirisi için bkz. Taylor ve Yapp (1979) içinde Robinson.

milli devlet haline gelen oldukça büyük 'etnik çekirdek' etrafında kurulmuş olmaları tesadüfi olmasa gerek. Batı dışında, geleneksel ve fundamentalist dinler milyonlarca kişi üzerindeki güçlü etkisini korumaktadır. Bu durum, Hint Yarımadası'nda olduğu kadar İslam ülkelerinde de böyledir. Bugün buna benzer biçimde, Batı haricindeki bir çok devlet, egemen bir *etninin* kültürel temeline dayanan milletler oluşturmada başarılı olmuştur. Bazı Doğu Avrupa devletleri (Polonya, Romanya, Yunanistan) ve temel bir stratejik *etninin* tarihsel egemenliğine dayalı uzun bir geleneğe sahip Asya'daki yeni devletler (Tayland, Vietnam, Japonya ve Kore) örnek olarak verilebilir.[51]

Kısaca, bu modern millet miti, artıları ve eksileriyle, olduğu gibi kabul edilmelidir: modern önyargılar ve gereksinimlerle, özellikle de ulus-devleti küresel bir toplum ve kültüre yükselişte insanlık için basit bir sahneye koyma işi olarak gören hareketli, evrenselci entelijansiyanınkilerle ahenk içinde yarı-ideolojik bir milletler ve milliyetçilik değerlendirmesi. Bu, bugünkü gereksinimlere hizmet eden bir kutsal geçmişin yaygın olarak inanılan ve dramatize edilen hikâyesi anlamında bir mit olduğu gibi, bizatihî milliyetçiliğin kendisinin de mitidir; ve benzer bir ihtiyatla ele alınması gerekir.[52]

MODERNLİK VE MİLLİYETÇİLİK

Modernist yaklaşımlara karşı önemli ampirik itirazlar da mevcuttur.

51) Seton-Watson (1977). D. E. Smith (1974) dinsel canlanma örnekleri verirken, A. D. Smith (1989) etnik çekirdeklerin rolüne vurgu yapar. Ayrıca, dinin geçmişteki rolünün bugünkü pek çok etnik çatışmayı ve milli karakterleri biçimlendirmeye devam ettiğini de belirtmek gerek; İrlanda, Polonya, Sırbistan ve Yunanistan bunun Avrupa'daki açık örnekleridir, ancak İskandinav halklarının 'Avrupa'ya yönelik -diğerlerine göre daha soğuk- tepkisinin onların Katoliklerin yönetimindeki bir kıtaya karşı hissettikleri Protestan şüpheciliğine bağlı olduğu da ileri sürülebilir.

52) Siyasal mit için bkz. Tudor (1972); 'modern millet' miti için bkz. A.D. Smith (1988).

Birincisi, modernist yaklaşımlar, millet oluşumunun kültürel ve siyasal boyutuyla meşgul olurken verili bir nüfusun 'modernliğe girişi'nin başladığı çağı gözden kaçırır. Bu millet oluşturma projesinin, diyelim on dokuzuncu yüzyıl başlarında Avrupa ya da Latin Amerika'da başlatılması oldukça farklı bir girişimdir ve İkinci Dünya Savaşı sonrası döneme ait Afrika ya da Asya'daki milliyetçilik ve millet kurma girişimlerinden son derece farklı sonuçlar doğurur. Savaş sonrası çağ, yaklaşık iki yüzyıl önce fark edilebilir olan bir yana, hayal edilenden bile çok daha hakiki bir biçimde 'küreselleşen' bir ekonomik, teknolojik ve siyasal karşılıklı bağımlılık ortamına tanıklık etmiştir. Dahası, zamanlamadaki fark, çeşitli milliyetçiliklerin ve onların yaratılmasına yardım ettikleri son derece farklı millet türlerinin çok farklı dışavurumları açısından çok önemlidir. Diğerleri bir yana, milletin dili ve sembolizmi, içinden çıktıkları çağın etkisi altındadır; milli kalkınmanın öncüleri ve modelleri ya da reçeteleri olarak hareket eden -İngiltere, Fransa, Rusya, Japonya, Çin gibi- bir veya daha fazla milli merkez tarafından sıklıkla etkilenmiştir.[53]

Bir başka nokta, modernist yaklaşımların yerel kültürel ve toplumsal bağlamları eleştirel biçimde küçümsemesidir. Toplumsal bağlamlar, milliyetçi modernleşmenin tüm temalarını örnekleyen çok sayıda 'yerel çeşit' olarak kabul görür. Fakat bu yerel çeşitlilik içinden bir momentin ele alınışı, bizi bu tür uygulamaların yanıltıcı doğası konusunda ikna edecektir. 'Modernlik'in unsurlarının ortaya çıkışı, en iyi ihtimalle, milliyetçilik ya da millet oluşumuna yönelik itkilerin zamanlamasını hesaplamaya yardımcı olabilir. Ama, milliyetçilik süreçlerinin karakteri, yoğunluğu, dayanıklılığı, ya da etki alanı hakkında hiçbir şey sunmazlar. Kuşkusuz 'modernlik', Avustralya'da Aborijin ve Kanada'da Mohawk milliyetçiliklerini teşvik etmede pay sahibidir; ama bize, 'dünyanın ayrı parçalarındaki'

53) Bu öncüler ve modeller için bkz. Bendix (1966).

birbirinden tamamen farklı bu milliyetçiliklerin etki alanı ve karakteri bir yana, zamanlaması hakkında bile ne kadar şey söyleyebilir ki.[54]

Eşit derecede önemli bir başka olgu, milliyetçiliğin, bazen daha az şiddetli biçimlerde olmakla birlikte, bazı en ileri sanayi toplumlarında -Fransa, Kanada (Quebec), Katalonya ve ABD'de- hâlâ oldukça kuvvetli ve dirençli bir biçimde gelişmeye devam etmesidir. Yine bu da, etnik milliyetçilikler gibi kültürel hareketlerin modernlik süreçlerinden göreli olarak bağımsız olduğunu ve milliyetçilikle ilgili modernleşme kuramları için önemli sorunlar çıkardığını ortaya koyar.

Devrimler geleneği, gelişmiş ekonomisi, son derece merkezi devleti, profesyonel bürokrasisi ve küresel ekonominin kalbindeki tamamen modernleşmiş toplum özellikleri sergileyen iyi eğitilmiş ve varlıklı nüfusuyla Fransa'da bile, ideolojiler gelip geçici olmuştur, ama milliyetçilik ve güçlü bir milli kimlik duygusu hep sabit ve etkili olmuştur. Olumsuz açıdan da olsa, 1950'lerdeki Avrupa Savunma Topluluğu'na karşı Fransız karşı çıkışı, 1960'lar ve 1970'lerde NATO ve Amerikan hegemonyasına karşı Fransa'daki De Gaullecü muhalefet, GATT tartışmaları çerçevesindeki Uruguay Round'daki Amerikan kültürel taleplerine Fransa'nın itirazı ve 1970'ler, 1980'ler ve 1990'larda pek çok Fransızın Müslüman göçmenlere, Yahudilere, 'les Anglo-Saxon'lara yönelik antipatisi ve Fransız kültürel hegemonyası, bunun örnekleridir. Olumlu açıdan ise, bu hisler, Fransa'nın zengin kültürel ve ekolojik mirasına duyulan eşit derecede hararetli bir tutku, Fransa'nın tarihsel geleneklerine sıkı sıkıya bağlılık, Fransız diline yönelik ateşli bir aşk, ülkenin tarihi sınırlarına dair bir heves, Fransız övünç sembolleri ve mimariden edebiyata, mutfak kültüründen sinemaya dek uzanan başarılar karşısındaki gözle görülür bir gu-

54) Milliyetçiliğin dünya çapındaki farklı zamanlamaları hakkında bkz. Orridge (1980).

rurla örtüşüyordu. Ve tüm bunlar, Fransa'da hâlâ güçlü olan bölgeciliğe ve son yıllarda tarih dersi kitapları, sanat tarihi klasikleri, müzecilik ve diğer alanlardaki milli geleneklere kuşkuyla yaklaşılması ve eleştirilmesine rağmen böyledir. Gaullizm ve onun 'Europe des Patries'* kavramı, Fransız devletinin köklerini Fransız kültürü ve toplumunun içine yerleştiren yukarıda bahsi geçen temeldeki kültürel milliyetçiğin siyasal ifadelerinden yalnızca biridir.[55]

Ayrıca Quebec'te de küreselleşen Kuzey Amerika ekonomisinin bir parçası olan, tam kültürel bağımsızlık peşinde koşarken 'egemen birliktelik' fikrinin kenarında salınan ateşli bir milliyetçiliğin tüm özelliklerini sergileyen görece zengin, gelişmiş bir sanayi toplumu vardır. 1960'ların 'sessiz devrim'inin ve Quebec eyaletinin bir çok profesyonel ve iş dünyasıyla ilgili etkinliğinin başarılı bir biçimde Fransız kökenlilere geçmesinin ardından Fransız kültürel hegemonyasının sağlanmasıyla ve eyaletin 'içişlerinde kendi yönetimini' elde etmesiyle birlikte Quebeclilerin hayatlarından memnun olmaları beklenirdi. Ama beklenen olmadı. Quebecli Fransızların duyguları ve ideolojileri, eyaletin siyasal yaşamında coşkun ve etkili güçler olmaya devam ederken, Kanada Federasyonu'nun diğer illerindeki etnik ve milliyetçi karşı-güçleri de provoke etti. Aslında, Meech Lake Anlaşması'nın çöküşünün ve Quebec muhalefet partisinin Federal Parlamento'da yeni güçler kazanmasının ardından, en zengin etnik bileşenlerinden birinin içinde ortaya çıkan yeni bir ayrılık hareketinin eninde sonunda Kanada devletinin dağılmasına neden olabileceğinden korkuluyor.[56]

---

*) 'Vatanlar Avrupası' (ç.n.).

55) Daha önceki Fransız tutumları için bkz. Benthem van den Berghe (1966). Çeşitli Lavisse ders kitapları üzerine kurulu Fransız tarih öğretimi içindeki kabul görmüş geleneklerin revizyonu için bkz. Citron (1988); ve Fransa'da süregelen bölgecilik için bkz. Braudel (1989).

56) Quebec milliyetçiliğinin toplumsal kompozisyonu Pinard ve Hamilton (1984) tarafından incelenmiştir.

On dokuzuncu yüzyıl sonundan itibaren Barselona'nın önde gelen bir antrepo ve Avrupa'nın büyük kültür merkezlerinden biri haline gelmesiyle birlikte Katalonya, İspanya'nın en başarılı ticaret ve sanayi bölgelerinden biri olmuştur. Katalan kültürel milliyetçiliği de on dokuzuncu yüzyıl ortası yazını ve kültürel *Renaixenca*'sından* doğdu ve yüzyılın sonunda bir çok edebi, sanatsal ve bilimsel hareket, akademi, gazete ve parti içinde gelişti. O zamandan beri Katalonya, Avrupa'nın ekonomik ve kültürel açıdan en gelişmiş bölgeleri arasında yer almış ve Franco rejiminin kültürel baskısına karşı uzun bir halk direnişinin sonrasında, Madrid'den geniş bir siyasal özerklik kazanarak bir kez daha güçlü bir etnik milliyetçilik merkezi olarak ortaya çıkmıştır. Tam anlamıyla modernleşmesine rağmen (ya da belki bu yüzden) Katalonya, güçlü bir tarihsel milli kimlik duygusu ve İber yarımadasında maksimum özerklik için tutkulu emelleri olan bir millet olarak kalmaya devam etmektedir.[37]

Modernleşmenin en dinamik arenası Amerika Birleşik Devletlerinde, etkili, Tanrı'nın inayetine dayanan kıtasal bir milliyetçiliğin harekete geçirilmesi hiç de zor değildir. Bir Birleşmiş Milletler misyonunda ABD askerlerinin her öldürülüşü ya da esir alınışında, ABD Başkanının Amerikan askeri varlığıyla ilgili bir dış politika hakkındaki her çırpınışında, ticari müzakereler Amerika'nın rakiplerinin çıkarına işaret ettiğinde, arkaplanda ayrı ve emsalsiz bir Amerikan tarihi ve yazgısı belirerek Amerikalıları, özgürlük ve demokrasinin taşıyıcıları olarak kendi ortak tarihsel misyonlarını hissetmeye iter. Amerika'daki bu paylaşılan yurtseverlik, bu mesihçi inanç, yarı-dini ortak yazgı duygusu, ABD'nin ya da Amerikan toplumunun ekonomik ve siyasal farklılıklarından bağımsız gibi görünüyor, çünkü bu duygu her tür bağlamda ortaya çıkmakta ve ar-

*) Katalanca: Rönesans (ç.n.).

37) Bask milliyetçiliğiyle bir karşılaştırma için bkz. Payne (1971); ve daha ayrıntılı bir analiz için bkz. Conversi (1994).

tan zenginlik ve kitlesel tüketimle azalmamaktadır. Amerikalıların içeride ve dışarıda yaşadığı pek çok başarısızlık ve düş kırıklığına rağmen Amerikan Amentüsüne, Anayasasına ve yaşam biçimine duyulan inanç, onu oluşturan *etnilerin* kültürlerinin üzerinde bir kemer meydana getirerek, esnek bir güç olarak kalmıştır.[58]

Polonya, Norveç ve İrlanda gibi daha az gelişmiş, ama hızla modernleşen toplumlarda etnik milliyetçilik etkili bir güç olmaya devam ediyor ve ortak milliyet duygusu nüfus içinde derin bir biçimde kök salmış ve yayılmış durumda. Elbette bu etnik milliyetçilik, ortak düşmanlara karşında hissedilen korkuyla beslenmektedir (Polonya örneğinde eski Sovyetler Birliği'nden kaynaklanan korku, Norveç'te Almanya ve Fransa egemenliğindeki bir Avrupa Topluluğu'nun ekonomik, siyasal ve kültürel etkilerine dair hissedilen kaygı ve İrlanda'da İngiltere karşısındaki tarihsel kuşku), ama aynı zamanda, daha geniş, daha ileri bir devlet içinde marjinalleşmiş, hatta ezilmiş, baskı altında tutulmuş bir topluluğun ayrı devlet olması ve/veya o topluluğa dahil olmasına yönelik tarihsel mirasından da kaynağını alır. Bu ülkelerde milliyetçiliğin etkili dışavurumlarını daha önceki bir milliyetçi çağdan geride kalanlar olarak yorumlamak mümkün olmakla birlikte, bu dışavurumların sürekli yinelendiği ve hâlâ yaygın olduğu gerçeği, söz konusu kolektif duygu ve emellerin toplumsal ve etnik kökenlerine daha yakından bakmanın zorunlu olduğunu ortaya koymaktadır.[59]

Ayrıca bir de, son zamanlarda hortlayan öfkeli yabancı düşmanlığı fenomeni ve göçmenlere, *Gastarbeiter*'lere (konuk

58) Amerikan ilahi milliyetçiliği için bkz. Kohn (1957a) ve Tuveson (1968).
59) Yirminci yüzyılda İrlanda'da milliyetçiliğin devamlılığı Lyons (1979) ve Hutchinson (1987) tarafından incelenmiştir; İkinci Dünya Savaşı sonrası Polonya'da din ve milliyetçilik için bkz. Chrypinski (1989). Norveç'le ilgili olarak erken dönem milliyetçi eğilimler için bkz. Mitchison (1980) ve şüphecilik ve hatta Avrupa Topluluğu'na direniş de dahil olmak üzere yakın dönem gelişmeler için Waever (1992).

işçi) ve sığınmacılara yöneltilen etnik şiddet var. Bu, halkla ilgili olabildiği gibi doğrudan resmi bir olgu da olabilir. Halk düzeyinde, son birkaç yılda Almanya, Fransa, Polonya, Macaristan ve başka yerlerde ölümcül anti-semitizm patlamalarına ve yine Almanya, İtalya, Fransa ve Çek Cumhuriyeti'ndeki Türk, Arnavut, Çingene ve diğer göçmen veya *Gastarbeiter*'lere (konuk işçi) yönelik çok daha şiddetli bir nefrete tanık olduk. Bunlar, milli kültürel miras ve edinilmiş milli kimliklerin saflığını korumak ve ülkenin yerlilerine iş fırsatları sağlamak adına yurtseverlik bayrağı altında hareket eden çeşitli neo-faşist ya da neo-Nazi örgütler tarafından ateşlendiler. Resmi düzeyde ise, sığınmacılar ve göçmenlere yönelik hem milli hem de Pan-Avrupalı politikalar, Avrupalı hükümetlerce koordine edildi ve bu ülkelere giriş kuralları, tam da Avrupa Birliği'nin Avrupalı yerli nüfusları Avrupa Tek Senedi ve Maastricht Anlaşması'yla Birliğin toprakları içinde özgür dolaşıma imkân tanıyacak biçimde birleştirdiği bir anda, sıkılaştırıldı. Yine burada da, birleşme ve parçalanma paradoksuna ve etnik milliyetçiliğin son zamanlardaki dirilişini, acılı bir geçiş olarak modernleşme fikriyle (demokratik kitlesel zenginlik alemine başarılı bir geçiş, milli uyum ve toplumsal barışla mükafatlandırılacaktır) bağdaştırmanın zorluğuna dair çarpıcı bir kanıt var.[60]

KİMLİK, SÜREKLİLİK VE DÖNÜŞÜM

Etnisitenin devam eden gücü ve etnik milliyetçiliklerin ileri sanayi toplumlarında bile halen varoluşu, etnisitenin modernleşme aracılığıyla aşılacağı mitinin yanı sıra milletler ve milliyetçiliğe dair yakın dönem modernist kuramlar için de büyük bir engel teşkil ediyor. Bu kuramların başarısızlığının ana nedeni, modernliğin sonuçlarını modern-öncesi çağlar-

60) Bu tür bir neo-faşizm için bkz. Wilkinson (1983) ve Husbands (1991).

dan kaynağını alan kültürel bağlar ve etnik kimliklerin oynadığı halen devam eden role dair bir kavrayışla birleştirmeyi reddetmeleridir. Bu bağlar ve kimlikler, yerel ve bölgesel topluluklar, yani kitleleri harekete geçiren yerli (*vernacular*) milliyetçiliklerin sıklıkla toplumsal tabanlarını oluşturmuş olan aşağı tabaka (köylüler, kabile üyeleri, zanaatkârlar, işçiler) arasında bulunur. Modernist kuramların söz konusu başarısızlığı, milliyetçiliğin halk tabanının ve kültürel çerçevesinin göz ardı edildiğini gösterir. Küresel aşkınlığın tam ortasındaki parçalayıcı milliyetçilikler paradoksuna dair gerçekçi bir açıklama sunmak için, bu analizin bahsettiğimiz halk tabanı ve onun etnik geçmişini, kültürel toplulukların belleklerini, mitlerini, sembollerini ve geleneklerini başlangıç noktası olarak kabul etmesi gerekir. Milliyetçiliği açıklamada rağbet gören modernist yaklaşımların eleştirisi, son zamanlardaki siyasal ve toplumsal trendleri daha iyi anlayabilmek için gerekli olan bir başlangıç noktasını ortaya koyar.

Aşkın, eklektik küreselleşme ve yeni yerelciliğin postmodern trendlerini kavrayabilmek için, onları yalnızca modernleşme süreçleriyle değil, aynı zamanda bir çok modern milletin temel taşını oluşturmaya ve bugün hâlâ güçlü bir etkiyi ortaya koymaya devam eden modern-öncesi kimlikler ve miraslarla da ilişkilendirmek gerekir. Ortaçağ Fransası ve Rusyası, yalnızca modern Fransa ve Rusya'nın temelini, yatağını oluşturmakla kalmaz; modern Fransa ve Rusya'nın toplumsal ilişkileri ve kültürel pratikleri, geleneklerin, mitlerin, hatıraların, sembollerin ve -bazen gizli kalmış olsa da- bugüne dek güçlü bir etkiyi siyasal geleneklerde, hukukta, göreneklerde, coğrafyada ve onun kutsal yerlerinde, dilde, edebiyatta, mimari yapılarda, sanatsal ve müzikal kalıtlarda, danslarda, kostümlerde, yiyecekte ve halkın eğlencelerinde kullanan ve nesilden nesile aktarılan değerlerin içine gömülüdür. Buna göre, eğer kültürel kimlikler ve etno-milliyetçiliklerin son zamanlarda

dünyanın dört bir yanındaki çoğalmasını açıklayacaksak, o zaman modern-öncesi etkilerin sürekliliklerinin modern ve 'postmodern' trendler ve onların açığa çıkan karşılıklı ilişkileriyle birlikte analiz edilmesi gerekir.[61]

Bu bölümü aklıma takılan bir örnekle bitirmek istiyorum. İsviçre gibi, uzun süre Avrupa'daki siyasal ittifakların ve rekabetin içinde yer almasını sağlamaya yönelik ayartmalara direnmiş küçük ve tarafsız milli devletler bile, artık kitle iletişiminin, ulusötesi şirketlerin, piyasaların ve Avrupa siyasal birleşmesinin çekim gücünü hissetmektedir. Hem de o kadar yoğun hissediyor ki, 1991'deki İsviçre'nin siyasal kuruluş mitinin 700. yılı kutlamaları gösterişini yitirmiş gibiydi; ülkenin sorunları, özellikle de gençliğinkiler, destansı kuruluş çağı ya da İsviçre'nin bağımsızlığıyla ilgili basit ama sağlam erdemlerle pek alakalı gözükmemektedir. Günümüzde bu tür sorunlar, basit bir biçimde milli olmaktan çok yerel ya da küresel oluyor, ve 1970'lerden beri İsviçre'de oldukça yaygın olan eğitimdeki eski milli anlatı gittikçe önemsizleşiyor.

Ne var ki, İsviçre'nin yabancı işçileri, özellikle de İtalyanları, ülkeye almamaya, İsviçre'nin işlerini İsviçrelilere ayırmaya ve İsviçre'nin siyasal kültürel saflığını ve yaşam biçimlerinin bozulmamışlığını korumaya yönelik bir kampanyayla sarsılmasının üzerinden yalnızca yirmi yıl geçti. Bu kampanya, 1848'de (ya da daha erken Helvet Cumhuriyeti olarak 1798'de) kurulmuş olan ve 1970'lere kadar gayet güzel devam eden milli devletin egemenliğini koruması anlamına geliyordu. İsviçre'nin siyasal bağımsızlığına yapılan bu aşırı vurgunun arkasında, Eski İsviçre Konfederasyonu'nun bir dizi dış düşmana karşı kanton haklarının ve siyasal kültürlerin savunulduğu çok daha uzun bir tarih yatar. Bu, İsviçreliler topluluğunun mücadeleyle ve gelişen İsviçre kimliğinin bü-

61) Söz konusu modern-öncesi etkilerin daha bütüncül bir değerlendirmesi için bkz. A. D. Smith (1986a, Bölüm 8).

yük komşularının kimliklerinden ayrılmasıyla oluşturulduğu uzun bir süreçtir.[62]

Bu noktada, İsviçre'de süreklilik ve dönüşüm üç geniş döneme ayrılabilir. Birincisi, çeşitli kantonların, Alemanik vadi* gelenekleri ve kentsel kurumlar temelinde gevşek, hatta sıklıkla karmaşık bir biçimde bir araya getirildiği ve yerel ayrıcalıkları korumak ya da geri kazanmak için yürütülen ortak mücadelenin Habsburglar tarafından zayıflatıldığı uzun, modernöncesi bir etnik oluşum çağıdır. Daha sonraları bu çağ, çeşitli kuruluş efsaneleriyle (Rutli Andı**, William Tell) ilişkilendirilen ve Habsburglar ve Burgonyalılarla yaşanan dış anlaşmazlıkların çerçevelediği bir destansı çağ olarak görülmüştür. Alemanik-olmayan, Fransızca konuşulan kantonlar ve şehirler ancak on altıncı yüzyıldan itibaren İsviçre Konfederasyonu'na katılma uğraşı içinde olmuş ve böylelikle İsviçrelileri kendi siyasal kimliklerinin temeli olarak dilsel olmayan, başka temeller aramaya zorlamıştır. Bunu, kentsel soylular ve birbirine kenetlenmiş oligarşiler üzerine kurulu bir birleşme dönemi izler.[63]

On sekizinci yüzyılda bu kimlik kemikleşme belirtileri gösterdiğinde, bir kültürel ve siyasal yenilenme hareketi, Zürih, Bern ve Cenevre'de Fransız etkisi ve müdahalesinin memnuniyetle karşılanmasına yol açtı. Bu, içinde çeşitli laik elitlerin bir milli İsviçre kimliği fikrini kendi halkına yaymaya çalıştığı bir modern devrin, ikinci dönemin başlangıcıdır. Bu dönem, İsviçre Federasyonu'nun kuruluşu, 1847'deki kısa din

62) Steinberg (1976) İsviçre milli kimliğinin karmaşıklıkları üzerine canlı bir inceleme sunar.

*) Alemanik vadi, Baden, Alsace, İsviçre, Liechtenstein ve Avusturya'nın batı ucu (ç.n.).

**) William Tell efsanesine göre İsviçre'deki Uri, Schwyz ve Unterwalden kantonlarının temsilcileri 1307'de Rutli Andı'nı içerler ve İsviçre özgürlüğünün temelini bu Ant oluşturur (ç.n.).

63) İsviçre milli kimliği ve birliğinin tarihsel oluşumunun tam bir değerlendirmesi, milli oluşum sürecini on beşinci yüzyıl sonuna dek götüren Im Hof'da (1991) bulunabilir.

savaşını takiben 1848 Anayasası ve nihayet modern bir milli devletin kurumsallaşmasıyla sonuçlanmıştır.[64]

Son olarak, tarafsız, savunmacı bir İsviçre milli devleti ve siyasal kültürünün 1960'tan itibaren ve gittikçe artan biçimde dış ekonomik ve siyasal etkilere açılışı söz konusudur. Bu 'postmodern' safhanın nereye varacağını ve İsviçre'nin yönetim şeklini ya da siyasal kültür ve kimliğini değiştirip değiştirmeyeceğini söylemek için henüz erken. Bununla birlikte, esas önemli olan, önceki dönem İsviçre tarih ve kimliklerinin tamamını, en azından daha sonraki bir dönemle ilgili bir analiz için bir başlangıç noktası olarak dikkate almaksızın bu tür olasılıkları ölçemeyecek olmamızdır.[65]

Bu, hem öz hem de yöntemle ilgili bir meseledir. Özle ilgili olarak, İsviçrelilik tanımının herhangi bir yeni biçimi, yine daha önceki kimliklerin anıları, sembolleri ve gelenekleriyle donatılmış olacaktır. Bazı kentli genç İsviçreliler eski kimlikleri reddetmek isteseler de, bu kaçınılmazdır. Her durumda, İsviçre gençliği bünyesindeki yeni Avrupalılık kimliğinin eski İsviçre kimliklerince sindirilmesi olasıdır. Yöntemsel olarak ise, kolektif İsviçrelilik tanımındaki değişimlerin derin bir analizi, yüzyıllar boyu İsviçreli kadın ve erkeklerin çoğunluğunu yönlendirmiş olan söz konusu eski kimliklere gerekli önemin verilmesi zorunludur. Uzun vadede herhangi bir yeni İsviçrelilik tanımı, yeni Avrupalılık ve küresel trendlere olduğu kadar eski İsviçreli kimliklerine de çok şey borçlu olacaktır. Her iki düzeyde de, İsviçre örneği modernist paradoksun doğasını anlamak ve son zamanlarda yaygın bir biçimde yeniden ortaya çıkışına tanık olduğumuz modern etnik milliyetçiliklerin önemini kavramak için faydalı bir rehber sunar.

---

64) Genel tarihler için bkz. Kohn (1957b) ve Thurer (1970).

65) Kuruluş miti ve etnik bağların önemini göz ardı eden bir 'modernist' İsviçre tarihi için bkz. Fahrni (1983); ayrıca, on dokuzuncu yüzyıl sonuna ait bir milliyetçi yapıntı olarak yorumlanan 1291 İsviçre milli mitine toplumsal kurmacı bir yaklaşım için bkz. Kreis (1991).

3
ETNO-MİLLİ BİR CANLANIŞ MI?

Modernist bakış açısının milliyetçiliğin yeniden dirilişini açıklamadaki başarısızlığı, yukarıda ele aldığımız paradoksu çok daha keskin bir yanılgının içine yerleştiriyor. Daha önce gösterdiğim gibi, modernlik devrimi katiyen kendini tüketmiş değildir. Aynı zamanda, etnik parçalanma ve ayrılıkçı milliyetçilik, yakın tarihin ikincil, geçici bir sahnesi değil, temel trendleridir ve modernliğin en ileri noktaya ulaştığı bölgelerde bile varlıklarını sürdürmektedir. Peki o zaman, hem modernliğin yeni trendleri hem de geleneksel değerler, etnik milliyetçiliğin sürekli olarak ürettiği partikülarizm ve parçalanmayla çelişirken, etnik parçalanma ve ayrılıkçı milliyetçiliğin bu kadar güçlü bir biçimde yenilenmesinin nedeni ne? Yir-

minci yüzyılın sonunda etnik canlanışın anlamı ne olabilir ki? Vahşi milliyetçiliğin ateşi neden yeniden tutuşturuldu, hem de Üçüncü Reich'ın *Götterdämmerung*'unda [kutsal şafak vakti] kendi kendini yaktığının düşünülmesinin üzerinden henüz kırk yıl geçmişken?

ESKİLCİLİĞİN ELEŞTİRİSİ

Yoksa söz konusu olan bir yeniden tutuşma ve canlanma mı? Belki de aldandık: belki de milliyetçiliğin alevleri hiç sönmedi, yalnızca milliyetçiliğin yarattığı korkunç sonuçları suçluluk duygusuyla idrak eden bizler onu geçici bir süre için görüş alanımızın dışına ittik. Batı'da bile etnik milliyetçilik, ince bir sosyal demokrasi ve liberalizm kılıfı altında yaşamını sürdürdü. 1950'lerin sonu ve 1960'lar boyunca Avrupa'yı kaplayan etnik özerklik peşindeki İkinci Dünya Savaşı sonrası hareketlerin çoğunun kökenleri çok daha önceye götürülebilir. Bröton ve Flaman özerkliği için mücadele eden hareketler Birinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra kurulmuştu; İskoç özerklik hareketi 1886'da, takipçisi İskoç Milli Partisi (Scottish National Party) 1928'de ortaya çıkarken, Sabino Arana adlı Bask hareketi 1894'te ve Katalan hareketi 1880'lerde kuruldu.[66]

Hem yukarıda saydığımız hem de daha başka Batılı hareketler 1960'larda kitlesel bir yenilenme yaşadılar, ama esas olarak onların kültürel kökenlerinin izi on dokuzuncu yüzyılın başına dek sürülebilirken, ilk siyasal tezahürlerine on dokuzuncu yüzyıl sonunda rastlanabilir. Bu etnik milliyetçiliklerin hâlâ varolduğunu gözlerden gizlemeyi ancak İkinci Dünya Savaşı dehşetinin neden olduğu, ırkçılıktan ve etnisiteyle bağlantılı her şeyden tiksinme durumu başarabilirdi; ve etnik mil-

66) Bu hareketlerin kökenleri için bkz. Mayo (1974); İskoç hareketi için bkz. Hanham (1969); Bask ve Katalan hareketleri için bkz. Payne (1971).

liyetçiliklerin birden bire canlanışının bu kadar büyük bir şaşkınlık yaratmasının temelinde de yine bu tiksinme vardı.[67]

Ama tarihler her şeyi açıklamaz. Tam olarak hayatta kalan neydi, dirilen neydi? On dokuzuncu yüzyılda, 1960'larda dirilen türden bir popüler milliyetçilik var mıydı? On dokuzuncu yüzyıl bir yana, daha önce, modern-öncesi zamanlardan beri bozulmamış bir şekilde varlığını sürdüren bir etnik topluluktan bahsedilebilir mi? Ya da, milliyetçilerin iddia edeceği gibi, 1960'ların hareketli yıllarının direngen atmosferinde 'bir öpücük ile' canlandırılmak üzere 'uykuya dalmış' bir modern-öncesi 'millet' var mıydı?[68]

İşte tam da bu noktada 'eskilcilerin' duruşu karşımıza çıkar. Onların bakış açısına göre modern milletler, basit bir biçimde eski bir fenomenin, türlerine antikite ve Ortaçağlarda rastlanabilen kimsenin hatırlayamayacağı kadar eski milletin yakın döneme ait örnekleridir. Ortaya çıktığı dönem ve yönetici ve askeri elitlerinin kumanda ettiği teknolojiyle aygıtlar dışında 'modern' millette yeni olan bir şey yoktur. Eskilcilerin bir topluluğun kendi anavatanındaki ortak kültür, tarih ve dilin isim verilmiş hali olarak gördüğü millet hemen hemen hiç değişmemiştir. Bizim yirminci yüzyılın sonunda tanık olduğumuz şey, -Marksist metaforu tersine çevirerek (milliyetçiler bunu tercih etmeyeceklerdir)- basit bir biçimde milli 'altyapı'nın siyasal ve ekonomik 'üstyapı'nın yeniden üzerine çıkmasıdır. Başka bir ifadeyle, kültür, milli kültür, siyaset, ekonomi ve teknoloji üzerindeki üstünlüğünü yeniden ortaya koymuştur, çünkü yavaş iletişim ritimleri, insan ruhundaki derin yapıları, her şeyi kapsayan sembolik kodları ve toplumsal ilişki ağlarıyla kültür, toplumun değişmeyen dokusudur.[69]

---

67) Batılı neo-milliyetçilikler üzerine oldukça geniş bir yazın vardır: diğerlerinin yanı sıra bkz. Esman (1977), Williams (1982a), Tiryakian ve Rogowski (1985).
68) Uyuyan Güzel metaforu için bkz. Minogue (1967a); milli uyanış, yeniden doğuş ve diriliş imgeleri için bkz. Pearson (1993).
69) Çarpıcı bir eskilci yaklaşım için bkz. Fishman (1980). Armstrong (1982, Bölüm 1) daha gelişkin bir konumu ortaya koyar; buna göre etnisite ve milliyet bir-

Peki ama 'kimsenin hatırlayamayacağı kadar eski millet' düşüncesi kabul edilebilir mi? Bir anlamda milletin hep 'orada olduğunu', antikitedekiyle modern çağdaki milletin aynı olduğunu ileri sürebilir miyiz? Modern milletlerin, ortaçağdaki karşılıklarının soyundan gelen torunlar olduklarını, modern Rus ve İngiliz milletlerinin, ortaçağ Rusyası ve İngilteresi'ndeki topluluklarla tümüyle özdeş olduklarını, ya da Anglo-Saksonları konu alan *İngiltere'nin Kuruluşu* adlı sergi kataloğunun girişinde belirtildiği gibi, bu toplulukların modern İngilizlerin (ya da Rusların) 'gerçek ataları' olduklarını gerçekçi bir biçimde iddia edebilir miyiz?[70]

Bu tarz bir yaklaşım, tüm teknolojik ve ekonomik ilerlemeye karşın 'modernlik'in insan birlikteliğinin temel yapılarını etkilemediğini, aksine her durumda bizi 'modernlik' dediğimiz şeye götüren ya da ona neden olanın millet ve milliyetçilik olduğunu, ve her milletin modernliği kendine göre tanımladığını ileri sürer. Buna göre, örneğin Hasmonlar (Makabiler ve Herodesçiler) yönetimindeki kadim Yahudi milleti komşularının bir çoğu gibi anavatanının ve halkının aynı özellikleriyle, krallığı, ordusu ve zenginliğinin yanı sıra, tarihi, dili, temel kültürüyle de övünüyordu. Buna rağmen, millet kavramı ve gerçekliğinin eskil olması ve bizim modern çağ dediğimiz

---

birinin yerini alabilen sıkı müttefikler, hem dini hem de sınıfsal kimlikleri olan algı, tutum ve duygu kümeleri olarak ele alınırlar; ama tarihî bir set -milliyetçiliğin ortaya çıkışı- 1775-1815 arasındaki ve bu dönemden sonraki milletleri daha önceki milletlerden ayırır (Armstrong 1992a).

70) *İngiltere'nin Kuruluşu* (*The Making of England*, bkz. Webster ve Backhouse 1991) adlı sergi kataloğuyla ilgili bu tür konuların bir kısmı Johnson (1992) tarafından ele alınmıştır. Kataloğun Nicolas Brooks tarafından kaleme alınan Tarihsel Giriş bölümü şöyle başlar:

Bu sergide yedinci, sekizinci ve dokuzuncu yüzyıllardaki sanatsal, teknolojik ve kültürel başarıları sergilenen Anglo-Saksonlar, bugünkü İngilizlerin gerçek atalarıydı. Bu eserlerin üretildiği zaman diliminde birbirine rakip birkaç Anglo-Sakson krallığı mevcuttu ve bunların her birinin kendi hanedanı, aristokrasisi ve ayrı gelenekleri ve bağlılık biçimleri vardı. Konuşulan İngilizce halihazırda geniş bir bölgesel lehçe çeşitliliğine sahipti. Buna rağmen Anglo-Saksonlar tek bir halk oldukları duygusunu içlerinde taşıyorlardı (s. 9).

dönem de dahil olmak üzere tarih görüşümüzü ve onun tüm eserlerini belirlemesi mümkün değil mi?[71]

Böyle konulunca, millet kavramını herhangi bir çağdaki tüm büyük teritoryal ya da kültürel kimliklerle aynı anda varolacak biçimde tanımlamak elbette mümkün oluyor. Bu anlamda, milleti etnik topluluk ya da esas olarak herhangi bir kolektif kültürel kimlik ve cemaatten ayırmak mümkün değildir. Bununla birlikte, genel bir bakış açısı olarak eskilcilik kusurludur. Kültürel cemaatlerin temeldeki yapısı hakkında fazlasıyla genel bazı varsayımlar ortaya atar, modern-öncesi ile modern kültür-cemaatler arasındaki bazı önemli farkların üstünden atlar ve genellikle karmaşık olan insan birlikteliğini aşırı basitleştirir. Başlangıç olarak, modern milletlerin 'kitlesel milletler' oldukları söylenebilir. Yani modern milletler, tüm halka seslenirler ve 'halkı' millet mertebesine yükselttikleri zaman kuramsal olarak egemen millet içinde işaret edilen nüfusun tüm tabakaları milletin içine dahil edilmiş olur –her ne kadar bu iddianın pratikte gerçekleşebilmesi kadınların yirminci yüzyılın başındaki kurtuluşuyla birlikte birkaç yüzyıl aldıysa da. Antikite ya da Ortaçağla paralellikler azdır –kadim Yahudiler belki de tek kayda değer istisnayı teşkil eder. Ortaya çıktığında kitlesel milletin, Antikite ve Ortaçağda genellikle 'millet' gözüyle bakılan ve çoğunlukla sadece yüksek tabakayı içine alan küçük elit gruplarından birçok önemli açıdan farkı vardır. Modern 'kitlesel millet'te her bir tekil üye, bir yurttaştır ve o topluluk içindeki yurttaşların hepsi kuramsal olarak eşittir. Milletin kanunları tüm yurttaşlara eşit olarak uygulanır ve teoride, yurttaşlarla milli devlet arasında aracılık yapan yapılar mevcut değildir. Bu aynı zamanda, kitlesel mil-

71) Milletin ve milliyetçiliğin modernliğin içeriğini belirleyen temel konular olduğunu ileri süren görüş için bkz. Greenfeld (1992, Bölüm 1); ayrıca bkz. Armstrong (1992a). Kadim Yahudi milletinin bu özellikleri Mendels (1992) tarafından ele alınmıştır. Mendels, kadim dünyadaki milliyet kavramını modern milletler ve milliyetçiliklerden çok *etni* ve etnisiteye yakın anlamda kullandığını belirtir.

letlerin yurttaşlar topluluğunun, modern-öncesi *etniler* ya da şehir devletlerinin siyasal açıdan aktif üyelerinden genellikle çok daha kalabalık olduğu anlamına gelir.[72]

İkinci olarak, modern millet, tarihsel bir kültür-topluluk olduğu kadar 'hukuki-siyasal' bir topluluktur. Burada iki boyut vardır. Birincisi içseldir. Modern millet, ortak hukuk kodları ile yönetilen bir topluluktur ve işte bu yüzden bu tür bir topluluğa üyelik toplumsal olduğu kadar hukuki bir statüdür. Bir yurttaş, milletin ortak kamusal kültürünü paylaşmasına bağlı olarak, belirli haklardan faydalanan ve birlikte yaşadığı diğer yurttaşlara karşı belirli ödevleri yerine getiren birisidir. Bu haklar ve ödevler, resmi tüzüklerde ya da örf ve âdet hukukunda (ya da ikisinde birden) yazılıdır, ama temelde yatan varsayım, örf ve âdet hukukunun milli iradenin kanun haline getirdiği şeyler olduğu ve topluluğun ortak değerler ve gelenekler modelini ortaya koyduğudur. Modern milletlerin dışsal boyutu ise, özerklik ve egemenlik kavramlarında karşımıza çıkar. Modern millet, ister bir milletler federasyonu içinde olsun ister diğer egemenler arasındaki bir egemen milli devlet olsun, kendi kendini yönetmesi ve diğer milletler karşısındaki özerkliğiyle 'siyasal bir topluluktur'. Her topluluğun kendi milli yönetimine sahip olmak için bir hükümete gereksinim duyduğu ölçüde modern millet, bir milli siyasal topluluktur.[73]

---

72) Antik şehir devletlerine ilişkin özel bir sorun vardır; bunlar erken gelişmiş, küçük ölçekli milletler olarak tanımlanabilir. Antik Atina'nın büyüklüğü neredeyse modern İzlanda'nınkine eşitti (250 bin). Öte yandan, yalnızca 30 bin yetişkin Atinalı erkek yurttaştı; yabancılar, kadınlar ve köleler yurttaşlığın dışında bırakılmıştı. Dahası, milliyetçi bir bakış açısına göre, kültürel bireyselliğin (türdeşlikten ziyade) ana bileşeninden yoksundular; Atina kültürü, kendisinden daha geniş olan İyon etnik ağı ile ondan da geniş olan Helen kültürel ağının bir türeviydi. Bkz. Alty (1982) ve Finley (1986, Bölüm 7). Milletler ve milliyetçiliklerin özel olarak kitlesel ve dolayısıyla yirminci yüzyıl fenomeni oldukları fikri için bkz. Connor (1990).

73) Bkz. Kedourie (1960). Yurttaşlık ve modern millet için bkz. Bendix (1964) ve Breuilly (1982, Sonuç Bölümü). Federal milletler için bkz. Birch (1989).

Üçüncü olarak, modern milletler, evrensel olarak uygulanabilir bir ideoloji, milliyetçilik aracılığıyla meşrulaştırılır. Bir ideoloji olarak milliyetçilik, dünyanın milletlere bölünmüş olduğunu, her milletin kendi karakteri ve yazgısı olduğunu; bir bireyin ilk bağlılığının kendi milletine olduğunu; milletin tüm siyasal iktidarın kaynağı olduğunu; özgür olmak ve kendini gerçekleştirmek için bireyin bir milletin üyesi olmak zorunda olduğunu; her milletin özerk olmak suretiyle kendi otantik doğasını ortaya koyması gerektiğini; ve barışçıl ve adil bir dünyanın ancak özerk milletler üzerine inşa edilebileceğini ileri sürer. Her ne kadar bazı bileşenleri on altıncı ve on yedinci yüzyıllarda boy göstermişse de, milliyetçi ideolojinin bu 'çekirdek doktrini' on sekizinci yüzyılda, önce Avrupa ve sonra diğer yerlerde ortaya çıkmıştır. Avrupa ya da başka bir yerde 1500'den önce milliyetçilik bilinmiyordu ve bu yüzden, modern kitlesel millete benzeyen (milliyetçiliğin temelini oluşturduğu) herhangi bir şey muhtemelen tesadüfi ve nadirdi. Modern milletler, dolaylı olarak bu milliyetçi ideolojiye taraftar olur ve sık sık çeşitli iddia ve pratiklerini desteklemek için bu ideolojinin unsurlarına başvurur.[74]

Dördüncüsü, modern millet daha geniş bir uluslararası sistemin parçasıdır ve bu sistemde tüm dünya, milliyetçi ideolojide saklı olanlar da dahil olmak üzere ortak fikirler ve pratikler üzerinden birbirleriyle ilişkili olan ayrı milli devletlere bölünmüştür. Bu uluslararası sistem Avrupa'da 1648 Westphalia Anlaşması'yla ortaya çıkmış ve 1815 sonrasında hem Avrupa hem de Kuzey Amerika ile Latin Amerika'da egemen model haline gelmiştir. Bu sistem daha sonraları, sömürgecilik ve sömürge sonrası devlet-milletler aracılığıyla dünyanın diğer böl-

74) Milliyetçilik öğretisine güçlü bir saldırı için bkz. Kedourie (1960); ama krş. A.D. Smith (1971, Bölüm 7) ve bu kitabın 6. Bölümü. Modern-öncesi 'tarımsal-okuryazar' toplumların, şiddetli elit-kitle bölünmelerine bağlı olarak, milletler ve milliyetçiliğe faaliyet alanı bırakmadığı görüşü için bkz. Gellner (1983, Bölüm 2). Milli karakter fikirlerinin daha önceki dönemlerdeki gelişimi için bkz. Kemilainen'in bilimsel çalışması (1964).

gelerine, Ortadoğu, Asya ve Afrika'ya taşınmıştır. Daha sonra ele alacağım üzere, modern dünyanın egemen ilkeleri kültürel ve siyasal çoğulculuktur. Kültürel ve siyasal çoğulculuk, milli devletin hem yönetimde hem de devletlerarası ilişkilerde bir norm olmasını ve halk rızasının, siyasal iktidarı elinde bulundurmanın tek kuramsal gerekçelendirmesi olmasını sağlar.[75]

Son olarak modern millet, karakter olarak ezici biçimde toprağa bağlıdır (teritoryaldır). Başka bir ifadeyle millet, hareketliliği belirli bir toprak parçasıyla sınırlandırılmış ve üyeleri 'kendilerinin' olarak kabul edilen o belirli toprak parçasına ait olan bir insan topluluğudur. Anavatan ve onun kaynakları ile halk arasında sıkı bir benzerlik, hatta birlik vardır; üyelerin ve sıklıkla komşuların gözünde tarihin aracılık ettiği bir birlik. Halk ve vatan, hem paylaşılan bir toprak ve birleşik bir ekonominin ekolojik temeli üzerinden, hem de olayları belirli mekânlara bağlayan (savaş alanları, anlaşmaların yapıldığı yerler, prenslerin ikametgâhları, azizlerin inziva mekânları, bilgelerin okulları, vb.) paylaşılmış deneyimler ve anılar, ortak sevinçler ve hüzünler tarihinin sonucu olarak birleşmiştir. İşte 'halkımız' bu nehirlerin kıyılarında, tepelerde ve dağlarda, bu vadilerde doğmuş, beslenmiş ve büyümüştür; milletin üzerinde bulunduğu topraklar onun halkının kimliğini tanımlar ve karakterize eder.[76]

Bunlar, modern dünyadaki millet kavramının temelini oluşturan karakteristiklerden bazılarıdır. Teritoryal, hukuksal ve halka ait kültürel unsurları herhangi bir kolektif kimliği karakterize eden ortak anılar ve mirasla birleştiren işlerlikli bir tanım ortaya koyarlar. Bu okumaya göre millet, "mitleri ve anıları, kitlesel bir halk kültürünü, belirli bir anavatanı, ekonomik birliği ve tüm üyeleri için eşit haklar ve ödevleri payla-

75) Batı Avrupa'da devletlerarası sistemin gelişimi için bkz. Cobban (1945) ve Tilly (1975).

76) Milletlerin teritoryal 'anavatan' bileşeni A.D. Smith ve Williams (1983) tarafından incelenmiştir.

şan isimlendirilmiş bir insan topluluğu" olarak tanımlanabilir.[77]

Bu tanım işe yarar görünüyorsa da, resmin sadece bir kısmını çizmiş olduk şimdiye kadar. Modern-öncesi çağlarda 'milletleri', en azından son birkaç yüzyılda aldıkları kitlesel, hukuksal, kamusal ve teritoryal biçimleriyle bulamayacağımız doğrudur. Ne var ki, *etniler* adını verebileceğimiz birtakım daha gevşek kolektif kültürel birimler bulabilir ve onları "ortak soy mitleri ve tarihsel anılara, paylaşılan bir kültürün unsurlarına, tarihi bir toprak parçasıyla bazı bağlara ve en azından kendi elitleri arasında belirli bir dayanışmaya sahip isimlendirilmiş insan birimleri" şeklinde tanımlayabiliriz. Başka yerlerde de ele aldığım bu kültürel kolektiviteler ya da *etniler*, en az M.Ö. 3000 sonlarından, antik Sümerler, Elamlılar ve Mısırlılar'dan itibaren tarih kayıtlarında ortaya çıkmışlar ve tarihin farklı dönemlerinde her kıtada yeniden belirmişlerdir.[78]

Eğer milletler, en azından milliyetçi ideoloji tarafından meşrulaştırılan bir kitlesel fenomen olarak modern iseler, bugünkü biçim ve karakterlerinin çoğunu, o milletle ilgili bölgedeki erken dönem *etnilerden* kaynağını alan etnik bağlara borçludurlar. Elbette önceki dönemlere ait pek çok *etni* yok olmuş ya da diğerleri tarafından absorbe edilmiş ya da ayrı parçalara bölünmüştür; örnekler arasında antikitede Fenikeliler ve Asurlular, Ortaçağda ise Almanya'nın doğusundaki Slavlar ve Burgonyalılar sayılabilir. Öte yandan, bazı etnik bağlar da, en azından verili insan topluluklarının bazı kesimleri içinde, modern-öncesi dönemden beri hayatta kalmıştır ve bunlar sıklıkla daha sonra ortaya çıkan milletlerin ve milliyet-

77) 'Millet' tanımı için diğerlerinin yanı sıra bkz. Deutsch (1966, Bölümler 1 ve 4), Connor (1978) ve A. D. Smith (1991, Bölüm 1).

78) *Etniler* ve etnisiteyle ilgili daha geniş tartışmalar için bkz. Schermerhorn (1970), de Vos ve Romanucci (1975), Armstrong (1982) ve A. D. Smith (1986a, Bölüm 2).

çi hareketlerin oluşumunun temeli haline gelmiştir. Modern Bröton hareketi çok açık bir biçimde, 1532'deki hanedanlık anlaşmasıyla Brötonya'nın birleşmesinden itibaren uzun Fransız metropolit hakimiyeti döneminde hayatta kalmayı başarmış Bröton gelenekleri, mitleri, anıları ve sembollerinin devam ettiği iddiasına bel bağlamıştır. 1880'lerde ortaya çıkan, 1930'larda ve tekrar 1970'lerde yeniden canlanan Katalan milliyetçiliği de ilhamını, Katalonya'nın güçlü bir yarı bağımsız krallık olduğu uzun denizcilik tarihi ve Katalan dili ve kültürünün çekiciliğiyle prestijinden almıştır. Bugün Hırvat ve Sırp milliyetçilikleri, popüler milliyetçiliğin önceki dönemlerine, yirminci yüzyıl ortası ile on dokuzuncu yüzyıla, bağımsız ortaçağ krallıklarıyla kadim dinsel anlaşmazlıkların popüler anıları ve sembollerinin modern bir biçimde yeniden ele alındığı dönemlere öykünüyorlar.[79]

Burası, modern-öncesi dönemde milletlerin varolup olmadığını daha fazla tartışmanın yeri değil. Açık olan bir şey var ki, yakın döneme özgü bazı Batılı milliyetçilikler on dokuzuncu yüzyıl popüler milliyetçiliklerine gönderme yapsalar da, bugün onların biçim ve hedefleri ciddi derecede farklıdır; ve modern-öncesi devirlerde bir çok *etni* ve çeşitli etnik devletlerle karşılaşıyorsak da, modern-öncesi döneme ait milletlere dair kanıt en iyi ifadeyle tartışmalı ve sorunludur.[80]

MODERN-ÖNCESİ ETNİLER

Yukarıda yaptığımız tartışma, eğer herhangi bir 'etnik canlanış' ve milliyetçiliğin çağdaş dünyadaki dirilişinin anlamını

79) Bröton milliyetçiliği için bkz. Berger (1977) ve Beer (1977); erken dönem Katalan ve Bask milliyetçilikleri Conversi (1990) tarafından karşılaştırılmıştır; Sırpların ve Hırvatların kısa tarihi için bkz. Singleton (1985) ve daha fazla ayrıntı için bkz. Jelavich (1983, özellikle Bölüm 6).

80) Modern-öncesi milletler meselesinin daha geniş bir incelemesi için bkz. A. D. Smith (1994); bu kitapta Connor'ınkinden (1990) daha az sınırlayıcı kriterler kullanılmıştır.

kavramak istiyorsak, bu siyasal güçlerin iktidarının kaynaklarının izinin kolektif kimlik ve topluluğun 'etnik alt tabaka'sına kadar sürülmesi gerektiğini açıkça ortaya koyuyor. Bunu yapabilmek için, modern-öncesi *etnilerin* analizinde kullanılan temel kavramların, modern milletlerin oluşumuna yön veren farklı yolları kavramamıza olanak tanıyacak biçimde, kısaca özetlenmesi gerekiyor.

'YATAY' VE 'DİKEY' ETNİLER

Modern-öncesi çağları karakterize eden, farklı bölgelerdeki çeşitli türden etnik topluluklardır. En yaygın etnik topluluklar, 'yatay' ya da aristokratik ve 'dikey' ya da halk tipi *(demotic) etniler* olmuştur. 'Yatay' *etniler*, karakter itibariyle oldukça kapsamlı ve yaygındır, ancak etnik kültürleri üst sınıflarla sınırlıdır –Saray ve bürokrasi, ruhban sınıf, soylular ve zengin tüccarlar. Dolayısıyla *etni* de yüksek statülü bir gruptur. 'Dikey' *etniler* ise teritoryal açıdan daha kapsayıcıdır. Etnik kültürleri topluluğun tüm sınıflarına yayılır ve topluluğa dahil olma bariyerleri yüksek olma eğilimindedir. Ayrıca bu 'dikey' *etnilerin* üyeleri de, yenilenmeyi hedefleyen etno-dinsel hareketler ve sıklıkla 'sıradan insanların' arasından çıkan karizmatik liderler tarafından kolaylıkla seferber edilebilir. Her iki tür *etni* de zaman zaman bir misyon duygusu ve etnik seçim mitleriyle ateşlenebilir –Macar şövalyeleri, Katalan soyluluğu, Arap ya da İsrail kabileleri, İsviçreli köylü savaşçılar ya da Sih militanlar. Bu örneklerin her birinde, çeşitli kolektif yerli *(vernacular)* anıların, mitlerin, geleneklerin, ritüellerin ve sembollerin devamlılığı gözlemlenebilir. Bunlar, hem yatay hem de dikey *etniler* içinde, özgül çalışma biçimleri ve yaşam tarzlarının ayırt ettiği bir tarihsel kültür-cemaatin oluşumuna ve korunmasına yardımcı olur. Bu kültür-cemaatlerin bir çoğu, dikey ya da halk tipi *etnilerin* süregiden pek çok değişime

rağmen sıklıkla karma bir (genellikle boyunduruk altındaki) statü grupları mozaiği içinde donmasına bağlı olarak nesiller boyu varlığını sürdürmüştür. Sonuç olarak modern çağda bunlar, hazır ya da 'erişilebilir' etkileşim ve duygu ağlarının değişiklik arz eden derecelerini oluşturur ve grup dışındakilerin 'yabancı' âdet ve inançlarına karşıt bir biçimde 'halk kümelerine, aileye özgü bir mahremiyet ve ayrı bir soy kimliği duygusu bahşederler.[81]

Bu açıdan bakıldığında modern çağ *tabula rasa** değildir. Aksine, önceki devirlerin karmaşık toplumsal ve etnik oluşumları ile modern güçlerin dönüştürdüğü ama asla yok etmediği farklı *etni* türlerinden hareketle ortaya çıkar. Bu çerçevede modern çağ, üzerine farklı devirlerin deneyim ve kimlikleri ile bir dizi etnik oluşumun kaydedildiği bir parşömene benzer. Bizim 'millet' dediğimiz karmaşık kolektif kültürel birim türünü üretme yolunda bu deneyim ve kimlikler, etnik oluşumlar üzerinde etkili olurken onlar tarafından değişime uğratılır. İleride göreceğimiz gibi, *etninin* iki temel biçimi, yatay ile dikey arasındaki farklar ve çatışma, çağdaş dünyanın pek çok siyasal sorun ve çatışmasının temelini oluşturmaktadır.

Bu durum, milliyetçilik hareketi ve ideolojisiyle benzerdir. Elbette on sekizinci yüzyıl öncesinde bu türden bir seküler ideoloji ya da hareketin varlığından bahsedilemez (dini biçimiyle ele alacak olursak Hollanda ve İngiltere'de on altıncı yüzyıldan önce diyebiliriz). Fakat milliyetçiliği önceden şekillendiren erken dönem ideolojiler ve hareketler de vardır. Bunlar, verili, hem yatay hem dikey *etnileri* savunma durumundaki etnisist hareketler ile temelini misyoner bir etnik seçilmişlik duygusunun oluşturduğu bir etnosantrizmdir. Bazen bu tür hareketler, açık isyan ve savaş durumuna girmişlerdir, tıp-

81) Modern-öncesi *etni* türleri arasındaki farklar için bkz. Armstrong (1982, Bölümler 1, 3 ve 7) ve A. D. Smith (1986a, Bölüm 4).

*) Üzerine hiçbir şey yazılmamış boş levha (ç.n.).

kı İyonyalılar ve Mısırlıların Hakhamani Perslere, Galyalılar ve Yahudilerin Romalılara, İsviçreliler Habsburglar'a ve İskoçların Platagenetlere karşı ayaklanmasında olduğu gibi. Bu patlamalar etrafında büyüyen bu idealler ve kahramanlık efsaneleri şüphesiz belirli *etnilerin* modern milliyetçi emelleri üzerinde etkili olmuştur; ve sonradan, seküler milliyetçilik eski kahramanlık gelenekleri ve etnik seçim mitlerinin bazılarını değişikliğe uğratmakla birlikte alıkoymaya devam etmiştir.[82]

'MERKEZ' VE 'ÇEVRE'

Modern-öncesi devirden kalan ikinci önemli etnik miras çok sayıdaki 'çevresel' *(peripheral) etninin* varlığını sürdürmüş olmasıdır. Bunlar, karakter itibariyle genellikle halk tipi ya da 'dikey' *etnilerdir*. Batı'dan örnekler arasında Quebecliler, Basklar, Katalanlar, Korsikalılar, Brötonlar, Galliler, İskoçlar, Frizyeliler, Avrupa dışı için ise Eveler, Bakongolar, Kıptiler, Kürtler, Durziler, Sihler, Nagalar, Tamiller, Morolar ve Avustralyalı Aborijinler sayılabilir. Geçmişte (ve bazı durumlarda hâlâ) bu etnik topluluklar, yüzyıllar önce yayılmacı hükümdarlar ve krallar ya da daha yakın dönemde Avrupalı sömürgeci güçler tarafından içine dahil edildikleri yöneten elitlerin mensubu bulunduğu daha geniş ve egemen *etnilerle* yabancılaşma ve boyunduruk altında olma ilişkisi yaşamışlardır. Bu çevresel *etnilerin* liderleri ya da o etniler adına konuşma iddiasındaki hareketlerin liderleri, kendi topluluklarının farklı derecelerde sömürülmeye ve ezilmeye devam ettiğini ileri sürerler. Geçmişte, itirazların temelini toplumsal, kültürel ve siyasal meseleler oluştururdu. Çevresel toplulukların kendi kaynak ve emeklerinin sömürüldüğünü ve bölgelerinin devlet içindeki

82) Hollanda'da erken dönem modern milliyetçiliği besleyen çarpıcı bir etnik seçim miti için bkz. Schama (1987, Bölüm 2); ayrıca etnik seçmenin Puriten İngiliz milliyetçiliği için karş. Kohn (1940). Genel olarak söz konusu etnik seçim mitleri için bkz. A. D. Smith (1992a).

merkez ya da stratejik *etni* tarafından yönetilen hükümetlerce göz ardı edildiğini ya da marjinalleştirildiğini ileri sürmelerine paralel olarak, bugün hakim olan ekonomik meselelerdir.[83]

Bu durumun birkaç boyutu vardır. Birincisi, daha önce de belirtmiş olduğum gibi, modern Batılı devletler -İspanyol, Fransız, İngiliz, İsveçli gibi- 'çekirdek' *etniler* üzerine inşa edilmişlerdir. Bu *etnilerin* elitleri ve hükümdarları, sonradan etraftaki azınlık topluluklarını içine alan güçlü devletler kurmuşlardır. Daha az başarılı olmakla birlikte, benzer bir ilke Avrupa'nın diğer bölgelerinde de uygulanmıştır: Rusya'da, Polonya'da, Macaristan'da ve Yugoslavya'da. Doğu Avrupa örneklerinde, devletin üzerine inşa edildiği bir hâkim *etni* vardı (Ruslar, Litvanyalılar, Lehler, Macarlar, Sırplar), ama devletin toprakları içinde bir dizi önemli 'çevresel' *etni* de söz konusuydu: Ukraynalılar ve Tatarlar, Yahudiler, Çingeneler, Hırvatlar, Müslümanlar, vb. Bu egemen-bağımlı 'mozaiği', etnik merkez-çevre ilişkileri Avrupa'nın büyük kısmında, ama ayrıca başka yerlerde de, milli devletin yükselişinin tarihsel arkaplanını hazırlamıştır.[84]

İkincisi, verili bir devlet ve onun egemen *etnisiyle* ilgili olarak, içeri alınan etnik topluluklar ve kategoriler sosyolojik azınlıklar olarak muamele görmüşlerdir. Başka bir anlatımla, bunlar, sadece sayısal açıdan azınlık değildi, aynı zamanda farklı derecelerde marjinalleştirilmiş ve ayrımcılığa tabi tutulmuşlardı. Fransız sloganı "Bröton yoksa tükürük de yok" etnik azınlıkların bağımlı statüsünden kaynağını alan pek çok önyargı için güzel bir örnek olabilir. Michael Hechter'ın sanayileşmiş Batı'yla ilgili olarak belgelediği gibi, bu tür azınlıklar bir dizi ekonomik sömürü, toplumsal dışlama ve kültürel ay-

83) Britanya'da merkezin çevresel etno-bölgeler üzerindeki sömürüsünün etkileri hakkındaki genel argüman Hechter (1975) tarafından ortaya konmuştur. Spesifik örnekler için bkz. Stone (1979).

84) Avrupa devletlerindeki etno-bölgesel değişikliklerin kapsamlı bir analizi için bkz. Orridge (1982). Etnik boyunduruk ve milliyetçiliklerin Doğu Avrupa modeli için bkz. Sugar ve Lederer (1969).

rımcılığa maruz kalmışlardır. Ekonomileri, egemen *etnilerin* piyasa ve meta ihtiyacına uygun biçimde bozulmuş, nitelikli emek güçleri sıklıkla göç etmeye zorlanmış, elitleri kültürel olarak asimile edilmiş, yüksek statülü konumlar egemen *etninin* üyelerine ayrılmış, azınlık toplulukları için toplumsal refah sınırlandırılmış ve azınlıklar arasında çok daha yüksek oranlarda sosyal yabacılaşma -daha çok suç, alkolizm, boşanma oranı, vb.- görülmüştür.[85]

Üçüncü olarak, bu etnik azınlıklar modern devirde, kendi kültürel ayırt edilebilirliklerine dair bir hissiyata hâlâ sahiptirler. Bunlar, devletin ve egemen *etninin* kültüründen ayrı olarak farklı derecelerde varlığını sürdürmüştür. Bu, ticaret ve kapitalizmin etkisiyle olduğu kadar etnik azınlıkların 'dondurulmuş' bağımlı statülerinin de sonucudur. Hem 'geri kalmış' tarım devletlerinde hem de 'ileri' sanayi ülkelerinde, hem görece cahil topluluklar hem de kültürel açıdan donanımlı devletler arasında etnik toplulukların kendi farklılık duygularını koruduklarını görürüz. Bu yalnızca, Ermeniler, Yunanlılar, Yahudiler ve Çingeneler gibi diaspora *etnileri* için değil, aynı zamanda Basklar, Slovenler, Çekler, Ukraynalılar, Finler, Tatarlar, Kürtler ve Tamiller gibi yerleşik *etniler* ile Kanada'daki Mohawklar, Çin'deki Uygurlar ve Avustralya'daki Aborijinler gibi farklı ve kültürel olarak çeşitlilik arz eden topluluklar için de geçerlidir. Bu örneklerin tümünde, azınlığı egemen *etni* ve devletin kültüründen ayırt eden bazı gelenekler, değerler ve semboller söz konusu nüfus üzerindeki etkisini sürdürmüştür.[86]

85) Bkz. Hechter (1975). Ayrıca Hechter'ın İskoçya'daki 'kesimsel işbölümü'nün ele alınışına olanak tanıyan kendi duruşuyla ilgi revizyonu için bkz. Hechter ve Levi (1979). 'İç sömürgecilik' kavramıyla bağlantılı olarak diğer endüstriyel periferilere (çevre) yönelik eleştirel uygulamalar için bkz. Stone (1979); karş. A. D. Smith (1981a, Bölüm 2).

86) Diaspora toplumları için bkz. Armstrong (1976).

EŞİT OLMAYAN ETNO-TARİH

Modernleşme sürecinin dünyanın farklı bölgelerini etkilemeye başlamasıyla birlikte ortaya çıkan en büyük sonuçlarına modern-öncesi dönemden kalan mirasın bir başka özelliği yol açmıştır. Bu özellik etno-tarihin eşitsiz yayılımıdır.

'Etno-tarih' derken, nesnel bir tarihçinin geçmişe dair tarafsız araştırmasını değil, halkın verili bir kültürel biriminin sonraki nesillerinin, atalarının gerçek ya da olduğu varsayılan deneyimlerine dair öznel görüşünü kastediyoruz. Bu görüş, bir tarihçi ya da sosyal bilimcinin 'mit' olarak adlandıracağı şeyden ayrı düşünülemez. Daha önce de üstü örtük bir biçimde belirttiğim gibi 'mit' uydurma ya da saf bir hayal ürünü demek değildir; genel olarak bahsetmek gerekirse mitler -özellikle de siyasal mitler- abartı, idealleştirme, çarpıtma ve alegori yığınının üzerinde büyüdüğü tarihsel olgu nüvelerini içinde barındırır. Siyasal mitler, şimdi ve gelecekte karşılaşılan bir tür kolektif ihtiyacı sağlayan kahramanlıklarla dolu geçmiş hakkında anlatılan ve yaygın bir biçimde inanılan hikâyelerdir. Etno-tarih ya da *mythistoire* (mitarih), farklı derecelerdeki belgeli gerçekler ve siyasal mitlerle birlikte seçmece bir tarihsel hakikât ve idealleştirme amalgamını temsil eder; romantiklik, kahramanlık ve eşsizlik unsurlarına vurgu yapmak suretiyle söz konusu topluluğun, daha sonraki kuşaklar tarafından kurulan ve onların bakış açısından görülen heyecan verici ve duygusal açıdan mahrem bir portresini sunar.[87]

Etno-tarih tüm çağlardaki kültürel toplulukların karakteristiği durumundayken, tarafsız tarih belirli toplumlara ve uygarlıklara özgü bir azınlık fenomenidir. Homeros şiirleri ve İncil, Batı geleneğindeki etno-tarihsel yazının en bilindik ör-

87) Siyasal mit için bkz. Tudor (1972); genel anlamda mitle ilgili bir çalışma için bkz. Kirk (1973). Bu tür siyasal mitler ya da *mythomoteur* (motor mitler) Armstrong'a (1982) göre ortaçağ İslamiyet ve Hıristiyanlığındaki etnik kimliklerin analizinde temel öneme sahiptir. Etno-tarih ve mitin radikal bir eleştirisi için bkz. Tonkin, McDonald ve Chapman (1989, Giriş Bölümü.).

nekleridir; modern-öncesi döneme ait etno-tarihin ana türü epik ve kronolojik yazılar olmuştur. Bu tür didaktik tarihin başka özellikleri de vardır: kahramanlık ve ağırbaşlılığa vurgu, erdem misali olduğuna inanma, topluluğun kökenleri ve ilk dönemlerine, belki ayrıca baskıdan kurtuluş ve birleşmesine dair bir hikâye, yönetim şeklinin kuruluşuyla ilgili bir değerlendirme, topluluğa bir iç standart sunan her şeyin üstünde bir altın çağ savaşçıları, azizleri ve bilgeleri miti, sonraki taklitler için bir *exemplum virtutis* (hakiki örnek) ve etnik yeniden doğuş için bir kıvılcım ve model. Yunanlılar klasik Atina ya da Justinyen Bizans'a, Romalılar Cincinnatus ve Cato'nun erken cumhuriyet dönemine, Yahudiler Davud'un ve Süleyman'ın krallığına ya da Bilgeler zamanına, Araplar Sahabiler Çağı'na, İranlılar Sasani devrine, Hintliler Veda* çağına ve Çinliler Konfüçyüs dönemine dönüşü hayal edebilirler.[88]

İşte bu tür etno-tarihler dünya halkları arasında eşit biçimde dağılmamıştır. Aksine, bazı topluluklara zengin ve tamamen belgelere dayanan etno-tarihler bahşedilmişken, diğerleri, kendi etnik geçmişlerinden yoksundur ve atalarının deneyim ve etkinliklerine dair çok az kayda sahiptir. Genellikle büyük *etniler*, esasen siyasal tekelleri sayesinde, etnik miraslarını, özellikle etno-tarihlerini ayakta tutma ve korumada başarılı olmuşlardır. Büyük *etniler*, eksiksiz kayıtlara, zengin ve çeşitli anılara, gelişkin iletişim kodlarına, kurumsal kayıt tutma mekanizmalarına ve bu kayıtların yaratılması, saklanması ve yayılmasında rol alan çoğunlukla papazlar ve din adamları, ama aynı zamanda ozanlar, kâhinler ve sanatçılardan da oluşan bir uzmanlar sınıfına sahip olagelmiştir. Siyasal yayma araçlarından, kurumsal destekten ve bazen bir uzmanlar sınıfı ile gelişkin iletişim kodlarından bile muaf olan küçük, halk

*) Kutsal bilgi anlamına gelen Veda, Ariusçuların Hindistan'a getirdikleri ve yüzyıllar boyunca geliştirdikleri Brahma dinini temsil eden metinlerin tümünü ifade eder (ç.n.).

88) Bazı örnekler için bkz. A. D. Smith (1984).

tipi, çevresel *etnilerin* birçoğu ise birkaç nesil öteye ait etno-tarihlerini bile kurtarmakta başarılı olamamışlardır. Anıları müphem, kahramanları belirsiz ve gelenekleri, eğer daha güçlü komşularınınkilerle birbirine karışmamışsa, yamalı ve yetersiz biçimde belgelenmiştir.[89]

Tüm bunlara bir şey daha ilave etmek gerekiyor: güçlü alternatif iletim biçimlerinden (genellikle ademi merkezi ya da seyyar dini ve kültürel personeli aracılığıyla) dolayı bazı *etniler* miraslarını ve etno-tarihlerini koruma ve nesilden nesile iletmede başarılı olmuşlardır –Yahudiler ve Ermeniler gibi diaspora halklarının yanı sıra İrlandalılar, Basklar, Kürtler ve Sihler gibi ezilmiş yerleşik *etniler* de örnek olarak verilebilir.[90]

BAŞKASININ KÜLTÜRÜNÜ TEMELLÜK

Etno-tarihin eşit olmayan yayılımı, bizim ileri modernlik çağımızda da varlığını sürdüren milliyetçi kitlesel seferberliğin rotası üzerinde güçlü bir etkiye sahip olmuştur. İçinde dikey, halk tipi *etnilerin* etnik milletler haline geldiği bir sürecin örtüşen birtakım kültürel safhalarını tespit edebiliriz. Başlangıçta, daha ileri devletlerin kültürlerine maruz kalmış ve bir meşru otorite krizi yaşayan küçük bir yerli entelektüeller nüvesi, kendi topluluklarının etnik geçmişini yeniden keşfetmek arzusuyla ateşlenir ve o tarih hakkındaki bilginin boyutunu ya da noksanlığını idrak etmeye ve onu, diğer toplulukların bilinen gelenekleri, mitleri ve ortak anılarıyla karşılaştırmaya başlar. Bu ilk aşamayı tarihsel temellük (kendine mal etme) olarak adlandırabiliriz. Tarihçiler, dilbilimciler ve yazarlar topluluğun geçmişini yeniden keşfetmeye ve onu tek bir tu-

89) Daha güçlü ya da kültürel açıdan daha ileri komşuları tarafından gölgelenmiş toplulukların belirsiz ve kötü belgelenmiş etnik geçmişlerinin yeniden bulunmasına dair iki örnek Slovaklar ve Ukraynalılardır; bu konuda bkz. Paul (1985) ve Saunders (1993).

90) Bu konuda bkz. Armstrong (1982, Bölüm 7) ve A.D. Smith (1986a, Bölüm 5).

tarlı etno-tarih haline gelecek biçimde hazırlamaya, kodlamaya, sistematize etmeye ve biçimlendirmeye çalışırlar. Böylelikle çeşitli kolektif anılar, mitler ve gelenekler yavaş yavaş nesilden nesile aktarılır. Sağlam temeller üzerine oturtulmuş bir etno-tarihin dini bir biçim aldığı yerlerde, spesifik siyasal amaçlara hizmet edeceği düşünülen bileşenler seçilir ve kullanılır.

Bu etkinlikler aracılığıyla önce entelektüeller, ardından daha geniş bir profesyoneller ya da entelijansiya tabakası ve son olarak da diğer sınıflar, kendi gerçek ya da öyle olduğu varsayılan yerli gelenek ve görenekleri, dil ve sembolleri, mit ve anıları içinde yeniden yaşar hale gelirler. Bu geleneklerin, dillerin, sembollerin, mitlerin çoğu, otantik bir geleneğe sahip olma iddiasındaki köylülerde ya da taşranın belirli yerlerinde hâlâ mevcuttur. Bazı Fransız entelektüeller ve sanatçılar eski, dini ve dolayısıyla 'otantik' kültürüyle Brötonya'ya hacca gittiklerinde olan şey işte buydu. Aynı şey, Elias Lönnrot, Akseli Gallen-Kalela ve diğer bazı Fin sanatçı ve entelektüellerin, Finlandiya'nın antik tarihinden geride kalan bir örnek olarak gördükleri ve Lönnrot'un Fin destanı *Kalevala*'nın bir parçası haline getirdiği köylü türkülerinde vücut bulan sahici ve destansı bir geçmişi yeniden keşfetmek için gittikleri Finlandiya'daki Karelia için de geçerlidir.[91]

Antik bir etno-tarihin bu şekilde yeniden edinilmesi onu takip eden yerli olanın seferber edilme sürecinin başlangıç noktasıdır. Herhangi bir milliyetçi emelin tatmin edilmesinde bu süreç temel önemdedir ve böylelikle seçilmiş topluluk uygun ve sahici bir geçmişle donatılmış olur. İşte bu yüzden 'sahicilik' kavramı çok önemlidir. Bu kavram, verili bir kültür-

91) İlkel ve saf bir etnik dinsellik bulmak amacıyla on dokuzuncu yüzyıl sonunda sanatçıların Brötonya'ya hacca gidişiyle ilgili olarak bkz. Royal Academy of Arts (1979, özellikle Emile Bernard). *Kalevala*'nın Lönnrot tarafından 1835'te derlenişinin tam hikâyesi için bkz. Branch (1985, Giriş) ve bu konunun tartışıldığı Honko (1985).

topluluğun orijinalliğini, kendi kendini meydana getiren doğasını ortaya koyar. 3. Shaftesbury Kontu Anthony Ashley Cooper'ın milletin dehası fikrini popülerleştirmesi ve Herder'in milletin orijinal ve sahici ruhu fikrini savunmasından beri sahicilik, kültürel ve dolayısıyla siyasal taleplere yönelik turnusol testi haline gelmiştir. Bir *etninin* sahici bir kültür ve etnotarihten yoksun olduğunu söylemek, onun milli kabul görme talebini yadsımaktır.[92]

Ancak sahicilik ve saygınlık, bir *etninin* yalnızca etno-tarihinin değil, etnik kültürün tüm boyutlarının ayırt edici niteliğidir. Tabii bunlar arsında en iyi bilineni ve en önemlisi dildir, çünkü dil onu konuşabilenleri konuşamayanlardan çok açık bir biçimde ayırır ve onu konuşanlar arasında hemen anlamlı bir mahremiyet duygusu yaratır. Filologlar, dil bilginleri ve sözlükçülerin çok sayıda milliyetçilikte oynadığı üstün rol, *etninin* eşsiz iç deneyimlerini kapsayan sahici bir sembolik kod olarak dile atfedilen öneme işaret eder. Birçok Orta ve Doğu Avrupa milliyetçisinin iddia ettiği, ama pek çok Asya ve Afrika milliyetçiliği deneyiminin aksini gösterdiği gibi, dil milletin tek önemli boyutu değilse de, sahicileştirme ve yerli olanı seferber etmeye dair can alıcı önemde bir sembolik alan olmaya devam etmektedir.[93]

Yerli olanın seferber edilme süreci başka alanlara da -müzik, dans, sinema, resim, heykel ve mimarlık sanatlarına, peyzaj, tarihi eserler ve müzelerin milli bir tarzda tahsisi, ve milli bir siyasal sembolizm ve mitolojinin kurulmasına- uzanır. Görsel sanatlar ve müzik, otantik milli imgelemin billurlaşması ve daha geniş bir kitleye yayılmasında özel bir öneme sahip olmuştur. David ve Delacroix, Mihály Muncasy ve Akseli Gal-

92) Herder'in fikirleri için bkz. Berlin (1976); Lord Shaftesbury'nin etkisi için bkz. Macmillan (1986).

93) Dille milliyetçilik arasındaki ilişkinin eleştirel bir değerlendirmesi için bkz. Edwards (1985, Bölüm 2); Filologlar, dil bilginleri ve sözlükçülerin kitlesel seferberlik halindeki Avrupalı milliyetçilikler içindeki rolüne Anderson (1983, Bölüm 5) vurgu yapar.

len-Kallela, Vasili Surikov ve Diego Rivera gibi ressamlar tarafından yapılan belirli etnik ve 'milliyetçi' resimlerin, Eisenstein ya da Kurosawa'nın etno-tarihsel filmlerinin, Verdi, Wagner ve Musorgsky'nin operalarının ya da Elgar, Dvorák ve Çaykovski'nin senfoni ve senfonik şiirlerinin -ya da bu yüzyılda Bartók, Janácek ve Sibelius'unkilerin- popüler kabul görmesi, daha geniş toplumsal grupların yerli entelektüeller tarafından yeniden ele alınan ve desteklenen yerli etnik kültüre gittikçe artan bir biçimde yöneldiğini göstermektedir.[94]

Siyasal sembolizmin 'yerlileşmesi' (*vernacularization*), etnik kültür değerlerinin küresel bir moral ekonomi içindeki yerinin doldurulamazlığını göstermesi açısından özellikle önemlidir. Milliyetçilere göre belirli olaylar, kahramanlar ve işaretler milli ikonlar haline getirilirler. Bu, bir Sezar ya da Kral Alfred olabileceği gibi, Atina'nın altın çağı ya da Davud ile Süleyman'ın krallığı gibi bir dönem, Büyük Zimbabve ya da Angkor Vat gibi bir anıt, veya Meici Japonyası'ndaki İmparatora tapma gibi bir geleneğin canlandırılması şeklinde de olabilir. Veyahut, Fransa'da Bastille Günü, Amerika Birleşik Devletleri'nde Dört Temmuz kutlamaları ya da Afrikanerlerin* her yıl kutladıkları Büyük Göç [Great Trek] ve Kanlı Nehir Savaşı gibi bir milli devrim ya da yeniden kuruluş mitolojisi de söz konusu olabilir. Tüm bunlar, diğer milletlerinkilerle baş edecek düzeyde bir eşsiz, otantik, güçlü kültürel miras ve etnik geçmişe sahip olunduğunu gösterme ihtiyacı sonucunda ortaya çıkar. Milliyetçi entelektüellerin topluluklarını sürekli bu kültürel değerlerle donatmak zorunda olmaları, bu değerlerin eşitsiz dağıldığının ve pek çok topluluğun etno-tarih ve

94) Romantik müzik ve milliyetçilik için bkz. Raynor (1976); Sibelius'un müziğindeki milli motifler için bkz. Layton (1985); Elgar'ın müziğindekiler için bkz. Crump (1986). Avrupa'da tarihsel resim ve milliyetçilik için bkz. Rosenblum (1967, Bölüm 2) ve daha genel bir değerlendirme için bkz. A. D. Smith (1993a). Modern Latin Amerika resmi ve milli kimliğe dair imgeler için bkz. Ades (1989, Bölüm 7 ve 9).

* Güney Afrika'da doğan Avrupalılar (özellikle Hollandalı) (ç.n.).

etnik kültür noksanlığının bedelini ödemek için yanıp tutuştuğunun kanıtıdır.[95]

KÜLTÜREL SİYASALLAŞMA VE ARINMA

Milli canlanışın bir sonraki safhası siyasal arenayla ilgilidir. Burada iki süreç, kültürün siyasallaşması ve topluluğun arınması söz konusudur.

Yukarıda ana hatlarını belirttiğimiz gibi geçmişin belirli sembolleri, olayları, kahramanları ve eserleri yeni milli anlamlarla donatılmıştı. Örneğin Yahudiler için Musa Peygamber geleneksel olarak 'Peygamberlerin Efendisi' ve Tanrı'nın en büyük hizmetkârıydı. Bununla birlikte Siyonistler için Musa bir milli kahraman, halkının kurtarıcısı, milli bir kanun koyucu ve lider haline geldi. Benzer şekilde İslam geleneğinde Hz. Muhammed Allah'ın en büyük Peygamberidir ve onun mesajı en sonuncu vahiydir, fakat Arap milliyetçileri için Muhammed öncelikle Arapların milli lideri, Arap İslam milletinin kurucusu ve Arap milli dehasının en çarpıcı ifadesi haline gelmiştir. Geçmişin tüm çağları benzer şekilde siyasallaştırılabilir ve anlamlar 'geçmişe dönük bir milliyetçilik' tarafından dönüştürülebilir. Dolayısıyla klasik Hintli şehir devletlerinin Veda-sonrası dönemi, Ari Hindistan'ın altın çağı ve Arjuna korkusuz yurtsever prototipi haline geldi; on dördüncü yüzyıl İrlandası'ndaki Cuchulain*, Fin Mac Coil ve Tara'nın Yüksek

95) Afrikanerlerin Akit kutlaması ve 1838'deki Kanlı Nehir Savaşı siyasal olduğu kadar ciddi bir akademik tartışmanın da konusudur. Yemin merasimi ve ritüelin etkisini Breuilly (1982, Bölüm 2) değerlendirmiştir. Ona göre milliyetçi merasim ve sembolizm bu fenomenin en güçlü boyutudur. Büyük Göç'e katılan Boerler ve Afrikaner Akdi mitlerinin tarihsel temeli ayrıntılı bir biçimde Thompson (1985) tarafından incelenmiştir. Thompson'a göre Akit ve onun merasimleri büyük ölçüde 1880'lerin başında Paul Kruger tarafından icat edilmişti.

*) Tek eliyle Ulster'i İrlanda'nın geri kalanına karşı savunan bir kahraman (ç.n.).

Şövalyeleri bugün destansı azamet makamına yükseltilmiş ve İrlanda milli ihtişamının altın çağı olmuştur.[96]

Yalnızca geçmiş değil, bugünün folk kültürü de siyasal bir boyut kazanabilir. Polonyalı, İsveçli ve Macar köylü töreleri ve kurumları, milli yaşam tarzları ve güçsüz kozmopolit bir kentli sınıfın canlanışı için model haline gelmiştir. Köylü töreleri, gelenekleri, sporları ve zanaatlarının işlenişiyle birlikte bu tür bir etnik popülizm, milliyetçi idealler uğraşından neredeyse ayrı düşünülemeyecek bir olgu durumundadır. Bu büyük ölçüde, on dokuzuncu yüzyıl başından itibaren entelijansiya ve diğer tabakaları harekete geçiren siyasal romantizm hareketlerinin de yardımını almıştır. Romantiklere göre sanat, edebiyat, mimari, el sanatları, şarkı ve dans, kılık kıyafet ve yemekler, hepsi birden halkın yaratıcı, arzulu gayretiyle aşılanmıştır ve onların yerli dehasını gösterirler. İnsanları yalnızca kendi yerli kültürleri aracılığıyla yeniden birleştirmek bile sonradan ortaya çıkan kentli sınıfların, yozlaşmamış, otantik varoluşları içinde kendilerinin 'farkına varmalarını' sağlayabilir.[97]

Dolayısıyla yerli kültürün siyasallaşması sıklıkla topluluğun arındırılmasıyla el ele ilerlemiştir. Bunun anlamı, öncelikle, tüm 'yabancı' kültürel özelliklerin (sözcükler, âdetler, kılık kıyafet, yemekler, sanat üslûpları) dışarı atılması ve yenilenmiş bir yerli kültür için o toprağa özgü özelliklerin yeniden topluluğa mal edilmesiydi. Fakat aynı zamanda insanların kendilerini arındırması, yalnızca idealize edilmiş bir destansı ihtişam geçmişi içinde bulunan bozulmamış, saf bir ideal im-

96) Etnik geçmişin, özellikle Hindistan'da, kahramanlaştırılması için bkz. Kedourie (1971, Giriş Bölümü); aynı süreçte Araplar için bkz. Sharabi (1970) ve Kedourie (1992, Bölüm 6). Ulster altın çağının İrlandalı milliyetçiler tarafından kullanılışı Lyons (1979) ve Hutchinson'da (1987, Bölümler 3 ve 4) ele alınmıştır.

97) Romantizmin milli çeşitleri üzerine bkz. Proter ve Teich (1988). İdeolojilerin ve duyguların en Romantiği ve en öznecisi olmakla birlikte milliyetçiliğin eşitsiz kapitalist gelişme açısından açıklanabilir olduğu görüşü için bkz. Nairn (1977, Bölümler 2 ve 9).

gesi çerçevesinde 'yeni erkek' ve 'yeni kadın'ın yaratılmasını da ifade ediyordu. Bu yüzden on dokuzuncu yüzyılın 'volkisch' (milli) yazarları, bakir topraklara yerleşip doğa içinde saf ve basit bir yaşam süren eski Alman kolonistlerinin görüşünü benimsediler. Aynı şekilde on dokuzuncu yüzyıl Rusyası'ndaki Slav taraftarı yazarlar da eski, sınıfsız, Çar Petro öncesi Rusya ve onun kurtarıcı Çar altındaki kutsal Kilise, ülke ve halk birliğini idealize etmişlerdir.[98]

Topluluğun arındırılması, yabancı unsurlara ve etnik azınlıklara karşı tutumların pekiştirilmesini gerektirdi. Önceleri azınlıklar ve yabancılar, ara bölgelerde ticaret yapan gruplar ya da aracılar olarak kabul görürken artık sadece ekonomik rakipler olarak değil, sindirilemeyen kültürel unsurlar ya da daha da kötüsü, milletin ahlâki dokusu ve biyolojik saflığını sinsice zedeleyenler olarak görülüyordu. Halkın el değmemiş, eşsiz kültürel mirasını koruma arzusu zamanla topluluğun yazgısına yönelik tehdit karşısında hissedilen kaygıya, gerçekleşmesi muhtemel bir milli çöküş duygusuna ve oradan da yabancı olan her şeyden fanatik biçimde nefret etmeye dönüştü. Bu zaman zaman, uzun süre diğer azınlıklarla ya da çoğunluklarla yan yana yaşamış etnik azınlıkların endişe verici bir biçimde milletin varlığına ve karakterine yönelik yakın ve mümkünse derhal söküp atılması gereken bir tehlike olarak damgalanmasına yol açtı.

Dolayısıyla kahraman atalarına layık ve siyasallaşmış, yerli kültürü aracılığıyla yeniden canlandırılan bir homojen ahlâki topluluk yaratma arzusu, topluluğun yurttaş bileşiminin arındırılmasını ve yabancı olan her şeyin şiddetle dışlanmasını ya da yok edilmesini gerektiriyordu. Codreanu'nun Melek Mikail Lejyonu partisinin tarihi bu tür bir gelişmenin iyi bir örneğidir. Kentli değerlere ve burjuva kapitalizmine karşı roman-

98) Söz konusu '*volkisch*' (milli) yazarlar ve onların toprağı yüceltmesiyle ilgili olarak bkz. Mosse (1964); Slav yanlılarının muhafazakâr dini milliyetçiliği Thaden (1964) tarafından dikkatli bir biçimde incelenmiştir.

tik bir milliyetçi popülizm hareketi olarak başlayan Codreanu'nun Lejyonu, kentli kozmopolitizmin akınlarına karşı yerli kültürün ve Romanya kırsal bölgesinin korunmasını vaaz ediyordu. Ancak daha sonra bu parti, Romanya toplumunu Yahudiler ve yabancılara karşı uygulanacak militan bir şiddet kampanyası aracılığıyla arındırma peşindeki güçlü ve vahşi bir proto-faşizme dönüştü.[99]

Günümüzde de hâlâ Doğu Avrupa ve Rusya'da yeniden doğmuş bir topluluğu arındırmaya yönelik yeni yeni baş gösteren bir arzudan bahsedebiliriz. Küçük ama gürültücü milli yeniden oluşum hareketleri, Doğu'nun özgürleşen milletlerini yabancı unsurları dışlamak suretiyle radikal bir temizliğe yönlendiriyor ve böylelikle bir kez daha anti-Semitizm romantik muhafazakâr milliyetçiliğin peşine takılmış oluyor. Rusya'da *Pamyat* (hafıza) ya da Romanya'da *Vatra Romaneasca* gibi hareketler, yabancı, özellikle de Yahudi kozmopolit unsurlar tarafından kirletilmiş olan topluluklarının temizlenmesi idealini takipçilerinin kafasına kazımak için etno-dinsel metaforlar -Rusya ana, kutsal bir manastır olarak Rusya, seçilmiş Slav halkı, Rumen yüreği ve memleketi gibi metaforlar- kullanıyorlar. Bu yabancı unsurlar ortadan kaldırılana kadar Rusya (ya da Romanya) gerçekten seçilmiş Ortodoks Slav topluluğu olarak yazgısını ya da misyonunu devam ettiremez.[100]

Daha ılımlı bir biçimde olmakla birlikte, yerli kültüre yöneliş, bu kültürün siyasallaştırılması ve topluluğun arındırılması 1960'lardan itibaren Batı'da etnik özerklik için mücadele eden hareketler üzerinde de etkili olmuştur. Bu hareketlerden pek azı Doğu Avrupalı hareketlerin II. Dünya Savaşı'ndan önce ve yine son dönemlerde sergiledikleri tarzda ideallerinin tüm mantıksal sonuçlarını elde etmiştir. Ancak, İskoç, Galler,

99) Codreanu hareketinin mükemmel bir değerlendirmesi için bkz. E. Weber (1966).

100) Yakın dönem Rus milliyetçiliği için bkz. Dunlop (1985) ve Pospielovsky (1989).

Bröton, Bask, Katalan ve Okitan hareketleri tanımlayan şey, göz ardı edilmiş bir kültürü ve topluluğu canlandırmaya yönelik aynı arzudur.[101]

Bu hareketlerin tamamında aynı yerli olanı seferber etme, kültürel siyasallaşma ve topluluğun arındırılması mantığı hakimdir. Bröton hareketi, kapsayıcı Fransız kültürel etkisinin karşısında halk şarkıları ve sanat aracılığıyla kültürel bir canlanışı yeniden yaratma uğraşındaydı; Gal Dil Derneği (Welsh Language Society), Gal dilini canlandırmaya ve egemen İngiliz etkilerinden uzak kalmaya çalıştı; Basklılar zaman zaman ırkla ilgili fikirlere başvurmak suretiyle yabancı unsurları ve davetsiz Kastilyalıları* dışlama gayreti içine girdiler. Tüm örneklerde, değişen derecelerde olmakla birlikte, ölmekte olan bir dille ilgili endişe, etnik ve kültürel karışma ve çöküş korkusu, gelenekler ve yaşam tarzlarının kaybolma kaygısı ve bazen egemen etnik güce, Fransız, İngiliz ve Kastilyalılara karşı halkı harekete geçirmeye yönelik şiddetli bir arzu söz konusudur.[102]

NEO-MİLLİYETÇİLİKLERİN TOPLUMSAL ARKAPLANI

Yakın dönem etnik milliyetçiliklerin, özellikle Batılı hareketlerin, benim buraya kadar ana hatlarını çizdiğim kültürel modele gerçek anlamda uymadığı ve bundan sonra etnik milliyetçiliklerin yeni ekonomik ve sosyal trendler içindeki köklerini ve karakterini aramanın daha doğru olacağı söylenerek itiraz edilebilir ortaya koyduklarıma.

---

101) Bu hareketlerle ilgili olarak bkz. Williams (1982a); Batılı neo-milliyetçiliklere dair bazı genel açıklamalar için bkz. Allardt (1979) ve A. D. Smith (1981, Bölümler 1 ve 9).

*) Kastilya: İspanya'nın eski bir krallık olan orta kısmı (ç.n.).

102) Bröton hareketi için bkz. Berger (1977) ve Beer (1977); Gal Dil Derneği ve Gal milliyetçiliği için bkz. Williams (1977) ve (1982b); Basklılar için bkz. Medhurst (1982).

Öncelikle etnik milliyetçiliğin ekonomik boyutları üzerinde neden bu kadar az durduğumu kuramsal olarak açıklamam gerekiyor. 'Modernist' kuramlar genel olarak toplumsal ve ekonomik nedenlere vurgu yapar, milletler ve milliyetçiliğin kapitalizmin yükselişine eşlik eden büyük ölçekli toplumsal değişimlerin ürünü olduğunu ima ederler. Benim analizim ise böylesi bir 'modernist' duruş noktasından ayrılarak, salt ekonomik faktörlere daha ufak bir rol atfeden bir görüş çerçevesinde modern milletler ve milliyetçiliğin önceden varolan etnik bağlar ve onların siyasal seferberliği üzerine kurulu olduğunu, bu miras tarafından oluşturulduğunu ileri sürüyor. Elbette kapitalizm, kentleşme ve endüstriyalizm gibi sosyo-ekonomik nedenlerin milliyetçiliğin doğuşu ve gelişiminde önemi olmadığını ya da etnik çatışmaların ortaya çıkışı ve etnik azınlıkların davranışlarında önemli bir rol oynamadıklarını ileri sürmek komik olurdu. Ancak etnik çatışma ve milliyetçiliğin çoğu durumda ekonomik faktörlere bağlı olması da aynı derecede tek boyutludur. Can alıcı önemdeki siyaset alanını ihmal etmenin yanı sıra böyle bir görüş, yeni etnik milliyetçiliklerin büyük ölçüde, etnik kategorileştirme ve tanımlamanın tarih-kültürel ve toplumsal bileşenlerine gönderme yapmaksızın kavranabileceğini öne sürer ve bu haliyle, hem temelde makul olmayan hem de ampirik açıdan ikna edicilikten yoksun bir iddiadır. Batılı etnik neo-milliyetçilikler örneğinde, sosyo-ekonomik faktörler bu tür hareketlerin toplumsal bileşimini açıklamada yardımcı olabilir, ancak onların karakterleri, biçimleri ve yoğunlukları hakkında, ya da neden Avrupa'nın bazı çevresel *etnilerinde* ortaya çıkarken diğerlerinde çıkmadığını ortaya koymak açısından pek az faydası vardır. Ekonomik faktörler bize, neden Sicilyalı ya da Frizyelilerin değil de Basklılar ve Brötonların etnik özerklik peşinde olduğu sorusunun yanıtını bulmada yardımcı olmaz.

Etnik emek piyasaları hakkındaki bildik argümanları ele alarak bu konu üzerinde biraz daha durabiliriz. Bu argümanlara göre, pek çok modern etnik anlaşmazlık nihayetinde kapitalist bir toplum içindeki emek piyasaları üzerine girişilen rekabetin sonucu olarak ortaya çıkan toplumsal husumetlere indirgenebilir. Ya kapitalistler doğrudan emek gücünü eşit olmayan maaşlar aracılığıyla etnik kategorilere bölmek için uğraşırlar ya da sömürülen işçilerin bizatihi kendileri etnik ayrımcılık ve işi elde tutma politikaları aracılığıyla kendi maaşlarını, güvenliklerini ve çalışma koşullarını iyileştirmeye çalışırlar. Benzer biçimde, beyaz yakalı profesyoneller ve diğer orta tabaka unsurları, rekabetçi bir piyasada iş ve eğitim fırsatlarını kendi etnik hemşehrilerine ayırma çabası içinde olabilirler.[103]

Bu noktada, bu tür argümanların geçerliliğinin ancak etnik kategorileştirme ve tanımlama olgusunu ve ortak önemini tamamen kabul ettiği ölçüde söz konusu olabileceğini belirtmek yeterli olacaktır. Kültürel karakteristikleri homojen olan ve öyle algılanan bir emek gücünü etnik çizgilerle bölme girişimi anlamsız olurdu. Verili bir devletin nüfusu bir etnik kimlik ve farklılık duygusundan yoksun olsaydı, iş fırsatlarının etnik hemşehrilere tahsis edilmesi de söz konusu olamazdı. Bir anlamda bu, herkesçe bilinen bir gerçektir. Ancak bir başka anlamda herhangi bir toplumsal ortamdaki etnik değişkenlerin doğası ve bağımsızlığına işaret eder: ortak soyun mitlerin, tarihsel anılar ve ortak bir kültürün ve memleket ile halka olan sevgi bağının önemine işaret eder. Modern-öncesi *etnilerin* modern dünyadaki kapsayıcı mirası işte bu karakteristiklerden oluşur.

Ben, ekonomik faktörlerin etnik milliyetçiliğin ortaya çıkışı ve gelişiminde küçük bir rol oynadığını iddia ediyor değ-

103) Aracı azınlık kuramı için bkz. Bonacich (1973) ve bu tür kuramların bir özeti için bkz. Zenner (1991, Bölüm 1). Eleştirel bir değerlendirme için bkz. Horowitz (1985, Bölüm 2).

lim. Kesinlikle bir rol oynuyorlar, ama sadece katalizör biçiminde. Ekonomik trend ya da krizler sıklıkla etnik milliyetçiliklerin zamanlaması açısından ele alınır. Oysa Walker Connor'ın ikna edici bir biçimde göstermiş olduğu gibi, etnik milliyetçilikler her tür ekonomik ortamda (ileri, geri kalmış, gelişmekte olan, küçülen ve durağan) ortaya çıkabilir. Esasında etnik milliyetçilik ekonomik trendlerle karşılıklı bir ilişki içinde değildir.[104]

Uzun vadeli ekonomik trendlerin milliyetler ve milliyetçiliğin yaratılmasında sahip olduğu katkı daha çok sınıf oluşumu ve daha kapsamlı sınıf rolleri bağlamında dikkate alınmalıdır. Bu trendler eşit ölçüde hem kapitalist toplumlara hem de devlet sosyalizmiyle yönetilen toplumlara uygulanabilir, çünkü milletler ve etnik milliyetçilikler her iki sosyo-ekonomik oluşum içinde de dikkat çekici biçimde ortaya çıkarlar. Ekonomik değişkenler, her iki tür ekonomide de alışıldığı üzere etno-milliyetçi hareketlerin başında yer alan sınıf ve tabakaların, yani esas olarak bu tür hareketlere temel dürtülerini sunan laik entelijansiyanın oluşumundaki arkaplanı oluşturur. Bu sınıf ve tabakaların ihtiyaçları, meşguliyetleri ve emelleri toplumdan topluma etnik milliyetçiliklerin hedefleri ve stratejilerini dikte etme eğilimindedir. Söz konusu entelijansiyanın ağırlığı toplumdan topluma değişiklik arz etmekle birlikte, bu tabaka dünyanın dört bir yanındaki milliyetçi hareketlerin en ön saflarında yer almaktadır.[105]

Bu özellikle hem Batı hem de Doğu'daki yeni etnik milliyetçilikler için geçerlidir. 1960 ve 1970'lerde işadamları ve

---

104) Connor (1984b); tarihsel kanıtla desteklemek için bkz. A. D. Smith (1971, Bölüm 6).

105) Entelektüeller ve profesyonellerin, ya da entelijansiyanın milliyetçi hareketler içindeki üstünlüğü için bkz. Kedourie (1971, Giriş Bölümü), Gella (1976), A. D. Smith (1981a, Bölümler 5 ve 6) ve Anderson (1983); eleştirel bir yaklaşım için bkz. Breuilly (1982, Bölüm 5, Hroch (1985), Doğu Avrupa'daki devletsiz milliyetçiliklerin üç aşamalı bir toplumsal açıklamasını geliştirmiş ve etnik entelektüellerle entelijansiyaya (A) ve (B) aşamalarında önemli bir rol vermiştir.

tüccarlar tarafından desteklenen daha teknik yeni bir entelijansiya, Batılı merkezi milli devlete karşı Kuzey Amerika ve Avrupa'da yürütülen muhalefetin başını çekti ve bunu, 1980'lerin sonu ile 1990'larda Doğu Avrupa ve eski Sovyetler Birliği'ndeki entelijansiya devam ettirdi. Öncelikle Batı'yı ele alalım. Örneğin Quebec'te her türden profesyonel (avukatlar, doktorlar, gazeteciler, öğretmenler, mühendisler, eczacılar, teknisyenler, vb.) 1960'ların başında sonradan 'sessiz devrim' olarak adlandırılan hareketin başını çektiler. Quebec eyaletinde, Kilise egemenliğindeki bir tarım toplumunun geleneksel liderlerinin elindeki gücü söküp aldılar ve tüm toplum kesimlerinin Fransız dilini kabul etmesi ve bu dilin İngilizce'yle eşit olduğu doğrultusunda ajitasyon yapmaya başladılar. Modern yaşamda yerli dile geri dönüşe Frankofonların orta sınıf mevkilerine terfi ettirilmesine ve *Parti Quebecois* (Quebec Partisi) adı altında eyaletteki siyasal iktidarın devralınmasına yönelik bir hareket eşlik etti. Bu noktadan sonra tam etnik özerklik ve nihai ayrılık isteği kısa bir adım mesafesindeydi.[106]

Birleşik Krallık'ta daha fazla etnik özerklik için mücadele eden hareketlere, özellikle İskoçya'da, büyüyen bir entelijansiya tarafından önderlik ediliyordu. Genelde profesyoneller ve küçük işadamlarının desteklediği İskoç Ulusal Partisi (Scottish National Party) en az 1960'lardan beri açıkça bağımsızlık için mücadele etmiştir. Öte yandan, Kuzey Denizi petrolünün keşfine bağlı olarak görünürdeki ekonomik iklim gayet iyi olmasına karşın, özellikle 1979'daki yetkilerin devri oylamasında gereken yüzde 40'ın oldukça altındaki oyla, İskoçlar yetki devri çağrısına pek destek vermediler. Ama daha sonra özerklik ve yetki devri yeniden siyasal mesele haline geldi. Bu siyasal çalkantılar, İskoç milli kimliği ve daha fazla özerklik arzu-

106) Gouldner (1979) entelijansiyanın iki kanadı, hümanist ve teknik kanadı arasındaki bölünmeyi ve hümanistten tekniğe geçiş sürecini ortaya koyar; Quebec örneğinde etnik entelijansiyanın önemine dair bazı sıkı kanıtlar için bkz. Pinard ve Hamilton (1984).

suna dair güçlü ve süreklilik arz eden popüler bilinçle pek de ilişkili görünmez. İskoçların çoğunluğu daha fazla yerel katılımdan yana görünürken İskoç siyasal mobilizasyon süreci Britanya toplumu ve yönetimiyle sıkı ilişkilerin yarattığı uzun gelenek ve İşçi Partisi'nin İskoçya'daki gücüne bağlı olarak sınırlı kalmıştır. Ayrıca Britanya devletinin on yıllardır sergilediği esneklik de, İskoçya'nın sesini siyasal açıdan hem yerel hükümet hem de yasalarda yeterli düzeyde duyurabilmesine ve Scottish Office gibi milli kurumlara bağlı olarak -en azından şimdilerde- ayrılıkçı taleplerin azalmasına yol açmıştır.[107]

Galler'de yerli olanın seferber edilmesi (vernacular mobilization) daha az başarılı olmuştur. Gal Dil Derneği'ndeki entelektüellerin çabalarına rağmen Gal dili büyük ölçüde tarımsal üretimin hakim olduğu ülkenin kuzeyiyle sınırlı kalmıştır; sanayileşmiş güney ise güçlü işçi sınıfı gelenekleriyle donatılmış İngiliz dilli bir Gal kimliğini tercih etmiştir. Kendisini kilise yerine şapel tercihinde, şiir, koro şarkıları ve spor geleneklerinde ve *Eisteddfodau** ile *Gorsedd*** gibi tarihî kolektif anıların gelişiminde ortaya koyan özgün bir Gal kültürü varlığını sürdürmesine karşın milliyetçi Galler Partisi'nin (*Plaid Cymry*) desteği düşük kalmakta ve İngiliz toplumu ile Britanya devletinin etkisi kendisini hissettirmektedir. Her ne kadar Galler üniversitelerinin en az ikisi (Bangor ve Aberystwyth) akademik kadro ve öğrenciler arasındaki bildik milliyetçi ateşlilik modeline gayet güzel uyuyorsa da, milliyetçi Gal entelijansiyanın etkisi son derece sınırlıdır.[108]

---

107) İskoç milliyetçiliğinin arkaplanı için bkz. Hanham (1969) ve Nairn (1977, Bölüm 2); İskoç Ulusal Partisi'nin (SNP) yükselişi için bkz. Webb (1977), Brand (1978) ve MacIver (1982).

*) Gal dilinde toplantı anlamında gelir ve bir tür kültür festivalini anlatmak için kullanılır. *Eisteddfodau* esas olarak çocukların ilk kez kamusal bir performans sergiledikleri ve kendilerine güvenlerini kazandıkları bir tür cemaat etkinliğidir (ç.n.).

**) 1819'dan beri Milli Eisteddfod'un bir parçası olan bir ozanlar meclisi (ç.n.).

108) Gal milliyetçiliğinin yükselişiyle ilgili olarak bkz. K. Morgan (1982); Gal kültürel geleneklerinin dirilişi ve *Eisteddfodau* için bkz. P. Morgan (1983).

Katalonya'da da Katalan dilinin ve entelektüellerin etkisi oldukça kapsamlı olmuştur. Bu etkinin izleri on dokuzuncu yüzyıl ortalarına denk gelen edebi *Renaixenca*'ya* (Bölüm 2'de bahsetmiştim) ve yirminci yüzyıl başına ait Prat de la Riba gibi etkin şahsiyetlerin siyasal milliyetçiliğine dek uzanır. Katalan kültürü ve dili üzerindeki Franco baskısı her ikisi üzerinde de genişleme ve derinleşme etkisi yarattı, çünkü direniş doğal olarak kültür ve dilin özel alanda korunmasına odaklandı. Demokrasiye geçişle birlikte, çoğu etno-bölgesel bir özyönetim kurumu biçimindeki artan maksimum özerklik taleplerine paralel olarak, Katalan kültürü ve Katalan dilinde yapılan yayınlarda güçlü bir canlanma yaşandı.[109]

Bu örneklerde daha fazla özerklik için yerli laik entelijansiya tarafından gerçekleştirilen etnik ajitasyonun etkisi, ondan daha geniş bir siyasal kimliğin tarihsel varlığı ve etnik şikayetlerin demokratik yoldan giderilmesiyle sınırlandırılmıştır. Öte yandan, çevresel *etnilerin* uzun vadede kapsanması ve hegemonik *etninin* merkezi devletinin müdahale gücü, ilk başta varolan etno-milli kimlik ve bağlılığa yeni bir siyasal kimlik ve bağlılık halkası eklemişti; Brötonlar, İskoçlar ve Katalanlar kendilerini, -özellike yabancılar karşısında ve yurtdışındayken- Fransız, Britanyalı ve İspanyol olarak da hissedebilirler ve zaten ediyorlar. Kolektif düzeyde tarihsel merkezi milli devlet, genellikle yüzyıllar alan bir süreçte, toprak, hukuk, yurttaşlık ve siyasal kültür temelinde kendi siyasal milli kimliğini oluşturmayı başarmıştır –gerçi ilk başta böyle bir maksat yoktu ve söz konusu kimlik sadece bulanık algılanabiliyordu.

Bununla birlikte, demokratik kurum ve pratiklerin gelişmesi, değişen derecelerde çevresel etnik halkların ve onların entelijansiyalarının yabancılaşmasını önlemeye yardımcı olmuştur. Söz konusu etnik halklar kendi ortak sıkıntılarının

---

* Katalan Rönesansı (ç.n.).

109) Katalan milliyetçiliğinin yükselişi ve son zamanlardaki dirilişiyle ilgili ayrıntılı bir inceleme için bkz. Conversi (1994).

üstesinden gelebilecekleri ve çıkarlarını takip edebilecekleri kanallara kavuştular. Her ne kadar hiçbir Batılı çok-etnili devletin temeldeki etnik problemlerini 'çözdüğü' söylenemezse de, uzun bir demokratik geleneğe sahip devletlerin, etnik şikayetleri hafifletmede, kapsayıcı bir siyasal mitoloji ve sembolizm oluşturmada ve oluşumda yer alan tüm *etniler* için ortak değerler ve siyasal anılar sistemi şekillendirmede belirli bir ölçüde başarılı oldukları söylenebilir. Ayrıca bu devletler genelde, çevresel *etnilerin* hevesli, eğitimli üyelerine yüksek statülü mevkiler sunabilecek refah ve siyasal güce (sıklıkla emperyal ve sömürgeci) sahiptirler. İlk anda akla gelenler arasında Fransa'daki Korsikalılar ve Britanya İmparatorluğu'ndaki İskoçlar geliyor.[110]

ENTELEKTÜELLER, ETNİK MİTLER VE DİN

Laik entelijansiya, Batılı popüler etnik milliyetçiliklerde etkili bir rol oynamış, Doğu Avrupa ve eski Sovyetler Birliği ülkelerindeki yeni rolü de çok önemli olmuştur. Bu ülkelerde, çok daha küçük 'saf' ve 'bağlantısız' bir entelektüeller tabakasının liderliği bile yaygın olarak kabul görmüştür. Bu durum, akılcı ve yurttaşlığa özgü bir karaktere sahip ve burjuva bir toplumsal temele dayanan 'Batılı' milliyetçiliklerden farklı olarak 'Doğu'nun (Ren nehrinin doğusu) milliyetçiliklerinin genelde otoriter, mistik, ve 'organik' karakterlerini burjuvazinin olmadığı bir ortamda küçük bir entelektüeller tabakasının liderliğine borçlu olduğunu öne süren Hans Kohn'un meşhur ayrımını çağrıştırır. Bu elbette, işi kolaylaştırıyor; Rousseau ve Michelet, Milton ve Burke olmaksızın düşünülemeyen Fransız ve İngiliz milliyetçiliklerinde entelektüeller can alıcı önemde

110) Batı'daki teritoryal milli devlet ve etnik millete ikili bağlılık ve bu bağlılıkları mümkün kılan koşullar A. D. Smith (1986b) ve Birch (1989) tarafından incelenmiştir. Britanya milliyetçiliğinin on sekizinci yüzyıldaki yükselişine dair tarihsel bir çalışma için bkz. Colley (1992).

olmuşlardır. Bununla birlikte, daha yakın zamanlar için Doğu ile Batı milliyetçilikleri arasında bir bağ olduğu iddiasında da bir geçerlilik payı vardır, çünkü Sovyet tarzı komuta ekonomisi, hoşnutsuzluk ve yabancılaşmanın toplumsal ve siyasal alanını muhalif entelijansiyaya terk etmiştir. Beceriksiz komünist politikalar bu entelijansiyayı insan haklarıyla ilgili endişelerini etnik ve milli şikayetlerle bağlantılandırmaya itmiştir.[111]

Bu tür 'organik' entelektüeller Batı neo-milliyetçiliklerinde de önemli roller oynamışlardır; İskoçya'da Hugh McDiarmid, Galler'de Saunders Lewis, Brötonya'da Yann Fouere, Basklılar arasında Frederico Krutwig kendi toplumlarının etnik yeniden doğuşunu hazırlamış ve gündeme getirmiş, ve bunun gerçekleşmesi için stratejiler önermişlerdir. Ancak milliyetçi siyaset söz konusu olduğunda entelektüeller ve profesyoneller Doğu'da çok daha ön plana çıkmışlardır. Entelektüellerin, Prag Baharı ve 1989'daki Çek Kadife Devrimi, 1970'lerin başındaki Hırvat hareketi ve Polonya'daki Dayanışma hareketi gibi halk hareketleri içindeki yeri gayet iyi bilinmektedir. Litvanya milli hareketi *Saudis* ve Ukrayna milli demokratik hareketi *Rukh*'taki katkıları da eşit derecede önemli olmuştur; Bağımsız Litvanya'nın ilk başkanı da dahil olmak üzere pek çok lider entelektüeller arasından çıkmıştır. Ayrıca entelijansiya, Rus popülist milliyetçiliğinin gelişiminde de etkili olmuş ve entelektüeller, Rusya'da göç etmelerine izin verilmeyen *(refusenik)* muhalif Yahudi milliyetçiliğinin gelişiminde öncü rol oynamışlardır. Esasında Sovyetler Birliği'nin ölüm keşmekeşi esnasında yüz yüze geldiği en ağır sorunlardan biri, cumhuriyetçi ve diğer etnik entelijansiyaların gittikçe artan daha fazla siyasal güç talebiydi. Bu, eninde sonunda varlığını sürdüren

111) Bu ayrım için bkz. Kohn (1967, Bölüm 7); krş. Plamenatz (1976). Eleştiriler için bkz. A. D. Smith (1971, Bölüm 8) ve Hutchinson (1987, Bölüm 1). Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle ilgili olarak bkz. G. E. Smith (1989).

Sovyetler Birliği'nin içinde barınamayacak ya da Rus-olmayan cumhuriyetlerdeki birçok Rus yerleşimci topluluğunun istekleriyle uzlaştırılamayacak bir talepti.[112]

Marksist komünizmin evrenselciliğinin, önce çok-merkezli milli komünizme, sonra da etnik milliyetçiliğe dönüşerek çökmesiyle birlikte entelektüeller ve profesyoneller, ait oldukları etnik topluluk içinde toplumu devrimci bir şekilde dönüştürmeye yönelik mesihçi vaadi gerçekleştirme umuduyla kendi etnik miras ve mitolojilerine yöneldiler. Ama onlarınki, Eduard Şevardnadze'nin Gürcistan'da ve komünistlikten milliyetçiliğe geçen Leonid Kravçuk'un Ukrayna'da karşılaştığı türden sınırlı, verimsiz bir zemin üzerine cturmuş hayal kırıklığına uğramış bir evrenselcilik oldu. Diğer örneklerde, komünizme karşı direniş uzun süre bastırılan milliyetçilik tarafından ateşlendi. Polonya'da Dayanışma, Leh entelektüellerin yanı sıra milli yönelimli Katolik Kilise'yle de sıkı bağlar kurmuş ve birbirini izleyen Polonya hükümetleri ilgi ve politikalarının merkezine milli Leh çıkarını koymuştu.[113]

1980'lerin sonunda Çekoslovakya'da Vaclav Havel ve onun Yurttaş Forumu insan haklarıyla ilgili endişelerini Rus destekli Sovyet tarzı rejime karşı sıkı bir milli dayanışmayla birleştirdi. Ancak görünenin ötesinde Slovakya'nın fakir Katolik bölgeleriyle gelişmiş ve Batılılaşmış Çek toplumu arasındaki gerilimler (İkinci Dünya Savaşı esnasındaki farklı rejim ve statülerde açıkça ifade bulan gerilimler), Kadife Devrim sonrası döneme güçlü bir etnik milliyetçilik havası enjekte etmiş ve Çekoslovakya'nın barışçıl bir şekilde bölünmesinin yolunu hazırlamıştır. Çek ve Slovak *etnilerinin* ve onların anavatanları-

112) Sovyet milliyetleri hakkında özellikle bkz. G. E. Smith (1990) ve Bremmer ve Taras (1993). Doğu Avrupa milliyetçiliklerinin dirilişiyle ilgili olarak bkz. Ramet (1989), Vardys (1989) ve Glenny (1990). Evrim aşamaları çerçevesinde Doğu Avrupa milliyetçiliğinin farklı gelişiminin açıklaması için bkz. Gellner (1992).

113) Katolik Kilisesi'nin yeni Polonya milliyetçiliğindeki rolü için bkz. Chrypinski (1989).

nın farklı kültürel arkaplanları, tarihleri ve dilsel geleneklerinin ayrılık noktalarını ve her iki taraftaki elitlerin bunları kullanıma ne şekilde soktuğunu belirlemek kolaylıkla mümkün olmayabilir. Ancak iki tarafın etno-tarihlerinin eşitsiz derinliği ve dağılımı, Slovakların eski çevresel statüsü, kültürel açıdan daha iyi donanmış komşuları tarafından gölgede bırakılmışlığı ve kendi milli tekilliklerini kabul ettirme arzuları, son zamanlardaki siyasal hareketlerin ve eylemlerin kültürel temelini, ana parametrelerini ve tarihsel meşruiyetini oluşturur.[114]

Söz konusu türden etnik anılar, mitler ve sembollerle onların entelektüeller ve diğer elitler tarafından kullanılışının önemi, Doğu Avrupa ve eski Sovyetler Birliği'ndeki son dönem çatışmaları değerlendirirken kayda değer bir tartışma konusu olmuştur. Bu ülkelerdeki birçok etnik milliyetçiliğin liderliğinde entelektüeller ve profesyonellerin merkeziliğini çok az kişi tartışma konusu yapar, buna karşın rolleri araçsalcılar ve ilkçiler tarafından oldukça farklı açılardan ele alınır. Araçsalcılar entelektüelleri, etnik anıları, sembolleri ve mitleri maniple etmek suretiyle milli çatışmalara şekil verenler ve onları yönetenler olarak görür; entelektüellerin ekonomik ve statü çıkarları temelinde şekillenen akılcı stratejilerin peşinde olmaları, Doğu Avrupa, Balkanlar ve eski Sovyetler Birliği'ndeki pek çok etnik milliyetçiliğin biçim ve içeriğini büyük ölçüde belirler. Bu özellikle eski Yugoslavya için geçerlidir: tarihçi Franjo Tudjman, şair Radovan Karadziç'in karşısına dikilir, ama her ikisi de çatışmanın sembolleri ve hedeflerini kendi partizan gayelerine uyacak biçimde anlamlandırır ve şekillendirir. Öte yandan ilkçiler ise, entelektüelleri de kapsar biçimde elitlerin rolünü en aza indirmek ve Sırp-Hırvat çatışmasının kaynaklarını, entelektüellerin yalnızca dile getirici ve

114) Slovak milliyetçiliğinin yükselişiyle ilgili olarak bkz. Brock (1976) ve Paul (1985); Çeklerle Slovaklar arasındaki ayrılık sonrası ilişkiler için bkz. Glenny (1990, s. 137-144).

uygulayıcı konumunda bulunduğu, temelde yatan tarihsel düşmanlıklara dayandırma eğilimindedirler. Bu görüşe göre, hem izleri Ortaçağa dek uzanan hem de Osmanlı ve Habsburg imparatorlukları yönetimindeki Sırp ve Hırvatların çok farklı yerlere sahip olmalarına dayanan derin dinsel farklar ve tarihsel çatışmalar, İkinci Dünya Savaşı'ndaki ve bugünkü katliamlarda vahşice sergilenen kolektif antipatileri üretmiştir.[115]

Her iki duruş da bu çatışmaların karmaşıklığını açıklamak için yeterli görünmüyor. Sırp-Hırvat nefreti (ve kardeşliği) aslında en erken 1920'lere, Sırp egemenliğindeki Yugoslav krallığının içinde ilk kez bir araya geldikleri zamana kadar uzanan oldukça yeni bir olgudur; bu tarihten önce, her ne kadar İlirya hareketi içinde on dokuzuncu yüzyıl başlarında güney Slav birliği hayaline sahip entelektüeller vardıysa da, iki halkın ayrı ayrı siyasal gelenekleri ve tarihleri vardı ve birbirine rakip imparatorluklar tarafından ayrılmışlardı. Öte yandan Sırp ve Hırvat entelektüellerinin siyasal manipülasyonları, ancak ve ancak etnik nitelikleriyle adlandırılan bölgelerde yeterli sayıda üye etnisite çağrısına ve onun mitlerinin, anılarının ve sembollerinin içeriğine tepki vermeye hazır olduğunda etkili olabilirdi. Dahası, eğer bugün eski Yugoslavya'da din, derin bir ruhani güç olmaktan ziyade etnisitenin 'rozeti'yse, dinin siyasal gücü, Sırplar, Hırvatlar ve sonradan Balkanlarda toplum dokusunun bir parçası haline gelen Müslümanlar arasındaki yüzyıllardır varlığını sürdüren kültürel farklılıklar ve toplumsal dışlamadan gelir. Böylesine perişan edici bir etkiden geride kalan ve buna karşı ayakta kalabilecek olan ve kalan şey, zengin bir semboller, anılar, mitler ve gelenekler harmanıdır. Bu harmanın içinde savaş destanları, bilge ve azizlerin efsaneleri, kahramanlık ve haydutluk türküleri küçük ka-

115) Bu bölgenin tarihi için bkz. Jelavich (1983). Devletlerin çöktüğü bir ortamda grup eyleminin tehdit edici bir hal aldığı, özellikle de grup çatışmasının canlı anılarının kuvvetlendirdiği anarşik koşullardan kaynaklanan Sırplarla Hırvatlar arasındaki 'güvenlik açmazı'na vurgu yapan bir kuram için bkz. Posen (1993).

sabalarda ve köylerde oturan insanların yaşayan kültürel gelenekleri olarak nesilden nesile aktarılır. Karşılıklı etnik ilişkilerdeki değişikliklere ve karışık bölgelerdeki etnik ilişkilere yönelik nihai siyasal ve teritoryal çözüm olarak milliyetçiliğe başvurulmasına dair uygun yanıtlar için etnisitenin temel sembolik bileşenlerinin entelektüel ve popüler kullanımlarına ve bunların limitlerine yönelmeliyiz.[116]

Bu yüzden entelektüeller ve profesyonellerin rolü bu uzun tarihsel ortam ve geniş kültürel bağlam içine yerleştirilmek zorundadır. Bu analizin ekseni, ne entelektüelin, profesyonelin ve diğer elitlerin amaç ve faaliyetleri, ne de sıradan insanların kitlesel duyguları ve anıları olabilir; ama sıklıkla ikisinin karmaşık ilişkilerinden bahsedilebilir. Entelijansiyanın toplumsal ve siyasal rolünde başlangıçta vurguladığımız paradoksun küçük bir temsilini buluruz: sınırlı ve geleneksel bir toplum biçiminden daha açık, hareketli ve çoğulcu bir toplum biçimine geçen birçok eğitimli kadın ve erkeğe acı veren 'kimlik krizi', toplumun genelinin çelişkilerini yansıtır. Modernleştirici entelektüeller ve profesyonellerin eleştirel söylem kültürü ve evrensel akılcı ve teknik ethosuyla bezenmiş eğitimi, onları her ülkedeki karşılıklarına bağlar. Öte yandan bu eğitim, etnik hemşehrilerinden, 'halk'tan, profesyonel akılcılıktan ayırmak suretiyle bu entelektüelleri, sadece, yerli olanın seferber edilmesi ve sahici tarihin yeniden elde edilmesine dayanan yeni tür bir kimlik ve cemaatin ortadan kaldırabileceği yabancılaşmanın duygusal ve kültürel baskılarına karşı koymaya hazırlar: yani, içinde entelektüeller ve profesyonellerin halkın, kendi etnik ve sivil yurttaşlarının hizmetinde olmak koşuluyla beceri ve eğitimlerini uygulayabildikleri özerk bir siyasal cemaat olarak modern millet.[117]

116) Erken dönem Güney Slav hareketleri için bkz. Stavrianos (1961) ve Ortodoksiden milliyetçiliğe geçişe dair eleştirel bir bakış açısı için bkz. Kitromilides (1989).
117) Bkz. Gouldner (1979) ve yukarıdaki 40 numaralı not. Ayrıca bkz. Shils (1960).

Etnik bir geçmişi yeniden kendine mal etme süreci aynı zamanda güçlü bir dinsel uyanışın beslenmesine de yardımcı olmuştur. Bosna'da pek çok laik Müslümanın İslam'a dönüşü, Batı'daki İslami cemaatler arasında güçlü İslamcı hareketlerin gelişmesi ve Hint kara parçasında İslam ve Hinduizmin etkin, bazen fanatik biçimde desteklenmesi, hatta Rusya'daki milliyetçi Ortodoksluğa dönüş, hepsi birden, içinde kendilerini düşman değilse de yabancı olarak hissettikleri bir ortamda bulunan güçsüz etnik topluluklar arasında etnik bağlar ve bir etnik seçilmişlik duygusunun yoğunlaşmasıyla ilişkilidir. Buna, modernliğin değerlerine dair derin bir kararsızlık eşlik eder. Bir yanda, Batılı modernlikle bağlantılı teknolojik, ekonomik ve askeri güç saygı görürken ve hatta taklit edilirken, diğer yanda, kontrolsüz akılcılık ve dizginsiz ilerlemenin yol açtığı toplumsal ve ahlâki çöküntü karşısındaki derin bir tepki söz konusudur. Bu tepki çabucak dini ve etnik boyutlar kazanır. 'Batı' ya da 'Batı Hıristiyanlığı' Öteki olarak kategorize edilir; 'saf', 'asil' ve 'seçilmiş' olanlar, kendi gerçek değerlerini idrak etmek ve kurtuluş yolunu bulmak zorundadır. Bu, geleneksel aile yapıları ve etnik değerler, eski görenekler ve ortak inançların korunması adına 'Batılı değerler'in kuralsızlığının reddi anlamına gelir. Bununla birlikte, İslamcı, Hindu, Ortodoks, Yahudi ve Budist uyanışlar etnik örneklemeler aracılığıyla siyasal açıdan etkili bir hal alırlar: İran, Suriye ve Cezayir'de, Hindistan, Rusya ve İsrail'de, Sri Lanka, Burma ve Tibet'te. Hatta bu durum, Ortadoğu'yu peşinden sürükleyeceğinden korkulan Şii devrimi için bile geçerlidir. Bu devrimin İran'daki kökleri ve gelişimi, İran milliyetçiliğinin Şii Müslüman devrimcilerin (ayrıca İranlı din adamları ve medreselerin) siyasal beyanları ve faaliyetleri üzerinde güçlü bir etkiye sahip olmuştur.[118]

---

118) İran İslam devriminin dinsel kökenleriyle ilgili olarak bkz. Keddie (1981); ve daha geniş jeopolitik koşullar için bkz. Halliday (1979). Sri Lanka için bkz. Roberts (1993); Rusya'da Ortodoksluk için bkz. Pospielovsky (1989).

Burada, keskin bir çelişki vardır. Siyaset ve iletişimle ilgili küresel modellerin yayılması, birçok kişinin, özellikle Hindistan, Ortadoğu ve Afrika'da din ve dinsel mitolojilere yönelmesine bağlı olarak pek çok topluluğunun etnik bağlarının canlanmasına yardımcı olmuştur. Ancak bu basitçe, küreselleşmenin Batı'da aldığı biçimlerin yarattığı baskılar karşısında hissedilen kolektif korku ve isyan tepkisi değildir. Söz konusu canlanma modernliğin bazı Batılı ve Batılılaşmış anakaralarında da görülmektedir: Amerika, Hollanda ve Japonya'nın yanı sıra İsrail, Polonya, İrlanda ve Meksika. İslamiyet ya da Hinduizmin dirilişi kadar çarpıcı olmasa da Protestan canlanışı ve Katoliklik ve Museviliğin rönesansı çok sayıda taraftar bulmuş ve sıklıkla etnik kendini gerçekleştirme ve etnik seçim mitleriyle ilişkilendirilmiştir. Bu tür durumlarda dinsel mitolojiler, ezilen *etnilerin* kurtuluşunun garantörleri ya da terk edilmiş etnik değerler ve yaşam tarzlarının geri getiricileri olarak işlev görürler. Yeniden dirilen dinin mitleri ve onun seçilmiş taşıyıcıları aracılığıyla modernliğin güçleri kontrol altına alınabilir ve emelleri olan ya da marjinalleşmiş sınıflar ve *etnilerin* çıkarlarına hizmet edecek hale getirilebilir.[119]

SONUÇ

Dolayısıyla dinin radikal formlarının geri dönüşünü, yalnızca korku ve öfkenin dışavurumu ya da geleneksel değerlerle sembollerin çöküşünün ifadesi olarak görmek bir hatadır. Küresel görüntü çok daha karmaşıktır. Çoğu dinsel mit, sembol ve geleneğin cemaat oluşturma eğilimi ve etkilerinin uzun ömürlülüğü ve yaygınlığı çerçevesinde ele alındığında, elitlerin ya da daha geniş halk yığınlarının, hızlı değişim ve modernliğin yarattığı fırsatlardan nasıl yararlanabilecekleri ve sı-

119) Dini geleneklerin kitlesel harekete geçirme potansiyeli için bkz. D.E. Smith (1974); ayrıca bkz. Banuazizi ve Weiner (1986). İslam ve Hıristiyan canlanışının günümüz Nijeryası'ndaki çarpıcı bir örneği için bkz. Igwara (1993).

kıntıları nasıl alt edebileceklerinin görmek için bu tür gelenekler ve sembolik sistemlere yönelmesinde beklenmedik ya da şaşırtıcı bir şey yoktur. Her şeyin ötesinde, din ve onun etnik seçilmişlik mitlerinin geri dönüşü, elitlerin ve benzer insanların, şimdiki yaşam düzeninin ötesinde bir ölümsüzlük kurtuluşu vaat etmeye devam eden gelenekler aracılığıyla yaşadıkları hayatı görelileştirmelerine olanak tanır. Bu dinsel mitler aynı zamanda gittikçe artan biçimde söz konusu geleneksel vaadi, seçilmiş olanın kolektif ölümsüzlüğü çerçevesindeki dünyevi kurtuluş beklentisiyle birleştirir; bu seçilmişlik, gelecek nesil kararı, yani aynı tarih ve yazgıya sahip bir topluluğun yeni nesillerini oluşturacak torunlarına dair aldığı karar aracılığıyla gerçekleşir.

Bundan sonra dünyanın birçok bölgesinde karşımıza çıkan ikili bir kolektif sahipleniştir: yaşanan dünyanın ötesinde bireysel ve kolektif kurtuluşa dair geleneksel mesajın sahiplenilişi ile gelecek kuşaklar ve onların vereceği kararlara bağlı olarak seçilmişlere atfedilen yeni milliyetçi kolektif ölümsüzlük mesajının sahiplenilişi. Bu iki sahiplenişin birleşmesi tarihselci insanlık görüşünün tek başarısı ve insanlığın her bir tarihsel parçasının eşsiz kültürel değerleri ve yazgısı üzerine yerleştirilmiş bir ödüldür. Bu iki sahiplenişe, etno-tarihe ait anıları ve eski dinsel seçim mitlerini tarihsel bir 'anavatan'daki kolektif teritoryal kabul görme ve siyasal özerklik çabalarıyla ilişkilendirmek suretiyle siyasal bir boyut kazandırma başarısı milliyetçiliğe aittir. Modern dünyada bu tür özerklik ve kabul görme en iyi haliyle kendi devletinin içinde sağlanır ve korunur.

4
MİLLİ DEVLETİN KRİZİ

İnsanlar ulus-devletin miadını doldurduğunu ve başka siyasal birliktelik biçimlerinin postmodern ya da sanayi sonrası süreç ve trendlere daha uygun araçlar haline geldiğini ileri sürerken, ayrı ayrı birtakım iddialarda bulunuyorlar. Birincisi, yukarıda da açıklandığı gibi, küresel iletişim ve ekonomik trendler ulusal sınırları aşıyor ve bu yüzden ulus-devlet artık bu ve diğer süreçler üzerindeki kontrolünü sürdüremiyor. Bu iddia Bölüm 1'de çürütülmüştü. Yukarıdakiyle alakalı ve yine değinmiş olduğum ikinci iddiaya göre, milli ve diğer siyasal birliktelik biçimleri arasında bir sıfır toplamlı ilişki vardır ve yeni siyasal birliktelik biçimleri kaçınılmaz olarak siyasal bağlılığın odağı olarak ulus-devletlerin önemini yitirmesi olgusu-

nu içinde barındırır. Bu iddiaya Bölüm 5'te dönmek istiyorum.

Burada üçüncü bir iddiayı ele almak istiyorum: devletin genişlemesi ve modernleşme süreçleriyle bunların ortaya çıkardığı sorunların ulus-devletlerin çoğul, çok-etnili karakterinin temelini sarsmasına bağlı olarak çağdaş ulus-devletlerin, çözülme değilse de, erozyona uğradığı iddiası.

BÜROKRATİK BİRLEŞTİRME

Birçok modern devletin çoğul bir karaktere sahip olduğu hem doğru hem de anlamlıdır. Bu açıdan değerlendirildiğinde söz konusu devletler açık bir biçimde ulus-devlet değillerdir. En iyi ihtimalle 'milli devletler' oldukları söylenebilir.

Kurallara bakılırsa, tek bir etnik ve kültürel halkın bir devletin sınırları içinde ikâmet etmesi ve bu devletin sınırlarının söz konusu etnik ve kültürel halkın sınırlarıyla örtüşmesi durumunda bir devlete 'ulus-devlet' denilebilir. (Elbette bu, kendi etnik ve kültürel halkının bir kısmı komşu ya da diğer devletlerde ikâmet eden etnik açıdan homojen devletleri dışarıda bırakacak bir kriterdir.) Bu çerçevede bakıldığında çok az ulus-devlet vardır. Portekiz, İzlanda, Japonya (Aynu ve Koreliler hariç), Danimarka (Faroeliler hariç) birkaç örnektir. Polonya gibi bazı devletler bu modele yaklaşırlar. Ne var ki Birleşmiş Milletler'e üye tüm devletlerin yüzde 10'undan azı ulus-devlettir. Pek çok devlet yapı itibariyle çok-etnilidir ve birçoğu ciddi biçimde etnik çizgilerle bölünmüştür; bazıları çok sayıda belirgin etnik azınlığı içinde barındırırken, diğerleri iki ya da daha fazla büyük *etniye* ayrılmıştır –örneğin Burma, Endonezya, Malezya, Kenya, Nijerya, Belçika, Kanada ve Britanya.[120]

120) Bkz. Connor (1972) ve Wiberg (1983); ayrıca Tivey'deki (1980) ayrımlarla karşılaştırınız.

Peki, bu işler nasıl bu hale geldi? Daha önce belirttiğim gibi milletler iki ana yoldan oluşturuldular. Ele aldığım birinci yol, yerli olanın seferber edilmesi sürecine dayanıyordu ve günümüz milli devletlerinin büyük bir oranı için geçerlidir. İkinci yol esas olarak bir bürokratik birleştirme süreciydi. Bu süreç, 'yatay' *etnilerin* (büyük, sınırlar içine sıkışmış ve büyük ölçüde üst tabakaya bağımlı) sınır çizgisinden kaynağını aldı. Aslında çoğu durumda bir kral ya da prens ve onun divanı ve kadroları tarafından idare edilen ve ruhban sınıf tarafından desteklenen bir aristokrasi, kendi yaşam tarzını devam ettirmek için ihtiyaç duyduğu emek ve hizmetleri sağlayan bir veya daha fazla bölgesel ya da etnik topluluğu yönetiyordu. Avrupa'nın büyük kısmındaki model buydu ve kıtanın doğu kısmında üç büyük imparatorluk, Habsburg, Romanov ve Osmanlı imparatorlukları kuruluşlarını bütünüyle tamamladıktan sonra da varlığını sürdürdü bu model. Ayrıca dünyanın başka bölgelerinde de -Ortadoğu, Güney Asya ve Afrika Boynuzu'nda- on dokuzuncu yüzyıla kadar varlığını sürdürdü. On dokuzuncu yüzyıl içinde Avrupalı sömürge imparatorlukları bu temel modelin değişik bir versiyonunu uyguladılar; bu versiyonda söz konusu 'aristokrasi' denizaşırı bir idari elitti ve bazen 'paralel bir toplum' oluşturan misyonerler ve yerleşimciler tarafından destekleniyordu. Bu, Orta ve Latin Amerika'da daha on altıncı yüzyılda kurulmuş bir modeldi.[121]

Bu 'yatay' ya da aristokratik *etniler* genelde temel kültürel farklılık ve siyasal hiyerarşi düzeninin korunmasından memnundular. Bu, Hititler, Medler, Persler ve Filistinliler gibi kendilerine tâbi *etnileri* hiçbir düzeyde kendi egemen kültür ve toplumlarının içine katma çabası göstermeyen birçok kadim yönetici aristokrasi için geçerliydi. Vergi, emek ya da hizmet almaktan hoşnut olan egemen *etninin* elitleri, kendileriyle fet-

121) 'Paralel toplum' için bkz. Balandier (1954); krş. J. H. Kautsky (1962, Giriş Bölümü). Doğu Avrupa'da toplumsal ilişkiler modeli için bkz. Sugar (1980).

hettikleri ve topraklarını ilhak ettikleri ve sömürmekte oldukları etnik kategoriler ve topluluklar arasındaki kültürel uçurumu memnuniyetle korudular.[122]

Ancak tamamen açık olmayan nedenlerden ötürü bu aristokratik ya da yatay *etnilerin* birkaçı ya da onların yöneticileri ve ruhban sınıfı, kendi etnik kültürlerini aşağı ve yukarı doğru -orta (belki de alt) tabakanın bir kısmına ve kendi nüfus alanlarının dışında kalan bazı bölgelere- yayma ihtiyacı hissetmeye başladılar. Her iki durumda da savunmaya yönelik düşünceler önemli bir rol oynamış olmalı. Yağmacılar ve diğer devletlerin sürekli saldırıları -Galler sınırlarında, Languedoc ve Provans'ta, ya da Finlandiya'da olduğu gibi- aristokratik devleti sınırları içinde daha sıkı bir kültürel birleşme politikası izlemeye itti. Bu genellikle, hareketli sınırlara etnik akrabaların yerleştirilmesi ya da daha sıkı bir merkezi idari denetim, ya da her ikisiyle birlikte gerçekleştiriliyordu. Ayrıca kilise kontrolü de bu maksatla kullanılabilmişti: yüksek papazlar sınıfının tartışmalı ya da etnik açıdan karışık toprak parçaları üzerindeki yetkisinin kabulü, buraların aristokratik devlete bağlı kalmasına yardım etmiştir. Ayrıca din de bir motif sağlamıştır. İspanya örneğinde, Müslüman istilasına karşı Katolikliği savunmak daha sonraki İspanyol milli kimliğinin temel bileşenlerinden biri haline geldi; Fransa'da ise, Katolik nüfuzunu savunmak için etnik olarak 'seçildiklerini' iddia eden Frenkler ve sonradan Capetlerin Papalık tarafından desteklenmesinin, Fransız kraliyet yetkisinin daha sonraları, özellikle Languedoc'taki karşıt eğilimler karşısında genişlemesinde önemli payı olmuştur. Çok sonraları din, İngiliz Tudor kralları tarafından, hem de yalnızca İngiltere'deki konumlarını güçlendirmek için değil, aynı zamanda kıtasal Katolik güçlerin İrlanda üzerinden İngiltere'ye saldırmasını önlemek için, Pro-

122) Kadim aristokrasiler için bkz. Moscati (1962), Cook (1983) ve Mann (1986, Bölüm 5).

testan yerleşimleri aracılığıyla İrlanda'daki İngiliz kontrolünü arttırmak suretiyle kullanıldı.[123]

Dış bölgelerin ve orta tabakanın bürokratik kapsanma süreçleri en açık bir biçimde kesinlikle Batı Avrupa'da belirgin hale geldi. Kabaca ifade edersek, mutlakiyetçi hükümdarlar gittikçe artan biçimde etnik nüfuslarını standartlaştırmaya ve homojenize etmeye çalıştılar. Bu çaba başlangıçta, hükümdarların gelirlerini ve askeri kaynaklarını arttırma, on beşinci yüzyıl sonundan itibaren Avrupa siyasetinin egemen unsuru haline gelen hanedan devletleriyle rekabetteki etkinliklerini maksimize etme ihtiyaçlarının bir yan ürünüydü. On altıncı yüzyıl ortalarında Reformasyon'u takip eden din savaşının krallıklar içindeki zayıflatıcı siyasal etkileri homojenleştirme sürecini hızlandırdı. On yedinci yüzyıla gelindiğinde, dinsel ve kültürel standartlaştırma ve homojenleştirme, gittikçe artan oranda devletler arası rekabette başarılı olmanın önkoşulu olarak görülüyordu; Richelieu'nün dil reformu ve Louis XIV'ün Nantes Fermanı'nı İptali* yalnızca en açık örneklerdir. Bir asır kadar sonra ise İngiltere'nin liderliği, ülkenin siyasal, dilsel ve dinsel birliğini erken sağlamış olmasına ve bu birliği takip eden özgürlük ideolojisine bağlanıyordu.[124]

Bürokratik birleştirme süreçleri çeşitlilik arz etmiştir. Bu süreçler bildik devlet kurma kriterlerini içlerinde barındırırlar: her yerde tek bir hukuk ve yargı sisteminin kurulması, tek bir vergi sistemi ve para politikasının oluşturulması, birleştirilmiş bir ulaştırma ve iletişim sisteminin kurulması, idare ay-

123) Tudor Britanyası hakkında bkz. Corrigan ve Sayer (1985, Bölüm 2) ve Fransız ve İspanyol dinsel motifleri için bkz. Armstrong (1982, Bölüm 3).

*) Nantes Fermanı, Henri IV'ün 1598'de Nantes'ta imzaladığı, Fransa'daki Protestanların haklarını belirleyen ve din savaşlarına son veren barış fermanı. Bu Ferman, Fontainebleau'da Louis XIV tarafından 18 Eylül 1685'te imzalanan yeni bir fermanla yürürlükten kalktı ve Fransa'da Protestanlığın yasal varlığı sona erdi (ç.n.).

124) Fransa'da dilin merkezileştirilmesiyle ilgili olarak bkz. Rickard (1974); on sekizinci yüzyıl İngiliz ve Britanya milliyetçilikleri için bkz. Newman (1987) ve Colley (1992).

gıtı örgütlenmesi ve denetimin hükümdarın ellerinde, başkentte merkezileştirilmesi, temel idari kurumlar için kalifiye personelden oluşan profesyonel kadroların oluşturulması, ve etkin askeri kurumlarla teknolojinin merkezi denetim altında yaratılması. Daha sonraki bir aşamada, refah yardımı, emeğin korunması, sigorta, sağlık ve eğitim gibi kıstaslar da devlet kurma süreçlerinin içine dahil oldu; ve bunları, genellikle önce orta, sonra alt tabakaların, en son olarak da kadınların oy hakkının kabulü izledi.[125]

Söz konusu devlet kurma süreçlerine paralel olarak güçlü bir milli bilinç gelişti. Bu, kısmen devlet kurma süreçlerinin bir sonucuydu, ama aynı zamanda -analitik olarak ayrılabilir- örtüşen 'millet kurma' süreçlerinin bir ürünü ve sonrasında bu süreçlerin nedeniydi. Millet kurma, sıklıkla devlet kurma terimiyle aynı anlamda kullanılır, ancak millet kurma süreçlerinin odağı ve vurgusu devlet kurma süreçlerinden oldukça farklıdır.

Bunlar şu şekilde sıralanabilir:

- topluluğun ortak anıları, mitleri ve sembollerinin geliştirilmesi, işlenmesi ve aktarılması;
- topluluğun tarihsel gelenek ve ritüellerinin geliştirilmesi, seçimi ve aktarılması;
- 'halk'ın ortak kültürünün (dil, âdetler, din, vb.) 'otantik' unsurlarının belirlenmesi, işlenmesi ve aktarılması;
- belirlenen nüfus içindeki 'otantik' değerler, bilgi ve tutumların standardize edilmiş yöntemler ve kurumlar aracılığıyla aşılanması;
- tarihi bir kara parçası ya da anavatanın sembol ve mitlerinin sınırlarının belirlenmesi, işlenmesi ve aktarılması;

125) Oy hakkıyla ilgili olarak bkz. Nemdix (1964); merkezi idare ve profesyonel savaş için bkz. Tilly (1975) ve Giddens (1985).

- sınırları çizilen kara parçası içindeki beceri ve kaynakların seçimi ve idareli kullanımı;
- ve belirlenen topluluğun tüm üyeleri için geçerli ortak haklar ve ödevlerin tanımlanması.

Bu süreçler boyunca vurgu özneldir: bunlar esas olarak semboller, mitler, anılar, gelenekler, ritüeller, değerler ve haklarla bağlantılandırılmış tutumlar, algılar ve duygulardır. Ancak aynı zamanda açıkça 'nesnel' olan etkinlik kümelerini de içerirler: değerler, semboller, anılar ve benzerlerinin doğrulanması, işlenmesi, seçimi, belirlenmesi, korunması ve aşılanması. Ayrıca söz konusu millet kurma süreçleri, işler nitelikteki millet tanımımızla uyum içindedir: "mitleri ve anıları, kitlesel bir halk kültürünü, belirli bir anavatanı, ekonomik birliği ve tüm üyeleri için eşit haklar ve ödevleri paylaşan isimlendirilmiş bir insan topluluğu" olarak millet.[126]

DEVLETİN ETKİNLİĞİ VE MEŞRUİYET KRİZİ

On dokuzuncu ve yirminci yüzyılda, modernleşme süreçlerinin ana bileşenlerinden biri olarak 'bilimsel devlet'in iktidarı ve topluma nüfuz etme gücünde inanılmaz bir artış olmuştur. Esas olarak bu, bürokratik devletin, hem iç hem de dış işlerinde etkililiğini ve etkenliğini arttırmak için bilimi ve son teknolojiyi kullanma gayretini ifade eder. Günümüzde devletin ekonomi üzerindeki kontrolüne büyük ulusötesi şirketler ve yerkürenin büyük kısmında egemen olan faaliyetler tarafından meydan okunur ve askeri üstünlük öncelikle sü-

126) Oldukça farklı bir 'millet kurma' gündemi için bkz. Deutsch ve Foltz (1963). Deutsch'un toplumsal iletişim modeli, mesajların hacmine ve onların yayılma mekanizmalarına vurgu yapar; ama nesilden nesile aktarılan ortak anıların (kültür, cemaat ve anavatanla ilgili) içeriğini tespit etme ya da âdetler, ritüeller ve törenlerin içinde yuvalanmış semboller, mitler ve geleneklerin gücünü anlamada başarısızdır.

pergüçlerin nükleer egemenliği ve ardından komuta yapılarıyla askeri teknolojinin uluslararasılaşmasıyla sınırlandırılmışken, devletin toplumsal ve kültürel gücü ve topluma nüfuz edebilirliği, bilgisayar destekli enformasyon teknolojisi ve küresel kitle iletişim sistemlerinden kaynaklanan emsalsiz dönüşümlere rağmen arttırılmıştır.

Bunu kabaca üç alanda örnekleyebiliriz: halk eğitimi, kitle iletişim araçları ile kültürel ve sosyal politika. Üç alan da devletin nüfusunun etnik karakteri ve milli kimliğiyle yakından alakalıdır.

Bazı kuramcılar halk eğitimini, 'yüksek', okuryazar bir kültürün, dolayısıyla homojen milletin üretiminin temeli olarak görür. Açıktır ki on dokuzuncu yüzyılın sonunda itibaren çoğu hükümet, esas görevlerinden birinin, etkin bir emek gücü ve sadık, homojen bir yurttaşlar topluluğu yaratmak için -zorunlu, standart, hiyerarşik, akademi destekli ve diploma veren- bir kitlesel halk eğitimi sistemini kurmak, finanse etmek ve yönetmek olduğunu varsaymıştır. Bu, Fransa'nın 1870 Fransa-Prusya Savaşı'ndaki bozgunu sonrasında kurulan Üçüncü Cumhuriyet'in açık amaçlarından biriydi. Kitlesel, standart halk eğitimi sistemi, Fransız yurttaşlarını, Prusya'ya direnebilecek ve o savaştaki bozgun sonrası kaybedilen Alsace ve Loraine topraklarını yeniden zaptedebilecek şekilde yeniden yaratma ve bir araya getirmenin temel araçlarından biriydi. Bunu sağlamak amacıyla, zihin odaklı, beden ve fiziksel etkinliği hor gören Katolik anlayışın yerine yeni fiziksel form tutma hareketleri ve yeni Yunan atletik güzellik idealleri benimsendi. Ayrıca Üçüncü Cumhuriyet'in liderleri, Fransa'nın geçmişinin büyüklüğü, kahramanları ve erdemlerine, ve onun milletler arasındaki üstün yerine dair herkesçe paylaşılan bir duyguyu kafalara sokmak için okullardaki farklı sınıflarda ortak Lavisse* ders kitabı aracılığıyla standart tarih öğretimine

*) Lavisse, Ernest (1842-1922): Fransız tarihçi. Okullarda okutulan çok sayıda tarih kitabının hazırlanıp yayımlanmasını yönetmiştir (ç.n.).

de başvurdular. Büyüklük kriteri, geniş ölçüde teritoryaldi: Fransa'nın sınırlarını genişletme ve içinde yaşayanları entegre etme ve birleştirme becerisi. Bu kriter çerçevesinde Richelieu ve Louis XIV, monarşik hedeflerine rağmen yüksek başarı sağlarken, başlangıçtaki cumhuriyetçi yurtseverliğine karşın Napoleon ciddi ölçüde başarısızdır: 1814-1815'te Fransa'nın Devrim Savaşları'nda kazandığı toprakların büyük kısmını kaybetmiştir. Daha da önemlisi Clovis'e* dek uzanan Fransız büyüklüğünün betimlenişi, Fransız memleketi ve devleti kavramının merkezinde yer alan hanedanın sürekliliği ve altıgen toprak parçasının kalıcılığı üzerine kurulmuştur. Ve Fransız (ve sömürge) çocukların, devlet zoruyla tüm okullarda her sınıfta öğrenmek zorunda oldukları milliyetçi tarih işte buydu.[127]

Kitlesel halk eğitiminin Japonya'daki çağdaş kullanımı da eşit derecede önemlidir. Bu ülkede, 1868'deki İmparatorluğun Meici Restorasyonu'ndan birkaç yıl sonra Japonya'nın reformları gerçekleştiren aristokratik liderleri, İmparatora bağlılığın devlet tarafından yürütülen kitlesel eğitimin temel ilkesi olması gerektiğini bildiren Eğitim Üzerine İmparatorluk Kararı'nı (1890) yayımladılar. Bunun amacı elbette, modern Batılı devletler ve toplumları taklit etmek ve onların koşullarında onlarla rekabet etmekti. Japon reformcular, laik eğitimin Batı'nın askeri ve ekonomik başarısının anahtarı olduğuna ikna olmuşlardı; amaçlarına erişmek için modern becerileri ve imparatorluk Japonyası'nın değerlerini zihinlere kazımayı hedef-

*) Clovis I (481-511): Galyalıları tek bir krallık altında birleştiren ve başkentini Paris'te kuran Frenk kralı. İsmi 'Louis' olarak Fransızcalaşmış ve sonraki 18 Fransız krala verilmiştir (ç.n.).

127) Kitlesel, standart halk eğitimi sistemlerinin milletlerin yaratılmasındaki can alıcı önemiyle ilgili olarak bkz. Gellner (1983, Bölümler 3 ve 4). Fransız Üçüncü Cumhuriyeti örneği için bkz. E. Weber'in (1979) klasik çalışması; 1880'lerden 1980'lere dek tarih ders kitaplarıyla ilgili bir inceleme için bkz. Citron (1988); ve Prusya bozgunu sonrası fiziksel forma dair Yunan ideallerinin kafalara yerleştirilmesiyle ilgili olarak bkz. Leoussi (1992).

leyen büyük ölçekli bir hiyerarşik eğitim sistemi kurdular. Kitlesel halk eğitimi aracılığıyla gerçekleştirilmeye çalışılan yakın dönem homojenleştirme örnekleri Afrika ve Asya'nın yeni devletlerinde bulunabilir. Pek çok örnekte, standart edebi ve tarihsel metin o milletin katkılarını, tarihini ve kahramanlarını anlatır. Diğer bazı örneklerde, özellikle İslam devletlerinde, esasen milliyetçi olan amaçları ve değerleri desteklemek ve yeniden yorumlamak için dini boyuta başvurulur. Örneğin Nasır yönetimindeki Mısır'da İslami Arap unsurlar devletin eğitim politikalarıyla uyumlu hale getirilmiştir; hem de Suriye gibi Mısır milliyetçiliğinin de özde seküler yönelimli olmasına rağmen. Burada önemli olan söz konusu ortak değerler ve görüşleri zihinlere kazıyan kitlesel eğitim sisteminin devlet kontrolündeki bir devlet sistemi olmasıdır. Nijerya ve Kenya'da, Suriye ve Irak'ta, İsrail ve Mısır'da, Malezya ve Singapur'da devlet, kitlesel eğitim sistemini kurmak ve finanse etmenin yanı sıra yönetmek için de doğrudan müdahale etmiştir.[128]

Devlet iktidarının temelini oluşturma ve onun toplumsal bilince nüfuz etmesini sağlamada kitle iletişim araçları da gittikçe artan oranda hayati rol oynamıştır. Bu olgu, 1930'ların tek partili komünist ve faşist devletleri tarafından kesin olarak benimsenmiştir. 1950'lerde Daniel Lerner ve yardımcıları Ortadoğu'da, devletin radyo ve televizyonu kullanımının orta sınıflar üzerinde güçlü bir etki yarattığını ortaya çıkardı. Kitle iletişim araçlarının, Müslüman Kardeşler gibi karşıt örgütler tarafından kullanılma korkusu birçok Arap devletini -o kadar da işin içinde olmadıkları durumlarda bile- kitle iletişim araçlarının, özellikle de radyo ve televizyonun kontrolünü ele almaya itti. Libya, Cezayir ve İran rejimlerinin (ayrıca diğerlerinin de) kontrolünde kitle iletişim araçları devletin rolünü ge-

128) Meici dönemi Japonya için bkz. Lehmann (1982, Bölüm 8, özellikle s. 259-265); İslam ülkelerinde devletin rolü için bkz. Rosenthal (1965); ve Nasır dönemi Mısır için bkz. Vatikiotis (1969).

nişletti ve onu milletin kimliği ile yazgısının bir parçası haline getirdi. Bu kitle iletişim araçları o kadar önemli görünüyordu ki, bir darbe liderinin ilk işi kurtuluş mesajını yayımlamak amacıyla vericileri ve istasyonları ele geçirmek oluyordu; ve buna karşılık olarak devlet, bu araçları kendi kontrolü altında tutmanın yaşamsal önemini idrak etmiş oldu.[129]

Daha geniş basın özgürlüklerine ve daha liberal devlet müdahalesi geleneklerine sahip Batı'da bile radyo ve daha az oranda olmakla birlikte televizyon üzerinde yüksek derecede devlet düzenlemesi vardır. Özgürlüğün yaygın olduğu yerlerde bile, ister haber, ister belgesel ya da dram olsun birçok yayının içeriği nitelik ve eğilim açısından sıkı biçimde millidir: dünya hâlâ büyük oranda milli devletin merceğinden görülmektedir.

Öte yandan, milli devletin kültürel ve toplumsal politikalara müdahalesi ve bunlar üzerindeki kontrolü de önemli derecede artmıştır. On dokuzuncu yüzyılın sonunda Avrupa devletleri içinde 'resmi' kültürel milliyetçiliğin, Macarlaştırma, Ruslaştırma ve Almanlaştırma'yla (Poznan bölgesindeki Polonyalıların) birlikte ortaya çıkışı iyi bilinen bir hikâyedir. Yirminci yüzyılla birlikte devletin milliyetçi kültürel politikaları daha gelişkin bir hal almıştır. 1920'lerden itibaren Meksika'da devrim sonrası Obreron ve Vasconcelos rejimleri 'ırkların erimesi' ve onların farklı kültürel miraslarının Meksika devletinin himayesi altında birleşmesi fikri üzerine kurulu herkesi kapsayan bir kültürel milliyetçilik politikası tasarladı. Arkeolojik Teotihuacan* bulgularından, Manuel Gamio gibi antropologların araştırmalarından ve David Alfaro Siqueiros, José Clemente Orozco ve Diego Rivera gibi ressamların hünerlerinden faydalanmak suretiyle devlet, birbirini izleyen bir kültürler panoraması ortaya çıkardı ve bunu halka sundu. Bu pa-

129) Bkz. Lerner (1958); karş. Nettl ve Robertson (1968, Kısım III).

*) Bugünkü Mexico City'nin 40 km. kuzeydoğusunda, Kolomb öncesi dönemden kalma büyük antik kent (ç.n.).

norama aracılığıyla modern bir mitin, ırkların erimesi mitinin (*mestizaje*) izleri Colomb öncesine uzatılabiliyor ve böylelikle modern milli devletin soyunun bin yıllık bir Meksika geçmişine sıkı sıkıya bağlanması sağlanıyordu. Aynı zamanda modern milli devlet, yerli 'Kızılderili halklar' pahasına da olsa, Meksika'nın kültürel alanını ve mirasını oluşturan farklı ardışık kültürlerin meşru mirasçısı ve sentezi olarak sunulabiliyordu.[130]

Yirminci yüzyılda sinema da, devletin kültürel politikaları ve milli idealler için milyonlara ulaşabilen etkili bir araç olmuştur. Sergei Eisenstein'ın *Potemkin Zırhlısı*, *Alexander Nevsky* ve *Korkunç İvan* gibi muazzam tarihsel filmleri, içerideki ve dışarıdaki düşmanlardan gelen tehditler altındaki milyonlarca Sovyet yurttaşı arasında Rus milleti ve (Sovyet) devleti duygusunun billurlaşmasını ve yayılmasını sağladı. Başka büyük yönetmenler de -Akira Kurusawa, Luis Buñuel, Ingmar Bergman, Satjayit Ray, Andre Wajda- kamera aracılığıyla eşsiz milli manzaralar, efsaneler ve atmosferleri, geçmişi ve şimdiyi yeniden yaratmak suretiyle bir milli bireysellik duygusunu nakletmede başarılı olmuşlardır. Bu yönetmenlerin çoğu belirli devlet politikalarının dışında kalmış ve hatta onlara eleştirel yaklaşmıştır, ama yine de eserleri, yurttaşların milli devletlerine olan bağlılıklarının dolaylı yoldan altını çizerek ayrı bir milli tarih ve yazgı duygusunu nakletmiştir. Ayrıca günümüzde de, devletle milletin ortakyaşarlığı, kültürel ve sosyal politikanın tüm boyutları üzerindeki artan bakanlık kontrolü aracılığıyla yoğunlaştırılmıştır. Bu durum, eğitim, özellikle de yüksek eğitim alanında apaçık ortadadır, fakat basın, radyo ve televizyonun, ilaç ve sağlık hizmetlerinin serbest mesleklerin, iş hukukunun, aile statüsü ve yardımlarının, genetik mühendisliğinin, suç adaletinin, polis ve hapishane hizmetlerinin

130) 'Resmi' milliyetçilik hakkında bkz. Anderson (1983, Bölüm 6). Meksika kültürel rönesansı ve duvar ressamlarıyla ilgili olarak bkz. Franco (1970) ve Ades (1989, Bölüm 7).

düzenlenmesi gibi pek çok başka alanda da gittikçe artan oranda kendini göstermektedir. Bilim ve teknolojideki son gelişmelerin kullanımı aracılığıyla bürokratik devlet, meslekî ve toplumsal yaşamın tüm alanlarına nüfuz etmeyi başarmış, uzamsal menzilini topraklarının en ücra köşelerine ve ülkenin tüm bölgelerindeki her bir evin içine kadar genişletmiştir.[131]

Öte yandan tam da bu güç ve nüfuz etme durumu modern milli devlette derin bir meşruiyet ve uyum krizi yaratmıştır. Yukarıda tartışıldığı gibi, pek az devlet mono-etniktir ve dolayısıyla çok azı hakikaten ulus-devlettir. Genelde, çoğul 'milli devletler' söz konusudur ve bunların birçoğu geniş etnik ve bölgesel azınlıkları içinde barındırır. Bu azınlıklar iki türdür: sıklıkla denizaşırı topraklardaki eski sömürgelerden gelen dört bir yana saçılmış göçmen azınlıklar ile sıklıkla uzun süredir orada bulunan, o toprakların sakini durumundaki yerleşik azınlıklar. Bu iki tür azınlıktan birincisi, genellikle bir ayrımcılık, marjinalleştirme ve ırkçılık iklîminde yaşayıp çalışırken, ikincisi, eskiden egemen *etninin* elitlerinin bir kısmı tarafından göz ardı edilmiş ve ayrımcılığa uğramış olmakla birlikte günümüzde genel olarak milli devletin 'meşru' ortak sakinleri olarak görülür. Bugün her iki tür etnik azınlık da gittikçe artan oranda, didaktik ve siyasal maksatlarla organik bir bütün olarak resmedilen milli kimliğin homojenliği ve saflığının kırılan bir parçasını temsil etmektedir. Bu bildik 'pedagojik anlatı' içinde göçmenler, eski sömürgelerden gelenler ve marjinalleştirilenlerin (ve belki egemen *etniyle* birlikte yaşayan 'çevresel' *etniler* de ilave edilebilir), ayrı ama eşit muamele, kendi kültürel farklılıkları doğrultusundaki talepleri ve çeşitlilik ve özerklik emelleri çerçevesinde gittikçe artan bir biçimde milletin dokusunun temelini oyduğu hissedilmektedir. Ve bu algılar, tam da milli devletin genişlemesi ve nüfuzunun artması, ve yine devletin milli kültürlenme ve homojenleştirme

131) Thatcher hükümetinin Britanya'daki mesleklere yönelik saldırısının nüfuz etme açısında bir değerlendirmesi için bkz. Burrage (1992).

projesinin yol açtığı bir toplumsal dönüşüm üzerine kuruludur.[132]

Milli halk eğitimi, milli kitle iletişimi ve milli bürokratik kültürel politikaların azınlık *etniler* ve periferilere yayılması ve devletin göçmenleri, eski sömürgelerden gelenleri ve marjinalleri, egemen *etninin* kültürü içinde kültürlendirme, hatta asimile etme girişimleri, ancak kısmen başarılı olabilmiştir. Milli devlet, milli bir eğitim sistemi kurmayı ve pek çok azınlık ve göçmenin çocuklarını bu tek tip okul sistemi ya da onun değişik biçimleri içine yerleştirmeye zorunlu kılmayı başarmıştır. Ayrıca kültürel politikalarının -sanat ve müzecilik, üniversiteler ve yüksek okullar, basın, radyo ve televizyon düzenlemesi, bilim ve tıbbın kullanımı, aile değerleri, vb. alanlardaki politikalar- göçmenler ve azınlıkların çalışma ve boş zaman alanlarının büyük kısmını kuşatmasına bağlı olarak milli devlet, azınlıkları ve göçmenleri elektronik medya sahası içine çekmeyi de başarmıştır. Öte yandan, devletin topluma nüfuz etmesi ve modernleşme de, sıklıkla ekonomik ve toplumsal vaatlerin yerine getirilmesindeki başarısızlıkla birlikte yol alır: bu vaatler arasında tam istihdam, daha iyi konutlar, eğitime daha fazla kaynak, daha iyi sağlık hizmeti, vb. vardır. Bu başarısızlıklar elbette genellik içermektedir. Tüm nüfusu etkilerler, ama en ağır biçimde yoksullar, düşük eğitimliler ve milli devletin çevresel sektörleri üzerinde etkilidirler. Gücü aşırı derecede genişlemiş olan devlet, yaptıkları ve yapamadıklarıyla, daha fakir ve daha az eğitimli etnik ve bölgesel azınlıkları denetim altına almasına ve onlara karşı uyguladığı ayrımcılığa karşı itirazları tetiklemeye ve kendisine karşı direnişi ateşlendirmeye yardımcı olmuştur. Devletin yurttaşlarını bir araya getirmek ve asimile etmek için kullandığı iletişim,

132) Bhabha'nın (1990, Bölüm 16) başka açılardan kavrayışlı analizinde göz ardı edilen bir yapısal unsur; çokkültürlülük ve onun Avustralya'daki eleştirileri için bkz. Castles vd. (1988, Bölümler 6 ve 7); karş. Kapferer (1988, Bölümler 6 ve 7, özellikle Blainey eleştirisi).

mobilizasyon ve katılım araçları, milli devletin karşısına dikilmiş ve onun iktidarı ve meşruiyetinin milli temelinin sorgulanması ve hatta inkâr edilmesinde kullanılmıştır.

Bu noktada, devletin iktidarı ve meşruiyetine yönelik iki tür eleştiri ve devlet bünyesinde ortaya çıkan bugünkü krizin iki çeşidini tespit etmek gerekiyor. Birincisi dışsaldır: elektronik kitle iletişiminin birbirine bağladığı devasa ulusötesi şirketler, askeri bloklar ve kıtasal birlikler dünyası içinde milli devletin askeri ve ekonomik güç krizi ve eleştirisi. İkinci kriz ve eleştiri ise içseldir: milli devletin etkililiğine ve onun yurttaşlarının ihtiyaç ve çıkarlarına yanıt veren bir milli devlet olarak meşruiyetine ve temsil yetkisine yönelik bir meydan okuma. Benim, iki tür milli kimlik ve iki çeşit milli siyasal düzenin sorunlarını incelemek suretiyle ele almak istediğim işte bu meydan okumadır.

YURTTAŞ MİLLEYİTÇİLİĞİ İLE ETNİK MİLLİYETÇİLİĞİN SORUNLARI

Milli devlet kavramı genellikle milliyetçiliğin yurttaşlıkla ilgili bir biçiminden bahsetmiştir. Halk egemenliği ideali her zaman milli devletin yurttaşlarını tayin eden 'halk'ın yapısı ve sınırlarının açıkça belirlenmiş olduğunu varsaymıştır. Bireyler, bir halk'ın mensubu olmak suretiyle yurttaşlığın hak ve ödevlerine sahip olurlar. Yalnızca bir halkın üyeleri yurttaş olabilir ve -sadece bir milli devlet yurttaşlığının sunabileceği- modernliğin faydalarına erişebilir. Yalnızca halkın kamusal kültürünü paylaşanlar, milli devletin 'sivil din'ine bağlı olanlar yurttaşlıktan kaynaklanan söz konusu hak ve ödevlerden pay alabilirler. Eğer bireysel yurttaşın hak ve ödevleri ilke olarak evrenselse ve yerkürenin her tarafında uygulanabilen tekbiçimli bir temeli gerektiriyorsa, pratikte bunlar, sadece bir halkın üyesi olan ya da haline gelenlere açıktır. Buna bağlı

olarak, Fransız Devrimi'nin özgürlüğüne kavuşturduğu Yahudiler, 'herkes gibi' 'evrensel' bireyler haline gelebilmek ve yurttaş olarak modernliğin yararlarından faydalanabilmek için kendi etno-dinsel özelliklerini bir kenara bırakmak zorunda kaldılar. Ancak pratikte, bir eski kolektif özelliği -biraz daha modern- bir başka kolektif özellikle değiştirmiş oldular. Modernliğin yararlarına erişebilmek için Fransa milli devletinin yurttaşları haline gelmek ve Fransız dili, tarihi ve okul sistemi de dahil olmak üzere Fransız kamusal kültürünü kucaklamak zorundadırlar.[133]

Wilhelm ve Weimar Almanyası'nda olduğu gibi Fransa'da da Yahudileri asimile etmek için çok uğraş gerekti, ama sonunda tamamen olmasa da bireysel örneklerde bu başarıldı. Anti-semitizmin gücü (ekonomik, sosyal, ırksal, ama daha önceki, esasen dinsel, tanımlamalara ve düşmanlıklara dayanan gücü) büyük ölçekli, kolektif bir asimilasyona izin vermedi. Bu, modern-öncesi kategorileştirmeler ve nefretlerin modern çağda da genel olarak 'hayatta kaldığını' gösteren bir başka basit örnek değildir. Bu aynı zamanda, milli devletin kalbindeki, tekbiçimli haklar ve ödevlere sahip evrensel bir yurttaşlık anlayışıyla 'halk'a özgünlük atfeden anlayış, başka bir deyişle her yurttaşın aynı zamanda üye olduğu topluluk anlayışı arasındaki içsel çelişkiden kaynaklanır. Bu noktada, çok sayıda milletin etnik temeline dönmemiz gerekiyor. Etnik topluluklar genelde modern-öncesi halkların soyundan gelirler ve onların anılarını ve geleneklerini, sembollerini, mitlerini ve değerlerini miras almışlardır: 'halk', o modern-öncesi 'halklar'ın mirasçısıdır ve genellikle onların etnik bağları ve karakteristiklerinin bir kısmını devam ettirir. Milli devlet 'yeni doğmuş', Dev-

133) Dini bu şekilde etnisiteden koparmayı Napoleon başarmıştır; bunun Batı'daki Yahudiler üzerindeki etkileri hakkında bkz. Hertzberg (1960, Giriş Bölümü). Bu kopuş, Fransız kitlesel milliyetçiliğinin yükselen gelgitinin ürünüydü ve tür olarak, Yahudilerin yeni birleşmiş İspanya'dan 1492'de kitlesel biçimde sürülmeleri de dahil olmak üzere Ortaçağ'daki monarşilerin Yahudilere uyguladığı baskılardan oldukça farklıydı; bkz. Almog (1990, Giriş Bölümü).

rimin Birinci Yılı'nda olabilir, ama onun üyelerinin ve o üyelerin oluşturduğu topluluğun, ataları, boyunduruk altında, gayesiz, sürgün, ıstıraplı bir tarih öncesi, ama sadece tarih öncesi, ve dolayısıyla da o halkı diğerlerinden ayıran ve ona bir aidiyet hissiyatı bahşeden ortak bir yaşanmışlık duygusu vardır.[134]

Ancak burada söz konusu olan basit bir etnik soy meselesi değildir. Çok sık olarak ahlâkî üstünlüğe dair güçlü bir ortak inanç, kökleri modern-öncesi *etnilerin* elitlerinin etnik seçilmişlik mitini yerleştirmesine dek uzatılabilen milli cemaatin kültürel değerlerinin merkeziliği ve yeri doldurulamazlığına dair bir duygu gündemdedir. Geçmişte bu tür mitler temelde dinsel karakterliyken, bugün bunlar genellikle -en azından resmi versiyonlarında- etnik üstünlüğe dair dünyevileşmiş ifadelerdir. Ancak bugün bile, halk arasındaki versiyonunun altında, milletin çekirdek etnik topluluğuna kaçınılmaz olarak bir seçilmişlik havası veren çoğunlukla daha derin bir dinsel içerik söz konusudur. Bu, Fransa'da olduğu kadar Güney Afrika'da, ABD'de, İsrail'de ya da Japonya'da, Avustralya'da, Sri Lanka'da da mevcut olan bir milli asalet ve seçilmişlik duygusudur.[135]

Başka bir ifadeyle, modern milletler eşzamanlı ve zorunlu olarak yurttaşlıkla ilgili ve etniktirler. Milli devlet bağlamında birey, yurttaşlık hakları ve ödevleri olan, ve kişilerden bağımsız, tarafsız bürokrasi aracılığıyla modernliğin faydalarına erişen bir yurttaştır. Dolayısıyla milli devletin milliyetçiliği yurttaşlıkla ilgili olduğu kadar bürokrasiyle de ilgilidir. Çünkü

134) Eski etno-tarihlere sahip halklar içinde 'büyük devrimler' meydana gelmiş ve daha sonra milliyetçilik, bu devrimlerin gidişatını, kısmen belirlemese de, yönlendirmiştir; örneğin Maocu Çin'deki milliyetçilik için bkz. C. Johnson (1969) ve Devrimci Fransa hakkında bkz. Gildea (1994).

135) Bazı çağdaş seçim mitleriyle bağlantılı olarak Afrikaner Akdi hakkında bkz. Thompson (1985); Avustralya Anzak miti için bkz. (Kapferer, 1988); ABD'nin kuruluş ve yazgı mitleri için bkz. O'Brien (1988); ve Japonların kendi kültürel emsalsizliklerine inancı için bkz. Yoshino (1992). Yahudi ve İsrail kimlik mitlerinin bazı açmazları için bkz. Segre (1980) ve A. D. Smith (1992c).

milli devlet, bürokrasi ve onun yurttaşlarla ilişki halindeki organları aracılığıyla kurumsallaşmıştır ve onlar tarafından temsil edilmektedir. Bu yüzden bürokrasi ve kadrosu gittikçe artan oranda milli devletin milliyetçiliğinin durumunu, hem de sadece bürokratik görevlerdeki yetkililerin maddi ve statüyle ilgili çıkarları açısından değil, içeride ve dışarıdaki temsilcileri, milli devletin organlarında çalışan ve onun kanunlarıyla politikalarını uygulayan sivil görevliler ve memurlar olan milli devletin gücü, birliği ve çıkarları açısından da belirlemektedir.

Bununla birlikte, etnik topluluk ya da 'halk' bağlamında bireyler, tarih ve yerli kültüre dayanan bağları ve sevgiyi içlerinde taşıyan üyelerdir, ve bu yüzden, topluluğu temsil eden, içinde barındıran ve koruyan milli devletin yurttaşlık haklarıyla (ve modernliğin faydalarıyla) donatılmışlardır. Dolayısıyla milli topluluğun, teritoryal tarih ve kültür topluluğunun milliyetçiliği etnik olduğu kadar popülerdir de [halkla ilişkili]. Çünkü millet ve onun kimliği, bir tarih ve yazgı topluluğu oluşturan ve içinde barındırdığı entelektüellerle profesyonellerin özerk bir anavatandaki kültür ve eğitim kurumları aracılığıyla söz konusu miras ve kültürü otantikleştirmeye, korumaya ve kavramaya çalıştığı bir 'halk'ın 'otantik' anıları, sembolleri, mitleri, mirası ve yerli kültüründe ifadesini bulur ve ortaya konur. Korunma, kabul görme ve ait olma ihtiyacı milleti ve onun üyelerini, özellikle de entelektüeller ve profesyonelleri, sembollerini, kültürlerini ve miraslarını, hem bunları içinde bulunduracak, hem de bu ihtiyaçları yerine getirecek bir milli devlet içinde ve onun aracılığıyla kurumsallaştırmak için çabalamaya teşvik etmektedir. Bu yüzden özerk anavatan ya da milli devlet içindeki kültür ve eğitim kurumlarını koruyan ve işleten entelektüeller ve profesyoneller, popüler etnik milletin milliyetçiliğinin konumunu belirlerler; bunu, sadece kendi maddi ve statüyle ilgili çıkarları açısından değil, genellikle 'halk' adına milletin kültürel politikalarını yönlendiren

ve onun mirasını, kültürünü ve sembollerini otantikleştiren etnik entelektüeller ve profesyoneller tarafından temsil edilen ve milleti oluşturan insanların kimliği, birliği ve özerkliğinin bir ifadesi ve vücut bulmuş hali olarak da yaparlar.[136]

Bu okumaya göre millet, bazen rahatsızlık verici olmakla birlikte etnik ve yurttaşlığa özgü unsurların zorunlu ortakyaşarlığını temsil eder. Bu ortakyaşarlık bürokratik ve popüler-profesyonel toplumsal temeller üzerine inşa edilmiştir. Modern dünyada bir milletin başarılı olabilmesi bu ortakyaşarlık ve toplumsal temellere bağlıdır. Toplumsal güçlerin (biri devletin organlarını yönetebilen, öteki halkın enerjisini harekete geçirebilen) bu şekilde bir araya gelmesi, insanların aynı zamanda hem yurttaşlar hem de etnik üyeler olarak kabul gördükleri yurttaşlığa özgü unsurlarla etnik unsurların çakışma noktasında gözlemlenir. Bu ortakyaşarlık hemen hemen kusursuz hale geldiği, yurttaşlığa özgü bileşenlerle etnik bileşenler arasında en ufak bir çatlak bile bulunmadığı zaman, kültürle yurttaşlık birbirlerini güçlendirir ve millet tam kapasitesine erişir. Aksi durumda, söz konusu ortakyaşarlığın temeli hasar gördüğü ya da bileşenler birbirinden ayrıldığı (on dokuzuncu yüzyıl sonunda Fransa'daki Dreyfus Olayı'nda olduğu gibi), yurttaşlığa özgü ya da etnik unsurlardan biri hakim konuma geldiği zaman, milletin birliği ve gücü zayıflar, ve yurttaşlıkla etnisite birbiriyle çatışır hale gelebilir.[137]

Etnik unsurlar ve kolektif aidiyet duygularının hayatın içine davetsiz bir biçimde girmesinin kaçınılmaz olarak dışlayıcılık ve hoşgörüsüzlüğe yol açtığı ve dünyanın başına bela olan günümüzdeki milli çatışmaların çoğunun ana nedeninin etnik kapanma olduğu varsayılır sıklıkla. Milliyetçiliğin yaygın bir biçimde karalanması gerçekte onun en yaygın biçim-

(136) Entelektüellerin maddinin yanı sıra ideal çıkarları ve milli misyonlarıyla ilgili olarak bkz. M. Weber (1947, "The Nation") ve A. D. Smith (1982).

(137) Dreyfus Olayı'nın Fransa'yı nasıl böldüğüyle ilgili olarak bkz. Kedward (1965). Yurttaş milliyetçiliği ve etnik milliyetçilikler için bkz. Ignatieff (1993).

lerinden birinin, etnik milliyetçilik ve onun etnik dışlayıcılığının mahkûm edilmesidir. Böyle bir yaklaşım çok karmaşık bir sorunlar kümesinin aşırı derecede basite indirgenmesidir. Etnik milliyetçilikler değişiklik arz eden tür ve derecelerde karşımıza çıkarlar. Bazıları Katalan ve Çek hareketlerinde olduğu gibi görece barışçılken, diğerleri, savaş öncesi Almanya ve İtalya'da ya da bugün eski Yugoslavya'da tanık olduğumuz gibi saldırgan ve dışlayıcıdır. Bunun yanı sıra, etnik milliyetçilikle etnik dışlayıcılık arasında birebir bir ilişki söz konusu değildir; yine Çek ve Katalan hareketleri bunun örnekleridir.[138]

Ama en önemlisi, bu yaygın görüş yurttaş milliyetçiliğinin doğasını kavramayı başaramaz. Mağdur azınlıklar açısından yurttaş milliyetçiliğinin bu türü, kendi imajının öne sürdüğü gibi ne hoşgörülü ne de tarafsızdır. Aslında yurttaş milliyetçiliği de etnik milliyetçilikler kadar katı ve uzlaşmaz olabilir. Çünkü yurttaş milliyetçilikleri, yurttaşlık ve onun faydalarının karşılığı olarak sıklıkla etnik topluluk ve bireyselliğin terk edilmesini, etnik dinin özelleşmesini ve milli devletin sınırları içindeki azınlıkların etnik kültürü ve mirasının marjinalleşmesini talep eder. Fransız yurttaş milliyetçiliğinin Siyah elitler ve Yahudilere yaptığı buydu: kültürleri ve mirasları değersizleştirildi, geleneksel dinleri hor görüldü ve özelleştirildi ya da boyunduruk altına alındı, ve etnisiteleri ellerinden alındı. Fransa'nın yurttaşı olabilmek için siyah ya da Yahudi Fransızlar haline gelmeye mecbur kılındılar.[139]

Dolayısıyla yalnızca etnik değil yurttaş milliyetçilikleri de azınlık kültürlerinin ve cemaat niteliğindeki cemaatlerin yok edilmesini talep edebilirler ve bu, yalnızca tekbiçimlilikle eşit-

138) Bkz. Bu kitabın 6. Bölümü; bu tür eleştiriler için bkz. Porter (1965). Katalan örneği için bkz. Conversi (1990).

139) Siyah elitlerin asimilasyonu ve Afrikalılığın kültürel açıdan değerden düşürülmesi hakkında bkz. W. H. Lewis (1965); Fransız Cumhuriyetçiliğinin Yahudiler karşısındaki tutumu için bkz. Vital (1975).

liğin sağlanacağını değil, aynı zamanda 'yüksek kültürler' ve 'büyük milletler'in 'aşağı' kültürler ve küçük milletler ya da *etnilerden* kaçınılmaz biçimde daha değerli olduğunu da ileri süren -Marksistler ve liberallerin de paylaştığı- yaygın bir varsayımdır. Bu yüzden Batı demokrasilerinin eğitimsel anlatısı, Batılı olmayan otoriter devlet-milletlerinkiler kadar talepkâr ve sert -ve pratikte etnik açıdan tek taraflı- hale gelir, çünkü bu anlatı, milli devletin sınırları içindeki etnik azınlıkların kültürlenme ve çoğunluğun hegemonik etnik kültürü aracılığıyla asimile edilmesini öngörür. Aynı uyruktan olanların yurttaşlıktan gelen eşitliği, yurttaşla devlet arasında duran tüm örgüt ve organları yok eder, ve yurttaş milliyetçiliğinin ideolojisi, âdetleri ve yerli konuşma dilini toplumun uç noktalarına, aileye ve folklora havale eder. Ve böylelikle o topraklar üzerinde oturan azınlıkların ve göçmenlerin etnik kültürlerinin meşruiyetini ve değerini azaltır. Ve bunu, bilinçli ve kasten yapar.

Hegemonik 'yurttaş çoğunluğu'nunkiler dışındaki kültür ve törelerin bu şekilde kasten ve açıkça karalanması, milli devletin bugünkü iç krizinin ortaya çıkmasına katkıda bulunmuştur. Bu basit bir biçimde 'bilimsel devlet'in kanunlarını, düzenlemelerini ve taleplerini kendi etki alanı içindeki tüm sınıflara ve bölgelere, etnik ve kültürel farkları gözetmeksizin yaymak suretiyle toplumun tüm sektörlerini işgal etmesi değildir, çünkü bu arada yoksulların ve azınlıkların ekonomik ve sosyal beklentilerini yerine getirmede başarısız olur, ve dolayısıyla önceleri sessiz olan tabakaların ve sömürülen bölgelerin bilinçliliğini ve katılımını arttırır. 'Ulus-devlet' meselesini kritik noktaya getiren şey, onun genelde çoğul olan etnik karakteridir: önceleri uyuşuk ve geri planda kalmış azınlık *etnilerin*, egemen *etniye* mensup elitler tarafından yönetilen 'bilimsel devlet'in topluma nüfuz etmesi ve kültürel tasnifi karşısındaki yükselişi ve buna eşlik eden gerçekleşmemiş popü-

ler beklentiler, ve sonuçta hoşnutsuz azınlıkların merkezin siyasal arenası ile egemen etnik topluluk üzerindeki gittikçe artan baskısı.[140]

MİLLİ DEVLETİ KUVVETLENDİRMEK VE YENİDEN TANIMLAMAK

Söz konusu meşruiyet krizinin Fransa, Britanya, Belçika ve hatta İsviçre gibi en eski, en sıkı biçimde kurulmuş demokratik milli devletleri etkilemesi pek çok kişinin ulus-devlete modası geçmiş bir siyasal birlik biçimi olarak bakmasına ve 'ulus-devlet çağı'nın bittiğini ilan etmesine neden oldu. Küreselleşme ve Avrupalılaşmanın dışsal baskılarından ayrı olarak bu görüşü destekleyen kanıtlar, devletin topluma nüfuz etmesi ve etnik çoğunluk demokrasisine bağlı olarak milli devlet altındaki *etnilerin* günümüzdeki yeniden canlanışından gelir. 'L'Europe des ethnies' [Etniler Avrupası] sloganında özetlenen bu canlanış milli devletin bütünlüğünü tehdit eder ve meşruluğunu sorgular görünüyor. Etnik milliyetçiliğin söz konusu yeniden dirilişinin gücü ve etkisini, devletler topluluğu ile tekil devletlerden gelen çok güçlü direnişe rağmen dünya haritasını yeniden çizme becerisini, Doğu Avrupa ve eski Sovyetler Birliği'nin yanı sıra Asya ve Afrika'da da gördük. Bölgesel eşitsizlikler, kültürel kaynakların eşitsiz dağılımı, eski etnik düşmanlıkların yeniden canlanışı, her biri bu dirilişe katkı sunabilir, ama milli devletin temel ihtiyaçları, devlet gücünün -en azından sömürge ve sömürge sonrası devletlerde- hızla yayılması ve çoğunluğun etnik hegemonyası, dışlanan tabaka, bölge ve *etnileri* etnik milliyetçilik bayrağı altında önce birleştirip sonra seferber ederek bu

140) Çevrenin merkez üzerindeki bu baskısı Eisensadt (1965) tarafından analiz edilmiş ve Hechter ile Levi (1979) ve Orridge (1982) tarafından yeni bir açıklamayla birlikte Batı devletlerine uygulanmıştır.

farklılıklar, eşitsizlikler ve gerilimlere yeni bir önem ve güç verir.[141]

Ancak bu tür bir milli seferberlik basit bir biçimde eski imparatorlukları ve milli devletleri yok etmez, her biri egemen bir etni üzerine kurulu daha çok sayıda yeni milli devlet yaratır. Bu, milli devlet fikrinin, sayısının ve yapılarının yeni bir kültürel ve siyasal çoğulculuk dalgasıyla kuvvetlendirildiğini ifade eder. Milli devletlerin yalnızca sayısı katlanarak artmakla kalmaz, ayrıca milli devlet kavramının kendisi de, modern dünyanın siyasal birlik normu olarak daha sıkı biçimde kendine yer edinmiş, ve yine milli devletin yapıları, başarılı etnik ayrılmanın gerektirdiği daha fazla kültürel homojenlik trendi tarafından güçlendirilmiştir. Elbette pratikte her ayrılma daha fazla etnik yerleşim bölgeleri, yeni 'kapana kıstırılmış' azınlıklar yaratır. Fakat yeni yaratılan milli devletler genelde daha uyumlu ve dayanışmacıdır, çünkü egemen bir *etni* etrafında daha sıkı ve açık bir biçimde örgütlenmişlerdir –örneğin Çekler, Slovaklar, Slovenler, Ruslar, Litvanyalılar, Ermeniler ya da Gürcüler etrafında. Bu, farklı oranlarda da olsa, ayrılanların emelidir, ama bazen coğrafya, tarih ve demografi bu umutları kösteklemek için bir araya gelir; tıpkı Bosna'da ya da Rusların sayısının bu yeni kurulmuş cumhuriyetler için yeni uyum ve kimlik sorunları yarattığı Letonya ve Kazakistan'da olduğu gibi.[142]

Milli devletin hayatta kalması ya da eskimesine dair genellemeler yaparken aşağıdaki değerlendirmeleri aklımızda bulundurmamız gerek:

---

141) Sömürge ve sömürge sonrası aşağı Sahra Afrika'dan örnekler için bkz. Markovitz (1977) ve Young (1985). 'L'Europe des Ethnies' sloganı için bkz. Heraud (1963). Devletin ihtiyaçlarından yükselen milliyetçilik kuramı için bkz. J. Snyder (1993).

142) Eski Sovyetler Birliği'ndeki çağdaş etnik milliyetçilikler ve gelecekleri hakkında bir değerlendirme için bkz. Armstrong (1992b); karş. G. E. Smith (1990) ile Bremmer ve Taras'taki (1993) örnekolay incelemeleri.

1) Günümüzde milli devlet, uluslararası olarak tanınmış tek siyasal birlik yapısı olmaya devam etmektedir. Bugün sadece gerektiği gibi kurulan 'milli devletler' Birleşmiş Milletler'e ve diğer uluslararası topluluklara kabul edilir; arzu eden etnik milletler gözlemci olarak kabul edilebilir.

2) 1991'den beri en az on sekiz yeni milli devlet 'halef devletler' olarak tanınmıştır ve halk iradesiyle etnik ayrılma ilkesi, gönülsüzce de olsa kabul edilmiştir. Bu, kırk yıllık Soğuk Savaş esnasında süpergüçler tarafından desteklenen ve yalnızca Singapur ve Bangladeş gibi özel durumlarda kırılan uzun bir genel kabul etmeme döneminin ardından gerçekleşmiştir.

3) Tarihsel olarak, yeni milli devletlerin yaratılması böylesi 'dalgalar' içinde, genellikle savaş ve antlaşmaların ardından (en açık örnekler 1783, 1830, 1878, 1918 ve 1945 sonrası) gerçekleşmiştir. Başka bir deyişle, bu devletlerin yaratılması ve tanınması asla kolay olmamış ve evrensel olarak kabul edilmemiştir; uluslararası olayların aniden dönüştürdüğü baskı ve çatışma koşullarından ortaya çıkmışlardır. Bu yüzden, doğası itibariyle bu kadar tartışmalı ve hakkında kehanette bulunulamaz görünen bir konu hakkında fazla kategorik şeyler söylememeye dikkat etmek durumundayız.[143]

4) Sosyolojik açıdan, varolan milli devletlerin dağılımı hatırı sayılır boyuttadır. Bir uçta, öyle ya da böyle tamamen çekirdek bir *etninin* egemenliğindeki milli devletler (Polonya, Danimarka ve Japonya), diğer uçta etnik açıdan keskin bir biçimde bölünmüş Belçika, Kanada, Lübnan, Nijerya, Zaire, Angola, Hindistan ve Pakistan gibi milli devletler vardır. Bu iki ucun arasında, egemen

143) Bkz. Tilly (1975, Giriş ve Sonuç Bölümleri).

ya da çekirdek bir *etnisi* olan, ama bir ya da daha fazla önemli etnik ya da milli azınlığa sahip Çin, Vietnam, Endonezya, Burma, İran, Mısır, Zimbabve, Cezayir, Meksika, Peru, İspanya, Fransa, Britanya, Romanya, Bulgaristan ve Gürcistan gibi çok sayıda milli devlet yer alır.[144]

5) Ayrıca siyasal açıdan da önemli bir çeşitlilik söz konusudur. Bazı milli devletler demokratikken, diğerleri otoriterdir ve etnik azınlıkların taleplerini kolay kolay kabul etmeleri olası gözükmemektedir. Franco sonrası İspanya ve Kanada gibi bazı milli devletlerde art arda gelen hükümetler kurucu *etnilerinin* etno-milli şikayetlerini gidermek için sıkı bir çalışma içine girerken, Sudan ve Burma gibi diğer bazı devletlerde etnik azınlık talepleri ve emellerine karşı çok az ya da sıfır kabul görülmüştür. Öte yandan tüm bu örneklerde milli devlet etnik sorunların çözümündeki tek alan olarak varlığını sürdürmeye devam etmektedir.

Bu değerlendirmelerden hareketle, çok geniş toplumsal ve siyasal farklılıklar olmakla birlikte, genel bir norm olarak milli devletin üstünlüğüne ciddi bir meydan okumanın söz konusu olmadığı görülmektedir. Gittikçe aratan oranda sorgulanan, tekil devletler ve onların rejimlerinin davranış ve etkililiği ile bir milli devletin kurucu *etnileri* arasındaki güç ve kaynak dağılımıdır. Aslında sadece bu meseleleri çözmede başarısız olunan ve sıklıkla oldukça farklı nedenlerin olduğu yerlerde devletin gücü sarsılmıştır, ve güçlü bir bölgesel ya da süpergüç himayesinin ayrılık nedenini benimsediği yerlerde etnik hareketler varolan milli devlete karşı başarılı bir meydan

144) Devletlerle *etniler* arasındaki ilişkilere dair tipolojiler için bkz. Anderson, von der Mehden ve Young (1967), Geertz (1963) ve Brass (1985). Güneydoğu Asya'dan örnekler için bkz. Brown (1994).

okuma gerçekleştirmiş ve ayrılan *etniler* üzerine kurulu yeni milli devletler kurmuşlardır.[145]

Sonuçta, kavram ve biçim olarak milli devlet, küresel bir kültürel ve siyasal çoğulculuk süreci aracılığıyla yeniden tanımlanmış ve kuvvetlendirilmiştir. Bu, milliyetçiliğin, daha on dokuzuncu yüzyılda Fichte, Mazzini ve Michelet tarafından ilan edilen, her biri kendine has bir karakter ve yazgıya sahip bir kıyaslanabilirlikten uzak, ama eşit milli devletler dünyası idealinin yerkürenin her tarafını kapsayacak hale geldiğini ve her kıtada derin kökler saldığını ifade eder. Egemen devletler Avrupası'nın eski siyasal çoğulculuğu ve bu devletlerin sömürge bağımlılıkları, kültürel çoğulculuğun, kendi tarihsel topraklarına ve -tercihen- kendi egemen devletine sahip, özgün gelenekleri, mitleri ve anıları olan her bir tarihsel kültür-cemaatin milliyetçi ilkesi aracılığıyla dönüştürülmüş, kuvvetlendirilmiş ve arttırılmıştır. Bu süreçte, o zaman bile sıklıkla gedikleri bulunan söz konusu etno-milli homojenlik ve saflık idealinden, yurttaş milliyetçiliğinin 'egemen *etni*' modeli lehine artan oranda vazgeçilmiştir. Yurttaş milliyetçiliğinin bu modeli, hem yurttaşlık idealini kucaklamaya dair daha bilinçli bir çabayı gerektirir, hem de eşzamanlı olarak üyelerin çoğunluğunun kendilerini ait hissettikleri egemen ya da çekirdek *etninin* kültürü ve geleneklerinin temel oluşturduğu milli devlet üzerinde ısrarcıdır. İlk Batılı milli devletlerin karakteristiği olan bu gevşek uzlaşma, Doğu Avrupa ve eski Sovyetler Birliği'nin bugünkü halef devletlerine de sık sık uğrar. Bu devletlerde, göçmen dalgalarının alevlendirdiği, eski Yugoslavya'da ortaya çıkan türden dizginsiz bir etnik milliyetçiliğin söz konusu bölgeleri yeniden kargaşaya itme ve dünyanın büyük kısmının haritasını yeniden çizmede başarılı olabileceğine dair ortak bir korku vardır. Sonuç, bir kez daha, mil-

145) Ayrılıkçı hareketlerin nedenleri hakkında bkz. Horowitz (1985, Bölüm 6). Ayrılmalarının koşullarıyla ilgili olarak bkz. Mayall (1990, Bölüm 4); ayrıca karş. Heraclides (1991).

li devlet ideali ve yapısının yerinden olması değil, aksine çoğalması ve etnik olarak kuvvetlenmesidir.[146]

Öte yandan Batı'da, hem etnik hem de yurttaş kavramına dayanan millet modelleri gittikçe artan oranda sorgulanmış ve görünüşe bakılırsa temeli sarsılmıştır. Yine burada da kitlesel göç, eski sömürge halklarının akını, mülteci ve sığınmacı akınları ve *Gastarbeiter*'lerin (konuk işçilerin) etkisi katalizör işlevi görmüş ve milli yeniden tanımlanma ve kolektif bağlılıklar ve aidiyetlere dair yeni bir kavrayış için malzeme sağlamıştır. Sonuçta, yurttaş idealini daha yakın zamanlara ait 'çoğul' millet kavramıyla birleştirme girişimleri olmuştur. Bu kavram bağlamında, milli devleti oluşturan kurucu *etniler* duygusal bağlılık ve aidiyet siteleri olarak değerlendirilir. Bu yüzden söz konusu *etnilere*, kendi toplumsal ve kültürel yaşamları üzerinde kullanılmak üzere geniş güçler verilmiş ve bunlar, federal ya da geleneksel düzenlemeler aracılığıyla kültürel miraslarını korumaya da yönlendirilirler; ancak bir bütün olarak milletin kimliği ifadesini bu *etnilerde* değil milli devlet, onun kanunları, kamusal kültürü ve kurucu mitlerinde bulur. Amerika Birleşik Devletleri çoğul millet kavramı için uygun bir model sunar. ABD'nin mesihçi köken ve kuruluş mitleriyle desteklenen beyaz, Puriten, Anglo-Sakson kültür ve dilinin tarihsel hâkimiyeti, sonraki kültürel çoğulculuk denemesi için sıkı bir etnik temel hazırlamıştır. İngiliz dili ve kültürü, ve federal düzenlemelerinin hukukî kanunları ve anayasal yapıları aracılığıyla Amerika Birleşik Devletleri, on dokuzuncu yüzyılın sonundan beri art arda gelen göçmen dalgalarını ve nesillerini başarıyla birleştirebilmiştir. Bu durum, Amerika Birleşik Devletleri'ni oluşturan çeşitli etnik toplulukların toplumsal yaşam, kültür ve hatta siyasal örgütlenme alanlarında kayda değer özgürlükler ve kaynaklar elde etmesi-

146) Bu korkulara dair bkz. Krol (1990) ve Glenny (1990). Daha bütünsel bir inceleme için bkz. A. D. Smith (1985).

ne olanak tanımıştır –ancak uzun süre, söz konusu etnik toplulukların Anglo-Sakson kurucuların Tanrı'ya gönderme yapan mitleri, etnik mirası ve kamusal kültürünü içinde barındıran Amerikan amentüsünü benimsemeleriyle birlikte farklı ve yabancı etnik kültürlerin aşınmaya uğrayacağı varsayılmıştı. Yalnızca son zamanlarda -herkesi kapsayacak şekilde olmamakla birlikte- milli devlet ve onun Anglo-Sakson kamusal kültürü üzerine kurulu genel bir milli birlik içinde hakikî bir etnik çeşitlilik ideali yaygın bir biçimde kabul görmüştür.

Amerikan milliyetçiliğinin kayda değer niteliği, onun kapsamlı ateşliliğidir. ABD, olağanüstü çeşitliliğe rağmen 'milliyetler sorunu'nun üstesinden gelmiş ve bazen birçok grubun derin bir üst Amerikan yazgısı duygusuna sahip olduğu çok nadir milli devletlerden biridir. Elbette ABD rahatsızlık veren ırksal ve etnik sorunlarla kuşatılmıştır; ancak, göçmenler kıtanın geneline yayılmış olduğu ve kendileriyle özdeşleşen bir toprak parçası bulunmadığı için etnik çekişmeler etnik milliyetçiliklere yol açmamıştır (1960'larda bazı siyah grupların kısa bir dönem süren milliyetçiliği hariç). Ayrıca çoğu göçmen etnik grubun yanı sıra siyah ve Amerikan Kızılderili halklarının çoğunluğu da, tarihsel olarak Anglo-Sakson kültürüne dayanan Amerikan idealine bağlı kalmışlardır; bu bağlılığın sağlanamadığı durumlarda ise, son zamanlardaki Hispanik* göçmen dalgasında olduğu gibi, İngilizce konuşan Amerikalılar arasında çeşitli eyaletlerde İngiliz dilini korumaya yönelik güçlü bir tepki ortaya çıkmıştır.[147]

Kanada'da, benzer ama eşzamanlı birleştirici köken ve kuruluş mitlerinden yoksun federal düzenlemeler, kapsayıcı bir hukukî ve siyasal milli çerçeve içinde etnik toplulukların eko-

* İspanyolca konuşan, genellikle Latin Amerikalı halklar (ç.n.).

147) Amerikan mesihçi milliyetçiliğine dair değerlendirmeler için bkz. Kohn (1957a) ve Tuveson (1968); üçüncü kuşak beyaz etnik grupların 'sembolik etnisitesi' hakkında bkz. Gans (1979).

nomik, siyasal ve kültürel alanlarda geniş güçlerden faydalanmalarını sağlamıştır. Quebec'teki sessiz devrimin ardından yakın zamanda çokkültürlülüğe yönelik artan bir bağlılık belirdi ve Quebec'teki ayrılıkçı eğilimlerin etkisiyle birlikte çoğul, çok etnili bir millet ideali (ki bu, pek çok kişinin ileri süreceği gibi, Kanada federasyonunu ayakta tutan tarihsel kimliğin esas dokusudur), tehlikeye girdi. Kanada örneğinde, devlet ve toplumun ikili kültürel kökeni ve liberal göçmen politikaları milli kimliği son dayanma noktasına götüren emsalsiz bir durum yaratmıştır.

'Çoğul' modelin önemini abartmamak gerek. Yurttaş ya da etnik modelleriyle karşılaştırıldığında bu model yalnızca son zamanlarda ve sadece birkaç milli devlette, özellikle Kanada, Amerika Birleşik Devletleri, Avustralya, Yeni Zelanda ve Arjantin gibi göçmen toplumlarında işe yarar görünmektedir. Ayrıca bu modelin de sorunları yok değildir. Bu örneklerin çoğunda egemen bir etnik elit (criollo* ya da Anglo-Sakson öncüler ve yerleşimciler) vardı ve yeni milli devletin hukukî, dilsel ve eğitimsel çerçevesini yaratan ve ona kahramanlarının, köken mitlerinin çoğunu -bazıları son zamanlarda eleştirel biçimde ele alınsa da- sağlayan onlardı. Sadece birkaç onyıl sonra büyük göçmen akınları milli topluluğun karakterini değiştirmeye ve onun eski etno-milli kimliğini çoğullaştırmaya başladı. Ne var ki başlangıçtaki etnik temeller, topluluğu ve onun milli dayanışmasını tamamen zedelemeyecek şekilde 'çoğul millet'in içine nelerin dahil olabileceğinin sınırlarını belirledi. İkili etnik mirası, alternatif kuruluş mitleri ve militan Frankofon hareketiyle birlikte Kanada'da olduğu gibi söz konusu sınırların aşırı derecede zorlandığı durumlarda, milli devletin birlik ve bütünlüğü, ve çoğul, çokkültürlü milliyetçiliği tehlikeye girdi. 'Çoğul millet' modelinin esas zorluğu, etnik dayanışma ve yurttaş tekbiçimliliğini bir kenara bıraktık-

* Criollo: Safkan Avrupalı olmakla birlikte Amerika kıtasında doğmuş kişi (ç.n.).

tan sonra yeterli siyasal uyumu sağlamadaki başarısızlığında ortaya çıkar.[148]

Ayrıca Batı Avrupa'da da, eski Batı demokrasilerinin kabul görmüş milli kimlikleri bünyesindeki farklılıkların da apaçık sınırları vardır. Çok sayıda göçmen, *Gastarbeiter* (konuk işçi), mülteci, eski sömürge ve yabancının akını çok açık bir biçimde günümüz Fransız, Britanya ve Hollanda 'milli kimlikleri'ni değişikliğe uğratmıştır. Bu kimlikler artık, savaş öncesi dönemde olduğu gibi basit, göreli olarak homojen terimlerle açıklanamaz. Bugün Fransa'da, Britanya'da ve Hollanda'daki milli kimliğin, yeni renk, din, dil vb. farklılıklarla birlikte çok çeşitli 'yüzleri' vardır. Buna rağmen, çok önceden kurulmuş, hegemonik 'çekirdek' toplulukların tarihsel, sayısal ve sosyolojik üstünlüğü, büyük ölçüde söz konusu milli devletlerin değişen kimliklerinin sınırlarını ve karakterinin büyük kısmını -kamusal yaşamın töreleri, hukukî kanunları ve kurumsal normları, eğitim ve siyaset dilleri, okullarda öğretilen tarih ve edebiyatın içeriği ve kültür ve siyasal yaşamdaki geleneklerin içinde- belirlemiştir.

Bu bölgelerin tümünde yabancılar, mülteciler, eski sömürgelerden olanlar ve göçmen toplulukları, çok önemli katkılarda bulunmuşlardır. Bu katkıların biriken etkisi, eski milli kimliklerin kabul görmüş karakterini değiştirme ve bu kimliklere daha büyük bir akıcılık ve ifade çeşitliliği vermek olmuştur. Ancak milli kimlikteki bu değişimler milli devleti rol ve işlevlerinden bazılarını gözden geçirmek zorunda bırakmışsa da, etki alanı ve güçlerinin azalmasına yol açmamıştır. Bu değişimlere eşlik eden meşruiyet krizi, nihayetinde milli kimliğin milli devletle söz konusu eski devletler bünyesinde iç

148) Söz konusu çoğul göçmen devletleri için bkz. Seton-Watson (1977, Bölüm 5); bu devletlerin criollo kökenleri için bkz. Anderson (1983, Bölüm 4). Kanada örneği için bkz. Pinard ve Hamilton (1982) ve Laczko (1994). Çokkültürlülük ve Kanada'da Quebeclilerle ilgili olarak bkz. Birch (1989) ve Meadwell (1989).

içe geçişini kuvvetlendirmeye hizmet etmiştir –göçmenler için değilse de, merkez ve çevre topluluklar için durum budur. Kimi durumlarda ise bazı büyük göçmen toplulukları içine alma girişimlerinin beraberinde getirdiği çokkültürlülük egemen *etninin* ve milli devletin yerli geleneklerinin 'orijinal karakteri'ni açığa çıkaran güçlü bir etno-milli tepki üretmiştir. Milletle ilgili olarak yurttaşlık modelini benimsemiş milli devletlerde bile çekirdek topluluğun etnik milliyetçiliği hâlâ etkin bir biçimde harekete geçirilebilecek temel bir kaynaktır; birçokları tarafından tüm etnik milliyetçiliklerin 'doğal' ifadesi olarak kabul edilen ve son dönemde Avrupa'da görülen dışlayıcı ve saldırgan şovenizm ve ırkçılığa kadar uzanabilir.[149]

Bir kez daha belirtmek gerekiyor ki, Batı'nın istikrarlı demokrasilerinde bile milli kimliğin karakterindeki değişimler abartılmamalıdır. Söz konusu değişimlerin tümü, 'Avrupa' ve 'dünya topluluğu' çağrıları ve sık sık milli karşılaştırmalara başvurulmasına rağmen, milli devletin etki alanı içinde gerçekleşmektedir. Bu türden karşılaştırmalar yalnızca devletsiz milletler ve göçmen topluluklar pahasına milli devletin gücü ve merkeziliğinin kuvvetlendirilmesine hizmet eder. Ancak şu ana kadar söz konusu Batılı örneklerin çoğunda milli devlet üzerine odaklanmış popüler milli kimliklerin bölgesel ya da göçmen etnik topluluklar lehine gerçekten erozyona uğradığına ve çokkültürlü ve 'çoğul' bir millet anlayışına yönelik büyük bir hareket olduğuna dair çok küçük kanıtlar vardır.

Bu büyük ölçüde, millete dair herkesi kucaklayan etnik ve yurttaş modellerinin önce Avrupa'da sonra Avrupa dışındaki

149) Fransa'daki Müslüman göçmenlerin *Milliyetçi Cephe*'ye yönelik tepkileri için bkz. Husbands (1991). Ayrıca ABD de anti-Hispanik bir tepkiye tanık olmuş ve Avustralya'da da çokkültürlülük ve Asyalı göçü politikalarına karşı güçlü sağcı eleştiriler belirmiştir; bkz. Castles vd. (1988). Britanya'da da Afro-Karayipli ve Asyalı göçmenlere karşı şiddetli bir muhalefet vardır; bkz. James (1989). Etnik ve milli sınırların yeniden kurulma sürecine kadınların katkısı ve millet anlayışlarının kadınları içine alacak şekilde yeniden ele alınma ihtiyacıyla ilgili olarak bkz. Yuval-Davis (1993); karş. Gutierrez (1995).

tarihsel önceliğinin bir sonucudur. Söz konusu durum aynı zamanda, milli kimliği teritoryal bir siyasal topluluğa bağlamaya yönelik milliyetçi dürtünün de sonucudur. Bu, iki tür milli kimlik için de geçerlidir. Milletin tarihsel anavatanında siyasal özerklik peşindeki popüler bir soy ve yerli kültür topluluğu olarak tasavvur edildiği etnik modelde milliyetçi dürtü, halkı harekete geçirmeye ve popüler etnik topluluğu o toprağa bağlı siyasal toplulukla kaynaştırmaya yöneliktir. Milletin ortak kanunlar ve paylaşılan halk kültürü ve sivil dinle birbirine bağlanmış, belirli bir toprak parçası üzerinde yaşayan bir yurttaşlar topluluğu olarak kabul edildiği yurttaş modelindeyse milliyetçi dürtü, yurttaş topluluğunu bir ortak semboller, mitler ve anılar kümesi etrafında milli toprakları üzerinde birleştirmeye ve onu tanımlanabilir bir kültür topluluğuyla kaynaştırmaya yöneliktir. Her iki durumda da sonuçta, milli devlet ideali ve yapıları, ve milli devletin popüler bir milli kimlikle iç içe geçişi desteklenmiş ve kuvvetlendirilmiş olur. Milli kimlik ve milli devleti bir araya getirme ve kaynaştırma çabası, ayrılmaya yönelik belirli girişimler başarısız olduğu ve geride tek seçenek olarak sınırlı özerklik içeren bir kültürel milliyetçilik kaldığı zaman bile Avrupa ve dünya tarihinin ana motifi olmuştur. Mazzini'nin Genç Avrupa hareketinin ve ondan bir asır sonra Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nin (her ne kadar sınırlı uygulaması olsa da) içinde saygın bir yeri olan milletlerin kendi kaderlerini tayin hakkı ilkesi, etnik ve yurttaş milliyetçilikleri arasındaki yakın ilişkiyi ve popüler milli topluluğu ve kimliği teritoryal bir siyasal kimlik ve onun milli devletiyle kaynaştırma dürtüsünü özlü bir biçimde ortaya koyar.[150]

150) Mazzini'nin Genç Avrupa ve Genç İtalya hareketleri hakkında bkz. Mack Smith (1994, Bölüm 1); milletlerin kendi kaderini tayin ve ayrılma hakkının günümüzdeki bazı sonuçları için bkz. Beitz (1979, Kısım II) ve Mayall (1990, Bölüm 4).

SONUÇ

Birçok akademisyen için milliyetçilik milletle devleti eşitlemeye çalışan bir harekettir. Milletle devlet arasındaki bu yakın bağ olmaksızın milliyetçiliğin oldukça az toplumsal ve siyasal öneme sahip olacağını ileri sürerler. Modern tarih içinde temel önemde olan milliyetçilik değil, milletlerin kendi kaderlerini tayini ilkesi vesilesiyle milliyetçilerin sürekli gündeme getirip takip ettikleri milli devlet fenomenidir. Devletle arasında söz konusu bağ olmasaydı, milliyetçilik basit bir folklorik ilgi olarak kalırdı.[151]

Bu iddiada doğruluk payı vardır, ancak çok dikkatli bir biçimde içinin doldurulması gerekir. Milliyetçiliğin siyasal programı genel olarak devletin millet tarafından zapt edilmesi ve popüler-milli bir kimlik ve topluluğun teritoryal-siyasal bir kimlik ve toplulukla kaynaşmasını, milletlerin kendi kaderlerini tayini ilkesine uygun biçimde içinde barındırmıştır. Bunu, milliyetçi ideolojinin bazı temel ilkeleri izler. Milliyetçiliğin ana iddiaları arasında, dünyanın ayrı milletlere bölünmüş olduğu ve bireyin en üst bağlılığının milletine olan bağlılığı olduğu fikri ile milletlerin, bir milletler dünyasında otantik olabilmeleri için maksimum özerkliğe sahip olmak zorunda oldukları inancı yer alır. Ancak milliyetçilik ideolojisinin devletten ziyade millet üzerine odaklandığını görebildiğimiz gibi, maksimum özerkliğin devlet olmanın epey ötesinde kaldığı ve milli topluluğunun özel ya da federal bir siyasal statüden -İskoçya ve Katalonya'da (bugüne kadar) olduğu gibimemnun göründüğü örnekler de karşımıza çıkar. Bu iki gözlem birbirleriyle sıkı sıkıya bağlantılıdır. Beslenmesi, korunması ve etkili kılınması gereken millettir, ve bu tür bir korumayı sağlayıp onu etkili kılabilecek bir çerçeve ona uygun dü-

151) Örneğin bkz. Kedourie (1960), Tivey (1980, Giriş ve Bölüm 3), Breuilly (1982, Giriş), Giddens (1985, s. 116-121 ve s. 209-221) ve Hobsbawm (1990, Bölüm 1).

şecektir. Teritoryal devlet bu tür bir koruyucu rol için en açık ve en iyi adaydır, ama tek aday da değildir. Devletle millet arasındaki uyuma yönelik dürtü, milliyetçiliğin sık rastlanan ve güçlü, ama asla kaçınılmaz bir bileşeni değildir.

Bunun anlamı, tüm çeşitleriyle milliyetçiliğin milli devletten ve milli kimliğin devlet egemenliğinden ayrılma zorunluluğudur. Milliyetçiliğin amacı yurttaşa göre tanımlanan milleti ya da etnik milleti, devletin kalıbı ve ölçüsü yapmak, ve devleti milletin iradesine uyar ve onu ifade eder hale getirmektir. Bu bakış açısından bakıldığında milliyetçilik, aynı kamusal ideolojik kültürü paylaşan yurttaşlardan oluşan -ya da etnik versiyonunda aynı soy kültürü ve yerli mirasa sahip- bir tarihsel topluluk fikrini klasik demokratik formüller arasına katar. Sesine kulak verilmesi ve iradesine uyulması gereken (etnik ya da yurttaşlık açısından) millet olarak tanımlanmış halktır. Milli devlet yalnızca halkın sesini duymalı ve onun iradesi doğrultusunda işlemelidir. Devlet, millet iradesini yerine getirme aracının ötesinde bir hiçtir ve milletlerle milliyetçiliklerin önemi, devlet ve onun o zamanki sistemi aracılığıyla ya da ona karşı ortak bir siyasal eylem için yerkürenin her bölgesinde büyük sayıda insanı harekete geçirebilme kapasitesinde yatar.

Milliyetçiliğin modern dünyadaki önemini kavrayabilmek için milli devletleri kuvvetlendirmeye yönelik seküler dürtüyü meydana çıkarmak yeterli değildir. Söz konusu dürtünün yönünün kavranması gerekir: kültürden siyasete, tarihsel kültür-cemaatten yurttaşların milli devletine. Milliyetçiliğin yaratmayı hedeflediği devlet, kültürel olarak tanımlanmış ve kültürel olarak yayılmış bir yönetimdir; varlık nedeninin (*raison d'être*) yanı sıra karakterini de egemen *etnisinin* tarihsel kültüründen ya da daha nadir olmakla birlikte birden fazla *etninin* tarihsel kültürlerinden çıkarır. Bu durum, yurttaşlarının çoğunun milli topluluğa henüz katılmış olduğu örnekler için bile geçerlidir. Bir kez daha, her bir milli devletin içinde yurt-

taşa bağlı milletin oluşumu ve karakterinde açığa çıkan, etnik toplulukların birleşik gücü ve tarihsel önceliği, sembolleri ve mitleri, anıları ve değerleridir.

Milli devlet gücünü ve sürekliliğini, onun etrafında kurulduğu ve kâh birleşmesine kâh kristalize olmasına yardım ettiği egemen *etniden* alır. Bunu, halkın 'iradesi'ni ortaya koyarak ve onu etkin kılarak yapar, ve bu ona, tek bir kamusal kültür ve eğitim sistemine sahip birleşmiş bir millet yaratmada yardımcı olur. İsviçre'deki farklı resmi diller örneğinde olduğu gibi söz konusu kültürün gözle görülür değişik biçimleri olduğu durumlarda bile, egemen *etnilerin* ve teritoryal devletlerin karşılıklı etkileşiminden ortaya çıkan milli kimlik tek bir kamusal kültür ve bir egemen etnik mitler ve tarihsel anılar kümesi içinde dışa vurulur. Söz konusu etnik mitler ve tarihsel anılar genellikle (ama değişmez biçimde değil), İsviçre'nin Fransızca ve İtalyanca konuşulan kantonlarında ya da Amerika Birleşik Devletleri veya Avustralya'ya geç göç edenlerde olduğu gibi, sonradan milli devlete bağlanan bireyler ve gruplar tarafından benimsenirler. Böyle bir kültür kaçınılmaz biçimde tekbiçimli ve homojen değildir; esasında birçok etnik ve dilsel kolla örülmüş olabilir ve çok hafif bölgesel değişiklikler ortaya çıkarabilir. Ancak yine de, tüm yurttaşların kamusal düzeyde onu paylaşabilmelerini sağlayacak ve böylelikle üyeler arasında bir kültürel yakınlık hissi ve yabancılara karşı bir ayırt edilebilirlik duygusu yaratacak şekilde yeterince yaygın ve kapsayıcıdır.[152]

Devletin ve milletin bu şekilde karşılıklı olarak birbirlerini ayakta tutması kültürel bir yönetim şekli olarak milli devletin hayatta kalmasını ve zorlukları yenmesini sağlamıştır ve bugün de bunu yapmaya devam etmektedir. Milliyetçiliğin hedeflerini gerçekleştirmek için devlet olmayı başarmasının

152) İsviçre kültürel ve siyasal kimliğinin değişik biçimleri ve kesişen noktaları için bkz. Warburton (1976) ve Steinberg (1976, Bölüm 2).

çok ciddi biçimde gerekmediği -kültürel milliyetçilik ya da özerklik ('içişlerinde özyönetim') gibi- durumlarda bile milli devlet, modern dünyadaki milli kendini gerçekleştirme sürecinin en normal tarzıdır. Bunun nedeni kısmen milli devletin, milliyetçilerin tekrarından asla bıkıp usanmadığı fiziksel ve psikolojik koruma sağlayabilmesi; ve bir milli devletler sisteminin milli devletin ilkelerine uyan ilkeler sunduğuna dair bir genel kabuldür. Ancak bu aynı zamanda, ilk modern ve son derece başarılı bir biçimde profesyonelleşmiş -İngiltere (sonradan Britanya) ve Fransa gibi- devletleri çekirdek ya da egemen bir *etni* üzerine kurulu birleşmiş bir milli kimliğin modelleri haline getiren tarihsel gelişmenin sonucudur. Göreli olarak katı olan Anglo-Fransız milli devlet modeli uluslararası piyasada en etkili model olmaya devam etmektedir. Bu model, boyutu, ölçeği, kaynakları ve Afrika'yla Asya'daki daha küçük, fakir ve geç gelişen 'devlet-milletler'in aciliyetlerine uymayan federal Anayasa'sının frenler ve dengeler sistemi göz önünde bulundurulduğunda Amerikan 'çoğul' modeline kıyasla çok daha kolay adapte edilebilmektedir. Ayrıca, Anglo-Fransız modeli tarihsel olarak da öncedir: söz konusu 'devlet-milletler'in büyük çoğunluğu devlet olarak varlıklarının yanı sıra sınırlarını da Avrupalı sömürgeci güçlere, özellikle de Fransa ve Britanya'ya borçludurlar ve onları hâlâ bir milli toplum ve milli devletin nasıl kurulması ve sürdürülmesi gerektiğini öğreten temel model olarak görmektedirler.[153]

Devletle millet arasındaki bu karşılıklı ayakta tutma durumu devam ettiği, devletler kendi güçleri ve dayanışma uğruna tarihsel kültür-cemaati kendi merkezlerine çekerken milli

153) Afrika ve Asya'da 'devlet-millet' (bir millet oluşturmaya çalışan devlet) kavramı için bkz. Zartmann (1963); Britanya ve Fransız sömürgeciliği ve milliyetçiliğinin Afrika'daki etkisi üzerine bkz. Crowder (1968), ve teritoryal sınırların Afrika ve Asya'nın etnik siyaseti üzerindeki etkileri hakkında bkz. Horowitz (1985, Bölüm 2).

kimlikleri koruma ve desteklemeyi sürdürdükleri sürece, milli devletler modern dünyadaki başlıca siyasal aktörler olarak kalmaya ve gezegenimizin insanları bağlılık ve güvenlerini egemen, topraklarının sınırları belli milli devlete yönlendirmeye devam edecektir.

5
MİLLİYETÇİLİĞİN ÖTESİ Mİ, ÜST-MİLLİYETÇİLİK Mİ?

Milli devlet iç krizlerden yakasını kurtaramamanın yanı sıra dış güçler tarafından da tehdit edilmektedir. Dünyanın en önemli ekonomik, siyasal ve kültürel aktörü rolü birden bire şüpheli bir hal almıştır. Her ne kadar Birinci Bölüm'de değindiysek de, bu konuyu daha derinlemesine bir biçimde, özellikle Avrupa'da son zamanlarda meydana gelen siyasal gelişmeler ışığında yeniden ele almak gerekiyor.

Öyle görünüyor ki milli devlet hâlâ kendini çabucak toparlayabiliyor ve dönemsel olarak yeniden biçimlendirilseler de milli kimlikler solup gidecek gibi değil. Bu koşullarda, milletler ya da milliyetçiliğin olmadığı bir dünya, milli devletlerinin gönüllü olarak güçlerini, pek çok insan için bağlılık ve tutku

nesnesi olarak milletin ve milli devletin yerini alacak bazı kıtasal yapılara ya da gezegen çapındaki örgütlere bırakmasından ciddi ciddi bahsedebilir miyiz?

Bu soru yeni bir önem kazanmıştır. Avrupa'nın batı yarısında milli devlet kendisini güçlerinden yoksun bırakmakla meşgul görünürken, doğu yarısında siyasal pasifliğe neden olan uzun Sovyet kışının ardından aynı güçleri yeniden kendine tahsis etme hevesinde olması, -Avrupa Birliği'nin hemen yanı başında Bosna'daki trajik olayların da gösterdiği gibi- bir paradoksa işaret etmektedir.

BÖLGESEL FEDERESYONA DOĞRU MU?

Bu soru yeni bir soru değildir. *Qu'est-ce qu'une nation?* (Bir Millet Nedir?) başlıklı 1882'de yaptığı meşhur konuşmasında Ernest Renan, Avrupa'nın zamanı geldiğinde bir tür federasyon olarak birleşeceği kehanetinde bulunmuş, ama o gün için bunun siyasal bir olasılık olmadığını da ilave etmişti. Yüzyıldan fazla bir süre sonra aynı soru hem Avrupa hem de Avrupa dışında yeniden kendini gösteriyor.[154]

Bu özellikle, milli devletin ölümüyle birlikte bölgesel-kıtasal federasyonun, büyük ulusötesi şirketler ekonomisini ve 'milli sonrası' çağın toplumlarını en iyi ifade eden ve onlara hizmet eden siyasal biçim olduğunu ileri süren bildik argümana gönderme yapan bir ikazdır. Özetle bu görüş, ilk olarak, milli devletin artık iş dünyası ve ileri kapitalizmin piyasa ekonomisinin ihtiyaçlarına hizmet edemeyeceğini ve askeri teknoloji ile egemenliğe artık yer bırakmadığını; ve ikinci olarak da, ulusötesi kapitalizmin ihtiyaçlarına en çok uyan ve egemenliğin yeni yeri olan bölgesel-kıtasal federasyonun, özellikle sıkı bir tarihsel bağ ve kültürel mirasa sahip halklar için elverişli olduğunu öne sürer.

154) Bkz. Renan (1882).

Bu iddialardan birincisini ele almamız gerekmiyor, çünkü bu hem aşina olduğumuz bir alan hem de bunu zaten bir ölçüde de olsa Birinci Bölüm de konu etmiştik. Bizim bu noktadaki ilgimiz bizatihi ulusötesi aktörler ve pratikler değil, sadece onların millet ve milli devlet üzerindeki etkileri. Birçok ekonomik operasyon ve kurumun milli devleti aştığı -ve aslında bunu her zaman yaptığı- doğru olmakla birlikte, milli ekonomilerin kaynakların düzenlenmesi ve tahsisinde standart birim olmaya devam ettiği de aynı derecede aşikârdır. Şu anda bunun aksinin nasıl olabileceğini düşünmek oldukça zor; ya imparatorluğa dönüş ya da tek bir siyasal ve ekonomik birim olarak tüm insanlığı kapsayan tamamen birleşmiş bir dünya sistemine geçiş söz konusu olabilir. Ekonomik, sosyal ve siyasal veri toplama açısından bile milli devlet, en önemli karşılaştırma birimi, 'metodolojik milliyetçilik' ise kural olmaya devam ediyor.[155]

Ampirik olarak elbette çok sayıda ulusötesi firma yerküreyi kuşatmış durumda ve bunların faaliyetleri milli sınırları pek az dikkate alıyor. Bu firmalar aynı zamanda sanayileşmiş devletlerde işlemlerinin merkezi niteliğinde üslere sahip olma eğilimindeler; dolayısıyla söz konusu devletin düzenleme ve politikalarının sonuçlarına maruz kalmaya açıklar. Birçok ulusötesi şirketin emrindeki kaynaklar kuşkusuz çok geniş ve pek çok durumda pek çok küçük ya da yeni devletin bütçelerinden bile daha büyük. Bununla birlikte bu şirketler ne bütçe açısından en güçlü milli devletleri geride bırakabilir, ne de genelde daha küçük devletlerin emrindeki şiddet araçlarının kontrolünü ellerinde bulundurabilir. Ayrıca milli engellerin onlar için gittikçe daha önemsiz sorunlar yarattığı ulusötesi bir ekonomik aktörler tabakası -finansal yatırımcılar, bankacılar, yöneticiler- var; yine de eninde sonunda ulusötesi elitlerin etkilemek ve ikna etmek zorunda olduğu siyasetçiler her mil-

155) Bkz. Merritt ve Rokkan (1966).

li devletin içindeki diğer gruplara ve oy sandığı dolayısıyla genel nüfusa karşı sorumlu olmaya devam ediyorlar.[156]

Askeri güç meselesine gelince, komuta yapılarının uluslararasılaşması çok açık bir biçimde, milli devletin artık en önemli silahlı güç yeri olmadığına dair argümanları güçlendirdi. Bu aynı zamanda silahlanmanın nükleer düzeyi için de geçerli olabilir, ama hem son zamanlarda Fransa'da, hem de Kuzey Kore ve Ukrayna üzerine yapılan tartışmalar ihtiyatlı olmayı gerektiriyor. Bununla birlikte, savaşların aslında gerçekleştirildikleri konvansiyonel düzeyde milli devletler, askeri teknoloji ve şiddetin ana birimi ve silahlanmanın başlıca sağlayıcısı ve alıcısı olmaya devam ediyorlar. Dahası, bu tür bir güç elde olduğu sürece milli devlet varoluşsal olarak egemendir; anlaşmalardan çekilebilir ve bu çekilmenin arkasında ciddi ekonomik maliyetler pahasına gerekli güçle durabilir. Tarih, ölüm pahasına da olsa özgür olmak için bu tür maliyetlere katlanmaya hazır toplumların örnekleriyle doludur.[157]

Benim burada ele almak istediğimse ikinci iddia. Milli devlet ileri sanayi toplumunun ekonomik ve askeri boyutlarında önemli bir rolü elinde bulundursa bile, uzun vadede bölgesel-kıtasal birlikler ve federasyonlar bu ihtiyaçlara daha iyi hizmet etmez mi? Evet, bu birlik ve federasyonların bugüne kadar yaptıkları pek de iç açıcı değil; kesinlikle siyasal başarı yolunda pek az yol aldılar. Birleşik Arap Cumhuriyeti içinde Suriye ve Mısır'ın birliği kısa ömürlü oldu, tıpkı Singapur'un Malezya'ya dahil olması ya da üç Doğu Afrika devleti, Kenya, Uganda ve Tanzanya'nın gevşek birliği gibi. Ya da ölü doğan Batı Afrika federasyonu gibi. Diğer örneklerde de federasyon büyük güçlükler yaşamıştır: Belçika'da, Hindistan'da ve Kanada'da. Eski Sovyetler Birliği'nde federalizmin merkezileştiril-

156) Ulusötesi kapitalizmin tahakkümüne dair açıksözlü bir yaklaşım için bkz. Sklair (1991).

157) Milli kimliklerle bağlantılı olarak savaş ve strateji için bkz. Marwick (1974), A. D. Smith (1981b) ve Posen (1993).

miş bir versiyonu yıkıldı ve hâlâ bir tür konfederal düzenlemenin işe yarayıp yaramayacağı anlaşılmaya çalışılıyor. Yugoslavya örneğinde ise Tito'nun federal parti devletinin enkazından kurtarılan herhangi bir şey olduğunu hayal etmek bile güç.

Federasyonun deneme sürecini başarıyla geçtiği Amerika Birleşik Devletleri, Avustralya ve İsviçre gibi örnekler, belirli bir dereceye kadar nüfusun içindeki başlangıçtan gelen bir tarihsel ve kültürel yakınlığa bağlı olmuşlardır. Bir çekirdek *etni* ya da ABD örneğindeki gibi büyükçe bir parça, temeli oluşturmuştur. Bir kez daha, bir etnik merkez, yüksek derecede ademi-merkezileştirme ve teritoryal yetki devri için tarihsel ve kültürel alttabaka oluşturur ve dayanışma duygusunun temelini atar.

Ancak bölgesel-kıtasal birlikler ve federasyonların daha geniş işlevleri ve daha derin temelleri vardır. Burada kültürel yakınlıklar üzerine kurulmuş ve bir 'Pan' milliyetçilik ideolojisini kucaklayan birlikleri düşünüyorum. Pan-Arapçılık, Pan-Afrikacılık, Pan-Türkçülük, Pan-Latin Amerikacılık gibi. Rus ve Alman irredantizmiyle sıklıkla aynı olan on dokuzuncu yüzyıl sonu Pan-Slavizm ve Pan-Cermenizm de örneklerdir. Pan-Türkçülük de Jön Türk rejimi tarafından -Moğollar da dahil olmak üzere!- Türk dili topluluklarının dilsel ve ırksal benzerliklerine başvurmak suretiyle irredantist maksatla kullanılmış ve Ermeni soykırımları ve 'tehcir'ini gerekçelendirmeye yardımcı olmuştur.[158]

Bu tür 'pan' milliyetçiliklerin işlevleri çokanlamlıdır. Bir yanda, halihazırdaki milli devletlerin daha büyük üst-devletler ve üst-milletlere yerini bırakacağını ileri sürerler. Diğer taraftan 'pan' milliyetçilik, geniş bir 'korunan' devletler kategorisiyle bağlantılandırdığı ve kültürel açıdan farklı komşu ve

158) 'Pan' hareketlerin kültürel başarısı ve siyasal başarısızlığıyla ilgili örnekler için Pan-Slavizm hakkında bkz. Kohn (1960) ve Pan-Türkçülük hakkında bkz. Landau (1981).

düşmanlara karşı koymak suretiyle kültürel profilini ve tarihsel kimliğini güçlendirdiği milli devletin temelini oluşturur. Ayrıca bir başka 'sınır muhafızları' kümesi, içeride bulunan milli devletleri diğerlerinden ayıran yeni bir semboller ve mitler, anılar ve değerler takımı sağlar. 1960'larda 'Hepimiz Afrikalıyız' sözü yalnızca sömürge ve mülksüzlerin sloganı haline gelmekle kalmadı, aynı zamanda kültürel birlik üzerinden farklılık ve itibarın tasdik edildiğini de ifade eder oldu.[159]

Katı bir siyasal bakış açısından hareketle 'Pan' milliyetçilik hakkında başarısız hükmü verilmesi gerekir. 'Pan' milliyetçilikler, siyasal forumlar ve bölgesel etkiler olarak bazı kullanımlara sahip olmuşlardır, ama tekil milli devletlerin yerini alacak (tabii böyle bir şeye niyetlenildiyse) siyasal ya da ekonomik ilişkilerdeki yeni bir buluşu güçlükle öngörürler. Aksine, söz konusu türden milliyetçiliklerin işlevlerinin milli devleti normalleştirmek ve böylelikle onu meşrulaştırmak olduğu ileri sürülebilir. Bahsettiğimiz büyük kıtasal ya da bölgesel birlikler eninde sonunda onları oluşturan tekil üyelerin iyi niyeti ve işbirliğine bağımlıdır, tıpkı Saddam Hüseyin'in Körfez Savaşı'nın arifesinde Arap Birliği'nin çoğunluğuna meydan okumasında olduğu gibi. Ancak işbirliğinin gerçekleşmesi durumunda kültürel olarak akraba olan devletlerden oluşan birlikler, kısmen olumlu stereotipler kullanarak, kısmen blok oya başvurarak uluslararası forumlarda ve kamuoyu üzerinde bir ölçüye kadar manivela gücüne sahip olabilir. Devletler arasındaki ekonomik ve ekolojik projelerin çok daha sınırlı düzeyinde bile kültürel yakınlıklar ve 'Pan' milliyetçi ideolojiler anlayış ve işbirliğinin temelini oluşturabilir; fakat zaten milli devletler, kendi tekil 'milli çıkar'larına uygun olduğunu düşündükleri belirli meseleler ve projelerde her zaman işbirliği yapmışlardır. Milli devleti,

159) Bu sloganla ilgili olarak bkz. Mazrui (1966). Pan-Afrikacılığın kapsamlı bir tarihi için bkz. Geiss (1974).

kendisini resmettiği kadar egemen ve bağımsızmış gibi hayal etmek bir hatadır.[160]

Kuşkusuz telekomünikasyon ve kitle iletişim araçlarının hızlı gelişimi büyük bölgesel-kıtasal ağların yaratılmasını teşvik etmiştir. Burada araştırılması gereken, 'Pan' milliyetçilikler üzerine kurulu bölgesel-kıtasal birliklerin ne dereceye kadar milli devlet ve etnik kimliklerle rekabet eden, hatta onların yerini alan üst kültür ve kimlikler yaratabildiğidir. Şunu belirtmeliyim ki, bu kültürel temelli bölgesel birlikler geniş toplumsal, kültürel ve iyi niyetli ihtiyaçlara hizmet edebilir ve bazen etmektedir. Bu yüzden, siyasal alanda bile, işe yaramaz olduklarına hükmetmemek gerekir.

AVRUPA PROJESİ

Avrupa'nın birliğine yönelik artan eğilimin milliyetçilik ve milli devlet üzerindeki etkisini değerlendirirken yukarıda söylenenleri aklımızın bir köşesinde bulundurmamız gerek. Bu ilişkiyi siyah-beyaz şeklinde, sıfır toplamlı bir şey olarak ele almak kolaydır: Avrupa'nın birliği büyüdükçe her bir üye milli devletin milli kimliği küçülecektir. Kuşkusuz bu -demokratikleşme, sosyal refah ve Avrupa Birliği'nin genişlemesi hakkındaki diğer tartışmalarla bağlantılı olmakla birlikte- pro-Avrupacılarla anti-Avrupacılar arasındaki Britanya ve başka yerlerdeki ateşli tartışmaların arkasında yatan algılamadır. Oysa doğudan batıya tüm kıta üzerinde büyük gölgesiyle gezinen 'milliyetçilik hayaleti' çekip gitmeyi reddediyor.

Avrofillerle* Avro-kuşkucular arasındaki eski ve gayet maharetli bir biçimde tekrar gündeme getirilen argümanları ele alarak başlayabiliriz. Kabaca belirtmek gerekirse, Avrofiller şunu iddia etmiştir: Avrupa'yı bir federal (pek azı üniter der-

160) Ekonomik milliyetçiliğin sınırları üzerine bkz. Johnson (1968) ve Mayall (1990, Bölüm 5).

*) Europhile: Avrupa'nın birliğine taraftar olanlar (ç.n.).

di) devlet olarak 'yaratmalı' ve böylelikle Avrupa'daki katliamlarla dolu bin yıllık çekişmeye ve yirminci yüzyıldaki türden kırımlara neden olan milliyetçilik savaşlarına son vermeliyiz. Ve bu şekilde Avrupa'nın dünya sahnesindeki eski, Amerika ve Japonya ve belki Rusya'ya eşit (eskiden Sovyetler Birliği'ydi) 'büyük güç' konumuna yeniden geleceğini ve böylesi bir birlik aracılığıyla Avrupa halklarının kendi sınırları içinde özgür iç mal ve emek piyasalarının işleyişi üzerinden rakipsiz bir refahın keyfini çıkaracağını söyleyerek iddialarını güçlendirirler. Anti-Avrupacılar ise bunlara, Avrupa birliğinin ardındaki esas nedenin Soğuk Savaş olduğunu ve Sovyet Rusya ve/veya Amerika'nın gücüne karşı koyma ihtiyacına dayandığını; iç piyasaların küçük devletlerin zarar görmesi pahasına bazı büyük Amerikan güçlerinden faydalanacağını; içine kapanan Avrupa birliğinin Üçüncü Dünya'ya ekonomik açıdan zarar vereceğini; ve bir 'Avrupa kulübü'nün siyasal ve kültürel açıdan dışlayıcı olacağını ileri sürerek karşı çıkmışlardır. Ayrıca, birleşik bir Avrupa üzerindeki artan Alman ekonomik ve siyasal egemenliği olasılığına ve birleşik Avrupa'nın yürürlüğe koymak zorunda kalacağı ırksal ve etnik dışlamaya dönük artan yönelişe dikkat çekmişlerdir. Kısacası anti-Avrupacılar Avrupa'da işbirliğini faydalı görmekle birlikte, Avrupa'nın birleşmesini Avrupa halklarının çıkarları ve genel değerleri açısından zararlı olarak değerlendirmektedirler. De Gaulle'ün 'Europe des Patries' (Vatanlar Avrupası) sloganı onlar için ideal olmaya devam etmektedir.[161]

Avrupa birliğine olumlu yaklaşanlarla *(euro-optimist)* olumsuz yaklaşanlar *(euro-pessimist)* arasında da paralel bir tartışma vardır. Bu, olasılıklar ve mekanizmalarla ilgili bir argümandır. Optimist için ortam 'Avrupa'yı yaratmak' için elverişlidir, ve Avrupa'daki iş dünyasının yönelimleri ve genç kuşakların desteğinin yanı sıra iki önkoşul, etkin liderlik ve iyi

161) Pro-Avrupalı örnek için bkz. Gladwyn (1967); ve Gaulizmin ateşlediği 1960'lardaki tartışmalar için bkz. Camps (1965).

tasarlanmış kurumlar elde edilmiş olduğuna göre başarı şansı yüksektir. Geleceğin Avrupası, tarafsız ve herkesi içine alan bir bürokrasi, Avrupa Komisyonu ve eşit derecede saygı duyulan hukuki boyutu, Avrupa Adalet Divanı'nın kanatları altında piyasanın gereksinimleriyle insan haklarını dengeleyen bir uygar sosyal demokrasinin normlarıyla idare edilen bir kurumsal ağlar Avrupasıdır. Bu argümanın bir başka biçimi güçlü yürütmenin etkin yasamayla dengelenmesi gerektiğini ve bunun, Avrupa bürokrasileri üzerinde daha geniş bir demokratik kontrol ve sorumluluk ölçüsü anlamına geldiğini ileri sürer.

Pesimistler ise Avrupa'nın birleşme şansının en yüzeysel (ve bürokratik) düzeyde bile oldukça düşük olduğuna ve yükselen etnik milliyetçilik gelgitinin Avrupa projesini daha da ertelediğine inanır. Etkin liderlik ve güvenli kurumlar söz konusu olsa bile, Avrupa çapında millet ve milli devletten bir üst Avrupalı kimliğine doğru orantılı bir popüler algılamalar, duygular ve tutumlar evrimi gerçekleşene kadar bunlar halk düzeyinde hakikî bir Avrupa birliğinin yaratılmasında işe yaramazlar. Eğer bir gün ortaya çıkarsa geleceğin Avrupası, milli sadakat ve kimliklerin yanında bulunacak, hatta onların yerini alacak bir Avrupa idealinin kitlesel biçimde kimlik edinilmesiyle ve yurttaşların bağlılıklarını bu Avrupa idealine yönelmesiyle şekillenecektir; öyle ki, Avrupa kıtasının çok sayıda sakini kendilerini öncelikle ve en başta 'Avrupalı' olarak kabul etmekle kalmayacak, bu ideal uğruna fedakârlıkta bulunmaya da hazır olacaktır.[162]

Bu argümanların ardında, Avrupa'daki bireyler için bağlayıcı olan şeylere, yani millet ve milli kimliğe dair çok farklı değerlendirmeler yatar. Ekonomik argümanlarla siyasal umut ve korkular genelde anlaşılması daha zor ve şaşırtıcı olan milli kültür meselesini -insanları bir arada tutan ve onlara özel bir

162) Avrupa bütünleşmesine dair yaklaşımların tarihi için bkz. Wallace (1990).

önem ve yazgı ihsan eden değerler, semboller, mitler, anılar ve gelenekleri- geri planda tutar. Farklı topluluklar için bu miras ve kültürün nasıl bir doğası vardır? Son birkaç onyılda nasıl bir değişime uğramıştır? Ve 'Avrupa'nın söz konusu kültürler ve kimlikler üzerinde ne gibi bir etkisi olacaktır?

Burada akılda bulundurulması gereken iki nokta var. Birincisi, bireysel ve kolektif düzeylerdeki kültürel kimliklerin farklı önemleridir. Bireysel düzeyde kimlikler çok yönlü ve sıklıkla durumsaldır. Bölüm 2'de belirtildiği gibi insanların, farklı zamanlarda koşullara bağlı olarak biri diğerlerinin önüne geçen -aile, toplumsal cinsiyet, sınıf, bölge, din, *etni* ve millet gibi- çok yönlü kimlikleri vardır. Yurdumuzdayken kendimizi belirli bir sınıf ya da bölgeye ait ve gerçekten ait hissedebiliriz; yurtdışındayken kendimizi belirli bir etnik ya da milli gurubun üyesi olarak görebilir ve öyle görülebiliriz. Bazı amaçlar çerçevesinde sizin kimliğinizi tanımlayan dinsel cemaat olurken, diğerleri için toplumsal cinsiyet ya da aile tanımlayıcı olacaktır. Pratikte, bağlam ve duruma göre bu kimlikler arasında göreli bir kolaylıkla salınma eğilimindeyizdir. Yalnızca bazen bu çok yönlü kimlikler anlaşmazlığa neden olur ve nadiren gerçekten çatışmalı bir hal alır.[163]

Öte yandan kimlikler yalnızca 'durumsal' değildir. Aynı zamanda 'kapsayıcı' da olabilirler. Kolektif düzeyde önemli olan bireylerin seçenek ve hisleri değil, kolektif bağın niteliğidir. Toplumsallaşma, iletişim ve bazen de baskı aracılığıyla kendimizi doğumdan itibaren belirli kimliklerle kuşatılmış buluruz. Bu kimliklerin gücüne direnmeye çalışabiliriz, ama çabalarımız beyhude olabilir. Bu genellikle etnik ve milli bağlardaki durumdur. Bu bağlar, Emile Durkheim'ın toplumsal olguların genel, dışsal ve bağlayıcı niteliği şeklinde tanımlayacağı güzel örneklerdir. Bu tür bağların nesilden nesile yaşamlarımız üze-

163) Bkz. Bölüm 2, yukarıdaki 2 ve 3 numaralı notlar ve A. D. Smith (1991, Bölüm 1).

rinde güçlü bir varlığı söz konusudur ve pek çok bireyi bağlayıp bağlamadığına bakmaksızın, sağlam ve esnek güçler olarak kalmaya devam edebilirler. Bazı çok eski etnik gruplar ve milletlerin (Ermenilerden Yahudilere, Çinliler ve Japonlara dek uzanır) bireylerden noksan kalmalarına ve böylelikle yıpranmalarına rağmen hayatta kalmaları, kültürel içeriklerinde periyodik dönüşümler ve üyelerin kitlesel ihracı ve kopuşu söz konusu olsa bile en azından bazı etnik bağların ve sınırların binyıllar boyunca varlığını sürdürdüğüne dair bir kanıttır.[164]

Bu durumda kuramsal olarak, Avrupa halklarının birden fazla kolektif kimlikleri olduğunu hissetmeleri kesinlikle mümkün olurdu: Sicilyalı, İtalyan ve Avrupalı, ya da Flaman, Belçikalı ve Avrupalı (aynı zamanda da kadın, orta sınıf, Müslüman, vb.). Ayrıca şunun da sorulması gerekir: Bu 'ortak merkezli bağlılık halkaları'nın göreli gücü ne kadardır? Bu halkalardan hangisi, insanların günlük yaşamlarında en etkili siyasal belirleyicidir? Ve söz konusu kültürel kimliklerle bağlılıkların hangisinin daha kalıcı ve kapsayıcı olma ihtimali vardır?[165]

Belirtilmesi gereken ikinci nokta, eğer bir gün gerçekleşirse, Avrupa birleşmesinin ele alınan düzeye bağlı olarak çok farklı şeyler ifade etmiş olduğu ve edebileceğidir. Günlük dilde genellikle, kabaca siyasal anlamlardan bağımsız bir ortak pazarın yaratılması anlamına gelir. Buna alternatif olarak, ekonomik birliğin gerçekleştirilmesiyle gördüğümüz gibi, federalizme yönelik bir taahhüdü de işaret edebilir. Her iki anlam da birleşmenin kültürel düzeyine ilişkin hiçbir gönderme içermez. Çoğunlukla, federalizmin bir ölçüde de olsa -en azından halihazırda varolan milli kimlikleri içine alan bir üst Av-

164) Bu *etnilerin* hayatta kalmasının bazı nedenleri için bkz. Armstrong (1982) ve A. D. Smith (1986a, Bölüm 5); sosyal sınır yaklaşımı için bkz. Barth (1969, Giriş Bölümü).

165) 'Ortak merkezli bağlılık halkaları' için bkz. Coleman (1958).

rupa kimliği ve topluluğu şeklinde- bir kültürel çakışmayı gerektirdiğine dair açıkça ifade edilmeyen bir varsayım söz konusudur. Ancak bu, siyasetle kültürü birbirine karıştırmaktır; her ne kadar belirli durumlarda birbirlerine sıkı biçimde bağlanmış olmaları mümkünse de, siyaset ve kültür düzeyleri ayrı ele alınmalıdır.[166]

Modern eğilim, milli kimliği milli devletle eşleştirmeye çalışmak olabilir, ancak egemenlikleri bir araya getirmekle kültürleri kaynaştırmak ya da kimlikleri birleştirmek aynı şey değildir; ve bir Avrupa 'süper devleti'nin yaratılması bir Avrupa 'süper milleti'nin oluşturulmasıyla aynı değildir. Örneğin Polonya devletinin on sekizinci yüzyıl sonundaki bölünmesi Leh halkı ve kültürünün sonu anlamına gelmedi. Katolik İrlanda gruplarının Protestan İngilizler tarafından zapt edilmesi ve 1800'den sonraki İngiltere İrlanda Birliği, esasında yerli İrlanda kültürünü ve ortak bir İrlandalı etnisitesi duygusunu kuvvetlendirdi. Ayrıca ekonomik ve parasal birlik de birilerinin kültür ya da mirasını kaybetmesini gerektirmez. Sonuçta Valonlar ve Flamanlar, İskoçlar ve İngilizler, Basklar ve Kastilyalılar ekonomik ve siyasal birliklerle birbirlerine bağlanmışlardır, ama bu *etnilerden* hiçbiri ayırt edici kültürel özelliklerini kaybetmemiştir. Bu durumda bir Avrupa ekonomik ve siyasal birliğinin ya da bir Avrupa federasyonunun, çok farklı Avrupa halklarının derin köklere sahip tarihsel kimliklerini ve kültürlerini yok edeceğini ya da eriteceğini tasavvur etmek oldukça güçtür.[167]

---

166) Örneğin, antik Yunanistan'da, ortak bir Helen kültürü şehir devletlerinin siyasal birliğine yol açmamıştır, ama yine de bazıları Sparta ve Atina tarafından yönetilen Lakonya ve Delos birliklerine katılmaya ikna olmuşlardır. Bunun karşıtı olarak, Belçika'daki siyasal birlik ortak bir kültürün ortaya çıkmasına neden olmamıştır. Antik Yunanistan için bkz. Finley (1986, Bölüm 7) ve Belçika için bkz. Zolberg (1977).

167) Bölünmelerden sonraki Polonya tarihi için bkz. Davies (1982); on dokuzuncu yüzyıl İrlanda tarihi için bkz. Boyce (1982). Bir başka örnek, iki dünya savaşı arasında ve komünizm altında bir araya gelen, ama kültürel olarak ayrı olan Çeklerle Slovaklar için bkz. Pynsent (1994, Bölüm 4).

Böyle bir siyasal birlik ya da federasyonun ne kadar arzu edilir olup olmadığı ise ayrı bir konudur. Avrupa kıtasının büyük kısmının bir tür federatif birliğin birkaç onyıl içinde yaratılacağını tasavvur edebilmesini ele almıyoruz burada. Ne kadar sıkı biçimde iç içe geçeceği, güçlerinin yaşamsal konularda kıtanın milli devletlerinin güçlerine gerçekte ne derece-ye kadar tecavüzde bulunacağı tartışılabilir. Ancak tüm bu olasılıklar ortak bir Avrupalı kültürü ve paylaşılan bir Avrupalı kimliği yaratma meselesiyle karıştırılmamalıdır.

BİR AVRUPALI KİMLİĞİ Mİ?

Kolektif kültürel kimlikler yaratmada iki karşıt model vardır. Birincisi, kimlikleri, aktif müdahale ve planlamayla var edilen ve biçimlendirilen toplumsal olarak kurgulanmış yapıntılar olarak görür. Bu görüşe göre bir Avrupalı kültürel kimliğinin yaratılması, Avrupa siyasal topluluğuna yönelik bir kurumsal çerçevenin oluşturulması sürecinin bir parçasıdır. Tıpkı bir kültürel kimlik olarak 'Almanya'nın Zollverein ve Bismarckyen Reich yönetimlerinin oluşturulma sürecinde yaratılması gibi, 'Avrupalı kimliği' de ileri görüşlü ve zihinsel açıdan kuvvetli liderler ve elitlerin aktif iradesi ve özenli planlamasından doğacaktır. Bu eylemci ve elit merkezli görüşte, Avrupalı kimliği, aristokratik etnik kültürlerin 'yatay' *etniler* içinde yayıldığı gibi, yani orta ve aşağı sınıfların ve uzak bölgelerin elitler yönetimindeki merkez tarafından bürokratik biçimde birleştirilmesi süreci aracılığıyla yayılacaktır.[168]

İkinci model kültürel kimlikleri paylaşılan anı ve deneyim nesillerinin çökeltisi olarak görür. Bu görüşe göre, eğer vücut bulacaksa Avrupalı kimliğinin, her ne kadar seçilmiş boyutları bilinçli planlama çabalarına sahne olsa da, yavaş, tam oluş-

168) Alman 'paraleli' için bkz. Breuilly (1982, s. 65-82) ve Hughes (1988, Bölüm 4); ama başarılı olabilmesi için Bismarck politikalarına ve devlet adamlığına ihtiyacı vardı.

mamış, çoğunlukla plansız bir süreç üzerinden gelişmesi muhtemeldir. Pesimistlerin işaret ettiği üzere ekonomik ve siyasal birlikler bilinçli olarak ortak altyapılar ve kurumlar kurularak yaratılabilirler. Öte yandan kültürler ve kolektif kimlikler, 'yatay', halk tipi *etnilerle* aynı şekilde ortak bir miras ve 'motor mit' (kurucu bir siyasal mit) yaratmak üzere zaman içinde yekvücut haline gelmiş popüler düzeydeki bir sürü toplumsal, siyasal ve kültürel geleneğin, değerin, anının ve sembolün ürünüdür. Bu ancak, Avrupa halklarının değişik nesillerinin paylaşılan (paylaşılan demek, *tüm* Avrupa halkları tarafından paylaşılan demektir) deneyimler ve anıları, gelenekler ve değerleri, birleştirici mitler ve sembollerinin ürünü niteliğindeki halk düzeyindeki hakikî bir Avrupalı kültürel kimliğin tasavvur edilmesiyle gerçekleştirilebilir. Bu zor bir soruyu gündeme getirir: Bu tür Pan-Avrupalı popüler gelenekler ve değerleri, semboller ve deneyimleri nereden bulacağız?

Bu noktada iki sorun var. Birincisi, Avrupa birleşmesinin bugüne kadarki 'yukarıdan aşağı' niteliğidir. Avrupa projesi işlevsel olarak, gereksinimleri artık milli devlet bağlamında tamamen karşılamayan ve Avrupa birliğinin ekonomik altyapısı ve siyasal çerçevesini inşa etmeye çalışan iş dünyasından, yönetimin içinden ve entelektüel çevrelerden elitlerin eylem ve programları aracılığıyla kurgulanmıştır. Bu düşünceden hareketle, kitle kültürü elit ekonomik ve siyasal eylemden geri kalır ve ekonomik ve siyasal değişimleri yakalayabilmek ve böylelikle işbölümü kapsamındaki işlevlerini yerine getirebilmek için bir stabilizasyon dönemine gereksinim duyar. Siyasal elitler yol gösterecek, yeni elit fikirlerin, pratiklerin ve kurumsal normların 'aşağı doğru filtrelenmesi' sonucunda kitleler onları takip edecektir.[169]

Bu işlevsel yaklaşımın sorunu elitlere ve liderliklere aşırı bel bağlamasıdır. Bu sorun, Danimarka, Fransa ve İngiltere'de

169) Avrupa bütünleşmesine dair işlevselci paradigma için bkz. Haas (1964). Ayrıca bkz. Hoffman (1994).

Maastricht Anlaşması'nın hükümlerine gösterilen halk tepkileri ve İskandinavya'daki aday ülkelerdeki 'Avrupa'ya yönelik belirgin soğuklukla birlikte yeterli derecede ortaya çıkmıştır. Hükümetler önderlik edebilir, ama halkları onları her zaman Avrupa Birliği'ne girerken takip etmeye hevesli olmayabilir. Birçok yerdeki, kıta halkları arasındaki derin duygusal ya da kültürel bağların noksanlığını ortaya koyan Avrupa'ya yönelik tutumlara dair gözle görülür bir nitelik söz konusudur; ve özel olarak Avrupa halkları tarafından paylaşılan herhangi bir değer ve inanç sisteminden bahsetmek de pek anlamlı gözükmemektedir. Her ne kadar birçok Avrupalıda işbirliği yapmaya, birlikte yaşama ve çalışmaya yönelik bir arzu var olsa bile, bu arzu, ne 'Avrupa'nın kültür, değerler, idealler ve gelenekler açısından üzerinde yükseleceği halk düzeyine yayılmış belirgin bir fikirle, ne de canlı bir Avrupalı halklar ailesine ait olma duygusuyla temellendirilmiştir.

Bu, kolaylıkla ikinci sorunla, 'Avrupalı bağı' ve onun ayırt edici kültürünün doğasını tanımlamanın zorluğuyla bağlantılandırılabilir. Bu tür bir tanım arayışında, 'Pan' milliyetçilikler tartışmasında bir ipucuna ulaşmıştık. Bu büyük ölçekli kültürel milliyetçilikler çoğunluka, ama genelde başarısız bir biçimde, ayrı devletler ve onların halklarını paylaşılan kültürel kriterler ve ortak bir kültürel miras temelinde bir araya getirmeye ve tek bir üst-milli birlik içinde kaynaştırmaya çalışmışlardır. Bu tür milliyetçi hareketler arasında Pan-Türkçülük, Pan-Slavizm, Pan-Afrikacılık, Pan-Latin Amerikacılık ve Pan-Avrupacılık (Coudenhove-Kalergi'nin, Jean Monnet'nin ve 1948'de Lahey'de kurulan, ekonomik birliğe dair adım adım, kademeli bir yaklaşım benimsemeyen Avrupa Hareketi'nin Pan-Avrupacılığı) sayılabilir. Yukarıdan başlayıp aşağıya, topluma inen, liderler ve elitlere, kurumlar ve normlara, bilinçli iradeye, sokağa çıkıp Avrupa birliği mesajını yayacak ve Avrupa halklarının uzun zamandır mustarip oldukları kötülüklere

gerçekçi bir çözüm sunacak olan Avrupa bağını yaratacak motive olmuş kadrolara yönelen Pan-Avrupacılıktır.[170]

Pan-Avrupacılık, yeni Avrupa'nın kalbine kültürü yerleştiren ve kurumlar ve kurallar aracılığıyla yeni bir Avrupalı kültürü, aslında yeni bir Avrupalı erkek ve kadın yaratmaya çalışan bir büyük vizyondu ve hâlâ öyle. Ama burada bir sorun var. İnsan başka bir kültür ve kimlik yerine neden bir 'Avrupalı' kültürü ve kimliğini tercih etmeli? Böyle bir çağrı hangi temelde yapılabilir ve bu çağrının yankı bulup bulmayacağı ya da kimler üzerinde bulacağını biliyor muyuz?

Pan-Avrupacılar için yanıt açıktır. Belirsiz ve saptaması, formüle etmesi güç olmakla birlikte her zaman bir Avrupa kültürü ve kimliği var olmuştur. İşte onların çağrısının temelini bu yanıt oluşturur. Her ne kadar yeni bir Avrupalı kültürü ve yeni Avrupalılardan bahsetseler de, aslında bunları geçmişte varolan, ama milli devlet ve onun ölümcül savaşları tarafından yok edilen ve şimdi yeniden bulunup onarılmak durumunda olan bir şeyin modern versiyonları olarak görürler. Geçmişte Avrupa birliği bir Hıristiyan kültürü ve Katolik kimliği üzerine kurulmuştu; ve işte tam da bu yüzden Avrupa Hareketi'nin liderliğindeki Katolik nüfuzun etkisine şaşırmamak gerek. Ortaçağ Hıristiyan kültürü, Ren nehri boyunca Flandra'dan* İsviçre ve İtalya'ya uzanan ana ekseni, Hansa Birliği** şehirleri içindeki nüfus ve ticaret merkezleri ve Fransa, Kutsal Roma İmparatorluğu ve Papalık İtalyası'ndaki temel siyasal merkezleriyle, esas itibariyle Batı Avrupalıydı. Ve aynı zamanda, temelde bir elit kültürü, ruhban sınıfı, soylular ve *yüksek burjuvazinin* Latin kültürüydü. Bu, Doğu'da Müslümanlar ve

170) Avrupa'ya yönelik İskandinav soğukluğu ve 'Kuzey Avrupa'ya duyulan nostalji için bkz. Waever (1992); Pan-Avrupacılığın tarihi için bkz. de Rougemont (1965) ve Wallace (1990).

*) Avrupa'nın orta-batı kesiminde bugün Belçika, Hollanda ve Fransa arasında bölünmüş bir bölge (ç.n.).

**) Ortaçağ'da Almanya, İngiltere ve Fransa'nın kuzeyinde faaliyet gösteren tüccarlar birliği (ç.n.).

Türklerin tehdidi altında genişleyen, yenilikçi ve militan Hıristiyan Avrupa'nın, günümüz laik Avrupası için bir birlik modeli sunan geçmişidir.[171]

Elbette hiç kimse idealize edilmiş o Hıristiyanlık çağına dönmeyi savunmuyor. Bu modeli sunan onun içeriği değil, biçimidir. Modern Avrupa, daha önce Avrupalıları birbirine bağlayan ortak inanç ve değer sisteminin seküler karşılığını bulmak zorundadır. Ancak bu sadece sorunu büyütmeye hizmet eder: Ortak inanç ve değer sistemi nereden bulunacak? Hangi anılar ve semboller, mitler ve gelenekler modern 'Avrupa'nın sakinleri üzerinde etkili olacak ve onlar arasında bağlılık yaratacak?

Pan-Avrupalı ideal biçimini alan 'Pan' milliyetçilik bu durumda, yeni bir çözüm sunmaksızın sorunun altını çizmekle kalır. Yirminci yüzyıl sonundaki pek çok kimlik ve kültürün sıklıkla kırılgan, icat edilmiş, melez ve müphem karakterinden başka bir yere mi bakmalı? Kültürel yapıntının aynı müphemliği, melezliği ve kırılganlığı Avrupalı kimliğinin hem milli hem de kıtasal düzeyinde görülebilir. Bu bağlamda, Wittgenstein'ın 'dil oyunu' kavramı anlamında bir Avrupalı 'kültürler ailesi'nden bahsedilebilir, çünkü asırlardır Avrupa kıtası üzerinde birçok bölge ve halkı gübrelemiş çeşitli kısmi, belirsiz ve üst üste binen kültürel ve siyasal gelenekler, değerler ve deneyimler söz konusudur. Avrupa'daki halkları farklı şekillerde ve derecelerde etkilemiş olan bu Avrupalı gelenekler, değerler, semboller ve deneyimler, büyük ölçüde bir elit unsuru olarak kalsa bile, yeni Avrupa'nın 'hayali cemaat'ini kurgulamada kullanılabilirdi. Avrupa kıtasının geniş bölgelerinde (hepsinin değilse de) çoğu halkın elitleri, Roma kanunları ve hukukunu, Yahudi-Hıristiyan etik değerler sistemini, Rönesans hümanizmini, Reformasyon, Karşı-Reformasyon ve Ay-

171) Ortaçağ Batı Avrupası için bkz. Keen (1969); de Rougemont (1965) ortaçağ Hıristiyanlığının bir Avrupa birliği modeli doğrultusundaki çağrısını orta koyar; karş. Krol (1990).

dınlanma ruhunu benimsemişlerdir. Bu elitler ve onların halkları aynı zamanda -farklı farklı olmakla birlikte- büyük keşifler ve sömürgecilik, büyük devrimler, kapitalizm, endüstriyalizm ve kentleşmenin yol açtığı mekânsal değişimler, romantizm, realizm ile milliyetçilik hareketleri ve milliyetçi sembolizm gibi toplumsal, siyasal ve kültürel deneyimleri de paylaşmışlardır.

Peki ya milliyetçilik? Avrupa'nın savaşan milletlere bölünmesi? Milliyetçiliğe çok şey borçlu olan iki feci Avrupa ve Dünya Savaşı gibi diğer paylaşılmış kitlesel deneyimlere ne demeli? Tüm bu gelenekler, semboller ve deneyimler müphem, karanlık ve bölücü özelliklere de sahip değiller mi? Katolik Hıristiyanlık'ta bile Avrupa'nın içinde olmalarına rağmen kafirler, cüzamlılar ve Yahudiler gibi azınlıklar, Avrupa toplumunun dışında tutulmadı mı; çoğunlukla mahalleleri duvarlarla çevrelenmedi mi; ve böylelikle 'Avrupa', Öteki'nin aynadaki aksi üzerinden tanımlanmış olmadı mı? Rönesans Avrupa'nın bazı yerlerini aydınlatırken diğerlerini karanlıkta bırakmadı mı? Din Savaşlarının kanlı katliamlarını yaratan Reformasyon ve Karşı-Reformasyon'un hakikâtleri değil miydi? Kısacası, ortak deneyimler ve gelenekler, paylaşılan semboller ve değerler sadece Avrupa'nın örtüşen çeşitliliğini gözler önüne sermiş, etnik ve dinsel bölünmelerini ve belirsizliklerini keskinleştirmiş ve farklı *etnilerin* ve karşı-kültürlerin, hazmedilemeyen azınlıkların, göçmenlerin, yabancıların ve toplum dışına itilmişlerin sürekli değişen görüntülerini ortaya koymuştur.[172]

Bu azınlıkların sayısı ve bölünmüş *etnilerle* onların özgün kültürlerinin yaşama gücü, sorunlu bir kullanıma sahip coğrafi bir ifade olarak 'Avrupa'nın, kendi zengin mozaiğini oluş-

172) Ortaçağda kafirler, cüzamlılar ve Yahudilerin dışlanmasıyla ilgili olarak bkz. Moore (1987). Modern Avrupa mozaiği hakkında bkz. Krejci ve Velimsky (1981). 'Kültürler ailesi' kavramı için bkz. A. D. Smith (1992d, özellikle s. 70-71).

turan yerleşik kültürler ve mirasların yanında soluk ve değişken kaldığını ifade eder. Fransız, İskoç, Katalan, Leh ya da Yunan kültürleri ve etnik geleneklerinin canlılığı ve elle tutulurluğuyla kıyaslandığında bir 'Avrupalı kimliği' boş ve kolay tanımlanamaz görünür; halihazırda varolana çok az şey katan, kıtadaki tüm halkların ve kültürlerin cansız bir toplamıdır; Avrupa çatışan kimlikler ve kültürlerin basit bir arenası, güç alanı haline gelmiştir.[173]

Daha kötüsü, Avrupalı kimliği çok az miktarda kitlesel sevgi ya da bağlılığı içinde barındırmaktadır. Bu kimlik biraz erdem gibidir. Eurobarometer'ın* bize sürekli söylediği gibi herkes erdemden yanadır; düpedüz şüpheci değilse de kayıtsız kalan İngilizler (ve bazen Fransızlar) hariç herkes Avrupalı erdemine bağlıdır. Ama bu erdeme en sadık Avrupalılar bile, bir *etni* ya da milletin çoğunlukla uyandırdığı o duygunun mahremiyetini, o sıcaklığı ve hatta aşkı onda bulamazlar. Eğer -Michel Eflak'tan alıntılayarak- "milliyetçilik aşktır" sözü doğru ise, eğer her şeyin üstünde bir bağlılığı gerektiren bir tutkuysa, o zaman 'Avrupa' soyutlaması her bir milletin elle tutulurluğu ve 'kök salmışlığı'yla eşit ölçülerle rekabet içindedir. Ressamlar ve şairler Avrupa'nın çeşitli yerlerinin ya da özgün tarihler ve geleneklerle bağlantılı belirli bölgesel, etnik veya

173) Bu konuda bkz. Schlesinger (1992). Burada 'Avrupa'nın coğrafi olarak sınırlarının çizilmesi problemi karşımıza çıkar; bu noktadan yaklaşmak okyanusun korumasındaki kıtanın batı yarısındaki insanların daha gelişkin Avrupalı duyarlılığını; ve antik ve modern zamanlarda Kuzey Afrika'yla kurulan pek çok bağa rağmen Akdeniz'in karşı yakasındaki kültürel 'yabancılar'dan kendilerini ayırmaya çalışan güney devletlerinin insanlarının duyarlılığını değerlendirmede yardımcı olabilir. Peki ama o zaman niçin İskandinavlar arasında Avrupa'ya bağlılıkta göreli bir eksiklik söz konusu? Bu açıdan bakıldığında 'Doğu' ve Balkanlar daha az sorun sergiliyor: onların değişken tutumları jeopolitik ve kültürel belirsizliklerinin sonucudur, ama Ortodoks topraklardaki 'Avrupa'nın değişen sınırları, belirgin bir tarihsel Avrupalı anavatan duygusu toplamını azaltmaktadır. Avrupa 'sınırı' Katolik-Ortodoks ayrılma noktasından mı, Hıristiyan-Müslüman hattından mı, Karadeniz'den mi, Hazar'dan mı yoksa Urallar'dan mı (de Gaulle'ün söylediği gibi) çizilmeli?

* Avrupa Birliği'nin sürekli olarak kamuoyu araştırmaları yürüten organı (ç.n.).

milli mekânların güzelliklerini resmetmiş ve övmüşlerdir, ama asla genel olarak 'Avrupa peyzajı'nı değil. Ve aynı şey, Avrupa'nın belirli köyleri, kasabaları ve ülkelerindeki sosyal yaşam panoramasını betimleyen romancılar için de geçerlidir.[174]

Avrupalı kimliğinin soyut niteliği tabii ki rastlantısal değildir. Daha önce görmüş olduğumuz gibi, bu kimliğe sıcaklık ve hayat vermek demek, en kötü anıları, yabancılarınkiler şöyle dursun, Avrupa halklarının maruz kaldığı ve yaptığı yakın zamandaki acı dolu savaş, sürgün ve katliam anılarını temizlemek demektir. Renan'a göre millet için unutmak, en az hatırlamak kadar önemliydi. Seçme hafıza ve bir miktar hafıza kaybı, milletlerin hayatta kalması için temel önemdedir. Fakat neyi unutmamız gerektiğini seçebilir miyiz? Yahudi Soykırımı'nın yakın anılarını, eğer atmalıysak, nasıl silip atabiliriz? Ve şu anki durum Avrupalılara amnezi lüksünü tanıyor mu? Anti-Semitizmin yeniden canlanışı, göçmenler ve *Gastarbeiter*'lere (konuk işçilere) yönelik neo-Nazi saldırıları, Bosna topraklarındaki etnik temizliğin yeniden sahnelenmesi, Makedonya ismi üzerinde dolaşan bir Balkan savaşı hayaleti, bunların hepsi birden Avrupa'daki halkların hatırlamak istemedikleri şeyleri tekrarlamaya mahkum olup olmadıkları sorusunu akla getiriyor.

Burada çok daha temel bir mesele vardır: hafızanın kolektif kimlikteki rolü. Herhangi bir kolektif kültürel kimlik geçmişten tam bir kopuş gerçekleştirerek var olabilir mi, ya da varlığını sürdürebilir mi? Geçmişteki devrimler, içinden çıktıkları toplumun önceki nesillerinin değerler, gelenekler, semboller ve anılar düzenine bir dereceye kadar da olsa uyum sağlamamış mıdır? *Ancien régime*'in hiçbir şekilde restorasyonunun söz konusu olmadığı İngiltere, Fransa ve sonradan Rusya gibi yerlerde bile, farklı kültürleri Meksika'nın modern dev-

174) Michel Eflak'ın (Süriye Baas Partisi'nin kurucularından) fikirleri hakkında bkz. Binder (1964) ve Kedourie (1971, Giriş Bölümü). Avrupa on dokuzuncu yüzyıl sanatındaki milliyetçi temaların yorumu için bkz. A. D. Smith (1993a).

rimcilerinin gerçekleştirmeye çalıştığı türden bir yeni karma uygarlık içinde eritme çabaları olmuştur. Amerikan örneği bile karşı kanıt sunmaz: Puriten babalar ana ülkelerine sırtlarını dönmüş, cumhuriyetin kurucuları Eski Dünyayla olabildiğince az ilişki kurmaya karar vermiş, ama yine de tekrar tekrar onun anaforunun içine çekilmiş ve bugüne kadar hep soylarını ve atalarını hatırlamışlardır. Bu da gösteriyor ki, kolektif kültürel kimlik için paylaşılan bir hafıza, varlığını sürdürmek için ortak bir yazgı duygusu kadar temel önemdedir. "Unutkanlık sürgündür, hatırlamak ise kurtuluşun sırrı."[175] Hafıza testinde günümüz Avrupası kötü not alacaktır.

AVRUPA'NIN MİTLERİ VE SEMBOLLERİ

Eğer Avrupa'nın hafızası pek keyif vermiyorsa, halklar sadece milli olarak bölünmüş geçmişin acı dolu taraflarını paylaşıyorsa, derin bir dayanışma ve farklılığı simgeleyen ortak mitler ve semboller etrafında birleşebilirler mi? Çağdaş Avrupa'nın halkları bu tür 'mit-sembol kompleksleri'nden nasıl bir güç ve anlam çıkarabilir ki? Ve söz konusu mitler ve semboller için nereye bakmalıyız?

Yunan ve Roma mirası ile Roma hukukuna mı bakmalıyız? Klasik antikitenin mirasının bugünkü Avrupa'nın dört bir yanında -yollarında ve şehirlerinin isimlerinde, heykel ve mimari geleneklerinde, kanunlarında ve dillerinde, tarihinde ve felsefesinde, tiyatro sanatı ve kahramanlık mitlerinde, demokratik ve emperyal geleneklerinde, akılcılığında ve bilimsel araştırma ruhunda- izleri olduğu kesin. Ama bu miras, eskiden olduğu gibi şimdi de Avrupa kıtasında eşitsiz dağılmış durumda. Akdeniz toprakları derin bir biçimde klasik gelenek-

175) Baal Shem Tov'un bir Hasid deyişi. Renan'ın hafıza ve amnezi analizi için bkz. Gellner (1982). 'Yerli atacılık'ın (vernacular ancestralism) Amerikan örneği için bkz. Burrows (1982). Rakip Yunan gelenekleriyle bağlatılı olarak etnik hafızanın rolü için bkz. Just (1989) ve A. D. Smith (1993b).

ler ve etkilerle doluyken, Kuzey ve Doğu Avrupa antikiteden kopuktu ve ancak Rönesans'tan itibaren onun varlığını hissetti. Dahası, antikitenin idealleri sürekli olarak başka idealler ve geleneklerle mücadele halindeydi. Antik Yunan'ın 'Avrupa'nın gençliği' olarak görülmesi, özellikle Viktorya döneminde bazı elitleri heyecanlandırmış ve modern Batı uygarlığında iz bırakmış (Amerika dahil) olabilir, ama bugün Avrupa'da oturanların çoğu için ciddi bir anlama sahip olmaktan çok uzak.[176]

O vakit Hıristiyan uygarlığı ve onun Yahudi-Hıristiyan değerler sistemine mi bakmamız gerekir? Burada da etki son derece derindir –Kiliselerin gelenekleri ve ruhban sınıfın rolünde, İncil'in yerli dillere tercümesinde, sosyal adalet ve sosyal refaha yönelik kaygılarda, sosyalist etik ve ezilenler, kıyıda kalmışlar için meydana çıkan eşitlik hareketlerinde ve pek çok gönüllü ve hayırsever örgütte. Fakat aynı zamanda derin bölünmeler ve değişken etkiler de söz konusudur: Ortodokslukla Katoliklik, Katoliklikle Protestan kiliseleri, mezheplerle kiliseler arasındaki Avrupa'nın birçok farklı bölgesini, farklı şekillerde etkileyen hizipleşmeler. Hıristiyanlığın, kâfirlere karşı girişilen Haçlı Seferlerinde birleşmiş bir Hıristiyan uygarlığının mit-sembol kompleksi, yeniden dirildiği iddia edilen ya da bazı Avrupalıların şimdilerde diriltmek istedikleri Avrupa ahlâki birliğini sağlamaktan uzak olduğunu -Avrupa'daki kâfirlere ve Yahudilere yapılan muamele ve Nazi Almanyası'ndaki iflasına kadar Din Savaşları aracılığıyla yürütülen Bizans ve Müslümanlara karşı savaşlarla- tekrar tekrar gözler önüne sermiştir. Avrupa kıtasının belli başlı bölgelerindeki dinsel bölünmeler, dindar inananlar azalsa da, hâlâ oldukça derindir. Rozet olarak din, çimento olarak din, sınır olarak din, etnisiteyle birlikte din, tüm bunların, kıta üzerin-

176) Viktorya dönemindeki klasik miras için bkz. Jenkyns (1992) ve Leoussi (1992).

de hâlâ etkili olan şiddetli anlaşmazlıkların çoğunda rol aldığı ya da daha dengeli ama eşit derecede derin bölünmelerin dip akıntıları olduğu gözlemlenebilir.[177]

Belki de aranılan sembolik ve mitolojik birliği Avrupa'nın Hint-Avrupa dil ve köken mirasında bulabiliriz? Avrupa'daki pek çok dilin Hint-Avrupa dil ailesine mensup olduğu bir gerçektir ve bazı bilimadamları hâlâ bir Orijin dilinin (Ur-language) ve uzak bir geçmişteki Hint-Avrupa dili konuşan kabileler için bir orijinal memleket kuramının mümkün olduğunu savunmaktadırlar. Ancak arkeologlar, dilbilimciler ve tarihçiler bölünmüş durumdadırlar: modern Avrupa'daki bazı diller Hint-Avrupa grubuna girmez (Bask dili, Fince, Estçe, Macarca); ve daha önemlisi, ırk olarak dil grubu kuramının Naziler tarafından kullanımından sonra küçük ama bağırtkan revizyonist tarihçi grupları ve ırkçılar dışında Avrupa'daki pek çok kişi için bir 'Hint-Avrupa mirası'nın artık pek az önemi kalmıştır.[178]

Peki Avrupa'nın beyaz emperyalist geleneği ve bu geleneğin renkli insanları dışlamasına ne dersiniz? Bir türlü bulamadığımız söz konusu sembolik ve mitsel birliği burada bulamaz mıyız? Hint-Avrupa miti Avrupa'da küçük bir azınlık tarafından benimsenmişse de, renk önyargısına dayanan dışlayıcı Avrupalı üstünlük duygusu için kesinlikle aynı şey söylenemez. Burada, 'Avrupalılar'ı 'yabancılar' karşısında bir araya getirebilecek ve çağdaş Avrupa devletlerinin çoğunun uyguladığı ayrımcılık ve dışlama politikalarına uygun kitlesel duygusal

177) Ortaçağ Hıristiyan 'mit-sembol kompleksi' için bkz. Armstrong (1982, Bölüm 3); Avrupa'daki din örüntüleri için bkz. Martin (1978). İrlanda ve Yugoslavya'da din ile milliyetçilik arasındaki ilişki Holmes (1982) ve Alexander (1982) tarafından incelenmiştir. Doğu Avrupa'daki dinle milli bilincin karmaşık ilişkisi için bkz. Petrovich (1980) ve Ramet (1989).

178) Hint-Avrupa kökenleri üzerine yakın döneme ait bir çalışma için bkz. Mallory (1989); ve bu konuda yeni bir kuram için bkz. Renfrew (1987). Avrupa'daki dil bölünmeleri için Armstrong'a (1982, Bölüm 8), Nazi Aryanizminin ataları için Poliakov'a (1974) bakınız.

koşullar yaratabilecek güçlü ve patlamaya hazır bir mitler ve semboller kümesi kesin olarak mevcuttur. Bu, günümüzde göçmenlere, sığınmacılara, mültecilere ve yabancılara karşı hissedilen ve birçok Batı Avrupa devletinde bazı hükümetler, medya organları ve çıkar gruplarının son zamanlarda başını çektiği etnik korku ve moral panik ikliminin en temel unsurlarından biridir. Bu noktada sorulması gereken soru şudur: Beyaz Avrupalı üstünlük miti Avrupalıları birleştirmeyi ve iç farklılıkların üstesinden gelmeyi başarabilir mi, ve renk, Avrupalılık sembolizminin temeli olabilir mi?

Geçmişte, en azından bazı Avrupalı elitler için, bu mit işe yaramıştı ve günümüzde kitlesel patlamaları ateşleyebilecek güce sahip olduğu inkâr edilemez. Ama bu güç olumsuz bir güçtür: ne paylaşılan değerler ne de özel Avrupalı karakteristikleri üzerinde gelişir; aksine değişen biçimlerde ve derecelerde algılanan farklılıklara dayanır. 'Beyaz olma' milli devletin sınırlarıyla birlikte ya da bir köyün veya mahallenin köşesinden dönünce bitebilir. Bazılarına göre Türkler, diğerlerine göre Bosnalı Müslümanlar yabancıdır; ve ayrıca Polonyalılar ya da Sırplar ya da Arnavutlar –ve hatta Fransızlar ya da Anglo-Saksonlar da yabancıdır. İki sorun Öteki meselesine özel bir önem katıyor: Göç ve İslam. Göç sorunu, Avrupalı kimliğini değil, milli kimlik algılamalarını kuvvetlendiriyor, çünkü göçü kontrol eden milli devlettir, göçmenler hakkında bilgi ve görüş sunan medyadır, onlara karşı ayrımcılık milli emek piyasasında uygulanır, ve göçmenlere eziyet edilirken ya da ihraç edilirlerken başvurulan o milletin insanlarıdır. Dolayısıyla beyaz-olmayan yabancı duygusu, her ne kadar olumsuz bir biçimde farklılık üzerinden milli önyargılar ve milli birliği kuvvetlendirse de, hiçbir şekilde bir Avrupa birliği ve kimliği duygusuna katkıda bulunmaz.[179]

179) Yeni Avrupa'daki göç üzerine bkz. Miles (1993, özellikle R. Fernhout: "'Europe 1993' and its refugees", s. 492-506); Fransa'daki durum ve tepkiler için bkz. Miles ve Singer-Kerel (1991).

İlk bakışta İslam, kıtasal temelde hareket ettiği için milliyetçilik eğilimiyle çatışıyor görünebilir. Elbette Haçlı Seferlerine ve Osmanlı Türkleriyle girişilen uzun mücadelelere dek uzanan yaygın bir İslamiyet ve Müslümanlar stereotipi vardır. Bu Pan-Avrupalı stereotip, resmi laikliği ve günümüzdeki demokratik rejimine rağmen Türkiye'nin 'Avrupalı' olma ve Avrupa Birliği'ne katılma iddialarını görmezden gelmektedir. Bu ülke nüfusunun çoğunluğunun Müslüman karakteri ve Türkiye'nin tarihsel düşman rolü onu 'Avrupalılar' için şüpheli kılıyor. Öte yandan İslam aynı zamanda tekil Avrupalı devletlere ve dolayısıyla onların milliyetçiliklerine karşı da bir meydan okumayı temsil etmektedir. Fransa'da Müslüman cemaatin boyutları Le Pen hareketinin oylarını arttırırken, Almanya'da yurttaşlıkları reddedilen Türk ve diğer azınlıkların büyüklüğü neo-Nazi hareketi tarafından gerçekleştirilen şiddeti ve ırkçı nefreti ateşlemiştir. Ayrıca Britanya da Salman Rüşdi olayı gibi İslamiyetle ilgili olayların yarattığı rahatsızlıklara sahne olmuş ve bu rahatsızlıklar zaman zaman Britanya milli kimliği ve onun İngilizlikle ilişkisine dair soruları gündeme taşımıştır.[180]

Eğer beyaz, Hıristiyan dışlayıcılığın emperyalist mirası esas olarak milli düzeyde iş görüyor ve milli tanımlamaları kuvvetlendiriyorsa, o zaman 'Avrupa' tarihinde bir Avrupalı bilinci için ilham kaynağı olabilecek bazı ortaklık ölçütleri ve kahramanlık figürleri bulabilir miyiz? Basit bir ifadeyle 'halklarının tarihi' olarak tanımlayabileceğimiz bir 'Avrupa tarihi'nin gerçekte var olup olmadığı sorusu bu durumda oldukça can sıkıcı bir soru halini alır. Avrupa kıtasında, onun farklı bölgelerini farklı zamanlarda etkilemiş bir dizi olay görürüz. Kıtadaki halkların arasında çeşitli biçimlerde damıtılmış belirli kültür modelleri ve bazı geleneklerden daha önce üstü kapalı bir bi-

180) Fransa'daki Le Pen desteği için bkz. Husbands (1991); Britanya'daki azınlıklar ve milli kimlik üzerine bkz. Samuel (1989, cilt II). Genel olarak milliyetçilik ve faşizmle ilgili olarak bkz. A. D. Smith (1979a, Bölüm 3).

çimde bahsetmiştim, ancak gördük ki bunlar bile pek fazla yol kat etmemize yardımcı olmuyor. Buradan, Avrupa'daki çeşitli gelişmelerin işaret ettiği geniş ortak temaların büyük ölçüde tarihsel kanıtları fazlasıyla zorladığı ve bugün belirli çıkar grupları ve elitler tarafından kurgulanan Pan-Avrupa mitolojisinin bir parçası olarak görülmeleri gerektiği fikri ortaya çıkıyor. Bu, en azından ve büyük ölçüde, Jean-Baptiste Duroselle tarafından derlenen yarı-resmi Avrupa tarihinde apaçık ortadadır.[181]

Bu durumda hâlâ Avrupa insanlığı ve kahramanlığına dair birkaç büyük örnek bulabilir miyiz? Yüzümüzü kime dönmeliyiz? Teutoberg ormanında Varro ve lejyonlarının kaybının yasını tutan ve Avrupa'nın diğer yarısını terk eden Augustus'a mı? Kutsal Roma İmparatorluğu eşit derecede Batı'ya dayanan ve ortaçağdaki idealleri laik ve demokrat modern Avrupalılar için pek bir şey ifade etmeyen Charlemagne ve onun halefle-rine mi? Büyük emeli ve imparatorluğu herhangi bir modern diktatörünki kadar kısa süreli ve çekicilikten uzak olan Napolyon'a mı? Ya da bunlar yerine 'Avrupalı' büyük sanatçılara, yazarlara ve bilimadamlarına mı yönelmeliyiz –Shakespeare, Michelangelo, Beethoven ve Einstein'a mı? Ama onların dehası evrenseldir, onların sanatı ve bilimi tüm sınırları aşar ve onlardan daha az yetenekli olanlar genellikle, Romantik gelenek içinde millileştirilmiştir ve bunların milli etkileri sıklıkla Avrupalı ya da küresel çağrılardan daha fazladır.[182]

Avrupa'yı, kendi tarihi, mitleri ve sembolleri etrafında inşa etme çabalarıyla ilgili bir başka sorun daha vardır. Örnekler çoğunlukla Batı Avrupa ve İtalya'dan çıkar. Copernicus, Cho-

181) Bkz. Duroselle (1990), özellikle *Europe: A History of its Peoples* başlıklı bölüm; ayrıca bazı eleştiriler için bkz. A. D. Smith (1992d) ve Schlesinger (1992).
182) Milli Romantizm gelenekleri için bkz. Porter ve Teich (1988); neo-klasik gelenek içindeki milli karşıtlıklar için bkz. Rosenblum (1967) ve A. D. Smith (1979b). Erken dönem 'büyük çağlar' ve 'Avrupa' tarihine katkıda bulunanlar için bkz. Duroselle (1990, Bölümler 9-11); Duroselle bir yandan, Avrupa'nın farklı kültürel alanları ve halkları arasındaki deneyim ortaklıklarını aydınlatmaya çalışırken, diğer yandan söz konusu deneyimlerin geneldeki kısmi yapısını ve bu alanlardaki derin içsel farklılıkları ortaya koyar.

pin, Çaykovski ve Tolstoy gibi önemli istisnalar dışında Doğu Avrupa'nın sunduğu örnekler büyük ölçüde Batı kökenli olan bir 'Avrupa' için pek az öneme sahiptir ve ayrıca Korkunç İvan ya da Büyük Petro gibi örnekler sadece korku ya da tiksinmeye yol açmaktadır. Rönesans ya da Fransız Devrimi'ninkilerle kıyaslandığında Doğu Avrupa'nın mitleri ve sembolleri -Yunan Bağımsızlık Savaşı muhtemelen hariç tutulmak kaydıyla- kendi topraklarının dışında yerel, yabancı ve kuşkulu kalır. Bir kez daha Batı Avrupa'nın üstünlüğünün altı çizilir, hem de sadece zenginlik ve teknoloji, nüfus ve ticaret merkezleriyle değil, bilimi, edebiyatı, eğitimi, güzel sanatları ve kendi popüler mitlerini, sembollerini ve geleneklerini üretme ve yaymasıyla.[183]

Bu durumda, Avrupa kıtasının modern sakinleri için anlamlı, onlar üzerinde etkili ve onları birleştirmeye yarayacak ortak *Avrupalı* mitler ve semboller bulmak son derece zor görünüyor. Çok sayıda uçurum, bir sürü dışlanma ve kabul edilmeme alanı mevcuttur: örneğin son derece farklı toplumsal yapıları ve kültürel gelenekleri, görünüm ve sembolizmiyle Ortodoks Kiliseleri, ya da Ortaçağ Hıristiyanlığı idealine dönmeye meyleden bir Avrupa'da kendilerine ait pek az şey bulabilen çok sayıda Hıristiyan olmayan azınlık ve -Ortaçağın ezilen Yahudilerinden bugünün ezilen *Gastarbeiter*'lerine (konuk işçiler)- yabancılar. İster Roma İmparatorluğu'nun, ister Aydınlanma ve Fransız İhtilali'nin ister Risorgimento'nun* ya da Bolşevik Devrimi'nin mitleri ve sembolleri olsunlar, Avrupa kıtasındaki en etkili 'mit-sembol kompleksleri', kökenleri ve bağlamları itibariyle Avrupalı olmaktan çok millidir.[184]

---

183) Söz konusu Batı Avrupa üstünlüğü için bkz. Wallace (1990). Bu yaklaşım, Almanya'nın (büyük ölçüde) Batılı olduğunu varsayar ve Doğu Avrupa ile Rusya'nın bilimsel, edebi ve sanatsal katkılarını görmezden gelir.

* İtalya'nın birleşmesini sağlayan 19. yüzyıl kültürel milliyetçilik ve siyasal faaliyet dönemi (ç.n.).

184) Ortodoks Kilisesi ve Doğu Hıristiyanlığı için bkz. Atiyah (1968) ve Ware (1984); ayrıca karş. Ramet (1989, özellikle Yugoslavya, Romanya ve Bulgaristan üzerine denemeleri).

Ayrıca Avrupa'ya ait kutsal merkezler ya da tüm Avrupalılar için geçerli olacak hac mabetleri bulmak da kolay olmayacaktır. Aachen çok uzak, Saint Paul Katedrali, Les Invalides ya da Wavel fazlasıyla millidir, ve hatta Roma bile artık kuzey ve batı Avrupa halklarının yüreklerine ve zihinlerine hükmetmemektedir. Bu açıdan bakıldığında milliyetçilik, Pan-Avrupacılığı zaten çoktandır kendi kullanımına almıştır. Milliyetçiliğin mabetleri ve anıtları her yerdedir. Hem resmi merkezi (Zafer Takları ve Meçhul Asker Anıtları biçiminde) hem de pek çok halka özgü çevresel alanı işgal ederler. Milletin heykelleri, bayrakları, simgeleri, tapınakları ve anıtları yüksekliklere hakimdir, meydanları doldurur, belediye binalarını süsler ve bir yandan yurttaşlara bağlılıklarını hatırlatırken diğer yandan onlara gurur verir. Bu taştan anıtların dışında 'Avrupa'nın sunabileceği ne var ki? Avrupa'nın simgeleri, oradaki milletlerin simgelerinin yarattığı tutkuları yaratabilir mi?[185]

Peki, ABD'de yaşayan pek çok Amerikalının yüreğini birleştiren ve onların hayallerinin ilham kaynağı olan Washington, Anayasa ve Bağımsızlık Günü gibi, Avrupa kıtasında yaşayanların yüreklerini birleştirecek ve onlara ilham verecek *Avrupalı* ritüeller ve merasimlerden söz edilebilir mi? Belki zaman içinde, birkaç kuşak sonra, Strasbourg'daki Avrupa Parlamentosu ve Brüksel'deki yürütme organı Avrupa Komisyonu merkezli ritüeller ortaya çıkacak ve merasimler gerçekleştirilecektir. Ne var ki bu tür 'icat edilmiş gelenekler'le ilgili sorun, bu geleneklerin yaratıcılarının icatlarının gelecek nesilde anlamlı bir karşılık bulup bulamayacağından emin olamamalarıdır. Bu bağlamda milliyetçilik her zaman bir adım öndedir:

185) Milliyetçiliğin on dokuzuncu yüzyıl sonunda Avrupa'daki heykelleri ve anıtları, merasimleri ve simgeleri Hobsbawm tarafından betimlenmiştir: bkz. Hobsbawm ve Ranger (1983, Bölüm 7); 'milliyetçi Avrupa' ve onun günümüzdeki kalıntılarıyla mabetlerine dair hicivli bir turist panoraması için bkz. Horne (1984).

bir gözü hep gelecek kuşakların vereceği kararlardadır; böylelikle diğer dünyevi kurtuluşların yerini almaya çalışır.[186]

Yakın dönemdeki katliamlar ve savaşlar bir yana, ortak anılar ve anlamlar, mitler ve semboller, mabetler, merasimler ve anıtlar olmaksızın kimler varoluşlarının derinliklerinde kendilerini Avrupalı hissedecek ve isteyerek kendilerini bu kadar soyut bir ideal uğruna feda edecek? Kısacası, Avrupa için kim ölecek?

Bu esasen, denizaşırı ya da Avrupa'daki savaş alanlarında kullanılacak bir 'Avrupa gücü' öngören ortak güvenlik politikası ve dış politika ya da ilk 'Avrupalı askerler' öldürüldüğünde gösterilecek tepkiyle çok alakalı değildir. Aslında bu açıdan bakıldığında da Avrupa'nın bugüne değin pek iç açıcı bir geçmişi olduğu söylenemez. 1990'da Kuveyt'in işgali meselesini üstlenen ABD idaresindeki Birleşmiş Milletler'di; ve çok açık bir biçimde bizzat Avrupa kıtasının sınırları içinde yaşanan bir etnik çatışma olarak 1994'te Bosna'da inisiyatif kullanan Avrupa Birliği'nden ziyade NATO'ydu. Ortak Avrupa savunma ve dış politikası inisiyatiflerinin tarihi -en son Bosna ve Makedonya'da görüldüğü gibi- ihtilaf ve yanlış anlamalarla doludur. Avrupa savunma birimleri küçük tutulmaktadır ve savunma bütünleşmesine ve askeri ortak teşebbüslere dair Avrupa'nın merkezindeki ülkelerde bile oldukça az halk desteği vardır; ve hatta, çeşitli biçimlerde İrlanda'dan Makedonya'ya ya da Fransa'dan Kafkaslara ve Ural dağlarına dek uzatılan Avrupa sınırlarındaki ülkelerde bu destek daha da azdır.[187]

Ayrıca askeri kayıplar da kaçınılmaz olarak Avrupa değil, milli bağlamda ele alınıyor. Her ne kadar resmi olarak açıkla-

186) Milliyetçiliğin liturjileri hakkında bkz. Mosse (1976); ritüelleri ve merasimleri için bkz. Breuilly (1982, Bölüm 16) ve bazıları Jacques-Louis David tarafından organize edilen Fransız İhtilali'ne dair yurtsever kutlamaların ayrıntılı bir betimlemesi için bkz. Herbert (1972). O'Brien (1988) Amerikan dini-milliyetçi merasimlerini betimler. Ayrıca bkz. Schlesinger (1994).

187) Makedonya anlaşmazlığının ardında yatan farklı değerlendirmeler için bkz. Alexander (1982) ve Kofos (1990).

nıyor olsalar da söz konusu kayıplar basın ve halk tarafından o milletin kayıpları olarak algılanıyor ve gerçek anlamda yas tutmak 'Avrupalılara' değil, o milletten olanlara düşüyor. Etnik millet kendisini her zaman 'ailelerin ailesi', o topluluk içindeki herbir ailenin toplamı ve birliği olarak sunmuştur. Etnik millet miti, hayali ortak soy ve 'kan'ın 'üst-ailesi' üzerine kuruludur. Buna göre, bir etnik topluluk ya da milletin üyeleri nesilden nesile kendilerini büyük, geniş bir ailenin parçası olarak görmeyi öğrenmişlerdir; dolayısıyla milletin savunulması kişinin yakınları ve akrabaları için, ailesi için kendini feda etmesi olarak görülür.[188]

Hayali değil, aksine canlı ve somut olan bu milli aileyle kıyaslandığında Avrupa 'kültürler ailesi' soluk ve cılız bir görünüme sahiptir. Avrupa projesi, kıtadaki milletlerin, bölgelerin ve *etnilerin* içinde siper alabileceği bir kabukmuşcasına Avrupa halklarının sorunlarını çözmeye ve onlara fayda sağlamaya yönelik bir çerçeve sunar, fakat hiçbir şekilde derin bir bağ, yaşam gücü, inanç cemaati yaratmaz. Aslında yeni Avrupa idealine bağlılıklarını yüksek sesle dile getiren bölge ve azınlık *etnileri* için temelde çekici olan şey bu olabilir; Avrupalı şemsiyesi altında insanların birincil bağlılıkları, güçlü milli devletlerden uzaklaşıp, ait oldukları yere, gözardı edilmiş ve bastırılmış *etnilere* yönelecektir. 'Etniler Avrupası' sloganı bu hedefi özlü bir biçimde dile getirmektedir. Ancak aynı madalyonun öteki yüzüne 'Vatanlar Avrupası' yazılmıştır.[189]

BİR 'AVRUPALI ÜST-MİLLETİ' Mİ?

Ne 'Etniler Avrupası' ne de 'Vatanlar Avrupası' hedefi Pan-Avrupa rüyasına yanıt verir. Pan-Avrupacılar için Avrupa, ha-

188) Bu akrabalık metaforları ve onların 'ilkçi' gücü için bkz. Horowitz (1985, Bölüm 6) ve Connor (1993); karş. Grosby (1994).

189) Yukarıdan Avrupa birliği ve aşağıdan etnik cemaatler aracılığıyla milli devlete yönelen iki saldırı teması 1960'lara uzanır; örneğin bkz. Heraud (1963).

lihazırda varolan milli devletler arasındaki bir işbirliği teşebbüsü olmadığı gibi, milli devletin boyunduruğu altındaki birçok *etniyi* ve bölgeyi koruyacak bir şemsiye de değildir. Onların Avrupası, milletin sığ bakış açısını aşacak ve milliyetçiliğin çirkin yüzünü yok edecek hakiki bir 'milli ötesi' birliktir. Ancak böyle bir birlik, Pan-Avrupacıların son derece içten bir biçimde ümit ettiği gibi gerçekten milleti aşıp milliyetçiliğin ötesine geçebilir mi? Ya da bizler, yeni bir 'milli ötesi' birimin değil de, kendi bayrağı, marşı, Brüksel'de başkenti, pasaportları, parası, bankası, parlamentosu, savunma kuvvetleri, dış politikası, üniversite ve akademileri, bayramları, geçit törenleri, fener alayları, şehitlerinin ve kurucularının anıtları, Avrupa tarihi ve folkloruna dair müzeleri olan bir başka eski-yeni milletin, bir Avrupa 'üst-milleti'nin gelişimine mi tanıklık ediyor olacağız? Ve bu tür bir üst-millet gayet basit bir biçimde milletlerden oluşan dünyanın sorunlarını içinde barındırmayacak mı? Bu durumda Avrupa birleşmesi, ölüm haberini dillendirmek bir yana milliyetçiliği yeni bir güç ve meşruiyet düzeyine taşımayacak mı?[190]

Bu, yalnızca halihazırda varolan milli devletlerin miliyetçilerinin değil, aynı zamanda 'Avrupa'nın sadece millet imgesi ve ona hayat veren ortam ve gebelik süresiyle birlikte ortaya çıkabileceğine inanan karamsarların da *[euro-pessimist]* korkusudur. Onlara göre, bu kadar geniş ve çeşitli bir birlik bazı yeni özellikleri -çok etnili bir milletin özelliklerini- içinde barındıracak olmakla birlikte, tüm uzun vadeli insan birliktelikleri gibi, herhangi bir kültürel gruplaşmanın nesiller boyu hayatta kalabilmek için yaratmak zorunda olduğu kolektif kimliğin -ortak hafıza, değer ve sembolerin- temellerini geliştirmek durumundadır. Avrupa bağlamında gerçek anlamda birleşmiş bir Avrupa'nın ortaya çıkmasının tek yolu, Avrupalı or-

190) Bu korkulardan bahseden erken tarihli bir çalışma için bkz. Galtung (1973); krş. Schlesinger'deki (1992) tartışma.

tak anılar, gelenekler, değerler, mitler ve sembollerin yavaş yavaş da olsa *etni* ve millet imgesi içinde oluşmasından geçmektedir.

Ancak yukarıda da açıkladığımız gibi, bu bakımdan Avrupa kavramı oldukça yetersizdir. Bazı kültürel ve siyasal gelenekler halihazırda bulunmakla birlikte, müphemlik ve eşitsiz dağılımdan mustariptirler; ayrıca ortaçağ Hıristiyanlığı ya da emperyalizm dışında Avrupalıları birleştirebilecek kapsayıcı, ortak anılar, mitler ve semboller noksandır. Ve hatta, tam da bu noktada belirtmek gerekiyor ki, Avrupalı kimliğini söz konusu ortak kültürel unsurlar etrafında inşa etme çabası, Avrupa'nın aşina olunan coğrafi yapısını oluşturan milletler ve *etnilerin* zaten varolan ve derin köklere sahip etno-milli mitleri, sembolleri, değerleri ve anılarıyla rekabet etmek zorundadır.

Avrupa birliğinin kültürel ve sosyo-psikolojik düzeylerde öngörülebilir bir gelecekte pek de başarılı olma ihtimalinin olmamasının ardında işte bu etno-sembolik rekabet yatmaktadır. Her ne kadar bazı seyyar elitler etno-milli bağlılıklardan kopmayı başarabilmişlerse de, ortaçağ ve erken modern Avrupa aristokrasilerinin geleneğinde, milletlere ve milli devletlere yönelik halk düzeyindeki bağlılık ve kitlesel sadakat derin köklere sahip olmaya devam etmekte ve içinde milli eğitim sistemi, ulusal medya, milli bir dil ve edebiyat, milli kanunlar, ve ayrıca çok daha tarifi zor olmakla birlikte yine de daha kapsayıcı olan peyzaj, sanat, müzik, giyim kuşam, yiyecekler, eğlenceler ve folklor gibi faktörleri de barındıran bir dizi bürokratik ve kültürel modern mekanizma tarafından güçlendirilmektedir. Bu kültürel unsurlar, halkı yönlendirmeye çalışan entelektüellerin popülist icatları olmadıkları gibi, uzak idealize bir geçmişe romantik ve nostaljik bir bağlılık anlamında eski bir yaşam tarzının folklorik izleri de değildirler –ama yine de her iki unsurla da duruma göre karşılaşılabilir. Bunlar, kısa bir süre önce hızlı bir değişim geçirmişlerse de ayırt edici niteliklerini ve karakteristiklerini koruyan yerleşik popüler

kültür biçimlerinin bileşenleridir. Bunlar aynı zamanda, her ne kadar kayda değer bir dönüşüm geçirmişse de söz konusu milletin halkının önemli bir kısmını hâlâ paylaşılan bir ortak değerler, anılar, gelenekler ve semboller anlayışı etrafında birleştirebilen bir edinilmiş milli kimliğin de bileşenleridir.[191]

Bu noktadan hareketle, birbirlerinden keskin hatlarla ayrılan popüler milli kimliklerden geniş 'üst-milli' varoluş biçimleri yaratmak son derece sorunludur. Milli devletlerin ve milletlerin nüfuslarının büyük bir kısmının bağlılık ve aidiyetlerini değiştirmek ve onları bir dizi yeni ortak Avrupalı mit, anı, değer ve sembole kanalize etmek, -geçmişte yalnızca halihazırdaki kolektivitelerin ve birliktelik biçimlerinin çözülmesi ya da kitlesel dini hareketler aracılığıyla gerçekleştirilebilen- bir kültürel ve sosyo-psikolojik mühendislik ve ayrıca ona eşlik edecek uygun kurumsal çerçeveyle mümkündür. Öngörülebilir bir gelecekte bu koşullardan herhangi birinin gerçekleşmesi pek muhtemel olmadığına ve bu arada milli devlet yaralarını sarmaya devam edeceğine, etnik bilinç ve self-determinasyonda da en ufak bir gerileme ibaresi ne rastlanmadığına göre, yeni bir popüler üst-milli Pan-Avrupalı kimliğin gelişimi için pek küçük bir kültürel ve duygusal alan söz konusu olabilir.

SONUÇ

Avrupa ve diğer birleşme projelerine iki açıdan bakabiliriz: -başarısız olması durumunda- milletin yerini almaya yönelik

191) İdealize edilmiş yaşam tarzlarına yönelik bu tür bir 'nostalji' göz ardı edilmemelidir; bkz. Armstrong (1982, Bölüm 2). Öte yandan, turizm ve öğrenci değişimindeki büyük artış, Avrupa haberlerinin medya tarafından neşredilişi ve Avrupa'daki bir sürü sanat, müzik ve film festivali genç neslin bir kısmını Avrupa fikri ve daha büyük bir entegrasyonun faydaları konusunda daha olumlu bir tutum içine itmiştir; ancak yine de bu fikirlerin de milli önyargılardan ve stereotiplerden bağımsız olup olmadığı, ya da ne derece derin ve uzun süreli olabilecekleri tartışma konusudur. Bkz. Schlesinger (1994).

girişimler olarak *kahramanca*; ve milli topluluğun henüz ortaya çıkan türleri olarak *yeni* denilebilir. Belki de insan birlikteliğinin uzun oluşum ve çözülme sarmalında yeni bir dönemece tanıklık ediyoruz. Kayıtlı tarih sürekli olarak, toplumsal ve siyasal birimin rekabet halindeki türlerinin salınımına, ve bu arada daha geniş birimlerin küçük birimleri fethetmek ya da birleştirmek suretiyle güçlenmelerine veya tekrar kurucu parçalarına doğru çözülmelerine tanıklık etmiştir. Feodal ara dönemlerin takip ettiği büyük imparatorlukların tarihi, bu tarihsel hareketin paradigmasını destekler. Daha önceki inanışın aksine, modern, endüstriyel bir toplum türüne geçişin söz konusu kalıbı yıkması ya da birleşme ve çözülme modellerini farklılaştırması pek mümkün görünmemektedir. Bu bağlamda siyaset ve kültür, teknolojik ve ekonomik hareketlere indirgenemeyen kendi öz değişim ritimlerine sahiptir.

Modern toplumların farkı şudur: birleşme ve çözülme, daha önce ele aldığımız yerli olanın kitlesel biçimde seferber edilmesinde, kültürel siyasallaşmada ve topluluğun arındırılmasında etkili olan güçler tarafından ateşlenmiş bir biçimde birlikte yol alırlar. Bu bizi başlangıçtaki paradoksa götürür: çağdaş toplum ve siyasetteki birleştirici ve ayrıştırıcı, genişletici ve parçalayıcı eğilimlerin biraradalığı. Kitabın başında bunların, modern toplumdaki aynı genel güçlerin ürünü olduğunu ima etmiştim; şimdi bunu daha açık biçimde ortaya koyabilirim.

İleri sürmekte olduğum argüman şu: Batı Avrupa ya da başka bir yerde (her ne kadar dünyanın diğer bölgelerinin çoğunda çokuluslu imparatorluklar ve devletler kurucu etnik parçalarına bölünmekte olsalar da) geniş-ölçekli bir birlik yaratmaya yönelik girişimler, ekonomik ve siyasal gelişmenin farklı düzeylerinden ziyade değişik bölge ve halkların tarihsel güzergâhlarının çeşitliliği ve farklı etno-tarihsel kültürlerinden kaynaklanmaktadır. Elbette farklı ekonomik, teknolojik ve siyasal gelişmişlik düzeyleri önemli bir etkiye sahiptir; an-

cak bizzat bunlar da, söz konusu farklı güzergâhlar, etno-tarihler ve kültürlerin hem ürünü hem de üreticisidir.

Modern dünyada millet oluşumunun, farklı *etni* türlerinden kaynağını alan daha sonraki millet biçimleri ve içerikleri üzerinde büyük ölçüde etkili olan en önemli iki tarihsel rotasını, 'yatay' ya da aristokratik ve 'dikey' ya da halk tipini Bölüm 3'te açıklamıştım. Birincisinde elit bir etnik kültür, güçlü ve birleştirici bir bürokratik devlet aracılığıyla halk içinde aşağı ve yukarı doğru yayılıyordu ve bu, özellikle Batı Avrupa'da belirgin olan bir süreçti. Avrupa'nın diğer yerlerinde ve Asya'da yerli entelijansiya tarafından harekete geçirilmeye ve siyasallaştırılmaya hazır canlı bir depo, aktif bir kaynak olarak popüler bir yerli kültürün boyunduruk altına alınması ve bastırılması söz konusuydu.

Hem güçlü devletlerin bürokratik birleştirme süreçleri hem de etnik entelijansiyanın kırsal ve kentsel kitleleri yerli olan çerçevesinde harekete geçirme süreçleri, Rusya ve Japonya'dan Etiyopya, Hindistan ve Meksika'ya kadar her kıtada bulunabilir. Bu tarihsel süreçlerin türlü permutasyonları, etno-milliyetçiliğin dünyanın çok farklı bölgelerinde aldığı çok farklı biçimleri anlamaya yardımcı olur ve artan küresel karşılıklı bağımlılığa eşlik eden kültürel farklılık ve etnik bölünmeye işaret eden direngen bir argümanın temelini oluşturur. Aslında tam da bu karşılıklı bağımlılık -apayrı kültürleri yan yana getirmek ve farklarını açıkça ortaya koymak suretiyle- etnik ve kültürel kıyaslamayı ve ayrıştırıcı etnik milliyetçiliklerin güçlenmesini teşvik eder. Buna modern kitlesel telekomünikasyonun söz konusu kültürel farkları ve tarihsel açıdan eşsiz olan karakterlerini kuvvetlendirme ve yayma gücünü ilave edecek olursak başlangıçtaki paradoksumuz yerine oturur.

Benzer şekilde, Birleşmiş Milletler'in yanı sıra dünyanın çeşitli bölgelerindeki devlet sistemlerinin artan karşılıklı ba-

ğımlılığı da kültürlerin farklılığının altını çizer ve birçok halkı, tehdit altında olduğunu hissettikleri bir etno-tarih ve mirasa daha sıkı sarılmaya iter. Kişinin kendi kültürel değerleri söz konusu olduğunda hissettiği yeri doldurulamazlık duygusu küresel tekbiçimlilik belirginleştikçe daha da akut bir hal alır. Ancak bu, algılanan tehditlere karşı basit bir halk ya da elit tepkisi değildir. Eski değerleri ve gelenekleri koruma arzusu bir antikacı nostaljisi değidir; kayıp bir cemaati geri getirmeye, onun 'altın çağ'ını yeniden yaşamaya, yabancı unsurlardan arındırmak suretiyle cemaati yenilemeye ve onun farklı kültürel mirasını yeniden tahsis etmeye yönelik bir itkidir.

Bir kez daha temelde yatan modern zamanların kültürel otantiklik arayışına gelmiş bulunuyoruz. Modern dünyada saygınlığın anahtarı olarak özerklik otantikliği gerektirir; özgürlük kimliğe, yazgı ortak hafızaya dayanır. Büyük fırsatlar ve teknolojik uzmanlık üzerine kurulu modern dünyanın içinde yer alabilme arzusu, ayrı moral toplulukların farklı ve otantik kimliklerle donatılmasını beraberinde getirir. Ancak eğer kimliğin sırrı hafızada yatıryorsa, bu durumda etnik geçmiş mutlak suretle kurtarılmak ve yeniden tahsis edilmek ve ayrıca şimdiki zaman yenilenmek ve rekabet halindeki milli topluluklar dünyası için ortak bir gelecek inşa edilmek zorundadır.

Ayrılma ve karşılıklı bağımlılık üzerinden gerçekleşen çift yönlü yenilenme sürecinin yakın zamanda sona ereceğini öngörmek pek kolay değil. Bu süreçler birbirleriyle bağlantılıdır ve kendilerini yeniden üretirler. Bu daireyi kırmanın kolay bir yolu pek yok gibi. Etno-tarihlerin son derece eşitsiz bir biçimde dağılmış olması, kültürlerin aynı şekilde siyasallaşması ve kitle iletişimi ve ekonomik karşılıklı bağımlılık dünyasında insanların farklı biçimlerde harekete geçmeleri, Avrupa birleşmesi gibi büyük projelerin kök salması durumunda bile, bu

projelerin -yeni ve daha tehlikeli çekişmeler yaratarak- halihazırda varolan etnik milliyetçiliklerin karakteristiklerinden bazılarını benimseyebileceklerini ortaya koyar. Bu durumda, gelecek kuşakların vereceği kararlar üzerine kurulu olan kolektif ölümsüzlük vaadinin varlığı, milli cemaatlerin erkenden yok oluşuna tanıklık etmemizi pek mümkün kılmıyor.

6
MİLLETİN SAVUNUSU

Milletler ve milliyetçiliklerin muhtemelen bir süre daha bizimle birlikte olacakları ve bunun milliyetçiliğin itibar ve ölümsüzlük sağlama kapasitesiyle bağlantılı olduğu düşüncesi, dünyanın dört bir yanındaki aşırıklıklar ve hak ihlallerinden milliyetçilerin sorumlu tutulduğu göz önünde bulundurulduğunda, hem karamsar hem de herkesi kapsayan bir düşüncedir. Eleştirmenler gezegenimizi istila eden çatışmaların çoğunu milliyetçiliğe atfetmeyi pek sevmekte ve milletlerin olmadığı bir dünyanın ırkçılık, faşizm ve yabancı düşmanlığı gibi hastalıklardan bağımsız bir dünya olacağını varsaymaktadırlar. Onlara göre milletlerin olmadığı bir dünya çok daha istikrarlı, barışçıl ve aynı zamanda da daha adil ve özgür bir

dünya olacaktır (milleti en iyimser yaklaşımla insanlığın evriminde zaruri bir evre ve en kötümser yaklaşımla şiddetli bir tehdit ve sapma olarak gören liberaller ve sosyalistler arasında yaygın olan bir düş).

Son olarak kısca milliyetçiliğe karşı argümanları incelemek ve milletle milliyetçiliğin modern dünyada varolacak bir özgür devletler topluluğunun neden tek gerçekçi temeli olduğunu açıklamak istiyorum.

MİLLİYETÇİLİK: *PRO ET CONTRA**

Milliyetçiliğin aleyhindeki argümanlar üç boyutludur: entelektüel, etik ve jeopolitik.

1) Entellektüel açıdan milliyetçilik, mantıken tutarsız ve temel postulatları savunulamaz olarak görülür. Bu postulatlar kolektif kültürel kimlik ilkesi, kolektif irade ilkesi ve milli sınırlar doktrinidir.

Kolektif kültürel kimlikle ilgili olarak, milli 'benlik'in belirlenmesinde kullanılan birbiriyle çelişkili ölçütler olduğu iddia edilir. Bu ölçütler arasında dil, din, soy, görenekler ve toprak sayılabilir. Uzun süre önce Max Weber'in göstermiş olduğu gibi bu ölçütlerden hiç biri, 'millet' olma iddiasındaki ya da 'millet' olarak kabul gören kolektif kültürel kimliklerin tümüne birden uygulanamaz. Örneğin Aşağı Sahra Afrika'da, farklı ölçütlere dayanan bir dizi üst üste binmiş 'benlik' söz konusudur. Tek bir cemaat içinde bile milliyetçiler farklı millet ölçütlerini desteklemişlerdir.[192]

---

* *Pro et contra* (Fr.): Lehinde ve aleyhinde (ç.n.).

192) Bu Bölüm, Londra'daki King's College'da Centre for Philosophical Studies'de (Felsefi İncelemeler Merkezi) 1993 yılında gerçekleştirilen 'Milletler ve Yurttaşlar' konulu Konferans'a sunulan bildiriye dayanmaktadır. Anthony D. Smith: "Ties that Bind", *LSE Magazine* 5, 1, 1993, s. 8-11. Bkz. M. Weber (1947, "The Nation"). Neuberger (1986, Bölüm 3) Aşağı Sahra Afrika'daki milli 'benlik'e dair çeşitli ölçütleri inceler.

Aynı güçlükler milli 'irade' ilkesi için de geçerlidir. Sadece bir gün süren plebisitleri saymazsak, milli 'irade'nin doğasını tespit etmemize ya da onun aslında 'halkın iradesi'nin özgür ifadesi mi, yoksa millete şekil verenlerin iradesi mi olduğuna karar vermemize yardım edecek araçlardan yoksunuz. Ayrıca kimin 'halk' olarak kabul edilmesi gerektiğine karar verme sorunu da var. Demagoglar için sadece kendilerinin halk iradesini yorumlama ve halkın kim olduğuna karar verme becerisine sahip olduğunu düşünmek hep çok kolay olmuştur.[193]

Benzer sorunlar milli sınırlar doktrininde de hazır bulunur. Milliyetçilere göre milli sınırlar zaten aşikârdır; Danton'un Fransa, Mazzini'nin İtalya için ileri sürmüş olduğu gibi, milli sınırlar 'doğal sınırlar'la örtüşür. Ancak söz konusu sınırların -çok uzun süredir belirgin biçimde var olsalar bileaslında hiç de doğal olmadığını göstermek oldukça kolaydır; örneğin Güney Tirol, İtalya'yla Avusturya arasında tartışmalı bir bölgedir. Sınır bölgelerinde oturanlar belirli hudutların 'doğallığını' benimsemeyi reddetmek gibi bir âdete sahiptir.[194]

Tüm bunlar bazı akademisyenleri tutarlı bir milliyetçilik doktrini olamayacağı ve milletler ve milliyetçilerin sayısı kadar çok milliyetçilikler olduğu sonucuna götürmüştür.[195] Bu bütünüyle yanlış bir milliyetçilik ideolojisi okumasıdır. Kolektif bir terim, yani milliyetçilik üzerinden bir duygular, hareketler ve fikirler kümesini analiz etmeye çalışmak, söz ko-

193) Halkın iradesinin belirlenmesinde plebisitlerin kullanılması bir dizi çözümü güç meseleyi de beraberinde getirmiştir; keskin bir eleştiri için bkz. Kedourie (1960 ve 1971); ayrıca karş. Breuilly (1982, Sonuç Bölümü).

194) Güney Tirol meselesi hakkında bkz. Doob (1964) ve Katzenstein (1977). Fransız 'altıgen'iyle bağlantılı oldukça ilginç bir milli sınırlar ve siyasal coğrafya tartışması için bkz. E. Weber (1991, Bölüm 3).

195) Bu görüşün çürütülüşü için bkz. Kedourie (1960, s. 71-74). En yaygın ayrım, Hans Kohn'dan kaynağını alan, Doğu Avrupa'daki 'organik' doktrinle Batı'daki 'iradeci' doktrin arasındaki ayrımdır. Ancak bu ayrım -önemli olmakla birlikte- esas olarak aynı genel inanç sisteminin pratikte sık sık örtüşen iki türünü ifade eder. Çeşitli milliyetçilik tipolojileri üzerine bir tartışma için bkz. A. D. Smith (1971, Bölüm 8); karş. Gellner (1992).

nusu duygular, hareketler ve fikirlerlerin farklı tezahürleri arasında belirli bir ortaklık varsayar. Oysa, benim Bölüm 3'te bahsetmiş olduğum, milliyetçiliğin 'çekirdek' doktrininde somutlanan bir temel milliyetçilik modelinin varlığını kabul etmek, söz konusu tezahürlerin zengin çeşitliliğini gözardı etmeyi gerektirmez.

Milliyetçilik eleştirilerinin birçoğundaki yanlış anlayışın üstesinden gelmek için bu 'çekirdek' doktrinin temel taşlarını ve milliyetçi hareketlerin belli başlı ideallerini aklımızda tutmamız gerekir:

- Dünya, her biri kendi karakteri ve yazgısına sahip milletlere bölünmüştür.
- Millet siyasal iktidarın kaynağıdır ve millete bağlılık diğer tüm bağlılıkların üstündedir.
- Özgür olmak için insanlar belirli bir milletle özdeşleşmek zorundadır.
- Otantik olmak için her millet özerk olmalıdır.
- Dünyada barış ve adaletin hüküm sürmesi için milletler özgür ve güvende olmalıdır.

Bu önermelerden çıkan belli başlı idealler üç tanedir: milli kimlik, milli birlik ve milli özerklik. Bunlar, milliyetçilerin her dönem ve kıtada -çeşitli biçimlerde yorumlanan- hedefleridir. Milliyetçiler, doktrini kendi cemaatlerinin durumuna uygulamak için yeni motifler ilave ettiklerinde bile 'çekirdek' doktrin milliyetçi inançların *olmazsa olmazını* temsil eder. Bir bütün olarak temel varsayımlar ve idealler, "bazı üyeleri tarafından bir 'millet' kurması öngörülen bir halk adına özerklik, birlik ve kimlik elde etmeye ve bunları korumaya çalışan bir ideolojik hareket" olarak tanımlar milliyetçiliği.[196]

196) Milliyetçilik tanımları için bkz. L. Snyder (1954) ve Connor (1978). Burada verilen tanımlar için bkz. A. D. Smith (1973, Bölüm 2 ve 1991, Bölüm 4); ve millet tanımı için bkz. bu kitabın 3. Bölümü.

Bu önermeler ve ideallerden, milliyetçilik dünyasını diğer sembolizm, mitoloji ve söylem dünyalarından ayıran ve dünyanın dört bir yanında halklara güç veren, onları mutlu eden bir semboller, mitler ve kavramlar kümesi ortaya çıktı. Merasimler, semboller ve mitler milliyetçilik için son derece önemlidir; milletler onlar aracılığıyla kurulur ve yüceltilir.

Evet bu önermeler, idealler ve milliyetçilik ve millet tanımları milli kimliğe dair özel bir ölçüte işaret etmiyor. Herhangi bir kültürel unsur milleti temsil eden bir işaret ya da rozet olarak işlev görebilir –ancak belirli koşullarda hangi kültürel unsurun seçildiği kayda değer bir fark yaratabilir. Dolayısıyla milliyetçilikleri bu konudaki tutarsızlıktan dolayı kınamamak gerekir, çünkü çekirdek doktrin ya da ideallerde hangi kültürel unsurların milli benlik ölçütü olarak kullanılması gerektiğine dair bir ibare yoktur. Aynı durum 'milli irade' ve 'doğal sınırlar' için de geçerlidir. Milliyetçiliğin milli irade ya da milli sınırların nasıl belirleneceğine dair bir kuramı yoktur; bunun için diğer ideolojilere gereksinim duyar, ve dolayısıyla milliyetçilik, liberalizmden komunizm ve ırkçılığa kadar her türden hareket ve ideolojiyle işbirliği halindedir. Milliyetçiliğin çekirdek doktrini toplumsal ve siyasal düzen için bir temel çerçeve sunmanın ötesine geçmez. Bu yüzden, diğer düşünce sistemleri ve her topluluğun o andaki durumuna uygun belirli koşullarla tamamlanması gerekir. Dolayısyla milliyetçiliği mantıken tutarsız olmakla itham etmek ideolojik hareket noktasını -ve gücünü- gözden kaçırmaya neden olur: milliyetçilik son derece esnek bir soyutlamayı temel halk ihtiyaçlarını ve emellerini kanalize etme becerisiyle birleştirir, ama yine de kapsamlı ve tutarlı bir tarih ve toplum analizi sunma iddiasında değildir.

2) Milliyetçilik karşısındaki etik argümanlar öncelikle doğası itibariyle milliyetçiliğin kaçınılmaz biçimde aşırıcı (extremist) olduğunu; kültürel homojenlik kaygısının azınlıklara

karşı dışlama ve sosyal kapanmaya neden olduğunu; ve bireylerin bağımsızlığını, çeşitliliğini ve insan haklarını gözardı ettiğini ileri sürer.[197]

Bu argümanların bazılarında, özellikle belirli milliyetçilik örneklerine uygulandıklarında, belirgin bir hakikât payı vardır. Ancak genel argümanlar olarak özenli bir biçimde ortaya konmaları gerekir. Tüm milliyetçilerin iradenin fanatik doktrinerleri olduğu ve her tür milliyetçiliğin doğası gereği aşırıcı olduğu fikri, tamamen demokratik, liberal ve ılımlı olan pek çok hareket, rejim ve lider tarafından çürütülmüştür (ilk anda akla Masaryk ve Çekoslavakya, Prat de la Riba ve Katalonya, McDiarmid ve İskoçya, Snellman ve Finlandiya örnekleri geliyor). Eğer çok farklı toplumsal ve siyasal koşulları hesaba katarsak Avrupa dışında da göreli ılımlı milliyetçilik örnekleri bulabiliriz: Fildişi Sahilleri, Zambiya, Nkrumah sonrası Gana, Tunus, Nasır sonrası Mısır, Atatürk sonrası Türkiye, erken Hint milliyetçiliği, 1945 sonrası Japonya, Cárdenas sonrası Meksika. Her ne kadar Latin Amerika, Afrika ve Asya devletlerinin çoğunun rejimlerinin demokratik ya da liberal olduğunu iddia etmek mümkün değilse de, onların başarısızlıkları milliyetçi aşırılığa yorulamaz; bu rejimlerin genelde demokratik olmayan niteliği birçok başka etkenin de sonucudur. Burada önemli olan milliyetçiliğin birçok biçim ve derecelerde ortaya çıktığını unutmamaktır; bu farklı biçimler, tek bir 'aşırılık' başlığı altında bir araya getirilemez.

Dahası tüm milliyetçiliklerin kültürel homojenliği sağlamak için aynı ölçüde çaba sarfettiğini söyleyemeyiz. Tüm milliyetçilerin istediği, sadece bir tane *kamusal* kültüre sahip olmaktır. Milliyetçiliklerin, -milli devletin kamusal kültürünün yarattığı milli kimlik üzerinde çok fazla etkili olmamaları kaydıyla- etnik ve dinsel azınlıklar için bir dereceye kadar da ol-

197) Bu tür eleştiriler için bkz. Minogue (1967b); krş. Porter (1965). Bunlar Miller (1993) tarafından kısmen yanıtlanmıştır.

sa özel bir kültüre sahip olmalarını kabul ettiği örnekler mevcuttur. Bunlar çoklukla düşünüldüğü gibi sadece yurttaş milliyetçiliği örnekleri değildir. Daha önce belirttiğimiz gibi yurttaşlığa dayalı milletler de azınlıklar karşısında en az etnik milletler kadar katı olabilirler. Söz konusu türden bir hoşgörü daha çok göçmen toplumlar tarafından yaratılan çoğul milletlerde bulunabilir, ama yine de Finlandiya, Malezya ya da eski Çekoslavakya gibi egemen *etni* milletlerinde de azınlık haklarına bir miktar hoşgörü gösterildiğini de unutmamak gerek.

Ayrıca tüm milliyetçilikler temel insan haklarını ve bireysel çeşitliliği gözardı etmez. Bu daha çok, sonradan benimsenen ikincil milliyetçi ideoloji türünün bir işlevidir. 'Çekirdek' doktrin birincil bağlılığın millete olmasını talep etmekle birlikte çeşitlilik ya da insan hakları konusunda bir şey söylemez. İnsanları salt milli gruplarının numuneleri olarak görme eğilimi Alman Romantiklerinin yaydığı milliyetçiliğin 'organik' versiyonuna özgüdür; fakat Alman Romantik doktrinini milliyetçiliğin normu olarak görmek yanlıştır, çünkü Fransız Devrimci doktrinleri, örneğin Afrika gibi insan haklarının milli kurtuluşla bağlantılandırıldığı yerlerde çok daha etkili olmuştur. Ne var ki, milliyetçilik açıkça demokratik ya da liberal bir hareket olmasa da, Engels'in Leh milliyetçiliğinde gözlemlediği gibi, milliyetçiliğin temel ilkeleri gözardı edildiğinde insan hakları ve demokrasinin gelişmesi engellenebilmektedir.[198]

3) Bu argümanlar aynı zamanda milliyetçiliğe karşı yöneltilen belli başlı jeopolitik ithamlar açısından da önemlidir: yani milliyetçilik, istikrarsızlaştırıcı ve bölücüdür. Yine bu da abartılı bir ifadedir. Elbette milliyetçilerin Bosna ya da Kafkaslar gibi etnik açıdan karışık bölgelerde halklar arasında kasıtlı huzursuzluklar yarattığı belirli istikrarsızlık ve bölünme örnekleri bulunabilir. Ancak Sovyetler Birliği, Yugoslavya, Kür-

198) Engels'in gözlemi için bkz. Davis (1967, s. 22). Alman Romantik doktrinleri için bkz. Kohn (1965), Robson-Scott (1965) ve Hughes (1988, Bölüm 2).

distan ve Etiyopya örneklerinin gösterdiği gibi, devletlerin çöküşünden sorumlu olan *bizatihi* milliyetçilik değildir; milliyetçilikler, etnik nedenlerin yanı sıra diğer nedenlere de bağlı olarak artık ayakta kalamayacak hale gelen devletlerin yıkıntılarından ortaya çıkma eğilimindedir. Filipinler'deki Moro ya da Hindistan'daki Nagas gibi diğer örneklerde etnik milliyetçilikler uzun süre ve boş yere savaş verebilirler. Şu veya bu nedenle devletler yaşamlarını sürdüremeyecek duruma geldiklerinde milliyetçilik, sıklıkla istikrarsız (çünkü baskıcı) statükoya karşı -belirli bölgelerdeki halkın emellerine daha uygun olduğu için- yaşama şansı daha çok olan bir alternatif sunabilir. Bazı milliyetçiliklerin bölücü ve istikrarsızlaştırıcı niteliği madalyonun sadece bir yüzüdür ve diğer yüzünde popüler, birleştirici ve dayanışmacı boyutlar yer alır. Milliyetçilik, kendi doktrininin ortaya çıkmasından çok önceki zamanlara uzanan devletler arası anlaşmazlıklardan sorumlu tutulamaz. Milliyetçiliğin yaptığı, egemen devletlerin rekabetini kitlesel bir kültürel temele oturtmak, dolayısıyla hızlı toplumsal değişim dönemlerinde bir tür toplumsal uyum sağlamaktı; çatışmayı yoktan var etmek değil.[199]

GEREKLİLİK, İŞLEVSELLİK VE YERLEŞİKLİK

Bütün bu anlattıklarımdan, milliyetçiliğe yöneltilen ithamların belirli doktrinlere ve hareketlere uygulanabildiği, ama bu ithamların 'genel anlamda milliyetçilik' söz konusu olduğunda ya esas noktayı ıskaladığını ya da durumu abarttığını görmek mümkündür.

Son olarak kısaca, milletlerin çoğul düzenini ve milletlerle milliyetçiliğin yakın zamanda aşılmasının olanaksızlığını nite-

199) Milliyetçiliğin, önce Avrupa, ardından diğer yerlerde zaten varolan devletler düzenine 'dahil olması' Cobban (1945), Hinsley (1973) ve Mayall (1990, Bölüm 2 ve 3) tarafından ele alınmıştır. İstikrarsızlığın milliyetçiliğin sonucu değil, önkoşulu olduğunu ileri süren argümanlar için bkz. Snyder (1993) ve Posen (1993).

likli bir biçimde savunan üç argüman ortaya koymak istiyorum. Bu argümanlar şunlardır: milliyetçilik siyasal olarak gereklidir; milli kimlik toplumsal açıdan işlevseldir; ve millet tarihsel olarak yerleşiktir.

1) Bölüm 4'te milletlerin çoğul bir dünya düzeni için önemini ele almıştım. Meşru devletler düzeninin, en azından 1648'den beri çoğul bir nitelik sergilediği göz önünde bulundurulduğunda, milliyetçi ilkelerin 1789 sonrasında gündeme gelişinin, devletlerarası sistemi -kültürel ve tarihsel ölçütler üzerine, yani tarihsel kültür-cemaatlerin önceki varoluşlarının üzerine oturtmak suretiyle- temellendirdiği, genişlettiği ve insancıllaştırdığı açıkça görülebilir. Söz konusu tarihsel kültür-cemaatlerin kültür ve gelenekleri bir topluluk olarak onların emellerini dışavurur ve milliyetçilik dünya genelindeki güç dağılımı içinde onlara bir yer edindirmeye çalışır. Dolayısıyla milliyetçiliklerin genelde varolan devletler ve devletlerarası düzene karşı mücadele vermesinin temelinde ezilen ya da kabul görmeyen kültür-cemaatler için milli devletler dünyası içinde bir yer açmaya çalışması yatar. Dahası milliyetçiler, çoğul dünya düzeni içindeki her bir devletin, ayrı ve eşsiz bir kültür-cemaat ya da millete dayanan özel bir siyasal kişiliğe sahip olması gerektiğini iddia ederler. Monarkın güçlerinin erimesi ve egemenliğin halka geçmesiyle birlikte bu durum milliyetçilerin yanı sıra diğer akımlar için de aşikâr hale geldi. 'Halk kim?' sorusu kaçınılmaz bir biçimde belirginleşti ve milliyetçilik, genel bir yanıta sahipti: milliyetçilerin zaten adapte etmek ve tamamlamakla meşgul oldukları tarihsel bir kamusal kültür cemaati. Daha sonradan başka hiçbir çoğul egemenler düzeninin meşrulaşması ve başka hiçbir siyasal iktidar kaynağı kabul görmedi.

Bu noktadan hareketle, milletler ve milliyetçilikler siyasal açıdan gerekli olmaya devam etmektedirler, çünkü sadece onlar, devletlerarası düzeni -ne şekilde tanımlanmış olursa ol-

sun- halk egemenliği ve halkın iradesi ilkeleri üzerine oturtabilir. Yalnızca milliyetçilik, yönetilenlerin bağlı oldukları toprak birimlerine rıza göstermelerini sağlayabilir ve bunu, insanlara 'anavatanlarındaki' tarihsel kültür-cemaatlerle bir kolektif özdeşlik hissi edinme imkânı tanıyarak gerçekleştirir. Küresel düzen rekabet halindeki devletlerin dengesi üzerine kurulu olduğuna göre, milliyet ilkesi kabul gören tek yaygın meşruiyet ve halk seferberliği odağı olmaya devam edecektir. Avrupa'da bile devletler arasındaki rekabetin tamamen yeni tür bir siyasal düzenle aşıldığına dair belirgin bir işaret olmadığına göre, devletin *varlık nedenini* ve onun cemaatinin iradesini biçimlendiren milletin ötesine geçilme ihtimali zor görünmektedir. Birtakım devletlerin egemenliklerini paylaşması ve onların milli topluluklarının tek bir federal siyasal çerçeve içinde yaşamayı kabul etmesi durumunda bile, millet ve onun milliyetçiliği uzun süre, halk iradesininin belirlenmesindeki tek geçerli odak ve seçici olmaya devam edecektir. Ayrıca Avrupa dışında herhangi bir yerde böyle bir federatif faaliyet söz konusu değil ve milletlerle milli devletler emperyal tiranlığa karşı hâlâ tek koruyucu durumunda.

2) Diğer kolektif kimlik türleri bir yana, milli kimlik modernlik için son derece işlevseldir; modern çağın toplumsal grupları ve bireylerinin çok geniş bir bölümünün gereksinimlerine yanıt verir. Milliyetçiliğin işlevselliğinin birincil nedeni, etkin bir biçimde işleyebilmek için devingen, okuryazar yurttaş ordularına gereksinim duyan sanayi toplumu değildir. Toplumsal uyum ve siyasal etkinliğin temeli daha çok milliyetçiliğin mitleri, anıları, sembolleri ve merasimlerine dayanır ve modern toplumların sıklıkla heterojen ve farklı emellere sahip toplumsal ve etnik bileşimi böylelikle biraraya gelir. Milliyetçilik toprağı temel alan bir ideolojidir ve bireylerle grupların enerjilerini, içinde tüm yurttaşların kardeş olduğu ve bu yüzden oraya 'ait olduğu' varsayılan sınırları açıkça be-

lirlenmiş bir 'anavatan'a yönlendirir. Siyasal topluluğun anavatandaki kardeşlik ayinlerini belirli aralıklarla tekrarlamak suretiyle millet, cemaat halini alır ve kendine tapınır; ve böylelikle yurttaşlarının kolektif kimliklerinin gücü ve sıcaklığını hissetmelerini sağlar; onlara artan bir özfarkındalık ve toplumsal düşünümsellik sunar.[200]

Sonuç olarak tekil üyeler millete bağımlılığın toplumsal işlevlerini, örneğin topluluklarının yeri doldurulamaz kültür değerlerinin korunması, onun otantik kökenlerinin yeniden keşfedilmesi, muazzam faziletini sergileyen örneklerin kutlanması ve benzerlerinin yaratılması, kardeşlik ve akrabalık duygularının yeniden üretilmesi ve yurttaşların ortak hedefler peşinde seferber edilmesi gibi kolektif ihtiyaçları algılama noktasına gelirler. Sıklıkla topluluğu teşvik edici temalara sahip bu ihtiyaçlardan, her nesilde milleti anma ve yüceltmede kullanılan ritüeller ve merasimler, görenekler ve bayramlar, gelenekler ve semboller doğar. Bunların ortak amacı yurttaşların milli bilincini arttırmak ve bir milli irade yaratmaktır; ve bu hedeflere söz konusu etkinliklerin kitlesel, kamusal düzeyde sergilenmesi ve canlı bir imgelem vasıtasıyla ulaşılır. Her ne kadar birtakım kahraman ruhluların bazı milli rejimlere karşı çıktığı görülse de, yurttaşların büyük çoğunluğu milletin ayinlerine katılma ve kutlamaya ve milli kimliğin edilinilmiş anlatılarını ve mitlerini kabul etmeye fazlasıyla heveslidir.

200) Modern toplumlardaki tolumsal uyumla bu kadar ilgilenen Durkheim'ın doğrudan milliyetçilik meselesi üzerine eğilmemiş olması tuhaftır; belki Weber gibi o da milliyetçiliğin varsayımlarını zaten özümsemişti, ya da toplumsal dayanışmaya dair görüşleri dolaylı olarak ('organik' Alman kuramcılarının toplum kuramı üzerinden) milliyetçi çağın bir ürünüydü. Durkheim'ın milliyetçiliği yalnızca Birinci Dünya Savaşı sırasında belirginleşti, ancak totemik ve laik ayinlerle (Fransız İhtilali'ninkiler) milliyetçilik arasındaki analojilerden ve modern toplumlarda 'din'e ve kolektif yaşam içindeki periyodik kutlamalara duyulan ihtiyaçtan hareketle *The Elementary Forms of Religious Life* (Fransızca orijinali 1912; İngilizce çevirisi 1976) kitabını milletin modern dünyadaki merkeziliğinin kabulü olarak okumak mümkündür. Yine de burada eksik kalan nokta anavatan miti ve toprak boyutudur; bkz. Mitchell (1931) ve A. D. Smith (1983).

Karşı çıkmalar hep en alt düzeyde kalmış ve bugüne kadar milletin üyelerinin çoğu kendilerini, milliyetçilik tarafından betimlenen ideal millet versiyonuyla tanımlamaya devam etmiştir.[201]

Ayrıca çoğunlukla milli kimlik duygusu, söz konusu milletin yurttaşlarının -tamamını değilse bile- büyük kısmını milletleri uğruna canlarını feda ettirecek bir ruhla donatacak kadar güçlüdür. Bu, özellikle kriz ve savaş zamanları için geçerlidir. Böyle bir durumda, pek çok yurttaşın ne dereceye kadar 'milleti savunmak' uğruna sıkıntılar çekmeye ve kişisel fedakârlıklar yapmaya -Dünya Savaşlarının içinde yeralmış çeşitli ülkelerde olduğu gibi- çok büyük rakamlara ulaşacak biçimde yaşamlarını feda etmeye hazır olduğuna tanık olabilirsiniz. Bu boyutta bir kendini feda etme -belki bazı dinsel cemaatleri saymazsak- çağımızdaki başka herhangi bir kolektif kültürel kimlik için hayal bile edilemez, ve milleti vicdansız demagogların eline bu kadar sık düşüren, kitlesel fedakârlığa yol açma gücüdür. Aynı şekilde millet, temel savaş aracı ve milli kimlik, bu ölümcül mücadelenin içinde yer almanın gerekçesi haline geldi. İngiltere ve İrlanda; Fransa ve Almanya; Yunanistan ve Türkiye; İsrail ve Araplar; Hindistan ve Pakistan; Kımerler ve Vietnamlılar: modern çağdaki etno-milli düşmanlıkları bu şekilde bir yoklamadan geçirecek olursak, savaşların milli bilinci nasıl kuvvetlendirdiğini ve milletlerin mobilizasyonunun savaşın doğasını asla geri dönülmeyecek biçimde nasıl değiştirdiğini görürüz.[202]

Aslında tüm bunlar milli kimliğin varlığını sürdüreceğini öngörmek için yeterli değildir. Daha önce de sıklıkla örnek-

201) İhanet ve bağlılığın rolü hakkında bkz. Grodzins (1956); milli kutlamalar bağlamında 1896'daki Macar binyıl kutlamaları için bkz. Eri ve Jobbagyi (1989) ve daha genel anlamda bkz. Hobsbawm ve Ranger (1983).

202) İki Dünya Savaşının milli uyum üzerindeki etkisi için bkz. Marwick (1974) ve daha genel olarak A. D. Smith (1981b). Neo-klasik sanatta ön planda olan millet uğruna kendini feda etmeye dair kahramanlık temaları için bkz. Rosenblum (1967, Bölüm 2) ve A. D. Smith (1987, Bölüm 8).

lendiği gibi, bir kurum ya da ideolojinin işlevselliği onun varlığının ya da etkinliğinin süreceğinin kanıtı değildir. Ayrıca çağdaş milliyetçiliğin hayatta kalma gücünü ölçerken milli kimliğin yerine getirmeye devam ettiği birçok işlevi de gözönünde bulundurmak gerekir.

3) Tüm kitap boyunca anlatmaya çalıştığım gibi millet, tarihsel olarak yerleşiktir. Millet, kendisinden çok daha eski ve yaygın olan *etninin* modern mirasçısı ve dönüşmüş halidir, ve bu yüzden modern-öncesi etnisitenin sembol ve mitlerinin hepsini birden kendinde toplar. Bu modern-öncesi bağ ve duyguları halk egemenliği ve kamusal kitle kültürünün patlayıcı gücüyle birleştiren milliyetçilik, ataların anavatanında milli kurtuluş ve halkın seferber edilmesine dair eşsiz bir modern dram yaratmıştır. Etnik seçimle ilgili daha eski mitler de (belirli toplulukların koşullu olarak seçilmiş olduklarına, ama bu kutsal ayrıcalıkların yükümlülüklerin yerine getirilmesine bağlı olduğuna dair inanç) yok olmuş değildir. Milliyetçilik bu mitlere yeni bir yaşama gücü vermiş ve bunu, Siyonizm ve Ermeni milliyetçiliğinde çok canlı bir biçimde gözlemlediğimiz, anavatanda kolektif bir yeniden canlanışı ve -otantik kimliklerine ve atalarının topraklarına yeniden sahip olmaları koşuluyla- seçilmişlerin kurtarılmasını hedefleyen bir arzunun doğmasına önayak olarak gerçekleştirmiştir.[203]

Milletin daha eski etnik yapılar içinde de tarihsel olarak yerleşik olduğunu gösteren başka örnekler bulunabilir. Belirgin bir *etni* ya da atalardan kalma bir anavatanın olmadığı bir ortamda (örneğin Trinidad ve Mauritius gibi heterojen göçmen ada toplumlarında) millet *fikrinin* yerinden edilmesi, genelleştirilmesi ve başkalarına aktarılması mümkün olsa bile, esas olarak milletler güçlerini kendilerinden daha eski olan et-

203) Bu temanın daha ayrıntılı bir incelemesi için bkz. A. D. Smith (1992a). Ermeni ve Siyonist milliyetçilikleri için bkz. Walker (1980) ve Almog (1987).

nik-cemaatler ve kimliklerle kurdukları popüler ve siyasal bağlantılardan alırlar. Bu olgu milliyetçilerin geleneksel göreneklere, sembollere ve merasimlere geri dönmesine, onları yeniden keşfetmesine ve yeniden kullanıma sunmasına olanak tanımıştır; örneğin çeşitli adaptasyonlar ve değişiklerle birlikte Galler'de *Eisteddfodau* on altıncı yüzyılda yok olan ama yerel 'almanak *eisteddfodau*'nun popüler bilincinde varlığını sürdüren ortaçağ Gal ozan müsabakalarıyla aynı hattı izlemiştir. Ayrıca, her yıl biraz daha kentleşen diaspora topluluklarından ilk Siyonistlerin İsrail'e geri döndüklerinde milli bayramlar olarak yeniden hayat vermeleri için korunan eski Filistin'deki Yahudi tarım bayramları örneğinde görüldüğü gibi dinsel elitler de eski kutlama biçimlerinin varlığını sürdürmesinde etkili olabilir.[204]

Modern milliyetçilik emelleri için kahramanlıkları ve destanları da kendine mal etmeyi bilmiştir. Muhammed ve Musa, peygamber ve Tanrı'nın kulları olmaktan çıkmış, kusursuz milli liderlere dönüşmüş; Oisin (Oisian) ve Vainamoinen gibi ozanlar kadim İrlanda ve Fin milli bilgeliğinin örnekleri; *Ramayana* kahramanları Hint milli direnişinin prototipleri haline gelmişlerdir. Burada ilgi çekici olan bu eski örneklerin vicdansız liderler tarafından ne şekilde kullanıma sunulduğu değil, kitlelerin onlara inanmadaki ateşliliğidir. Kitlelerin destansı mitlere, efsanelere, sembollere ve değerlere sahip bir etnik geçmişle kurduğu özdeşlik ilişkisinin derecesi, milliyetçi projenin başarısı için hayati önemdedir. Bu ayrıca ortaya çıkan milliyetçiliğin içeriği açısından da çok önemlidir. Etnik geçmiş elitlerin manipülasyonlarını sınırlar ve yeniden canlandırılan millete ve onun yazgısına yönelik idealler sunar.

204) Mauritius ve Trinidad'daki 'formel' ve 'informel' milliyetçilik karşıtlığı için bkz. Eriksen (1993); *Eisteddfodau*'nun dirilişi için bkz. P. Morgan (1983). Misnacı Museviliğin kentleşmesiyle ilgili olarak bkz. Neusber (1981) ve Yahudi bayramlarının erken dönem Siyonizm tarafından canlandırılışıyla ilgili olarak bkz. Hertzberg (1960)

Böylelikle millet, şu andaki küresel trendleri olduğu kadar onun geleceğini de şekillendiren bir geçmişin içinde yerleşik olarak kalır. Birçok çağdaş analizin 'engelleyici şimdiciliği', - kimi zaman gizli kalsa da- milletin soyunun devam eden gücünü ve milletin sıklıkla içinde yerleşik olduğu belirli etnik bağlar ve duyguların sürekliliğini görmeye engel olmamalıdır.[205]

Ancak burada bahsi geçen, milletin bugün anladığımız anlamdaki yerleşikliğinden farklıdır; ayrıca milletin yazgısı da, anlamını ve gideceği yönü etnik geçmişi tekrar tekrar yeniden yorumlanmasına borçludur. Milletlerden oluşan bir dünyayı ayakta tutma ve koruma işini en etkili biçimde gerçekleştiren etno-tarihle milli yazgı arasındaki bu bağlantıdır. Bugün modern millet geçmişte etno-dinsel cemaatlerin yaptığını yapmaktadır: öbür dünyadaki kutsal adaletten ziyade gelecek kuşakların vereceği kararlara bağlı olarak ölümlülere ölümsüzlük hissi veren tarih ve yazgı cemaatleri.

Milliyetçiliği modern dünyadaki diğer ideoloji ve inanç sistemlerinden ayıran bu genel ölümsüzlük isteğini tatmin etme becerisidir. Bu beceri bazı alanlarda milliyetçiliğe İslam ya da Budizm gibi dünya dinleriyle ittifak kurma, diğer durumlarda ise kendini çökmekte olan geleneklerin yerine koyma olanağı tanımıştır. Öte yandan her iki durumda da esas itibariyle seküler bir ideoloji, kültür sembolizmi ve siyaset olarak başlayan milliyetçilik, bireyin ayaklarını yerden kesen ve şimdiki zamandan koparan bir aşkın boyut ortaya çıkarır. Bu bağlamda milliyetçilik, bir 'din vekili' ve millet, modern-öncesi etno-

205) Yoruba etno-yaradılışıyla bağlantılı olarak bu 'engelleyici şimdicilik' için bkz. Peel (1989). Geçmişteki kahramanlıkların ve destanların milliyetçi kullanımlarının örnekleri için bkz. Kedourie (1971, Giriş Bölümü); karş. uzun bir etnik ve dinsel bağlar ve duygular tarihi tarafından biçimlendirilen toplumsal ilişkilerin milliyetçi manipülasyonlar üzerine koyduğu sınırlara odaklanan Hutchinson (1987, Bölüm 1), Kapferer (1988) ve Roberts'daki (1993) eleştiriler.

dinsel cemaatin devamı, ama aynı zamanda dönüşmüş hali olarak görülebilir.[206]

SONUÇ

Milliyetçiliklerin geniş çaplı terör ve yıkım yaratma kapasitesine rağmen millet ve milliyetçiliğin modern dünya düzenine tek gerçekçi sosyo-kültürel çerçeveyi sunduğunu iddia ediyorum. Bugün millet ve milliyetçilik rakipsiz durumdadır. Ayrıca milli kimlik de yaygın olarak çekici ve etkili olmaya devam ediyor ve pek çok kişi onun kültürel tatmin, köksalmışlık, güvenlik ve kardeşlik ihtiyaçlarını karşıladığını hissediyor. İnsanların birçoğu milletin çağrısına ses vermeye ve hayatlarını onun uğruna feda etmeye hazır. Son olarak milletler, anı, mit ve sembol zincirleriyle geniş ve dayanıklı bir cemaat türüne, yani *etniye* bağlanmış durumdalar, ve milletlere eşsiz karakterlerini ve bu kadar çok insanın hisleri ve imgelemleri üzerinde söz sahibi olma olanağını veren işte bu bağdır.

Bunların hiç biri 'milliyetçiliğin karanlık yüzünü', bölücü, istikrarsızlaştırıcı ve yıkıcı kapasitesini inkâr etmek anlamına gelmez. Esas açıklanması gereken milletlerin ve milliyetçiliğin küresel dünya içinde aynı anda her yerde olma gücüdür; ve bu açıklama ancak, milletlerin etno-tarihsel temelleri ve modern

206) Bazen milletlerin ortak bir yazgıya gereksinim duyduğu, ama ortak bir tarih olmaksızın da varolabilecekleri ileri sürülmekte ve örnek olarak da Asya ve Afrika'daki 'yeni milletler' verilmektedir. Ancak çoğunlukla bunlar yeni milletler değil, yeni devletlerdir ve bu devletlerin etnik özü birkaç nesil için bile olsa ortak tarihleriyle övünebilir. Öte yandan tarih meselesinin, içinde birkaç *etni* (ve din) barındıran bir bölge ya da eyaletle bağlatılı olarak gündeme geldiği durumlar da vardır; bu durumda uzun özgürlük mücadelesinin paylaşılan tarihsel deneyiminin gücü, etnik olarak heterojen topluluğu kaynaştırır. Böylelikle milliyetçilik eski dinler ve *etnilerin* yerini alan bir 'din vekili' işlevi görür. Buna örnek olarak, bir ortak yazgı cemaatinden tam bir millet çıkarıp çıkaramayacağı henüz belli olmasa da, Eritre'den bahsedilebilir; bkz. Cliffe (1989). Ölümlülük ve unutma (ve belki 'şer sorunu'nu da ilave edebiliriz) gibi temel meselelerle ilgilenen ve bunlara 'yanıtlar' bulmaya çalışan benzer bir milliyetçilik görüşü için bkz. Anderson (1983, s. 17-19).

trendlerin süregelen etnik bağlar tarafından yeniden diriltilme ve biçimlendirilme tarzı kavranarak yapılabilir.

Tüm bu değerlendirmelerin ışığında, yakın zamanda milliyetçiliğin yok olacağını ve milletin aşılacağını öngörmek budalalık olur. Hem millet hem de milliyetçilik, karşılıklı bağımlılık dünyası ve kitlesel iletişim kültürünün vazgeçilmez unsurlarıdır. Çünkü küresel kültür, nesilden nesile uzanan belirli bir toprak parçasına bağlı kültür-cemaat vaadi sayesinde yalnızca bir 'din vekili'nin sağlayabileceği kolektif inanç, itibar ve umut niteliklerini sunmaktan uzak görünmektedir. Daha önce görülmemiş bir toplumsal değişim çağında bu kadar çok millet ve milli devletin yine de ayakta kalmasına ve teknolojik tekbiçimlilik ve şirket verimliliği çağında yok olmaya mahkum görünen etnik azınlıkların yenilenmesine yardım eden, etnik milliyetçiliğin ihsan edebileceği bir siyasal ya da ekonomik faydanın üzerinde ve ötesinde, ölüm ve unutlumanın karşısına dikilen kolektif yeryüzü ölümsüzlüğü vaadidir.

KAYNAKÇA

Ades, Dawn (der.) (1989): *Art in Latin America: The Modern Era, 1820-1980*, Londra: South Bank Centre, Hayward Gallery.

Alexander, Stella (1982): "Religion and national identity in Yugoslavia," içinde Mews (1982, s. 591-607).

Allardt, Erik (1979): *Implications of the Ethnic Revival in Modern Industrialised Society: A Comparative Study of Linguistic Minorities in Western Europe, Commentationes Scientiarum Socialium*, Helsinki: Societas Scientarium Fennica.

Almong, Shmuel (1987): *Zionism and History: The Rise of a New Jewish Consciousness*, Kudüs: The Magnes Press, Hebrew Üniversitesi, ve New York: St Martin's Press.

Almong, Shmuel (1990): *Nationalism and AntiSemitism in Modern Europe, 1815-1945*, Oxford: Pergamon Press.

Alty, J. H. M. (1982): "Dorians and Ionians," *Journal of Hellenic Studies* 102, s. 1-14.

Anderson, Benedict (1983): *Imagined Communities: Reflections of the Origins and Spread of Nationalism*, Londra: Verso Editions and New Left Books.

Anderson, Charles, Mehden, Fred von der ve Crawford Young (1967): *Issues in Political Development*, Englewood Cliffs: Prentice-Hall.

Argyle, W. J. (1976): "Size and scale as factors in the development of nationalist movements," içinde A. D. Smith (1976, s. 31-53).

Armstrong, John (1976): "Mobilised and proletarian diasporas," *American Political Science Review* 70, s. 393-408.

Armstrong, John (1982): *Nations before Nationalism*, Chapel Hill: University of North Carolina Press.

Armstrong, John (1992a): "The autonomy of ethnic identity: historic cleavages and nationality relations in the USSR" içinde Motyl (1992, s. 23-43).

Armstrong, John (1992b): "Nationalism in former Soviet Empire," *Problems of Communism* XLI, Ocak-Nisan, s. 23-43.

Arnason, Johann (1990): "Nationalism, globalisation and modernity" içinde Featherstone (1990, s. 207-236).

Atiyah, A. S. (1968): *A History of Eastern Christianity*, Londra: Methuen.

Badcock, Christopher (1991): *Evolution and Individual Behaviour*, Oxford: Blackwell.

Balandier, George (1954): "Contribution a l'étude des nationalismes en Afrique noire," *Zaire* 8, s. 379-389.

Banuazizi, Ali ve Weiner, Myron (der.) (1986): *The State, Religion and Ethnic Politics: Afganistan, Iran and Pakistan*, Syracuse, New York: Syracuse University Press.

Barth, Fredrik (der.) (1969): *Ethnic Groups and Boundaries*, Boston: Little, Brown and Company.

Beer, William (1977): "The social class of ethnic activists in contemporary France," içinde Esman(1977, s. 143-158).

Beitz, C. (1979): *Political Theory and International Relations*, Princeton: Princeton University Press.

Bell, Daniel (1975): "Ethnicity and social change," içinde Glazer ve Moynihan (1975, s. 141-174).

Bendix, Reinhard (1964): *Nation-Building and Citizenship*, New York: John Wiley.

Bendix, Reinhard (1966): "Tradition and modernity reconsidered," *Comparative Studies in Society and History* IX, s. 292-346.

Benthem van den Berghe, G. Van (1966): "Contemporary nationalism in the Western world," *Daedalus* 95, 3, s. 828-861.

Berger, Suzanne (1977): "Bretons and Jacobins: reflections on French regional ethnicity," içinde Esman (1977, s. 159-178).

Berghe, Pierre van den (1979): *The Ethnic Phenomenon*, New York: Elsevier.

Berlin, Isaiah (1976): *Vico and Herder*, Londra: Hogarth Press.

Bhabha, Homi (der.) (1990): *Nation and Narration*, Londra ve New York : Routledge.

Binder, Leonard (1964): *The Ideological Revolution in the Middle East*, New York: John Wiley.

Birch, Anthony (1989): *Nationalism and National Integration*, Londra: Unwin Hyman.

Blinkhorn, Martin ve Veremis, Thanos (der.) (1990): *Modern Greece: Nationalism and Nationality*, Atina: Sage-ELIAMEP.

Bonacich, Edna (1973): "A theory of middleman minorities," *American Sociological Review* 38, s. 583-594.

Boyce, George (1982): *Nationalism in Ireland*, Londra: Croom Helm.

Branch, Micheal (der.) (1985): *Kalevala: The Land of Heroes* (Fince orijinali, 1849), çev. W. F. Kirby, Londra: The Athlone Press, ve New Hamshire: Dover.

Brand, Jack (1978): *The Scottish National Movement*, Londra: Routledge and Kegan Paul.

Brass, Paul (1974): *Language, Religion and Politics in North India*, Cambridge: Cambridge University Press.

Brass, Paul (1979): "Elite groups, symbol manipulation and ethnic identity among Muslims of South Asia," içinde Taylor ve Yapp (1979, s. 35-68).

Brass, Paul (1980): "Ethnic groups and nationalities: the formation, persistence and transformation of ethnic identities," içinde Sugar (1980, s. 1-68).

Brass, Paul (der.) (1985): *Ethnic Groups and the State*, Londra: Croom Helm.

Braudel, Fernand (1989): *The Identity of France*, cilt I: *History and Environment*, Fransızca'dan çev. Sian Reynold, Londra: Fontana Press.

Bremmer, Ian ve Trass, Ray (der.) (1993): *Nations and Politics in the Soviet Successor States*, Cambridge: Cambridge University Press.

Breuilly, John (1982): *Nationalism and the State*, Manchester: Manchester University Press.

Brock, Peter (1976): *The Slovak National Awakening*, Toronto: Toronto University Press.

Brown, David (1994): *The State and Ethnic Politics in Southeast Asia*, Londra ve New York: Routledge.

Burrage, Michael (1992): "Mrs Thatcher and the professions: ideology, impact and ironies of an eleven-year confrontation," Institute of Government Studies, University of California, Berkeley.

Burrows, E. G. (1982): "Bold forefathers and the cruel step-mother: ideologies of descent in the American Revolution", *Legitimation by Descent* konferansında sunulan makale, Paris: Maison des Sciences de l'Homme.

Camps, Miriam (1965): *What Kind of Europe?: The Community since De Gaulle's Veto*, Londra: Oxford University Press.

Carr, Edward (1945): *Nationalism and After*, Londra: Oxford University Press.

Castles, Stephan, Cope, Bill, Kalantzis, Mary ve Morrisey, Michael (1988): *Mistaken Identity: Multiculturalism and the Demise of Nationalism in Australia*, Sidney: Pluto Press.

Cherniavsky, Michael (1975): "Russia," içinde Ranum (1975, s. 118-143).

Chrypinski, Vincent (1989): "Church and Nationality in PostWar Poland," içinde Ramet (1989, s. 241-263).

Citron, Suzanne (1988): *Le mythe national*, Paris: Presses Ouvriers.

Cliffe, Lionel (1989): "Forging a nation: the Eritrean experience," *Third World Quarterly* 11, 4, s. 131-147.

Cobban, Alfred (1945): *Nationalism and National Self-Determination*, Londra: Oxford University Press.

Cobban, Alfred (1964): *Rousseau and the Modern State*, 2. Basım, Londra: Allen and Unwin.

Coleman, James (1958): *Nigeria: Background to Nationalism*, Berkeley ve Los Angeles: University of California Press.

Colley, Linda (1992): *Britons: Forging the Nation, 1707-1837*, New Haven ve Londra: Yale University Press.

Colls, Robert ve Dodd, Philip (der.) (1986): *Englishness: Politics and Culture, 1880-1920*, Londra: Croom Helm.

Connor, Walker (1972): "Nation-building or nation-destroying?," *World Politics* XXIV, s. 319-355.

Connor, Walker (1978): "A nation is a nation, is a state, is an ethnic group, is a ...", *Ethnic and Racial Studies* 1, 4, s. 378-400.

Connor, Walker (1984a): *The National Question in Marxist-Leninist Theory and Strategy*, Princeton: Princeton University Press.

Connor, Walker (1984b): "Eco- or ethno-nationalism?," *Ethnic and Racial Studies* 7, 3, s. 342-359.

Connor, Walker (1990): "When is a nation?," *Ethnic and Racial Studies* 13, 1, s. 92-103.

Connor, Walker (1993): "Beyond Reason?: the nature of the ethno-national bond," *Ethnic and Racial Studies*, 16, 3, s. 373-389.

Conversi, Daniele (1990): "Language or race?: the choice of core values in development of Catalan and Basque nationalisms," *Ethnic and Racial Studies*, 13, 1, s. 50-70.

Conversi, Daniele (1994): *Language, Immigration and Nationalism: Comparing the Catalan and Basque Cases*, yayımlanmamış Doktora tezi, University of London.

Cook, J. M. (1983): *The Persian Empire*, Londra: J. M. Dent.

Corrigan, Philip ve Sayer, Darek (1985): *The Great Arch: English State Formation as Cultural Revolution*, Oxford: Blackwell.

Crowder, Michael (1968): *West Africa under Colonial Rule*, Londra: Hutchinson and Co.

Crump, Jeremy (1986): "The identity of English music: the reception of Elgar (1899-1935)," içinde Colls ve Dodd (1986, s. 164-190).

Cummins, Ian (1980): *Marx, Engels and National Movements*, Londra: Croom Helm.

Davies, Norman (1982): *God's Playground: A History of Poland*, 2 cilt, Oxford: Clarendon Press.

Davies, Horace (1967): *Nationalism and Socialism: Marxist and Labor Theories of Nationalism*, New York: Monthly Review Press.

Deutsch, Karl (1966): *Nationalism and Social Communication* (1. Basım, 1953), genişletilmiş 2. Basım, Cambridge: Mass., MIT Press.

Deutsch, Karl ve Foltz, William (1963): *Nation-Building*, New York: Atherton.

Dixon, Simon (1990): "The Russians: the dominant nationality," içinde G. E. Smith (1990, s. 21-37).

Doob, Leonard (1964): *Patriotism and Nationalism: Their Psychological Foundations*, New Haven ve Londra: Yale University Press.

Dunlop, John B. (1985): *The New Russian Nationalism*, New York: Praeger.

Duroselle, Jean-Baptiste (1990): *Europe: A History of its Peoples*, Fransızca'dan çev. Richard Mayne, Londra: Penguin Books.

Edwards, John (1985): *Language, Society and Identity*, Oxford: Basil Blackwell.

Eisenstadt, S. N. (1963): *The Political System of Empires*, New York: Free Press.

Eisenstadt, S. N. (1965): *Modernisation: Protest and Change*, Englewood Cliffs: Prentice-Hall.

Eller, Jack ve Coughlan, Reed (1993): "The poverty of primordialism: the demystification of ethnic attachments," *Ethnic and Racial Studies*, 16, 2, s. 183-202.

Eri, Gyongyi ve Jobbagyi, Zsuzsa (der.) (1989): *A Golden Age: Art and Society in Hungary, 1896-1914*, Londra: Barbican Art Gallery, Corniva.

Eriksen, Thomas (1993): "Formal and informal nationalism," *Ethnic and Racial Studies* 16, 1, s. 1-25.

Esman, Milton (der.) (1977): *Ethnic Conflict in the Western World*, Ithaca: Cornell University Press.

Fahrni, Dieter (1983): *An Outline History of Switzerland*, Zürih: Pro Helvetia, Arts Council of Switzerland.

Featherstone, Mike (der.) (1990): *Global Culture: Nationalism, Globalisation and Modernity*, Londra, Newbury Park ve Yeni Delhi: Sage Publications.

Finley, Moses (1986): *The Use and Abuse of History*, Londra: Hogarth Press.

Fishman, Joshua (1980): "Social theory and ethnography: neglected perspectives on language and ethnicity in Eastern Europe," içinde Sugar (1980, s. 69-99).

Franco, Jean (1979): *The Modern Culture of Latin America*, Harmondsworth: Penguin.

Frye, Richard (1966): *The Heritage of Persia*, New York: Mentor.

Galtung, Johann (1973): *The European Community: A Superpower in the Making*, Londra: Allen and Unwin.

Gans, Herbert (1979): "Symbolic ethnicity," *Ethnicity and Racial Studies* 2, 1, s. 1-20.

Geertz, Clifford (1963): "The integrative revolution," in Clifford Geertz (der.): *Old Societies and New States*, New York: Free Press.

Geiss, Immanuel (1974): *The PanAfrican Movement*, Londra: Methuen.

Gella, Alexander (der.) (1976): *The Intelligentsia and the Intellectuals*, Beverley Hills: Sage Publications.

Gellner, Ernest (1964): *Thought and Change*, Londra: Weidenfeld and Nicolson.

Gellner, Ernest (1982): "Nationalism and the two forms of cohesion in complex societies," *Proceedings of the British Academy* 68, Londra: Oxford University Press.

Gellner, Ernest (1983): *Nations and Nationalism*, Oxford: Basil Blackwell.

Gellner, Ernest (1992): "Nationalism reconsidered and E. H. Carr," *Review of International Studies* 18, s. 285-293.

Giddens, Anthony (1985): *The Nation-State and Violence*, Cambridge: Polity Press.

Giddens, Anthony (1991): *The Consequences of Modernity*, Cambridge: Polity Press.

Gildea, Robert (1994): *The Past n French History*, New Haven ve Londra: Yale University Press.

Gladwyn, Lord (1967): *The European Idea*, Londra: New English Library.

Glazer, Nathan ve Moynihan, Daniel (der.) (1975): *Ethnicity: Theory and Experience*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

Glenny, Mischa (1990): *The Rebirth of History*, Harmondsworth: Penguin.

Gouldner, Alvin (1979): *The Rise of the Intellectuals and the Future of the New Class*, Londra: Macmillan.

Greenfeld, Liah (1992): *Nationalism: Five Roads to Modernity*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

Grodzins, Morton (1956): *The Loyal and the Disloyal: The Social Boundaries of Patriotism and Treason*, Cleveland ve New York: Meridian Books.

Grosby, Steven (1991): "Religion and nationality in antiquity," *European Journal of Sociology* XXXII, s. 229-265.

Grosby, Steven (1994): "The verdict of history: the inexpungeable tie of primordiality - a response to Eller and Coughlan," *Ethnicity and Racial Studies* 17, 1, s. 164-171.

Guenée, Bernard (1985): *States and Rulers in Later Medieval Europe*, Fransızca orijinali, 1971), çev. Juliet Vale, Oxford: Basil Blackwell.

Gutierrez, Natividad (1995): "Miscegenation as nation-building: Indian and immigrant women in Mexico," içinde Nira Yuval-Davis ve Daiva Stasiulis (der.): *Unsettling Settler Societies*, Londra: Sage Publications.

Haas, Ernest (1964): *Beyond the Nation-State: Functionalism and International Organisation*, Stanford: Stanford University Press.

Hall, Raymond (der.) (1979): *Ethnic Autonomy: Comparative Dynamics*, New York: Pergamon Press.

Halliday, Fred (1979): *Iran: Dictatorship or Development*, Harmondsworth: Penguin.

Hanham, H. J. (1969): *Scottish Nationalism*, Londra: Faber.

Hechter, Michael (1975): *International Colonialism: The Celtic Fringe in British National Development, 1536-1966*, Londra: Routledge and Kegan Paul.

Hechter, Michael (1987): "Nationalism as group solidarity," *Ethnic and Racial Studies* 10, 4, s. 415-426.

Hechter, Michael (1988): "Rational choice theory and the study of race and ethnic relations," içinde Rex ve Mason (1988, s. 264-279).

Hechter, Michael (1992): "The dynamics of secession," *Acta Sociologica* 35, s. 267-283.

Hechter, Michael ve Levi, Margaret (1979): "The comparative study of ethno-regional movements," *Ethnic and Racial Studies* 2, 3, s. 260-274.

Held, David v.d. (der.) (1985): *States and Societies*, Open University, Oxford: Basil Blackwell.

Heraclides, Alexis (1991): *The Self-Determination of Minorities in International Politics*, Londra: Frank Cass and Co.

Heraud, Guy (1963): *L'Europe des ethnies*, Paris : Presses d'Europe.

Herbert, Robert (1972): *David, Voltaire, Brutus and the French Revolution*, Londra: Allen Lane.

Hertzberg, Arthur (der.) (1960): *The Zionist Idea: A Reader*, New York: Meridian Books.

Hinsley, F. H. (1973): *Nationalism and the International System*, Londra: Hodder and Stoughton.

Hobsbawm, Eric (1977): "Some reflections on *The Break-up of Britain*", *New Left Review* 105, s. 3-23.

Hobsbawm, Eric (1990): *Nations and Nationalism since 1780*, Cambridge: Cambridge University Press.

Hobsbawm, Eric ve Ranger, Terence (der.) (1983): *The Invention of Tradition*, Cambridge: Cambridge University Press.

Hoffmann, Stanley (1994): "Europe's identity crisis revisited", *Daedalus* (*Europe through a Glass Darkly*), 123, 2, s. 1-22.

Holmes, R. F. G. (1982): "Ulster Presbyterians and Irish nationalism", içinde Mews (1982, s. 535-548).

Honko, Lauri (1985): "The *Kalevala* process", *Books from Finland* 19, 1, s. 16-23.

Horne, Donald (1984): *The Great Museum*, Londra ve Sidney: Pluto Press.

Horowitz, Donald (1985): *Ethnic Groups in Conflict*, Berkeley ve Los Angeles: University of California Press.

Hroch, Miroslav (1985) *Social Preconditions of National Revival in Europe*, Cambridge: Cambridge University Press.

Hughes, Michael (1988): *Nationalism and Society: Germany 1800-1945*, Londra: Edward Arnold.

Husbands, Christopher (1991): "The support for the *Front National*: analyses and findings", *Ethnic and Racial Studies*14, 3, s. 382-416.

Hutchinson, John (1987): *The Dynamics of Cultural Nationalism: The Gaelic Revival and the Creation of the Irish Nation-State*, Londra: Allen and Unwin.

Ignatieff, Michael (1993): *Blood and Belonging: Journeys into the New Nationalisms*, Londra: Chatto and Windus.

Igwara, Obi (1993): *State and Nation Building in Nigeria*, yayımlanmamış doktora tezi, University of London.

Im Hof, Ulrich (1991): *Mythos Schweiz*, Zürih: Verlag Neue Zürcher Zeitung.

James, Winston (1989): "The making of black identities", içinde Samuel (1989, s. 230-255).

Jelavich, Barbara (1983): *History of the Balkans: Eighteenth and Nineteenth Centuries*, Cambridge: Cambridge University Press.

Jenkins, Richard (1988): "Social-anthropological models of interethnic relations", içinde Rex ve Mason (1988, s. 170-186).

Jenkins, Richard (1992): *Dignity and Decadence: Victorian Art and the Classical Inheritance*, Londra: Fontana Press.

Johnson, Chalmers (1969): "Building a communist nation in China", içinde R. A. Scalapino (der.) (1969): *The Communist Revolution in Asia*, Englewood Cliffs: Prentice-Hall, s. 52-84.

Johnson, Harry (der.) (1968): *Economic Nationalism in Old and New States*, Londra: Allen and Unwin.

Jonhson, Lesley (1992): "Imagining communities", *Imagining Communities: Medieval and Modern* konferansına sunulan bildiri, Centre for Medieval Studies, University of Leeds.

Just, Roger (1989): "The triumph of the *Ethos*", içinde Tonkin, McDonald ve Chapman (1989, s. 71-88).

Kahan, Arcadius (1968): "Nineteenth century European experience with policies of economic nationalism", içinde H. Johnson (1968, s. 17-30).

Kamenka, Eugene (der.) (1976): *Nationalism: the Nature and Evolution of an Idea*, Londra: Edward Arnold.

Kapferer, Bruce (1988): *Legends of People, Myth of State: Violence, Intolerance, and Political Culture in Sri Lanka and Australia*, Washington ve Londra: Smithsonian Institution Press.

Katzenstein, P. (1977): "Ethnic political conflict in South Tyrol", içinde Esman (1977, s. 287-323).

Kautsky, J. H. (der.) (1962): *Political Change in Underdeveloped Countries*, New York: Wiley.

Keddie, Nikki (1981): *Roots of Revolution: An Interpretive History of Modern Iran*, New Haven ve Londra: Yale University Press.

Kedourie, Elie (1960): *Nationalism*, Londra: Hutchinson.

Kedourie, Elie (der.) (1971): *Nationalism in Asia and Africa*, Londra: Weidenfeld and Nicholson.

Kedourie, Elie (1992): *Politics in the Middle East*, Oxford: Oxford University Press.

Kedward, R. (der.) (1965): *The Dreyfus Affair*, Londra: Longman.

Keen, Maurice (1969): *A History of the Middle Ages*, Harmondsworth: Penguin.

Kemilainen, Aira (1964): *Nationalism, Problems concerning the Word, the Concept and Classification*, Yvaskyla: Kustantajat Publishers.

Kirk, G. S. (1973): *Myth, its Meanings and Functions in Ancient and Other Cultures*, Cambridge: Cambridge University Press.

Kitromilides, Paschalis (1989): "'Imagined communities' and the origins of the national question in Balkans", *European History Quarterly* 19, 2, s. 149-192.

Kofos, Evangelos (1990): "National heritage and national identity in nineteenth and twentieth century Macedonia", içinde Blinkhorn ve Veremis (1990, s. 103-141).

Kohn, Hans (1940): "The origins of English nationalism", *Journal of he History of Ideas* I, s. 69-94.

Kohn, Hans (1957a): *American Nationalism: An Interpretive Essay*, New York: Macmillan.

Kohn, Hans (1957b): *Nationalism and Liberty: The Swiss Example*, New York: Macmillan.

Kohn, Hans (1960): *Pan-Slavism* (1. Basım, 1953), 2. Basım, New York: Vintage Books.

Kohn, Hans (1965): *The Mind of Germany*, Londra: Macmillan.

Kohn, Hans (1967): *The Idea of Nationalism* (1. Basım, 1944), 2. Basım, New York: Collier-Macmillan.

Kohr, Leopold (1957): *The Breakdown of Nations*, Londra: Routledge and Kegan Paul.

Koht, Halvdan (1947): "The dawn of nationalism in Europe", *American Historical Review* 52, s. 265-280.

Kreis, Georg (1991): *Der Mythos von 1921: Zur Enstehung des schweizerischen Nationalfeiertags*, Basel: Friedrich Reinhardt Verlag.

Krejci, Yaroslav ve Velimsky, Viteslav (1981): *Ethnic and Political Nations in Europe*, Londra: Croom Helm.

Krol, Marcin (1990): "A Europe of nations or a universalistic Europe?", *International Affairs* 66, 2, s. 285-290.

Laczko, Leslie (1994): "Canada's pluralism in comparative perspective", *Ethnic and Racial Studies* 17, 1, s. 20-41.

Landau, Jacob (1981): *Pan-Turkism in Turkey*, Londra: C. Hurst & Co.

Layton, Robert (1985): "The *Kalevala* and music", *Books from Finland* 19, 1, s. 56-59.

Lehmann, Jean-Pierre (1982): *The Roots of Modern Japan*, Londra ve Basingstoke: The Macmillan Press Ltd.

Leoussi, Athena (1992): *The Social Significance of Visual Images of Greeks in English and French Art, 1833-80*, yayımlanmamış doktora tezi, University of London.

Lerner, Daniel (1958): *The Passing of Traditional Society*, New York: Free Press.

Levi, Mario Attilio (1965): *Political Power in the Ancient World* (İtalyanca orijinali, 1955), çev. J. Costello, Londra: Weidenfeld and Nicolson.

Lewis, I. M. (der.) (1983): *Nationalism and Self-Determination in the Horn of Africa*, Londra: Ithaca Press.

Lewis, W. H. (der.) (1965): *French-Speaking Africa: The Search for Identity*, New York: Walker.

Lowenthal, D. (1985): *The Past is a Foreign Country*, Cambridge: Cambridge University Press.

Lyons, F. S. (1979): *Culture and Anarchy in Ireland, 1890-1930*, Londra: Oxford University Press.

MacIver, D. N. (1982): "The paradox of nationalism in Scotland", içinde Williams (1982a, s. 105-144).

Mack Smith, Denis (1994): *Mazzini*, New Haven ve Londra: Yale University Press.

Macmillan, Duncan (1986): *Painting in Scotland: The Golden Age*, Oxford: Phaidon Press.

McNeill, William (1986): *Polyethnicity and National Unity in World History*, Toronto: University of Toronto Press.

Mallory, J. P. (1989): *In Search of the Indo-Europeans: Language, Archaeology and Myth*, Londra: Thames and Hudson.

Mandel, Ernst (1975): "The nation-state and imperialism", içinde Held v.d. (1985, s. 526-539).

Mann, Michael (1986): *The Sources of Social Power*, cilt 1, Cambridge: Cambridge University Press.

Markovitz, I. L. (1977): *Power and Class in Africa*, Englewood Cliffs: Prentice-Hall.

Martin, David (1978): *A General Theory of Secularisation*, Oxford: Basil Blackwell.

Marwick, Arthur (1974): *War and Social Change in the Twentieth Century*, Londra: Methuen.

Mayall, James (1990): *Nationalism and International Society*, Cambridge: Cambridge University Press.

Mayo, Patricia (1974): *The Roots of Identity: Three National Movements in Contemporary European Politics*, Londra: Allen Lane.

Mazrui, Ali (1966): *Towards a Pax Africana*, Londra: Weidenfeld and Nicolson.

Meadwell, Hudson (1989): "Cultural and instrumental approaches to ethnic nationalism", *Ethnic and Racial Studies* 12, 3, s. 309-328.

Medhurst, Ken (1982): "Basques and Basque nationalism", içinde Williams (1982a, s. 235-261).

Melucci, Alberto (1989): *Nomads of the Present: Social Movements and Individual Needs in Contemporary Society*, Londra: Hutchinson Radius.

Mendels, Doron (1992): *The Rise and Fall of Jewish Nationalism*, New York. Doubleday.

Merritt, Richard ve Rokkan, Stein (1966): *Comparing Nations: The Use of Quantitative Data in Cross-National Research*, New Haven: Yale University Press.

Mews, Stuart (der.) (1982): *Religion and National Identity*, Studies in Church History, cilt 18, Oxford: Basil Blackwell.

Miles, Robert (der.) (1993): "Migration and the New Europe", içinde *Ethnic and Racial Studies* 16, 3, s. 439-562.

Miles, Robert ve Singer-Kerel, Jeanne (der.) (1991): *Migration and Migrants in France*, özel sayı, *Ethnic and Racial Studies* 14, 3.

Miller, David (1993): "In defence of nationality", *Journal of Applied Phi-*
losophy 10, 1, s. 3-16.

Minogue, Kenneth (1967a): *Nationalism*, Londra: Batsford.

Minogue, Kenneth (1967b): "Nationalism: the poverty of a concept", *European Journal of Sociology* VIII, s. 332-343.

Mitchell, Marion (1931): "Emile Durkheim and the philosophy of nationalism", *Political Science Quarterly* 46, s. 87-106.

Mitchison, Rosalind (der.) (1980): *The Roots of Nationalism: Studies in Northern Europe*, Edinburgh: John Donald Publishers.

Moore, R. I. (1987): *The Formation of a Presecuting Society: Power and Deviance in Western Europe, 950-1250*, Oxford: Basil Blackwell.

Morgan, Kenneth (1982): *Rebirth of a Nation: Wales1880-1980*, Oxford: Oxford University Press.

Morgan, Prys (1983): "Fro a death to a view: the hunt for the Welsh past in the Romantic period", içinde Hobsbawm ve Ranger (1983, s. 43-100).

Moscati, Sabatino (1962): *The Face of the Ancient Orient*, New York: Anchor Books.

Moscati, Sabatino (1973): *The World of the Phoenicians*, Londra: Cardinal, Sphere Books Ltd.

Mosse, George (1964): *The Crisis of German Ideology*, New York: Grosset and Dunlap.

Mosse, George (1976): "Mass politics and the political liturgy of nationalism", içinde Kamenka (1976, s. 39-54).

Motyl, Alexander (1992): *Thinking Theoretically about Soviet Nationalities: History and Comparison in the Study of the USSR*, New York: Columbia University Press.

Mouzelis, Nicos (1990): *Post-Marxist Alternatives*, Londra: Macmillan Press.

Nairn, Tom (1977): *The Breakup of Britain: Crisis and Neo-Nationalism*, Londra: New Left Books.

Nash, Manning (1989): *The Cauldron of Ethnicity in the Modern World*, Şikago ve Londra: University of Chicago Press.

Nettl, J. P. Ve Robertson, R. (1968): *International Systems and the Modernisation of Societies*, Londra: Faber.

Neuberger, Benjamin (1986): *National Self-Determination in Post-Colonial Africa*, Boulder, Colorado: Lynne Reinner Publishers.

Neusner, Jacob (1981): *Max Weber Revisited: Religion and Society in Ancient Judaism*, Oxford: Oxford Centre for Postgraduate Hebrew Studies.

Newman, Gerald (1987): *The Rise of English Nationalism: A Cultural History, 1740-1830*, Londra: Weidenfeld and Nicolson.

O'Brien, Conor Cruise (1988): *God-Land: Reflections on Religion and Nationalism*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

Okamura, J. Y. (1981): "Situational ethnicity", *Ethnic and Racial Studies* 4, 4, s. 452-465.

Orridge, Andrew (1980): "Varieties of nationalisms", içinde Tivey (1980, s. 39-58).

Orridge, Andrew (1981): "Uneven development and nationalism, I and II", *Political Studies* XXIX, 1 ve 2, s. 1-15 ve s. 181-190.

Orridge, Andrew (1982): "Separatist and autonomist nationalisms: the structure of regional loyalties in the modern state", içinde Williams (1982, s. 43-74).

Orridge, Andrew ve Williams, Colin (1982): "Autonomist nationalism: a theoretical framework for spatial variations in its genesis and development", *Political Geography Quarterly* 1, 1, s. 19-39.

Paul, Davis (1985): "Slovak nationalism and the Hungarian state", içinde Brass (1985, s. 115-159).

Payne, Stanley 81971): "Catalan and Basque nationalism", *Journal of Contemporary History* 6, s. 15-51.

Pearson, Raymond (1993): "Fact, fantasy, fraud: perceptions and projections of national revival", *Ethnic Studies* 10, s. 1-3 ve s. 43-64 (Wendy Bracewell, Tamara Dragadze ve Anthony Smith (der.) *Pre-Modern and Modern National Identity in Russia and Eastern Europe* özel sayısı).

Peel, John (1989): "The cultural work of Yoruba ethnogenesis", içinde Tonkin, McDonald ve Chapman (1989, s. 198-215).

Petrovich, Michael (1980): "Religion and ethnicity in Eastern Europe", içinde Sugar (1980, s. 373-417).

Pinard, Maurice ve Hamilton, Richard (1982): "The Quebec Independence movement" içinde Williams (1982a, s. 203-233).

Pinard, Maurice ve Hamilton, Richard (1984): "The class bases of the Quebec Independence movement: conjectures and evidence", *Ethnic and Racial Studies* 7, 1, s. 19-54.

Plamenatz, John (1976): "Two types of nationalism", içinde Kamenka (1976, s. 22-36).

Poliakov, Leon (1974): *The Aryan Myth*, New York: Basic Books.

Porter, John (1965): *The Vertical Mosaic*, Toronto: University of Toronto Press.

Porter, Roy ve Teich, Mikulas (der.) (1988): *Romanticism in National Context*, Cambridge: Cambridge University Press.

Posen, Barry (1993): "The security dilemma and ethnic conflict", *Survival* 35, 1, s. 27-47.

Pospielovsky, Dimitry (1989): "The 'Russian orientation' and the Orthodox Church: from the early Slavophiles to the 'Neo-Slavophiles' in the USSR", içinde Ramet (1989, s. 81-108).

Pynsent, Robert (1994): *Questions of Identity: Czech and Slovak Ideas of Nationality and Personality*, Londra: Central European University Press.

Ramet, Pedro (der.) (1989): *Religion and Nationalism in Soviet and East European Politics*, Durham, NC, ve Londra: Duke University Press.

Ranum, Orest (der.) (1975) *National Consciousness, History and Political Culture in Early Modern Europe*, Baltimore ve Londra: Johns Hopkins University Press.

Raynor, Henry (1976): *Music and Society since 1815*, Londra: Barrie and Jenkins.

Reiss, H. S. (der.) (1955): *The Political Thought of the German Romantics, 1793-1815*, Oxford: Blackwell.

Renan, Ernst (1882): *Qu'est-ce qu'une nation?*, Paris : Calmann-Levy.

Renfrew, Colin (1987): *Archaeology and Language : The Puzzle of Indo-European Origins*, Londra: Jonathan Cape.

Rex, John ve Mason, David (der.) (1988): *Theories of Race and Ethnic Relations* (1. Basım, 1986), Cambridge: Cambridge University Press.

Reynolds, Susan (1984): *Kingdoms and Communities in Western Europe, 900-1300*, Oxford: Clarendon.

Reynolds, V. (1980): "Sociobiology and the idea of primordial discrimination", *Ethnic and Racial Studies* 3, 3, s. 303-315.

Richmond, Anthony (1984): "Ethnic nationalism and postindustrialism", *Ethnic and Racial Studies* 7, 1, s. 4-18.

Rickard, P. (1974): *A History of the French Language*, Londra: Hutchinson University Library.

Roberts, Michael (1993): "Nationalism, the past and the present: the case of Sri Lanka", *Ethnic and Racial Studies* 16, 1, s. 133-166.

Robson-Scott, W. D. (1965): *The Literary Background of the Gothic Revival in Germany*, Oxford: Clarendon.

Rosdolsky, R. (1964): "Friedrich Engels und das Problem der 'Geschichtslosen Völker'", *Archiv für Sozialgeschicte* 4, s. 87-282 (Hanover).

Rosenblum, Robert (1967): *Transformations in Late Eighteenth Century Art*, Princeton: Princeton University Press.

Rosenthal, Erwin (1965): *Islam and the Modern National State*, Cambridge: Cambridge University Press.

Rougemont, Denis de (1965): *The Meaning of Europe*, Londra: Sidgwick and Jackson.

Royal Academy of Arts (1979): *Post-Impressionism*, Londra: Weidenfeld and Nicolson., Royal Academy için.

Samuel, Raphael (der.) (1989): *Patriotism, the Making and Unmaking of British National Identity*, Londra ve New York: Routledge.

Saunders, David (1993): "What makes a nation a nation?: Ukrainians since 1600", *Ethnic Studies* 10, 1, s. 101-124 (özel sayı).

Schama, Simon (1987): *The Embarrassment of Riches: An Interpretation of Dutch Culture in the Golden Age*, Londra: William Collins.

Schermerhorn, Richard (1970): *Comparative Ethnic Relations*, New York: Random House.

Schlesinger, Philip (1987): "On national identity: some conceptions and misconceptions criticised", *Social Science Information Bulletin* 26, 2, s. 219-264.

Schlesinger, Philip (1992): "Europe - a new cultural battlefield?", *Innovation* 5, 1, s. 11-23.

Schlesinger, Philip (1994): "Europe's contradictory communicative space", *Daedalus (Europe through a Glass Darkly)*, 123, 2, s. 25-52.

Segre, Dan (1980): *A Crisis of Identity: Israel and Zionism*, Londra: Oxford University Press.

Seton-Watson, Hugh (1977): *Nations and States: An Inquiry into the Origins of Nations and the Politics of Nationalism*, Londra: Methuen.

Sharabi, Hisham (1970): *The Arab Intellectuals and the West: The Formative Years, 1875-1914*, Baltimore ve Londra: Johns Hopkins University Press.

Shils, Edward (1957): "Primordial, personal, sacred and civil ties", *British Journal of Sociology* 7, s. 113-145.

Shils, Edward (1960): "The intellectuals in the development of new states", *World Politics* 12, s. 329-368.

Singleton, F. (1985): *A Short History of the Yugoslav Peoples*, Cambridge: Cambridge University Press.

Sklair, Leslie (1991): *Sociology of the Global System*, Baltimore: Johns Hopkins University.

Smelser, Neil (1968): *Essays in Sociological Explanation*, Englewood Cliffs: Prentice-Hall.

Smith, Anthony D. (1971): *Theories of Nationalism*, Londra, Duckworth ve New York: Harper and Row.

Smith, Anthony D. (1973): "Nationalism: a trend report and annotated bibliography", *Current Sociology* 21, 3, s. 1-178, Lahey: Mouton.

Smith, Anthony D. (der.) (1976): *Nationalist Movements*, Londra: Macmillan Press. Ltd.

Smith, Anthony D. (1979a): *Nationalism in the Twentieth Century*, Oxford: Martin Robertson.

Smith, Anthony D. (1979b): "The 'historical revival' in late eighteenth century England and France", *Art History* 2, 2, s. 156-178.

Smith, Anthony D. (1981a): *The Ethnic Revival in the Modern World*, Cambridge: Cambridge University Press.

Smith, Anthony D. (1981b): "War and ethnicity: the role of warfare in the formation, self-images and cohesion of ethnic communities", *Ethnic and Racial Studies* 4, 4, s. 375-397.

Smith, Anthony D. (1982): "Nationalism, ethnic separatism and the intelligentsia", içinde Williams (1982a, s. 17-41).

Smith, Anthony D. (1983): "Nationalism and classical social theory", *British Journal of Sociology* 34, 1, s. 19-38.

Smith, Anthony D. (1984): "National identity and myths of ethnic descent", *Research in Social Movements, Conflict and Change* 7, s. 95-130.

Smith, Anthony D. (1985): "Ethnie and nation in the modern world", *Millennium: Journal of International Studies* 14, 2, s. 127-142.

Smith, Anthony D. (1986a): *The Ethnic Origins of Nations*, Oxford: Basil Blackwell.

Smith, Anthony D. (1986b): "History and liberty: dilemmas of loyalty in Western democracies", *Ethnic and Racial Studies* 9, 1, s. 43-65.

Smith, Anthony D. (1987): *Patriotism and Neo-Classicism: The 'Historical Revival' in French and English Painting and Sculpture, 1746-1800*, yayımlanmamış doktora tezi, University of London.

Smith, Anthony D. (1988): "The myth of the 'modern nation' and the myths of nations", *Ethnic and Racial Studies* 11, 1, s. 1-26.

Smith, Anthony D. (1989): "The origins of nations", *Ethnic and Racial Studies* 12, 3, s. 340-367.

Smith, Anthony D. (1990a): "The supersession of nationalism?", *International Journal of Comparative Sociology* XXXI, 1-2, s. 1-31.

Smith, Anthony D. (1990b): "Towards a global culture?", içinde Featherstone (1990, s. 171-191).

Smith, Anthony D. (1991): *National Identity*, Londra: Penguin.

Smith, Anthony D. (1992a): "Chosen peoples: why ethnic groups survive", *Ethnic and Racial Studies* 15, 3, s. 436-456.

Smith, Anthony D. (1992b): "Nationalism and the historians", *International Journal of Comparative Sociology* XXXIII, 1-2, s. 58-80.

Smith, Anthony D. (1992c): "The question of Jewish identity", *Studies in Contemporary Jewry* 8, s. 219-233.

Smith, Anthony D. (1992d): "National identity and the idea of European unity", *International Affairs* 68, 1, s. 55-76.

Smith, Anthony D. (1993a): "Art and nationalism in Europe", içinde *De onmacht van het grote: Cultuur in Europa*, (der.) J. C. H. Blom vd., Amsterdam: Amsterdam University Press, s. 64-80.

Smith, Anthony D. (1993b): "Ethnic election and cultural identity", *Ethnic Studies* 10, 1-3, s. 9-25 (özel sayı).

Smith, Anthony D. (1994): "The problem of national identity: ancient, medieval and modern?", *Ethnic and Racial Studies* 17, 3, s. 375-399.

Smith, Anthony D. ve Williams, Colin (1983): "The national construction of social space", *Progress in Human Geography* 7, 4, s. 502-518.

Smith, Donald E. (der.) (1974): *Religion and Political Modernisation*, New Haven: Yale University Press.

Smith, Graham E. (1989): "Gorbachev's greatest challenge: *perestroika* and the national question", *Political Geography Quarterly* 8, 1, s. 7-20.

Smith, Graham E. (der.) (1990): *The Nationalities Question in the Soviet Union*, Londra ve New York: Longman.

Snyder, Louis (1954): *The Meaning of Nationalism*, New Brunswick: Rutgers University Press.

Snyder, Jack (1993): "Nationalism and the crisis of the post-Soviet state", *Survival* 35, 1, s. 5-26.

Stack, J. F. (der.) (1986): *The Primordial Challenge: Ethnicity in the Contemporary World*, New York: Greenwood Press.

Stavrianos, L. S. (1961): *The Balkans since 1453*, New York: Holt.

Steinberg, Jonathan (1976): *Why Switzerland?*, Cambridge: Cambridge University Press.

Stone, John (der.) (1979): *Internal Colonialism*, özel sayı, *Ethnic and Racial Studies* 2, 3.

Sugar, Peter (der.) (1980): *Ethnic Diversity and Conflict in Eastern Europe*, Santa Barbara: ABC-Clio.

Sugar, Peter ve Lederer, Ivo (der.) (1969): *Nationalism in Eastern Europe*, Far Easter and Russian Institute, Publications on Russia and Eastern Europe, no. 1, Seattle ve Londra: University of Washington Press.

Taylor, David ve Yapp, Malcolm (der.) (1979): *Political Identity in South Asia*, Londra ve Dublin: SOAS, Curzon Press Ltd.

Thaden, E. C. (1964): *Conservative Nationalism in Nineteenth Century Russia*, Seattle: University of Washington Press.

Thompson, Leonard (1985): *The Political Mythology of Apartheid*, New Haven ve Londra: Yale University Press.

Thurer, Georg (1970): *Free and Swiss*, Londra: Oswald Wolff.

Tilly, Charles (der.) (1975): *The Formation of National States in Western Europe*, Princeton: Princeton University Press.

Tipton, Leon (der.) (1972): *Nationalism in the Middle Ages*, New York: Holt, Rinehart and Winston.

Tiryakian, Edward ve Rogowski, Ronald (der.) (1985): *New Nationalisms of the Developed West*, Londra: Allen and Unwin.

Tivey, Leonard (der.) (1980): *The Nation-State*, Oxford: Martin Robertson.

Tomlinson, John (1991): *Cultural Imperialism*, Londra: Printer Publishers.

Tonkin, Elisabeth, McDonald, Maryon ve Chapman, Malcolm (der.) (1989): *History and Ethnicity*, ASA Monographs 27, Londra: Routledge.

Tudor, Henry (1972): *Political Myth*, Londra: Pall Mall Press Ltd/Macmillan.

Tuveson, E. L. (1968): *Redeemer Nation: The Idea of America's Millennial Role*, Şikago ve Londra: University of Chicago Press.

Vardys, Stanley (1989): "Lithuanian national politics", *Problems of Communism* XXXVIII, Temmuz-Ağustos, s. 53-76.

Vatikiotis, P. J. (1969): *A Modern History of Egypt*, New York ve Washington: Frederick A. Praeger.

Vital, David (1975): *The Origins of Zionism*, Oxford: Clarendon Press.

Vos, George de ve Romanucci-Rossi, Lola (der.) (1975): *Ethnic Identity: Cultural Continuities and Change*, Şikago: University of Chicago Press.

Waever, Ole (1992): "Nordic nostalgia: Northern Europe after the Cold War", *International Affairs* 68, 1, s. 77-102.

Walker, Christopher (1980): *Armenia, the Survival of a Nation*, Londra: Routledge.

Wallace, William (1990): *The Transformation of Western Europe*, Londra: RIIA/Pinter.

Warburton, T. Rennie (1976): "Nationalism and language in Switzerland and Canada", içinde A. D. Smith (1976).

Ware, Timothy (1984): *The Orthodox Church*, Harmondsworth: Penguin.

Warren, Bill (1980): *Imperialism, Pioneer of Capitalism*, New York: Monthly Review Press.

Webb, Keith (1977): *The Growth of Nationalism in Scotland*, Harmondsworth: Penguin.

Weber, Eugen (1966): "The men of the archangel", *Journal of Contemporary History* I, 1, s. 101-126.

Weber, Eugen (1979): *Peasants into Frenchmen: The Modernisation of Rural France, 1870-1914*, Londra: Chatto and Windus.

Weber, Eugen (1991): *My France: Politics, Culture, Myth*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

Weber, Max (1947): *From Max Weber: Essays in Sociology*, (der.) Hans Gerth ve C. Wright Mills, Londra: Routledge and Kegan Paul.

Webster, Leslie ve Backhouse, Janet (der.) (1991): *The Making of England: Anglo-Saxon Art and Culture, ad 600-900*, Londra: British Museum Press.

Wiberg, Hakan (1983): "Self-determination as an international issue", içinde I. M. Lewis (1983, s. 43-65).

Wilkinson, Paul (1983): *The New Fascists*, Londra ve Sidney: Pan Books.

Williams, Colin (1977): "Non-violence and the development of the Welsh Language Society, 1962-74", *Welsh Historical Review* 8, s. 26-55.

Williams, Colin (der.) (1982a): *National Separatism*, Cardiff: University of Wales Press.

Williams, Colin (1982b): "Separatism and the mobilisation of Welsh national identity", içinde Williams (1982a, s. 145-201).

Yoshino, Kosaku (1992): *Cultural Nationalism in Contemporary Japan*, Londra ve New York: Routledge.

Young, Crawford (1985): "Ethnicity and the colonial and post-colonial state in Africa", içinde Brass (1985, s. 57-93).

Yuval-Davis, Nira (1993): "Gender and nation", *Ethnic and Racial Studies* 16, 4, s. 621-632.

Zartmann, William (1963): *Government and Politics in Northern Africa*, New York: Praeger.

Zenner, Walter (1991): *Minorities in the Middle: A Cross-Cultural Analysis*, Albany: State University of New York Press.

Zolberg, Aristide (1977): "Splitting the difference: federalisation without federalism in Belgium", içinde Esman (1977, s. 103-142).